

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ СТУДІЇ»,

ПРИСВЯЧЕНОЇ ВСЕСВІТНЬОМУ ДНЮ ФІЛОСОФІЇ

(ЧАСТИНА 1)

«PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL STUDIES»,

DEDICATED TO THE WORLD PHILOSOPHY DAY

20-21 Листопада 2025 року

М. Херсон, М. Хмельницький

Міністерство освіти і науки (м. Київ, Україна)
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (м. Київ, Україна)
Херсонський національний технічний університет,
кафедра економіки, підприємництва та економічної безпеки
(м. Херсон, м. Хмельницький, Україна)
Вільнюський технічний університет імені Гедимінаса,
факультет креативних індустрій (м. Вільнюс, Литва)
Опольський університет, інститут педагогічних наук (м. Ополе, Польща)
Поморський інститут, кафедра мовознавчої та полоністичної освіти (м. Слупськ, Польща);
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика,
кафедра журналістики та філології (м. Миколаїв, Україна)
Науковий часопис «Філософія освіти» Інституту вищої освіти НАПН України у співпраці з
українським товариством філософії освіти (м. Київ, Україна)
Національний університет «Запорізька політехніка»,
гуманітарний факультет (м. Запоріжжя, Україна)
Черкаський державний технологічний університет,
кафедра філософських і політичних наук (м. Черкаси, Україна)
Херсонський державний університет, кафедра філософії, соціології та соціальної роботи
(м. Івано-Франківськ, Україна)
Єреванський державний університет, факультет журналістики,
кафедра медіазнавства та семіотики (м. Єреван, Армения)
Громадська організація «Глобальний погляд» (м. Херсон, Україна)
Міжнародна дослідницька лабораторія «Foreign objekt» (San Francisco, USA)

МАТЕРІАЛИ

**II Міжнародної науково-практичної конференції
«ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ СТУДІЇ»,
присвяченої Всесвітньому дню філософії**

**«PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL STUDIES»,
dedicated to the World Philosophy Day**

20-21 листопада 2025 року

**Частина 1
ЗБІРНИК ТЕЗ І ДОПОВІДЕЙ**

м. Херсон, м. Хмельницький, 2025

*Рекомендовано до друку вченою радою
Херсонського національного технічного університету
(Протокол засідання Вченої ради №6 від 11 грудня 2025 р.)*

Ф 56 **Філософсько-освітні студії: Збірник тез і доповідей. Частина 1:** Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (20-21 листопада, 2025 р., м. Херсон, м. Хмельницький) / за ред. Г. Д. Берегової та ін. Херсон: Книжкове вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2025. 193 с.

ISBN 978-617-8187-64-4 (електронне видання)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17955787>

Редакційна колегія:

БЕРЕГОВА Галина – доктор філософських наук, професор, професор кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки Херсонського національного технічного університету (голова);

КОЗАКОВА Лідія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки Херсонського національного технічного університету;

МОМОТОК Олена – старший викладач кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки Херсонського національного технічного університету (відповідальна за випуск).

До збірника увійшли тексти тез і доповідей на II Міжнародній науково-практичній конференції «Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії», присвяченій Всесвітньому дню філософії («European Future: Philosophical and Educational Studies», dedicated to the World Philosophy Day), яка відбулася 20-21 листопада 2025 року.

Організаційний комітет може не розділяти поглядів авторів і не несе відповідальності за достовірність поданих матеріалів, їх стиль та орфографію.

УДК 1:378](06)

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ / ORGANIZING COMMITTEE

ГОЛОВА ОРГКОМІТЕТУ:

ЧЕПЕЛЮК Олена – ректор Херсонського національного технічного університету, доктор технічних наук, професор (м. Херсон, Україна).

ЗАСТУПНИК(И) ГОЛОВИ ОРГКОМІТЕТУ:

АСАКАВІЧЮТЕ Вайда – доктор гуманітарних наук (філософія), професор, декан факультету креативних індустрій, Вільнюський технічний університет імені Гедимінаса (Вільнюс, Литва);

БЕРЕГОВА Галина – доктор філософських наук, професор, професор кафедри загальноосвітніх гуманітарних та природничих дисциплін Херсонського національного технічного університету (м. Херсон, Україна);

ШАНДОВА Наталія – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки Херсонського національного технічного університету (Херсон, Україна).

ЧЛЕНИ ОРГКОМІТЕТУ:

АБСАВА Людмила – кандидат економічних наук, доцент, менеджерка проєктів (Управління європейськими проєктами, Фондація Central European Academy Studies and Certification (CEASC), Університет Інформатики (WSiU), Польща); член правління громадської організації «Глобальний погляд» (Херсон, Україна);

АНДРУШКЕВИЧ Фабіан – доктор габілітований, професор, Опольський університет, факультет соціальних наук (Ополе, Польща);

БІЛИК Ярослав – доктор філософії PhD, старший викладач кафедри Економіки, підприємництва та економічної безпеки, Херсонського національного технічного університету (Херсон, Україна);

БОЙКО Анжела – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософських і політичних наук, Черкаський державний технологічний університет (Черкаси, Україна);

БОЙЧЕНКО Михайло – доктор філософських наук, професор, кафедра української філософії та культури Київського національного університету імені Тараса Шевченка, головний редактор наукового часопису «Філософія освіти» ІВО НАПН України (Київ, Україна);

ВАЛАНТИНАЙТЕ Ілона (VALANTINAITĖ Ilona) – кандидат соціальних наук (освітні науки), професор кафедри креативної комунікації, факультет креативних індустрій, Вільнюський технічний університет імені Гедимінаса (Вільнюс, Литва);

ВАЛАТКА Vutis (VALATKA Vytis) – доктор гуманітарних наук (філософія), професор, кафедра філософії та культурології, заступник декана з наукової роботи, факультет креативних індустрій, Вільнюський технічний університет Гедимінаса (Вільнюс, Литва);

ВИГОДНЕР Інна – старший викладач кафедри інформатики і комп'ютерних наук Херсонського національного технічного університету (Херсон, Україна);

ГРИЩЕНКО Олександр – кандидат філологічних наук, доцент, проректор з освітньої роботи, доцент кафедри журналістики та філології, МКУ імені Пилипа Орлика (м. Миколаїв, Україна);

ДАРГІНАВІЧЕНЕ Ірена (DARGINAVIČIENĖ Irena) – доктор гуманітарних наук (філологія), професор, кафедра іноземних мов, факультет креативних індустрій, Вільнюський технічний університет імені Гедимінаса (Вільнюс, Литва);

ЗЕНОНА Она Аткочюнене (ZENONA Ona Atkočiūnienė) – доктор соціальних наук (комунікація та інформаційні науки), професор кафедри креативної комунікації, факультет креативних індустрій, Вільнюський технічний університет імені Гедимінаса (Вільнюс, Литва);

КЕТУРАКІС Саулюс (KETURAKIS Saulius) – доктор гуманітарних наук (філологія), доцент кафедри креативної комунікації, факультет креативних індустрій, Вільнюський технічний університет імені Гедимінаса (Вільнюс, Литва);

КОЗАКОВА Лідія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри державного управління та місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету (м. Херсон, Україна);

КОВАЙТЕ Христина (KOVAITĖ Kristina) – кандидат соціальних наук (менеджмент), доцент кафедри індустрії розваг факультету креативних індустрій, Вільнюський технічний університет імені Гедимінаса (Вільнюс, Литва);

КОЛАСА-ВІЧЕК Аліса (KOLASA-WIĘCEK Alicja) – доктор філософії, професор, Опольський університет, факультет біологічних та технологічних наук (Ополе, Польща);

КОСТЮЧКОВ Сергій – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та соціальної роботи, Херсонський державний університет (Івано-Франківськ, Україна);

КУЗНЕЦОВ Сергій – кандидат технічних наук, доцент кафедри хімічних технологій, експертизи та безпеки харчової продукції Херсонського національного технічного університету (Херсон, Україна);

ЛЕЩИНСЬКИЙ Роберт (LEŠČINSKIJ Robert) – кандидат соціальних наук (педагогічні науки), доцент кафедри іноземних мов, заступник декана з навчальної роботи факультету креативних індустрій Вільнюського технічного університету Гедимінаса (Вільнюс, Литва);

ЛОЗОВСЬКА-ПАТИНОВСЬКА Анна (ŁOZOWSKA-PATYNOWSKA Anna) – доктор гуманітарних наук (літературознавство та історія), доцент кафедри лінгвістики та польської мовної освіти, Поморський університет (Слупськ, Польща);

МОІСЕЄНКО Світлана – кандидат технічних наук, доцент, в.о. завідувачки кафедри інформатики і комп'ютерних наук Херсонського національного технічного університету (Херсон, Україна);

МОМОТОК Олена – старший викладач кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки Херсонського національного технічного університету (Хмельницький, Україна);

НИКІФОРОВА Бася (NIKIFOROVA Basia) – доктор філософії, старший науковий співробітник, доцент, Литовський інститут дослідження культури (Lithuanian culture research institute, LCRI) (Вільнюс, Литва)

СЕДЕРЕВИЧУТЕ-ПАЧЯУСКЕНЕ Жувіле (Sederevičiūtė-Pačiauskienė Živilė) – доктор біомедичних наук (біологія), професор кафедри креативної комунікації факультету креативних індустрій, Вільнюський технічний університет імені Гедимінаса (Вільнюс, Литва);

СІМ'ЯН Тигран (SIMYAN Tigran) – професор, факультет журналістики, кафедра медіазнавства та семіотики, виконувач обов'язків завідувача кафедри, Єреванський державний університет (Єреван, Армения);

СТЕКОВИЧОВА Валентина – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри журналістики та філології, Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика (Миколаїв, Україна);

СУШАНОВИЧ Даріуш (SUSZANOWICZ Dariusz) – доктор технічних наук, декан факультету природничих наук і технологій Опольського університету, факультет природничих наук і технологій (Ополе, Польща);

ТАТАРЧЕНКО Олександр – кандидат історичних наук, доцент кафедри державного управління та місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету (Херсон, Україна);

ФРОЛОВА Маргарита – старший викладач кафедри державного управління та місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету (Херсон, Україна);

ШЛОГЕРІЄНЕ Йоліта (ŠLIOGERIENĖ Jolita) – доктор соціальних наук (педагогічні науки), професор, завідувач кафедри іноземних мов факультету креативних індустрій, Вільнюський технічний університет імені Гедимінаса (Вільнюс, Литва).

ВСТУПНЕ СЛОВО

Дорогі учасники, колеги, студенти!

Сьогодні ми відкриваємо II Міжнародну науково-практичну конференцію «Філософсько-освітні студії», присвячену Всесвітньому дню філософії

Всесвітній день філософії був заснований ЮНЕСКО у 2002 році та проголошений офіційним Міжнародним днем у 2005 році.

Чому така увага світової спільноти до цього дня? - Тому що філософія є життєво важлива й необхідна для виживання людства та розвитку цивілізації.

Україна нині є прикладом для всього світу боротьби за виживання, як фізичної, так і моральної. І ця боротьба єднає світ.

«Якщо й існує наука, котра справді потрібна людині, то це та, якій я вчу - яким бути, щоб бути людиною» (Кант).

Цей захід, що об'єднав мислячих і небайдужих людей, є можливим завдяки нашим захисникам, славетним воїнам, кіборгам, тим, хто віддав свої сили, життя, щоб ми сьогодні мали можливість спілкуватися.

«Філософія важливіша від дихання, бо значно важливіше добре жити, чому й навчає філософія, ніж просто жити, що залежить від дихання» (Кратет Фіванський).

Філософія освіти є унікальним знанням, що демонструє нам, яку людину майбутнього ми маємо виховати, як ми це можемо зробити та, головне, для чого – яким має бути соціально-педагогічний результат нашої діяльності.

Дорогі друзі, любомудри, філософи за освітою, філософи за покликанням, філософи-аматори, мудрі люди та їхні учні, шанувальники розуму!

Щиро вітаю усіх вас із Всесвітнім днем філософії!

Хай допоможе нам філософія нести знання в розуми людей і впливати на реальні процеси побудови світового громадянського суспільства, де все буде для людини!

БЕРЕГОВА Галина

*ASAKAVIČIŪTĖ Vaida,
LEŠČINSKIJ Robert,
VALANTINAITĖ Ilona,
SEDEREVIČIŪTĖ Živilė-Pačiauskienė,
VALATKA Vytis*
*Vilnius Gediminas Technical University
(Lithuania)*

EXISTENTIAL INTELLIGENCE AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF EDUCATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Abstract

This paper explores the intersection between existential and artificial intelligence in the context of contemporary education. In the 21st century, technology has advanced rapidly. Over the last few years, there has been 'unprecedented and exponential growth in technology and the use of artificial intelligence in our society, challenging current educational and working practices' (Gao et al. 2024: 2772; Lincoln et al. 2019). Artificial intelligence is one of the fastest-growing technologies today, with an increasingly significant impact on culture, business and industry sectors, including services, engineering, health, tourism and education (Dwivedi et al., 2023). When the economy changes, education must change too (Aoun, 2017). This paper addresses the challenges posed by artificial intelligence in modern education. The paper examines the relevance of existential intelligence competencies in the age of artificial intelligence, emphasising the importance of existential education in producing professionals who are responsible, value-driven and socially conscious, and who can act ethically and meaningfully in a work environment transformed by artificial intelligence technologies. There is active discussion and research among scientists regarding the role of artificial intelligence in education, its benefits and opportunities, and the ethical, academic integrity, plagiarism, knowledge reliability, lack of personal relationships, increasing social isolation and psychological dependence challenges arising from it (Gao et al., 2024; Cotton et al., 2024; Rospigliosi, 2023; Brent, 2023; Grassini, 2023). It is evident that artificial intelligence technologies are transforming study processes, assessment methodologies and the relationship between teachers and learners. They are also affecting students' attitudes towards their studies and knowledge, as well as their perception of and approach to learning. The rapid integration of artificial intelligence (AI) into education is changing teaching and learning systems and future professions. It is also creating new skill requirements in terms of professional competence, technological literacy and deeper, value-based skills, as well as critical thinking. Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) documents (Lancrin et al., 2020) discuss the nature, opportunities and challenges of the rapid spread of artificial intelligence, as well as the need to better prepare students for the challenges of the future labour market. As we enter the AI era, education systems face several fundamental challenges. On the one hand, they must leverage the potential of AI to modernise and optimise the learning and teaching environment. On the other hand, they must develop the new competencies and skills that future professionals need and that AI cannot replace or imitate. These include value-based thinking, creativity, critical thinking, social and emotional skills, perseverance, responsibility and cooperation (Lancrin et al., 2020). Contemporary scientific educational discourse increasingly emphasises the importance of 21st-century curricula in preparing students to respond effectively to and critically evaluate complex challenges. Purposefully developing essential 21st-century skills is necessary in order to educate active citizens who can solve the problems of global society, solve complex issues resourcefully, and use technology to create a better tomorrow (Trilling & Fadel, 2009). In the context of the rise of artificial intelligence (AI) and automation in various sectors of the economy, an important goal for modern education is to prepare students for a changing job market. One

negative consequence of AI for society is unemployment, as many jobs will be replaced by machinery and digital devices can perform human labour (Cheng-Tek Tai, 2020, p. 340). It is crucial to equip students, the future specialists, with the ability to collaborate with and compete against AI systems in this rapidly evolving world. They must also be prepared to develop technologies responsibly for the benefit of society and ensure that the development of AI projects aligns with ethical principles and human values (Aoun, 2017). Technological advances are changing the structure of the labour market, and in today's labour market, where activities are being rapidly automated and the influence of AI is growing, professional competencies and technological knowledge alone are insufficient; there is a growing need for existential competencies, or the ability to think in terms of values, reflect on the meaning of one's activities, and take responsibility. The research results of Jakubik (2023) show the need for moral education to enhance students' flourishing in life through wisdom pedagogy. In the future, higher education (HE) needs to focus more on cultivating character, emancipatory competence, life-world becoming, values, justice, trust, truth, and intellectual virtues such as humility, curiosity, open-mindedness, and courage (Jakubik, 2023).

One of the first people to define the concept of existential intelligence was the American psychologist and education researcher Howard Gardner (1983, 1999), who presented his Multiple Intelligence Theory. According to this theory, existential intelligence primarily encompasses the ability to ask fundamental questions about the meaning of life and existence. Developing existential intelligence in an educational context strengthens learners' self-awareness, sense of responsibility, sense of meaning, motivation to study and ability to form authentic relationships with others and the world (Suastra et al., 2024; Sharma et al., 2022; Astuti et al., 2021; Malik et al., 2013; McCoog, 2010). (Suastra et al., 2024; Sharma et al., 2022; Astuti et al., 2021; Malik et al., 2013; McCoog, 2010). Existential education is based on a holistic approach and aims to develop a well-rounded, mature, and free personality that is capable of accepting challenges, acting responsibly within the community, and offering value-based solutions. This provides an important foundation for moral development and economic progress in society. During the educational process, it is important to provide students with opportunities to acquire knowledge and experience how it relates to their life goals, values and responsibilities towards themselves and others. Existential education thus becomes a means of developing academic abilities, awareness, fulfilment, and resilience, which can be effective in a variety of situations (Suastra et al., 2024; Brassai et al., 2012; Deurzen et al., 2012).

Existential intelligence competencies are therefore becoming particularly relevant in the age of artificial intelligence. They comprise a set of skills related to self-awareness, value-based thinking and the ability to seek and create meaning. They also include the capacity to live authentically and to make responsible, value-based decisions that benefit society while ensuring existential stability and ontological security (Sharma et al., 2022; Fernandes, 2021; Brassai et al., 2012; Malik et al., 2013). Existential education and existential intelligence are important competencies for the future, forming a foundation for the age of AI technologies. This is because they help maintain humanistic orientations, meaning and awareness in a world where technologies are transforming learning environments and the labour market is increasingly technology-oriented, focused on progress and results. Analysis of the report reveals that integrating existential intelligence competencies into the educational process can increase learners' awareness and motivation, as well as developing their ability to make meaningful decisions and collaborate successfully in AI-transformed work environments created by the AI revolution. Existential intelligence transcends the boundaries of intellectual education; it is a practical and highly complex competency that determines one's ability to adapt, remain authentic and act meaningfully within a technology-driven society while taking responsibility for one's own future and that of the world.

Keywords: existential education, existential intelligence, artificial intelligence, competencies, technologies, values,

References

1. Anders, Brent A. 2023. "Is Using ChatGPT Cheating, Plagiarism, Both, Neither, or Forward Thinking?" *Patterns* 4 (3): <https://doi.org/10.1016/j.patter.2023.100694>
2. Anshuman Sharma, Arbind Jha (2022) Who Are We As Humans?: A Question Raised By Existential Intelligence// *MERI Journal of Education* 57 (1) 8 -17
3. Debby R. E. Cotton, Peter A. Cotton & J. Reuben Shipway (2024) Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT, *Innovations in Education and Teaching International*, 61 (2) 228-239, DOI: 10.1080/14703297.2023.2190148
4. Dwivedi, Yogesh K. & Sharma, Anuj & Rana, Nripendra P. & Giannakis, Mihalios & Goel, Pooja & Dutot, Vincent (2023) Evolution of artificial intelligence research in Technological Forecasting and Social Change: Research topics, trends, and future directions // *Technological Forecasting and Social Change* Vol 192 122579 <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2023.122579>
5. Edwin, E., Wayan Suastra, I., Tungga Atmadja, A., & Nyoman Tika, I. (2024). The Role Of Educational Philosophies (Progressivism, Existentialism And Postmodernism) In The Development Of Indonesian Human Resources: A Literature Study Approach. *International Journal of Educational Research & Social Sciences* Vol 5 (6) 974–985. n <https://doi.org/10.51601/ijersc.v5i6.896>
6. Emmy van Deurzen (2012) *Existential Counselling and Psychotherapy in Practice*. (Third Edition) - SAGE Publications Ltd
7. Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York, NY: Basic Books.
8. Gardner, H. (1999). *Intelligence Reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. New York, NY: Basic Books.
9. Grassini, Simone (2023) "Shaping the Future of Education: Exploring the Potential and Consequences of AI and ChatGPT in Educational Settings." *Education Sciences* 13 (7) 692.
10. Ian J. McCoog (2010) *The Existential Learner*, The Clearing House, 83 (4) 126-128, DOI: 10.1080/00098651003774828
11. Jakubik, M. (2023) Cultivating the Future in Higher Education: Fostering Students' Life-World Becoming with Wisdom Pedagogy.// *Trends High. Educ.*, 2(1) 45-61; <https://doi.org/10.3390/higheredu2010004>
12. László Brassai ; Bettina F. Piko; Michael F. Steger (2012) Existential attitudes and eastern European adolescents' problem and health behaviors: highlighting the role of the search for meaning in life // *The Psychological Record*, 2012 (62) 719–734 DOI:10.1007/BF03395831
13. Lily (Xuehui) Gao , María Eugenia López-Pérez, Iguácel Melero-Polo & Andreea Trifu (2024) Ask ChatGPT first! Transforming learning experiences in the age of artificial intelligence // *Studies in Higher Education*, 49 (12) 2772-2796 DOI:10.1080/03075079.2024.2323571
14. Lincoln, Daniel, and Mary-Louise Kearney (2019) "Promoting Critical Thinking in Higher Education." *Studies in Higher Education* 44 (5) 799–800 <https://doi.org/10.1080/03075079.2019.1586322>
15. Malik G. M., Rukhsana Akhter (2013) Existentialism and Classroom Practice // *Journal Of Humanities And Social Science* Vol 8 (6) 87-91 DOI: 10.9790/0837-0868791
16. Michael Cheng-Tek Tai (2020) The impact of artificial intelligence on human society and bioethics // *Medical Journal* 32(4): 339–343 DOI: 10.4103/tcmj.tcmj_71_20
17. Rospigliosi, Pericles Asher (2023) "Artificial Intelligence in Teaching and Learning: What Questions Should We Ask of ChatGPT?" *Interactive Learning Environments* 31 (1) 1–3.
18. Shannon. J. Fernandes (2021) Existential Intelligence Scale and its Implications for Preliminary Assessment of Ontological Insecurity // *Psychology online* <https://doi.org/10.31234/osf.io/8e5kq>
19. Susana A. Astuti, Andreas Lako, Margaretha Sih Setija Utami (2021): The Effect of Existential Intelligence, Personality, and Self-Determined Motivation on Pro-Environmental Behavior: A Theory-Of-Planned-Behavior-Based Examination // *Journal of Southwest Jiaotong University* 56 (5) 186–202. <https://doi.org/10.35741/issn.0258-2724.56.5.18>
20. Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. San Francisco, CA: John Wiley & Sons.
21. Vincent-Lancrin and van der Vlies 2020 Trustworthy artificial intelligence (AI) in education: Promises and challenges // *OECD Education Working Papers* No. 218 https://www.oecd.org/en/publications/trustworthy-artificial-intelligence-ai-in-education_a6c90fa9-en.html

GABIJA Velykytė

*VILNIUS TECH, Faculty of Creative
Industries, Lithuania*

HOW SOCIOECONOMIC AND PSYCHOSOCIAL FACTORS SHAPE HIGHER EDUCATION DECISIONS

A systematic literature review was conducted following the PRISMA protocol, drawing on publications from 2015–2024 indexed in Scopus, Web of Science, and ScienceDirect. A total of 41 empirical studies met inclusion criteria. The analysis examined how students interpret and respond to HEI communication across digital and interpersonal channels—such as social media, word-of-mouth, and university outreach—and how these interpretations are shaped by family background, self-perception, and social context.

The findings reveal distinct patterns. Students from lower socioeconomic backgrounds or non-academic families tend to be more influenced by emotional, relational, and trust-based messages, while students from more advantaged backgrounds rely on rational, information-rich cues such as program content, tuition, and employability prospects. The results highlight that effective HEI communication must balance emotional resonance with informational clarity to reach diverse audiences.

This research contributes to the broader discussion on equity, inclusion, and communication literacy in higher education. By integrating sociological, psychological, and communicative perspectives, it proposes a framework for designing communication strategies that are both socially inclusive and psychologically engaging. Such an approach can help institutions not only attract a wider range of students but also promote informed, confident, and value-aligned educational choices.

Keywords: higher education communication, student choice, socioeconomic factors, psychosocial influences, decision-making, systematic review

GATFIELD Gill

*transdisciplinary artist, sculptor, author,
Master of Fine Arts (Hons) and Bachelor of
Laws (University of Auckland, New Zealand).
NARS Foundation NYC Artist in Residence
2025.*

AI²AR – NEW DIMENSIONS IN SCULPTURE: CROSSING BORDERS

Warmest greetings and my thanks to Conference Organisers and Partners, and my friend Professor Halyna Berehova, for this invitation to return in spirit to Kherson in honour of UNESCO World Philosophy Day.

Today I introduce my thinking about sculpture in new dimensions – AI²AR – and how this rubric can cross and dissolve physical and metaphysical borders.

The AI²AR artwork integrates Ancestral Intelligence, Artificial Intelligence and Augmented Reality to develop and investigate fluid states of Being.

Experienced in real world conditions, the augmented sculpture invites sensory, sentient, and emotive responses; aiming to spark individual consciousness and collective agency.

I want to share with you today two projects where the fusion of Ancestral Intelligence, Artificial Intelligence and Augmented Reality is investigated through conceptual and material frameworks. The projects are:

Habeas Corpus – a mixed reality installation developed in New York City, and

HALO – a virtual monument presented in New Zealand and New York. And perhaps next in Ukraine.

Each of these projects draws on four touchstones that take form and meaning across philosophy, aesthetics, technology and science: the Classical, Minimal, Post-Human, and Ancestral.

Those 4 touchstones provide a bridge for the viewer and a critical framework for imagining speculative futures.

I will describe each of these touchstones, as used in my practice.

Classicism – can be understood as a visual and ideological code of democracy, from its roots in the ancient Greek notions of isonomia (equal rights) and Roman republicanism, to its authoritarian appropriations by Empires and dictatorships invoking classical grandeur to project permanence and control. These polarities demonstrate the adaptability of the Classical to both liberty and tyranny.

Minimalism – Strips away ornament and hierarchy, aligning with ideals of transparency, equality, and open participation. Spaces and objects are reduced to essentials, echoing democratic ideals of clarity and accessibility, sustainability and restraint, while also surfacing in authoritarian aesthetics of surveillance and stripped public spaces.

The Post-Human – A critical re-thinking of the “human” that decentres “Man” as universal subject and redistributes agency across humans, nonhumans, ecologies, biospheres, data bodies, and machinic systems.

In the Post-human paradigm, following the Critical Engineering Manifesto (2011-2021), “the machine” is a multi-faceted apparatus in which devices, bodies, agents, forces, and networks are inter-twined.

The fourth touchstone – the Ancestral – is embedded in primal instinct and somatic memory, ancestral knowledge, primordial systems and ecologies, and in the signs and symbols that connect humanity with spiritual realms across deep time.

This constellation of Classicism, Minimalism, the Post-Human and the Ancestral is investigated in the project – Habeas Corpus – presented in New York.

Habeas Corpus is a concept in law that protects liberty. It requires a captor to bring a detained person before the Court, so justice can be served.

The art installation ‘Habeas Corpus’ explores “white space” as sanctuary and cell. Futurist hybrids develop from the tropes of Classicism and Minimalism: such as the cube, column, monochrome, and grid.

The artworks combine the poetics of AI and AR with ancient marble, wood and gold, within grids of operating systems and woven walls.

This project involved AI machine learning to manifest the Column as a dynamic object in Augmented Reality.

To guide the transition between physical and virtual worlds, I engraved a gold barcode into this marble column to create an AI-AR interface.

Using a mobile phone and my artist app, the barcode releases a GPS anchored I-form, in augmented reality.

Together – column and I-form – integrate as a sculpture, titled: **CHIP**.

This VIDEO shows the AI²AR experience of CHIP.

[Show CHIP video – 35 secs.]

The I-head of CHIP codifies the grain of a giant tree from a primordial forest buried at the end of the last Ice Age in Aotearoa New Zealand. The tree was forebear to this living relative, named Tane Mahuta, the Lord of the Forest.

As a micro-chip, the miniature I-form takes the roots of evolution into the datasphere.

CHIP is also the offspring of two monuments:

The physical sculpture **Native Tongue** carved from the heartwood of a giant tree from the buried forest.

AND: the digital twin of that monument – activated in specific environments in New York, Berlin, and Venice.

Shaped as the primary number One and the pronoun ‘I’, the virtual CHIP situates the viewer in the present tense.

The artwork invites the spectator into the work – as a participant and co- agent of making.

People show deep curiosity, joy, and empathy. As instincts and senses heighten, they believe the virtual totem is physically there.

Neuroaesthetics

A new field of science – Neuroaesthetics – is exploring how immersive art might develop human capacity for consciousness, creativity, and empathy.

In a study led by Tamar Torrance of University of Auckland, my emotions, senses and intellect are monitored while viewing artworks – in 3 settings: the laboratory, the art gallery, and in virtual reality.

[PLAY VIDEO CLIP]

This and other studies are showing how immersive creative experiences can transport us from passive to memorable learning, where art is a catalyst for new thinking.

Public Realm

In the public realm, mixed reality allows for new democratic monuments that can inspire, educate and empower by placing the tools of making in each person’s hands.

This virtual monument, titled HALO, draws attention to post-human worlds.

As a circle of unity, HALO invites community, and has been created by 30,000 people on two continents so far.

I am delighted to launch a new video about HALO here for World Philosophy Day.

The video reveals how the AI²AR sculpture explores new dimensions of time, space, and existence.

The video traces the ancient origins of the codified stone; how the form relates to cosmology, celestial haloes, and ancient stone circles; and how the monument activates its location:

1. New Zealand’s capital city – Wellington.
2. Waitangi – the historic place of the Treaty between the British Crown and Māori, the Indigenous People of New Zealand, and
3. New York City, a global centre of power.

[Show HALO VIDEO – 3:25]

The AI²AR artwork offers a portal into other worlds, proposing a new model that dissolves borders, and advancing the question at the heart of the future: not “what was” or “what is”, but “what if?”.

Thank you for watching this presentation. I look forward to staying connected with you and united in our quest for peace.

KAČERAUSKAS Tomas,

SCHINELLO Salvatore

Vilnius Gediminas Technical University

Faculty of Creative Industries

*Department of Philosophy and Cultural
Studies*

GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE CREATIVE INDUSTRIES: INSIGHTS FROM LITHUANIA

The rapid integration of Artificial Intelligence (hereinafter referred to as AI) within the creative economy is transforming the logic, methods, and ethics of cultural and creative production. This presentation explores both the opportunities and challenges arising from this integration, combining a critical literature review with qualitative insights derived from expert interviews conducted in Lithuania [Schinello, 2025]. Drawing on semi-structured interviews with five professionals from the fields of visual arts, cultural policy, licensing, intellectual property, and advertising, the research contributes to a deeper understanding of AI's transformative potential and its socio-economic implications for the creative sector.

The study situates AI within the broader framework of digital transformation processes affecting the creative industries globally. According to UNCTAD [2022] and European Commission [2022] reports, AI, alongside virtual/augmented reality and blockchain, represents one of the three technologies currently reshaping the creative economy. In particular, generative AI - defined as the group of AI models that can generate derived digital content including images, text, video, and music [Federal Register, 2023] - has become a key driver of change. While AI enables unprecedented productivity, creative experimentation, and access to global markets, it simultaneously challenges fundamental notions of authorship, originality, and artistic value.

The literature review reveals two parallel trends: (1) the democratization of creative production and the emergence of new forms of co-creation between humans and machines; and (2) a growing set of ethical, legal, and aesthetic concerns regarding copyright, data protection, and the perceived authenticity of AI-generated works. Recent scholarship emphasizes AI's dual role as both an assistant and a competitor to human creators. AI expands the creative process by providing tools for ideation, composition, and design, but also risks standardizing cultural output, reinforcing algorithmic biases, and reducing artistic diversity.

The expert interviews complement the theoretical analysis by offering concrete insights into how AI is being adopted across Lithuanian creative industries. Respondents unanimously identified AI as the most influential emerging technology, surpassing virtual and augmented reality in its immediate economic and artistic impact. The Lithuanian music and advertising sectors are at the forefront of this adoption. AI-generated music, for example, is already entering the market, though its commercial success and cultural legitimacy remain contested. Experts also report the increasing use of AI tools for visual design, copywriting, and digital illustration. However, social stigmas and professional taboos often prevent creators from openly disclosing the use of AI in their work, due to fears of reputational damage or devaluation of human artistry.

Opportunities identified by the experts include enhanced productivity, global market reach, cost reduction, and the democratization of creative production. AI allows small studios and freelancers to compete internationally, facilitating content creation across linguistic and cultural boundaries. It also enables creators to visualize abstract ideas and accelerate creative processes. Nevertheless, these benefits are counterbalanced by several risks. The experts expressed concern over declining artistic uniqueness, growing dependence on algorithmic tools, and the potential erosion of employment in traditional creative professions.

Economic valuation and intellectual property emerge as particularly contentious issues. While AI-generated works can achieve commercial success, the absence of clear authorship definitions complicates their legal and market status. Experts differ on whether the human prompter, the AI platform, or the algorithm's developer should hold copyright. Within the European Union, current legislation recognizes only human authorship, but practical enforcement remains complex. Some interviewees suggested that specific labels – such as “Made by Human” – could ensure transparency and preserve trust in cultural production.

From a regulatory perspective, the European Union's AI Act constitutes a significant step toward ensuring transparency and data protection, yet experts find it insufficient in addressing the unique conditions of creative industries. They call for specialized mechanisms capable of tracing copyrighted material used in AI training datasets and for clear rules regarding revenue distribution in cases of human-machine collaboration.

Ethical considerations further complicate the picture. AI systems rely on massive datasets that often include copyrighted works, raising questions about consent, fairness, and exploitation. Moreover, the capacity of AI to reproduce voices, images, and styles challenges traditional boundaries of artistic integrity and authenticity. Experts warn that overreliance on AI tools risks transforming creative work into a routinized process of prompt engineering, potentially alienating creators from their artistic intent.

Despite these challenges, the interviews underscore that AI should not be seen as a substitute for human creativity but as a complementary tool requiring critical literacy and ethical awareness. The most sustainable path forward involves fostering AI-human symbiosis – a partnership in which technology enhances, rather than replaces, creative agency.

The presentation concludes that the creative economy is entering a new phase characterized by hybrid production models and the redefinition of creative labor. AI offers immense potential for innovation, accessibility, and efficiency, but realizing this potential demands regulatory clarity, ethical reflection, and continuous adaptation by creators. Balanced governance frameworks, public awareness, and creative education will be crucial to ensuring that AI serves as a catalyst for cultural growth rather than a threat to human artistry.

Literature

1. European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, Izsak K., Terrier A., Kreutzer S. Opportunities and challenges of artificial intelligence technologies for the cultural and creative sectors, Publications Office of the European Union, 2022. <https://data.europa.eu/doi/10.2759/144212>
2. Federal Register. Executive Order 14110 of October 30, 2023. <https://www.federalregister.gov/d/2023-24283>
3. Schinello S. Challenges and opportunities in the use of artificial intelligence in creative economy: Insights from expert interviews. *Economics and Sociology*, 2025, 18(1). 199-216. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2025/18-1/10>
4. United Nation Conference on Trade and Development. Creative Economy Outlook, 2022. Retrieved October 16, 2025, from https://unctad.org/system/files/official-document/ditctsce2022d1_en.pdf

LAZAUSKAITĖ Ugnė

*Vilnius University, Faculty of Communication,
Lithuania*

WAR IS PEACE AND PEACE IS WAR; THE PERPETUATION OF LIQUID EVIL IN WARTIME POLITICS – THE CASE OF RUSSIA

This report focuses on examining the paradigm of contemporary warfare. The trends and criteria of contemporary war are established using the case of Russian invasion of Ukraine as a prime example of how war conduct looks like today. The theoretical analysis of various sources on war and wartime topics, combined with a case study, allows for the establishment of a comprehensive understanding of contemporary war and the significance of wartime operations as a

political tool. While the traditional definitions of war and wartime are forgotten in obscurity, contemporary war is never ceasing and is thus beginning to establish itself as the norm globally. The wartime of 21st century, therefore, now sanctions the use of perpetual but ineffective measures that fall below the threshold of traditional war. Additionally, the very dimensions of fourth-generation warfare have changed drastically from its earlier variants, to the point where hard power is no longer the main cause for concern of the most important asset. The main battle happens in the infosphere and in the minds of the people, and Russia's heavy reliance on its propaganda machine showcases exactly that. Analysing the philosophical works of Zygmunt Bauman and Leonidas Donskis, who propose the idea of liquid evil, and referencing George Orwell's ideas, gives a deeper understanding of the exact premise on which the Russian cognitive temporal warfare functions. Based on the ideas of examined sources and the characteristics of contemporary war drawn from them, and the case study of Russia's wartime politics, new concept is proposed to define the exact evil that the 21st century war is: liquid war.

Keywords: war, wartime, liquid evil, war paradigm, warfare, contemporary war

ŠŪMAKARIS Paulius,

BUTVILAS Tomas,

KOVAITĖ Kristina,

Vilnius Gediminas Technical University

DEVELOPING SCALE OF THE CITIZEN ENGAGEMENT IN SUSTAINABILITY DECISIONS: THEORETICAL FRAMEWORK AND CONCEPTUAL MODEL

Abstract

Theoretical models explaining citizen participation in sustainable practices emphasize the integration of personal, institutional, and social dimensions. This paper presents the theoretical development of the Citizens' Involvement in the Use of Recycled Construction Materials Scale, a comprehensive framework designed to assess the multidimensional factors influencing pro-environmental engagement in the construction sector. The Scale development followed a systematic conceptualization process combining key behavioral theories, including the Value–Belief–Norm Theory (Bouman & Steg, 2020; Stern et al., 1999), the Theory of Planned Behavior (Ajzen, 1991), and the Diffusion of Innovations framework (Rogers, 2003). The structure of the Scale encompasses five interconnected domains: Individual Attitudes, Institutional Support, Social Norms, Practical Factors, and Technological Advancements. Each domain represents distinct yet interrelated determinants of sustainable behavior, theoretically justified by previous empirical evidence and recent sustainability governance literature (Wu et al., 2025); (Otasowie et al., 2025).

The Individual Attitudes domain captures internalized motivations, values, and perceived behavioral control. Institutional Support reflects external mechanisms such as policy effectiveness, financial incentives, and infrastructural availability. Social Norms highlight the importance of collective influence and community-based engagement. Practical Factors introduce cost, accessibility, and convenience as rational-choice determinants, while Technological Advancements address awareness and trust in innovative recycling solutions. Together, these domains create a circular model of citizen involvement, emphasizing feedback between awareness, capability, and institutional facilitation.

This theoretical configuration provides a foundation for future psychometric validation of the Scale, supporting cross-national comparisons aligned with the European Green Deal objectives. The proposed structure advances the measurement of environmental citizenship and enhances conceptual clarity for sustainability-oriented behavioral research.

Keywords: citizen engagement, citizen education, sustainability, scale development, environmental psychology.

References:

1. Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
2. Bouman, T., & Steg, L. (2020). Motivating climate action. *IAAP Bulletin*, 2(3), 13–16.
3. Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations* (5th ed.). Free Press.
4. Otasowie, K., Aigbavboa, C., Oke, A., Adekunle, P., & Ikuabe, M. (2025). Determinants of Clients' Acceptance of Recycled Construction Materials in Developing Nations. *Lecture Notes in Civil Engineering*, 591 LNCE, 1710–1720. https://doi.org/10.1007/978-981-96-4051-5_163
5. Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., & Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Human Ecology Review*, 6(2), 81–97. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.11.169>
6. Wu, J., Ye, X., & Cui, H. (2025). Recycled Materials in Construction: Trends, Status, and Future of Research. In *Sustainability (Switzerland)* (Vol. 17, Issue 6). <https://doi.org/10.3390/su17062636>

TANKLEVSKA Nataliia

State University of Trade and Economics

THE NATURE OF SAVING IN THE LIGHT OF PHILOSOPHY

Saving can be viewed not only as an economic activity, but also as a manifestation of a deep human need to protect oneself from scarcity and, at the same time, to build a sense of stability. This raises a philosophical question: does thriftiness really bring a person closer to freedom, or does it, on the contrary, tie them to material things and ideas about the future? To paraphrase Seneca, we can say that it is not the person who has little who is poor, but the person who always has little. This aptly describes the danger of greed and endless accumulation in today's world of excessive consumption. A wise attitude towards money is to perceive it not as an end in itself, but as a means to serve broader life goals. In this sense, true thrift is determined not by the amount accumulated but by the ability to manage resources wisely and responsibly. Therefore, the meaning of accumulation arises only when it contributes to inner balance and creates conditions for good, both personal and collective.

The historical attitude towards saving and accumulation was shaped by social and cultural circumstances that changed throughout the development of human communities. In early societies, it had no individual meaning: food or tool reserves were created primarily as collective protection against seasonal risks. Social value was determined not by the amount of wealth held but by the ability to exchange, reciprocate, and support the group, indicating the dominance of the logic of gift-giving over the logic of accumulation (Mauks, 2002).

Ancient thinkers were the first to ascribe moral and philosophical significance to this topic. Aristotle drew a clear distinction between natural farming and chrematistics, emphasizing the dangers of unchecked accumulation to social harmony (Aristotle, 1998). For Plato, excessive wealth not only threatened the political system but also disrupted an individual's inner balance. The Stoic tradition further developed this understanding, viewing thrift as a valuable character trait while perceiving accumulation for its own sake as a form of addiction.

During the Middle Ages, the evaluation of accumulation was largely shaped by religious ethics. Christian philosophers, particularly Augustine and Thomas Aquinas, argued that material goods hold value only when they are utilized for charitable purposes and to aid others; accumulation outside of this framework was deemed questionable. Within monastic communities, practices of voluntary poverty and the redistribution of excess resources became prominent, embodying the ideal of restraint as a spiritual obligation.

A turning point came in the early modern period, when Protestant ethics combined work, thrift, and discipline into a single moral system. According to Max Weber (2001), it was this rethinking of the role of economic behaviour that laid the foundations for the formation of the 'capitalist spirit' - the idea of accumulation as a manifestation of responsibility and a rational way of life.

In the 18th and 19th centuries, classical political economy formalised these intuitions. Adam Smith viewed savings as a source of investment and economic growth, while David Ricardo saw them as a prerequisite for productivity growth. At the same time, Thomas Malthus warned that excessive thrift could lead to a shortage of demand and economic downturns. In this intellectual context, accumulation acquires the status of a key economic mechanism, rather than just a personal practice.

Further interpretations of accumulation become increasingly complex and contentious. Marx examines this process as one that systematically reproduces inequality and concentrates power among capital owners. In the psychoanalytic tradition, particularly in the works of Freud, the drive to accumulate is viewed as a mechanism for coping with anxiety and uncertainty. Simmel (2011) emphasizes the unique characteristics of money as an abstract instrument that provides individuals with an illusion of control over the future. Keynes' macroeconomic perspective (2018) introduces an economic dimension, highlighting that excessive savings at the societal level can hinder economic growth by diminishing aggregate demand.

Today, accumulation is understood in a much broader context. In consumer societies, it often becomes part of a personal lifestyle; however, as Fromm pointed out, an orientation towards possession does not guarantee inner well-being. Behavioural economics research indicates that savings decisions are influenced by cognitive biases, including loss aversion and the difficulty in perceiving future benefits (Kahneman & Tversky, 1979; Thaler, 2016). There is also growing attention to environmental constraints: the degrowth and circular economy movements question the possibility of unlimited resource accumulation. Digital technologies, particularly cryptocurrencies and decentralized finance, are making accumulation increasingly abstract, altering the very notions of ownership and trust.

The history of attitudes towards saving and accumulation reveals that economic practices are deeply intertwined with prevailing worldviews, cultural contexts, and social structures. From the communal reserves of early human societies, where resources were shared to ensure the survival of the group, to the sophisticated digital assets managed in the 21st century, the act of saving has consistently transcended mere financial decision-making. It has served as a critical mechanism for organizing daily life, managing uncertainties, and navigating the risks and challenges inherent in various environments. This evolution reflects a complex interplay of values that define each era, illustrating how societal norms, technological advancements, and economic conditions shape our approach to wealth accumulation and resource management over time.

To summarise, it is worth noting that historical, economic, and philosophical ideas about saving demonstrate its profound duality. On the one hand, it appears as a sensible and responsible strategy that allows people to organise their lives, prepare for risks, and ensure autonomy. On the other hand, saving can become a form of dependence when the desire for financial security evolves into excessive control and a fear of loss. As the philosophical tradition rightly emphasises, the question is not so much how much we accumulate, but why we do it and whether this process leads to inner freedom. After all, the nature of saving is truly dual: it can be a manifestation of wisdom and foresight, but it can also become a trap in which 'money owns people' rather than the other way around. Therefore, a mature philosophy of thrift is, first and foremost, a reflection on the meaning behind financial decisions and the ability to prioritize freedom over the size of one's reserves.

References

1. Aristotle. (1998). *Politics*. Oxford University Press.
2. Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291.
3. Keynes, J. M. (2018). *The general theory of employment, interest and money*. Palgrave Macmillan. (Original work published 1936)
4. Mauss, M. (2002). *The gift: Forms and functions of exchange in archaic societies*. Routledge.
5. Simmel, G. (2011). *The philosophy of money* (3rd ed.). Routledge.
6. Thaler, R. H. (2016). *Misbehaving: The making of behavioral economics*. W. W. Norton & Company.
7. Weber, M. (2001). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. Routledge. (Original work published 1905)

АФАНАСЬЄВ Олександр

Національний університет

«Одеська політехніка»

НАРАТИВІЗАЦІЯ СВІТОБАЧЕННЯ У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

Характерною рисою гібридної війни є те, що в ній задіяні особливі наративи, які створюють особливе світобачення, в тому числі і розуміння минулого у історичній пам'яті, де поєднуються елементи справжньої реальності та уявної. Реальні факти або відкидаються, замовчуються чи взагалі не сприймаються, тоді як вигадані чи незначущі стають смислоутворюючими, з відповідною оцінкою їхньої значущості. Те, що не вкладається у таке бачення світу позначається як периферійне або вороже. Інформаційно-комунікативний простір захищається під таке світобачення.

Окрім того, важливою ознакою інформаційної складової гібридної війни є формування світового інформаційного та культурного простору. Він насичується відповідними наративами, які моделюють згадану реальність. Тут активно використовуються платні та незалежні експерти, аналітики, політики, відповідні ЗМІ і інтернет-канали і блоги, які підтримують та розвивають поширені в суспільстві уявлення у потрібному напрямку.

Звісно, незалежність, об'єктивність світобачення і відповідної картини світу, навіть наукової картини і так званих дисциплінарних онтологій, тобто картин світу окремих наукових дисциплін, це недосяжний ідеал, скоріше методологічна вимога, прагнення позбутися суб'єктивних викривлень і помилок. Адже вірне бачення світу є запорукою правильних практичних дій. На жаль, люди часто вважають тільки свою картину світу адекватною, тому досягти порозуміння і збалансованих дій вкрай важко.

Незважаючи на прагнення до об'єктивності, слово «картина» самим своїм змістом задає і інший смисл, часом неявний. Насамперед, цей термін передбачає зображення, тобто фіксацію того, що людина вважає важливим, головним, суттєвим, а не просто точну копію оригіналу. Суттєвість детермінована типом картини, в якій це головне, важливе відображає систему цінностей, які можуть бути розгорнуті сукупністю наративів, де визначальне місце посідає метанаратив. Метанаративи в картині світу існують, можна сказати, за визначенням, бо одним з елементів усякої картини світу є їхня історія чи еволюція світу та його фрагментів у загальному виді. Але й у інших структурних компонентах картин світу наративи присутні, оскільки там передбачається, як мінімум, опис або ще якась оповідь, не кажучи вже про ціннісні настанови, які зазвичай є згорнутими наративами.

Картин світу з відповідними наративами, мабуть, стільки, скільки людей. Але багато індивідуальних картин світу схожі за певними ознаками: культурними, релігійними, науковими, політичними, ідеологічними тощо. Вони підтверджуються і розгортаються в різноманітних текстах: літературних чи журналістських, наукових чи псевдонаукових, політичних чи етичних. Будь яка картина світу забарвлена певними цінностями, має свої засоби опису, відповідну послідовність, сюжетність, відбір ідей і аргументів, коротше кажучи, має свою наративність.

Сучасний світ зображується цими різноманітними картинами, які реалізуються в усій текстовій різноманітності. Складність сучасного світу доповнюється гострими протиборствами, в основі яких знаходяться відповідні протилежні, суперечливі картини світу. Вони і детермінують різноманітну поведінку, цілі, оцінки своїх і чужих вчинків і загалом подій, що відбуваються [2; 3].

Оскільки наука має значний авторитет, незважаючи на постмодерністську критику, її досягнення широко використовуються, включаючи новітні технології, для побудови, підтвердження і розповсюдження відповідних наративів і метанаративів, що зумовлює видимість наукового обґрунтування картин світу.

Картини світу і їхні наративні стрижні особливо чітко викристалізуються під час війни, зокрема у протиборстві демократії і тоталітаризму.

Метанаративом вважають деяку розповідь (історію), що представляє схему історичних, політичних, наукових та інших подій, вибудовану відповідно до загальних цінностей, загальнолюдських, національних, групових. Метанаратив буде загальновизнаним для тих, хто поділяє відповідні цінності. В іншому разі буде стільки метанаративів, скільки систем цінностей є в наявності та вдасться ще вигадати [1].

Якщо враховувати реальне функціонування метанаративів, то впадає в очі їхня розбіжність, а то й протилежність, що часто спричиняє протилежне бачення дійсності, історії, майбутнього, а також відповідні різноспрямовані політичні доктрини й дії, трагічні непорозуміння, які призводять до конфліктів, зокрема й воєнних.

Метанаративи активно використовуються у гібридній війні, особливо, коли вони включені до історичної пам'яті.

Частиною метанаративу про особливу історію Росії є твердження про те, що багато визначних російських діячів були українського походження, служили Російській державі і вибудовували російську державу і великодержавну ідеологію. Такі приклади є. І це зрозуміло з огляду на колоніальну політику Російської держави щодо України.

В цьому контексті можна згадати Олександра Безбородька, який довгий час визначав зовнішню політику Російської імперії, дослужився до канцлера і був найвпливовішою людиною в імперії. При цьому любив Україну, знався на українській історії і зробив внесок в її розвиток. Деякі дослідники навіть вважають саме Безбородька автором знаменитого анонімного твору «Історія русів». Маючи фешенебельні будинки в Петербурзі і Москві, він любив проводити час у своєму вишневому садочку на Україні. Але своє походження з «хохлів» не дуже пропагував. Цей феномен відомий на прикладах інших колоніальних імперій, коли, наприклад, вихідці з колоній соромились свого походження, намагаючись всіляко позбутися своєї другосортності. Зараз цивілізовані країни усвідомили це і перебудували свої відносини з колишніми колоніями і в економічному, і в політичному, і в культурному контексті. А інтелігенція бувших колоній позбулось тих своїх комплексів. Але Росія усіма силами тримається за свої нецивілізаційні традиції, живе, так би мовити, лицем назад, заражаючи і еліти своїх колоній.

Сказане стосується і метанаративу про особливий історичний шлях Росії. Використовується суміш історичної правди і міфології, історичного ревізіонізму і наукових досліджень, метанаративних ідей і конкретних подій. В результаті постає викривлена, необ'єктивна, часом сфальсифікована історична пам'ять, з особливими рисами великодержавності, особливості, своєрідно окресленого патріотизму. Тут йде мова і про виникнення Московії-Росії, її історію і сучасність як продовження «закономірної» історичної лінії. В цю картину вправно вписуються і цілі епохи, типу, скажімо, історії Київської Русі як частини саме російської історії, так і окремі епізоди, яким надано особливої героїчної знакової ваги.

Колоніальний і неокolonіальний світогляд був поширений серед української еліти також і в радянські часи, та й і залишаються помітним і сьогодні. Українська інтелігенція повинна це усвідомити і позбутися великодержавних ідей.

Література

1. Афанасьєв О. Мінливості долі метанаративу // *Δόξα / Докса*. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 1(37). Сковородіана: мандри філософування. Одеса: Акваторія, 2022. С 83-92
2. Кириленко К. До питання про демаркацію понять «картина світу», «світогляд» та «образ світу» // *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Вип. 28. Одеса. Національний університет «Одеська юридична академія». 2021. С. 9-13.
3. Швирков О. Картина світу та політична дія // *Політичний менеджмент*, №5. 2010. С.38-49.

АХМАД Нісар

*Херсонський національний
технічний університет*

АРИСТОТЕЛЬ І СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Аристотель по праву вважається одним із найвпливовіших і найрізноманітніших мислителів усіх часів. Його філософія є справжньою школою розуму, адже вона навчає людину мислити послідовно, логічно й усвідомлено, щоб досягати не лише матеріальних чи практичних результатів, а передусім - гармонії, моральної досконалості та щасливого життя. На думку Аристотеля, саме вдосконалення розуму та моральних якостей є головним покликанням філософії, оскільки тільки розумна й доброчесна людина здатна діяти відповідно до істини та досягати істинного блага.

Він підкреслює, що розум - це найвищий дар природи, але його слід постійно розвивати й тренувати, інакше він може стати джерелом помилок і нерозсудливості. Тому Аристотель застерігає від недбалого ставлення до мислення, від поверховості суджень і від звички приймати рішення без глибокого осмислення. Його вчення формує культуру інтелектуальної відповідальності - уміння мислити критично, шукати істину й керуватися розумом у будь-яких життєвих ситуаціях.

Актуальність вчення Аристотеля про знання сьогодні полягає в тому, що воно не обмежується жодними історичними чи культурними рамками. В епоху інформаційного перевантаження, коли людина часто стикається з фейками, маніпуляціями та поверхневими судженнями, аристотелівський заклик до логічного мислення, аналітики та самопізнання набуває особливої ваги. Його ідеї про зв'язок знання, етики та практичної діяльності залишаються надзвичайно цінними для сучасної науки, освіти й суспільства загалом.

Аристотель показує, що справжнє знання - це не лише сукупність фактів, а передусім уміння розуміти суть речей, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, узагальнювати досвід і застосовувати його на благо людини та суспільства. Саме тому його філософська система залишається вічним дороговказом для всіх, хто прагне інтелектуального, морального й духовного розвитку.

1. Основні принципи світогляду Аристотеля

Філософська думка епохи Нового часу відзначається надзвичайною різноманітністю течій, напрямів і концепцій, що відображають складність та суперечливість інтелектуального пошуку цієї доби. У цей період формується своєрідна дихотомія між оптимістичними та песимістичними поглядами на пізнавальні можливості людини. Одні мислителі висловлюють віру в безмежну силу людського розуму та здатність наукового знання розкрити істину про світ, тоді як інші наголошують на обмеженості людського досвіду та неможливості досягнення абсолютного знання.

У цьому контексті ідеї Аристотеля набувають особливої ваги, адже він закладає підвалини наукового підходу до пізнання світу. Головним завданням пізнання, за Аристотелем, є розкриття сутності речей, тобто з'ясування того, що робить кожний об'єкт саме тим, чим він є. Під сутністю філософ розуміє природні та прості тіла - такі, як земля, вода, повітря, вогонь, - з яких складається все існуюче. На думку мислителя, істинне знання не зводиться до сприйняття окремих явищ, воно повинно проникати в їхню глибинну природу [1, с. 17].

Важливо, що Аристотель одним із перших висловлює ідею про множинність форм буття та різноманітність шляхів пізнання. Він вважає, що вчення про буття не може бути зведене лише до пошуків єдності всіх речей, адже світ є багатоманітним і різноманітним. Тому, пізнаючи реальність, людина має враховувати багатство її проявів, поєднання

матеріального й духовного, потенційного й актуального. Саме у визнанні принципової багатоманітності раціонального досвіду полягає новаторство Аристотеля, який започаткував традицію наукового мислення, що стала основою для подальшого розвитку філософії Нового часу [2, с. 19].

Якщо повернутися до часів життя Аристотеля, то він народився у 384 р. до н.е. у місті Стагірі. Його батько, Нікомах, був лікарем при дворі македонського царя Амінти III, де син з дитинства спілкувався зі своїм ровесником, майбутнім царем Філіпом II. Батько дав синові деякі знання з медицини і, вочевидь, прищепив інтерес до вивчення живої природи. Аристотель був учнем Платона і вчителем Олександра Македонського. У 17 років вступив до Академії Платона в Афінах, де навчався понад 20 років. Після смерті Платона покинув Афіни та деякий час жив у Малій Азії й Македонії, де виховував майбутнього завойовника – Олександра Македонського [5].

Повернувшись до Афін, Аристотель заснував власну школу - Лікей, де викладав і проводив дослідження. Його інтереси охоплювали логіку, метафізику, етику, політику, біологію, фізику та мистецтво. Аристотель першим систематизував знання свого часу, заклавши основи багатьох наук [5].

Після смерті Олександра Македонського був змушений залишити Афіни через антимакедонські настрої. Помер у місті Халкіда на острові Евбея. Його філософія мала величезний вплив на розвиток європейської науки й мислення [5].

Загалом, у своїх працях Аристотель підбив підсумки тривалого, понад трьохсотлітнього розвитку давньогрецької філософії, узагальнивши досягнення своїх попередників і запропонувавши власне бачення основних філософських проблем, пов'язаних із пізнанням природи, суспільства та людського мислення. Його філософська система стала своєрідним підсумком античної думки та водночас відправною точкою для подальшого розвитку наукового пізнання.

2. Аристотель і становлення наукової методології

Процес пізнання за Аристотелем є складною, але логічно послідовною системою, що відображає шлях людського розуму від простого сприйняття речей до глибокого розуміння їхньої сутності та причин існування. На думку філософа, істинне знання не зводиться лише до констатації фактів, воно вимагає усвідомлення сутності предмета, його визначення та пояснення причинно-наслідкових зв'язків.

Аристотель виділяє п'ять основних етапів пізнання.

Перший етап – це встановлення імені речі. Пізнання починається тоді, коли людина має у своєму розпорядженні слова, якими може позначити певні явища чи предмети. Без наявності імені неможливо перейти до осмислення сутності речі. Наприклад, не можна досліджувати явище затемнення місяця, якщо не знаєш, що означає саме слово «місяць» [3, с. 116].

Другий етап полягає у з'ясуванні факту існування предмета. Необхідно встановити, чи відповідає названій речі щось реальне, чи вона справді існує. Тільки після цього пізнання може продовжуватися, адже наукове дослідження можливе лише щодо існуючого.

Третій етап – визначення сутності речі. Це центральний момент у процесі пізнання за Аристотелем. Визначення, на його думку, є окресленням предмета через його рід і видові відмінності. Саме визначення дозволяє виявити, чим предмет є насправді, чим він відрізняється від інших і до якого роду явищ належить [3, с. 117].

Четвертий етап – це виявлення і доведення істотних властивостей речі. Тут відбувається перехід від знання «що є річ» до знання «якою вона є». Аристотель наголошує, що справжнє наукове знання неможливе без доказу, заснованого на розумінні сутності предмета. Так, твердження «людина смертна» має сенс лише тоді, коли ми доводимо цю властивість, виходячи з визначення людини як живої істоти, яка підлягає

природним законам життя і смерті. Для цього застосовується науковий силогізм - логічна побудова, що поєднує посилки і виводить істинний висновок.

П'ятий етап – це пошук причини. Саме на цьому рівні пізнання досягає своєї вершини. Коли з'ясована причина, чому річ має певні властивості, процес пізнання завершується. Причина дає остаточне пояснення сутності предмета і робить знання повним і завершеним [3, с. 117].

Однак Аристотель не обмежує пізнання лише логічним аналізом понять. Він розробив також індуктивний підхід, який пояснює, як людський розум приходить до знання першооснов. У його основі лежить рух від чуттєвого сприйняття до абстрактного мислення. Пізнання починається з відчуттів, адже через органи чуття ми отримуємо перші образи світу. У деяких живих істот процес завершується на цьому рівні, але людина має ще пам'ять - здатність утримувати відчуття у свідомості. З пам'яті формується досвід, тобто узагальнення численних спогадів про подібні явища. Саме досвід є основою для появи мистецтва та науки.

Перехід від досвіду до науки й мистецтва, за Аристотелем, є головним епістемологічним стрибком - переходом від одиничного до загального. На рівні досвіду ми оперуємо окремими випадками, тоді як у науці узагальнюємо закономірності. Мистецтво спрямоване на процеси становлення та творення, воно охоплює сферу змін і розвитку. Наука ж, навпаки, досліджує буття, незмінні сутності, універсальні принципи та закономірності. Таким чином, у системі Аристотеля мистецтво і наука мають спільну природу - прагнення до знання, але відрізняються об'єктом і рівнем узагальнення.

У своїй «першій філософії», яку пізніше назвали метафізикою, Аристотель всебічно розкрив суть буття, причини та принципи існування речей, а також природу людського пізнання. У своїх логічних трактатах («Органон») він розробив правила мислення, доведення та аргументації, що стали основою формальної логіки. Саме завдяки цьому Аристотель заклав підвалини наукового методу, поєднавши логічне мислення з досліди́ним підходом. Його система знань стала основою для подальшого розвитку європейської науки, філософії та культури, зберігаючи актуальність і сьогодні [4, с. 8].

Надзвичайно цінними для науковців є ідеї, викладені Аристотелем у праці «Метафізика», де він формулює вчення про першопочатки, причини та сутність буття. Ця праця фактично є метатеорією природознавства, адже охоплює як загальну теорію природи, так і теорію пізнання. Аристотель аналізує основні категорії наукового мислення: матерію та форму, які складають основу всіх речей, а також чотири причини - матеріальну, формальну, діючу й кінцеву. Окрім цього, він розглядає природу руху, зміни, простору та часу, закладаючи логічний фундамент, на якому згодом постане вся класична наука.

Отже, філософія Аристотеля залишається живим джерелом методології науки, яке допомагає не лише пояснювати, але й ставити правильні питання. Проте сучасні підручники з філософії подають його думки як історичну етапність, а курси фізики часто згадують лише про його помилки, не розкриваючи глибини його внеску. Такий підхід потребує перегляду. Аристотель заклав інтелектуальні основи наукового мислення, і тому його спадщина має посідати почесне місце в сучасній освіті.

Висновки

Аристотеля справедливо вважають засновником нової науки, оскільки саме він визначив принципово новий підхід до пізнання дійсності - перехід від загального до конкретного, від абстрактного розуміння світу до його конкретних форм і проявів. Його метод полягав у прагненні дослідити навколишній світ не лише в теоретичному, а й у практичному вимірі, спираючись на спостереження, аналіз і систематизацію природних явищ.

Аристотель виступає фундатором науки у широкому сенсі цього слова, адже саме він створив методологічні засади наукового пізнання - універсалізм, системність,

логічну послідовність і орієнтацію на емпіричну перевірку знань. У своїй філософській системі він розробив новий епістемний (пізнавальний) спосіб мислення, який спрямований на досягнення істинного знання через раціональний аналіз і досвідне спостереження.

Аналізуючи, порівнюючи та узагальнюючи результати досліджень, Аристотель формував наукові гіпотези, багато з яких випереджали свій час і стали базою для подальшого розвитку експериментальної науки. Його прагнення до логічної впорядкованості знань і об'єктивності спростовує поширену думку про нібито негативне ставлення філософа до науки. Навпаки - саме його діяльність започаткувала формування науки в сучасному розумінні, коли істина досягається шляхом системного спостереження, критичного мислення та раціональної аргументації.

Отже, внесок Аристотеля полягає не лише у створенні перших теоретичних концепцій природознавства, а й у визначенні самої сутності науки як цілеспрямованої, методологічно обґрунтованої діяльності, спрямованої на пізнання істини.

Список використаних джерел

1. Бабенко Б.А. Вчення Аристотеля про субстанцію: томістичний погляд. Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. 2018. Том. С. 12-19.
2. Шевчук С.Ф. Філософія Аристотеля: між схоластикою та наукою. Наукове пізнання: методологія та технологія. 2021. № 1(47). С. 17-22.
3. Шевчук С.Ф. Аристотель – засновник науки (соціокультурні та епістемологічні детермінанти наукової програми мислителя). Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2018. Випуск 20. С. 115-120.
4. Беспалов І. Філософія процесу пізнання Аристотеля. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2020. Випуск 32. С. 7-11.
5. Берегова Г.Д. Біологічні трактати Аристотеля: Посібник з біофілософії. Херсон: Айлант, 2015. 58 с.

БАЛЯСНИЙ Андрій

*Херсонський національний
технічний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНІХ ФІЛЬМІВ: «КРАЩЕ ДЗВОНІТЬ СОЛУ»

Якщо фільм «Пуститися берега» показував людину, яку знищила влада над іншими, то «Краще дзвонить Солу» – це історія того, як людину поступово знищила сама система соціальних очікувань. Глибинно - це серіал про виживання в суспільстві, де успіх не завжди досягається чесністю, і про те, як соціальні ролі можуть витіснити справжнє “Я”. Цей аналіз зосереджений на головному герої – Джиммі МакГіллі, який із часом перетворюється на адвоката -шахрая Сола Гудмана, а потім на тінь самого себе – Джина Таковіка.

На початку серіалу ми бачимо Джиммі Мак-Гілла – людину з великим потенціалом, винахідливістю та вражаючою харизмою. Він – колишній дрібний шахрай, який намагається стати професійним юристом і довести, що може бути гідним свого «прізвища» яке сформував його брат. І його головна мотивація це соціальна мобільність: перейти з розряду державних адвокатів у престижне коло, де домінує його брат Чак.

Але цьому етапу передуює шлях який є важливим для розуміння його подальшої трансформації. А саме: Після того, як Чак витягнув Джиммі з Чикаго (з його шахрайським минулим, відомим як «Сліппін Джиммі»), той почав працювати в престижній юридичній фірмі «Хемлін, Хемлін і Мак-Гілл» (ХХМ). Джиммі працює в ХХМ на найнижчій сходинці – у відділі кореспонденції. Його робота полягає у сортуванні пошти, доставці документів, перевезенні та обслуговуванні. Хоча він фізично перебуває серед юридичної еліти (де працює його брат Чак і кохана Кім Векслер), все ж його соціальний статус є мізерним. Джиммі виконує цю рутинну роботу, бо це єдина можливість бути поруч зі світом, якого він

прагне. Він щиро сподівається, що його наполеглива праця і відданість справі будуть помічені Чаком і Джеффом Хемліном і що він отримає соціальне схвалення.

Для Чака, Джиммі завжди залишається «Сліппін Джиммі» – небезпечним шахраєм. Їхнє ставлення є формою стигматизації: неважливо, як він змінився, вони бачать лише його минуле. Вони дозволяють йому працювати в ХХМ, але ставляться до нього як до прислуги, а не як до потенційного колеги.

Тому Розуміючи, що ХХМ не дасть йому підвищення, Джиммі сам береться за свою долю. Він самотійно, часто пізно ввечері, навчається на юридичних курсах університету та здає іспит на отримання адвокатської ліцензії. Це показує його наполегливість та інтелектуальний потенціал. Він зберігає це в таємниці, щоб зробити брату сюрприз.

Коли Джиммі з гордістю показує Чаку свою ліцензію очікуючи прийняття, та підвищення до посади юриста, але натомість, Джиммі отримує остаточну відмову у прийнятті до ХХМ як адвоката. Чак все ще бачить у ньому дрібного шахрая. Тут можна помітити таку концепцію рольових очікувань де суспільство створює певний «етикет», і коли індивід не відповідає цьому образу, його стигматизують.

Це є найбільшим розчаруванням Джиммі, оскільки він зробив усе правильно – здобув освіту, диплом – але система – представлена його братом та елітою – все одно закрила перед ним двері.

Саме цей провал стає ключовим каталізатором подальших подій. І поштовхом до його наступного етапу: життя в тісній, бідній кімнаті в корейській перукарні та створення іміджу адвоката з народу, який є лише кроком до становлення Сола Гудмана.

Після того, як двері до престижної юриспруденції були зачинені, Джиммі мусив створити свій власний юридичний простір, бо його амбіції нікуди не поділись. Його офіс – тісна кімната в задній частині корейської манікюрної/перукарні, це простір, де він може рухатись далі, подалі від осудливих поглядів, бо в роботі він використовує стиль зі свого минулого. Він змушений працювати з клієнтами, яких ігнорує еліта

На цьому етапі Джиммі живе у постійному когнітивному дисонансі: він хоче бути чесним, але бачить, що система винагороджує не моральність, а маніпуляцію. І врешті-решт, щоб дійти до успіху, він починає підлаштовуватись – злегка, але поступово.

У другій фазі його життя ми бачимо момент перелому.

Джиммі перестає боротися за право бути «своїм» у системі – і просто створює власну систему. Він обирає нову маску – «Сол Гудман» – ім'я, що має вселяти довіру. (воно є грою слів *It's all good, man!* і в перекладі означає «Усе гаразд, чувак» або «Усе буде добре».) Це є професійною ідентичністю (він ототожнює своє Я із маскою Сола), що повністю відкидає минуле. Сол – це цинічний, але ефективний юрист, який продає не закон, а послуги з обходу закону.

Тут спрацьовує те, що Роберт Мертон назвав інноваційною девіацією: індивід приймає суспільні цілі (успіх, визнання), але відкидає встановлені засоби досягнення. Він не порушує логіку системи – але він її обходить.

Сол стає символом соціальної адаптації через обхід правил. Його поведінка – це відповідь на структурну несправедливість. Якщо Чак – уособлення конформізму і віри у високі стандарти, то Сол – це гнучкий практик, який на собі відчув що правила вигадані тими, у кого вже є влада. І він живе між моральними полюсами, граючи на межі закону, але не завжди переходячи її.

Тут Сол починає втрачати внутрішнє Я. Він настільки занурюється у роль, що вона поглинає його ідентичність. Це добре видно у сценах із Кім Векслер – коли вона починає віддалятися, він намагається переконати себе, що це просто гра. Але настравді гра вже починає ставати реальністю.

Сол постійно перебуває в режимі самопрезентації. Його яскравий одяг, гучна реклама, ексцентрична поведінка – усе це "фронт" (фасад), що приховує внутрішню порожнечу та

смуток Джиммі. Він грає роль "адвоката для злочинців", повністю інтегруючись у девіантну спільноту.

Переломні моменти, які призводять до відмови від ідентичності Джиммі, є глибоко і психологічними і соціальними.

Зрада Чака: Коли Джиммі дізнається, що Чак саботував його прийняття у ННМ, це стає травматичним розривом соціальних зв'язків. Чак, як головний значущий інший у його житті, відмовляє йому в прийнятті. Це знищує його віру у справедливість законного шляху та створює можливості його самовиправдання для подальшої аморальної поведінки.

Захисні механізми та Кім Векслер: Стосунки з Кім є останнім якорем його моралі, що хоч якось його стримував. Але їхній спільний дух авантюризму (спільні шахрайські ігри) є формою колективної девіантності, яка поступово нормалізує порушення правил.

Остаточне злиття з Солом відбувається після смерті Чака та відходу Кім. Джиммі остаточно відмовляється від свого іміджу доброго хлопця. Він стає людиною для якого закон, мораль та етика є лише інструментами, і аж ніяк не орієнтирами.

Також приблизно в одному часовому відрізку із смертю брата, Сол був відлучений від адвокатської діяльності на один рік, і це є часом глибокої кризи ідентичності та остаточного занурення у шахрайство. Щоб вижити та зберегти фінансову незалежність, він використовує свою природну харизму та навички маніпуляції у ролі продавця мобільних телефонів. На цьому етапі ім'я Сол Гудман – це вже не просто юридичний бренд, а псевдонім дрібного шахрая та продавця на чорному ринку. Він продає чисті телефони для злочинців і використовує свій дар переконання не для захисту, а для маніпуляції. Його професійна етика повністю розмивається. Він активно створює собі девіантну соціальну мережу (дружба з дрібними злочинцями) та повністю відточує свою маніпулятивну поведінку.

Коли він подає прохання про відновлення ліцензії, він використовує театралізовану брехню про свою глибоку скорботу за Чаком, демонструючи майстерність соціальної маніпуляції та повну відмову від щирості. Цей етап завершується поверненням Джиммі до адвокатської діяльності, але з однією істотною зміною: коли його питають про справжнє ім'я, він з гордістю заявляє: Мене звуть Сол Гудман. Це символізує завершення трансформації: він більше не Джиммі, який прагне прийняття, а цинічний, ефективний та аморальний Сол Гудман, який готовий працювати поза будь-якими правилами.

Сол Гудман стає повноправним посередником між кримінальним світом та законом. Він більше не просто хитрий адвокат; він – необхідний елемент у злочинній організації, він працює із верхівкою кримінальної піраміди. Хоча Сол оточений грошима та "успіхом", він є абсолютно самотнім. Його зв'язок із Кім зруйновано, оскільки вона не може жити з тією людиною, якою він став. Це залишає його у самотності, де його єдиною формою спілкування є маніпуляція. Це прямий наслідок його девіантної соціальної ролі.

Після падіння імперії Волта Вайта, Джиммі вимушений зникнути з поля зору правоохоронців. Він бере ім'я Джин Таковік та переходить до чорно-білого існування в іншому місті, працюючи менеджером Cinnabon. Чорно-білий візуальний стиль серій відображає екзистенційну кризу та соціальну ізоляцію. Джин – це людина без імені, без зв'язків, без мети. Зрештою, Джин не витримує нудьги та неминуче повертається до шахрайства. І видно що це не фінансова потреба, а психологічна. Бо цей Сліппін' Джиммі є його фундаментом, і йому потрібен адреналін, увага та контроль. Він починає використовувати свою харизму, щоб маніпулювати людьми заради незначної наживи.

І зрештою все ж події збігаються таким чином що його ловлять і викривають справжню особистість. На суді Сол демонструє свою майстерність: використовуючи свої юридичні знання та маніпуляції, він знижує потенційний термін ув'язнення до абсурдно малих 7 років. Це останній тріумф його майстерності, яку він знов показав публічно.

Але потім він навмисно у присутності Кім і своїх колишніх колег приймає рішення сказати правду. Він зізнається у всіх злочинах, але все одно з його слів видно як він пишається тим, що він зміг досягти великого успіху, хоч і у злочинному світі. Коли суддя

запитує його про ім'я, він свідомо називає: Мене звуть Джеймс Мак-Гілл. Це останній, свідомий вибір ідентичності. Він визнає своє справжнє Я, та приймає суспільне покарання – 86 років у федеральній в'язниці.

Він став Солом Гудманом через зовнішню стигматизацію і внутрішній цинізм. Проте, лише прийнявши покарання і відмовившись від маски, він зміг повернути свою справжню ідентичність і досягти справжньої свободи відправившись за грати.

Також протягом всього серіалу можна помітити втрату кольорів та зростання глітчів (це такі спотворення зображення) у кожній вступній заставці, які я сам помітив лише з другого перегляду. Це є одним із таких тонких і глибоких прийомів, що має символічне значення. На початку серіалу кольори яскраві, гіпертрофовані – це світ, у якому Джиммі ще грає ролі, ще має надію, ще відчуває себе живим. Коли серіал просувається далі, кольори тьмяніють – разом із його совістю, мріями та ідентичністю. До фіналу ми вже бачимо знебарвлений світ, який відповідає періоду Джина Таковіка – життя без барв, без цілей, без Я. Якщо згадати, що в психології колір часто пов'язують із емоційною енергією, життєвою мотивацією. Тому тут втрату кольору можна пояснити як поступове вигорання Джиммі-особистості.

Література

1. Краще подзвонить Солу. Драма. <https://surl.li/fnjres>
2. Берегова, Г. (2025). Філософсько-психологічний аналіз художніх фільмів як метод розвитку аналітичних здібностей студентів. *Psychology Travelogs*, (1), 35–46. <https://doi.org/10.31891/PT-2025-1-4>

БЕРЕГОВА Галина

*Херсонський національний
технічний університет*

БЮРОКРАТИЧНА МАШИНА ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПОСТРАДЯНСЬКИЙ СИНДРОМ

Бюрократична машина сучасної вищої освіти в Україні є сукупністю інституційних процедур, норм і практик, які регламентують діяльність університетів, досліджень і освітніх програм.

У пострадянському контексті вона зберігає як радянські управлінські моделі, так і елементи нових зовнішніх впливів, що створює специфічний «пострадянський синдром» у функціонуванні системи вищої освіти.

Історичні витоки та характерні риси:

– радянська спадщина: централізовані стандарти, директивні підходи до оцінювання, сильна адміністративна ієрархія і формалізація процедур залишилися в структурі управління університетами після розпаду СРСР;

– постколоніальні та пострадянські впливи: ідеї модернізації та євроінтеграції накладаються на старі механізми, породжуючи суперечності між формальними вимогами і практичною автономією закладів;

– війна і кризи: останні роки посилили ролі централізованих регуляторних підходів, додали тимчасових адміністративних процедур і механізмів реагування, що часто загострює бюрократичну інерцію.

Як працює бюрократична машина? Ключовими проявами дії бюрократичної машини в освіті вважаємо, передусім надмірну регламентацію, а саме: численні форми звітності, акредитації, стандарти та інструкції, що відволікають ресурси від навчання та науки.

До цього слід додати й процедурну формалізацію (пріоритет формального дотримання правил над якістю результатів; важкість змін через потребу узгодити багато ланок управління), а також корпоративну ієрархію та клієнтелізм (успішність роботи освітян і

підрозділів часто залежить від налагоджених зв'язків і вміння працювати в рамках існуючої машини замість інноваційних практик).

Окрім того, відзначимо й адміністративне навантаження на викладачів і студентів, де бюрократія витісняє академічну автономію, знижуючи мотивацію до наукової роботи і якісного викладання

Бюрократія в освіті має неабиякі наслідки для якості освіти та суспільства. Зокрема йдеться про втрату фокусу на результаті навчання: увага переміщується з навчальних компетенцій до виконання процедур і звітів, що призводить до «втрат навчання» та зменшення практичної цінності освітніх програм. Затримуються реформи, оскільки інституційна інерція ускладнює впровадження ефективних змін, навіть коли є зовнішня підтримка або нагальна потреба модернізації. Відзначається нерівність і відбувається відтік талантів, талановиті викладачі та здобувачі змушені шукати можливості за кордоном або в позашкільних проектах, де менше адміністративних бар'єрів.

Моніторинги і звіти про втрати у навчанні показують, що надмірна орієнтація на формальні показники не компенсує реальних пробілів у знаннях і навичках студентів.

Аналітичні публікації про пострадянський синдром у сфері освіти описують, як поєднання старих управлінських практик і нових зовнішніх вимог породжує парадокси в університетській політиці.

Оцінки вищої освіти в умовах війни підкреслюють, що адміністративні рішення часто приймаються швидко, але без системного врахування довгострокових наслідків для академічної автономії і якості.

Як пом'якшити дію бюрократичного синдрому, якщо його неможливо подолати? На нашу думку, має здійснюватися, по-перше, децентрація регулювання (передача більшої частини рутинних рішень на рівень закладів з чіткими вимогами підзвітності); по-друге, спрощення звітності через усунення дублювань у звітних формах і концентрація на показниках якості навчання та наукових результатів; по-третє, підтримка академічної автономії через закріплення механізмів, які захищають педагогічні й дослідницькі ініціативи від надмірного адміністративного втручання; по-четверте, необхідна систематична робота над культурою управління змінами, мають розроблятися інституційні програми управління трансформаціями, відбуватися постійне навчання адміністраторів і академічних лідерів новим практикам. І, звичайно, має досліджуватися вплив освітніх реформ: фокус на результатах для студентів і суспільства, а не тільки на процедурних метриках, з регулярними незалежними оцінками.

Таким чином, бюрократична машина вищої освіти в Україні є результатом поєднання радянської управлінської спадщини, сучасних зовнішніх викликів і кризових умов.

Пострадянський синдром виявляється в надмірній формалізації, інерції та втраті фокусу на якісних навчальних результатах.

Щоб змінити це, потрібні цілеспрямовані реформи, що поєднують спрощення процедур, підсилення автономії закладів та вимірювання реального впливу освіти на людей і суспільство.

Література

1. Бичко Ганна, Терещенко Василь. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання. Український центр оцінювання якості освіти. К. УЦОЯО, 2023. 31 с. https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf
2. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
3. Дашковська Олена, Коломоець Галина, Малечко Тетяна, Погребняк Віталій. Система вищої освіти України: час розвитку і протидії викликам війни. Нові технології навчання, No 99, 2025. <https://doi.org/10.52256/2710-3560.2025.99.08.C.149-155>.
4. Іщенко А. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень <http://www.niss.gov.ua/articles/1537>.
5. Михальченко М. І. Постколоніальний синдром на пострадянському просторі: порівняльний аналіз. Світогляд. 2010. № 5. С. 50–53.

6. Михальченко М. Постколоніальний синдром на пострадянському просторі і шляхи розвитку освіти. *Філософія освіти: наук. часопис*. 2009. № 1-2(8). Ін-т вищої освіти АПН України, Нац пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Укр. академія політ. наук. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. - С. 13-23.
7. Пашков Віктор Олександрович. Криза системи вищої освіти у сучасній Україні у контексті викликів національній безпеці <https://doi.org/10.53679/2616-9460.1-2.2021.06>
8. Петренко-Цеунова Ольга. Стан вищої освіти в Україні: думки фахівців. *Український тиждень*. 17.07.2024, <https://tyzhden.ua/stan-vyshchoi-osvity-v-ukraini-dumky-fakhivtsiv/>
9. Хромова О. І., Міщенко О. В., Ніколенко К. В. Перспективи трансформації української вищої освіти у післявоєнний період. *Освітній дискурс: Збірник наукових праць* 41(7-9), 2022. С. 47-56. DOI 10.33930/ed.2019.5007.41(7-9)-5

БІЛЕНКО В'ячеслав

*Херсонський національний
технічний університет*

ФІЛОСОФІЯ КОРУПЦІЇ: АНАЛІТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ

Філософія корупції – аналітична рефлексія над природою, джерелами та наслідками корупційних практик у суспільстві. Вона виходить за межі правової та кримінологічної інтерпретації й звертає увагу на цінності, інституції, мікросоціальні відносини й структури мотивацій, що роблять корупцію можливою та стійкою.

Тематика корупції привертає увагу багатьох українських дослідників: політологів, філософів, істориків, публіцистів. Зокрема Олег Базалук висвітлює філософсько-культурний підхід і робить розгляд корупції через призму ментальності еліт і геофілософії. Максим Гришук має праці з теоретико-методологічних основ аналізу корупції й державного управління; розгляд корупції в контексті адміністративних практик і національної безпеки. Аналітики українських антикорупційних центрів та НУО (Transparency International Ukraine, Центр протидії корупції, аналітичні лабораторії академічних інститутів) оприлюднюють публікації з емпіричними дослідженнями, індексами сприйняття корупції, кейс-дослідженнями реформ.

Українські та регіональні політологи і історики, що торкалися теми корупції: Тарас Кузьо (політична культура, олігархія та верхівкова корупція); Віталій Портников (суспільно-політичні огляди корупційних практик у владних структурах) та ін.

Зокрема І. Владленова аналізує філософське підґрунтя проблеми корупції, зазначаючи, що засади корупції також фундуються в ментальних характеристиках та світоглядних установах, які зумовлено культурою та історією. Авторка стверджує: досвід поляків, що мають близькі ментальні характеристики з українцями і загальні історичні паралелі, безцінний для України. Хабарництво і корупція мають не тільки економічний, а й моральний аспект. А отже, основне завдання філософії полягає в тому, щоб усунути корупцію шляхом зміни стимулів, настанов, світоглядних орієнтирів; у довгостроковій перспективі стратегії боротьби з корупцією повинні підтримуватися моральним вихованням і зміцненням етичних принципів, що лежать в основі суспільства [4, с.7-15].

Визначення і концептуальні підходи

Філософське розуміння корупції охоплює щонайменше три рівні: морально-етичний (порушення норм справедливості й доброчесності), інституційно-політичний (деформація публічної влади і підрив легітимності інституцій) та культурно-соціальний (нормалізація практик обміну привілеями) Сучасні наукові підходи поєднують юридичну діагностику з аналізом ціннісних траєкторій суспільства та економічних стимулів, що визначає різні теоретичні моделі для пояснення феномену [5, с. 51-55].

Морально-філософські проблеми

Корупція як поразка доброчесності – вона підриває етичні обов'язки посадовця перед громадою, трансформуючи публічну функцію на приватну вигоду.

Конфлікт інтересів і відповідальність – філософія розглядає, як індивідуальні мотиви (жадоба, страх, прагнення до ресурсів) і суспільні очікування створюють морально неоднозначні ситуації, де вибір одного з акторів має системні наслідки.

Релятивізм і нормалізація – у суспільствах з високим рівнем корупції деякі практики можуть сприйматися як «потрібні» або «реалістичні», що призводить до етичного релятивізму й послаблення моральних бар'єрів.

Соціально-політичний вимір

Корупція руйнує суспільний контракт: довіра до публічних інституцій знижується, ресурси розподіляються непрозоро, а легітимність влади піддається критичному підірванню. Філософське дослідження звертає увагу не лише на індивідуальну вину, а й на структури, які створюють сприятливе середовище: слабкі механізми контролю, непрозорі процедури, концентрація владних ресурсів та нерівний доступ до процедур прийняття рішень. Корупція підриває основи моральності суспільства, віру в справедливість [3, с. 6-12].

Соціокультурні причини та механізми відтворення

–інституційні пробіли: недостатня підзвітність, відсутність незалежних контролюючих органів і прозорих процедур;

–економічні стимули: низька оплата праці в поєднанні з високою корупційною рентою сприяє комерціалізації службових повноважень;

–культурні фактори: традиції патерналізму, клієнтелізму та сімейних мереж можуть легітимізувати кумівство й «підтримку своїх»;

–моральна втома й цинізм: коли результати боротьби з корупцією неочевидні, суспільна апатія послаблює запит на реформи.

З огляду на зазначене, зробимо стислий аналіз книги Олега Базалука «Корупція в Україні: ментальність правителів і доля народу. Геофілософія України».

Книга розглядає корупцію не лише як кримінально-правове явище, а як багатовимірний феномен, що пов'язаний із ментальністю правлячих еліт, історичною спадщиною та геокультурним розташуванням України. Автор застосовує методологію геофілософії, щоб пов'язати корупційні практики з просторово-цивілізаційними чинниками та особливостями елітної ментальності країни

Методологію соціально-політичного й філософського аналізу явища корупції можна окреслити ключовими позиціями, а саме:

1. Геофілософія як ключовий інструмент аналізу: Базалук використовує геофілософію для пояснення, чому Україна, як країна-лімітроф, виявляє певну схильність до корупційних практик унаслідок перетину культурних і цивілізаційних впливів

2. Комплексний підхід: автор поєднує філософсько-етичний аналіз ментальності, історико-культурний контекст і соціально-політичну діагностику інституційної слабкості (джерело про геофілософію та метод наведено як підґрунтя для цих тверджень)

Головними аргументами автора є такі: 1) ментальність правителів як коріння корупції: корупція впливає із специфічної політичної та адміністративної ментальності, що має корені в радянському та пострадянському досвіді й репродукується елітами; 2) географічний і культурний контекст: позиція України «на кордоні» між різними цивілізаційними впливами створює додаткові ризики для формування корупційних практик; ця лімітрофність пояснює певні траєкторії історичного розвитку й політичної культури; 3) інституційна неспроможність: проблеми підзвітності, прозорості й слабкі механізми контролю посилюють персоніфіковану владу і сприяють клієнтелістським мережам [2].

Ця аналітична робота має сильні й слабкі сторони. Серед сильних сторін дослідження Олега Базалука слід відзначити: 1) оригінальність підходу: зв'язок корупції з геофілософією дає нетривіальну перспективу для розуміння явища за межами вузького, технократичного аналізу; 2) ширина аналізу: поєднання історичного, культурного, морально-етичного та політичного вимірів робить роботу багатоплановою і корисною для міждисциплінарних

читачів; 3) акцент на ментальності еліт: корисний зсув уваги від винятково інструментальних причин (зарплати, ренти) до смислових і ціннісних підвалин практик.

Слабкі місця та запитання, очевидно, можуть бути окреслені так: 1) узагальнення й детермінізм: використання геофілософії інколи підмінює індивідуальні й випадкові чинники широкими цивілізаційними поясненнями; і це може схилити до надто детерміністичного погляду на причини корупції; 2) емпірична база: інтерпретації ментальності й впливу «локації» потребують більш широкої емпіричної перевірки й порівнянь із сусідніми країнами, щоб відділити культурно-історичні впливи від конкретних політичних рішень і економічних практик; 3) практична застосовність: попри сильні діагностичні модулі, у книзі менше конкретних, поетапних інституційних рецептів реформ, які були б однозначно реалізовувані в політичній реальності.

Однак Олег Базалук цією працею робить суттєвий внесок у дискусію про корупцію в Україні. Ця книга розширює дискурс, переводячи проблему корупції з площини технічних антикорупційних інструментів у площину культурно-історичних та філософських чинників. Такий зсув корисний для довгострокових стратегій, бо підкреслює необхідність змін у ціннісній сфері й політичній ментальності, а не лише створення нових регуляторних органів.

Отже, книга Олега Базалука «Корупція в Україні» є значущим інтелектуальним внеском, який пропонує нетривіальну геофілософську перспективу на проблему корупції й фокусується на ментальності еліт як ключовому факторі. Попри певні претензії до емпіричної підкріпленості та практичності рецептів, робота варта уваги тим, хто шукає глибинного розуміння причин корупції в українському контексті.

Етика протидії і філософія реформ

Ефективна антикорупційна стратегія вимагає поєднання етичного виховання й системних змін. Філософія реформ може запропонувати такі принципи:

- прозорості (відкритість процедур і інформації як етична та інструментальна вимога);
- підзвітності (чіткі механізми відповідальності для посадових осіб);
- мінімізації конфлікту інтересів (обмеження можливостей для приватного використання публічної влади).

Культурна робота над нормами — відновлення і популяризація цінностей служіння, справедливості та професійної етики.

Крім формальних заходів, важливим є створення публічного дискурсу, який відновлює вимоги до доброчесності й не толерує нормалізацію корупційних практик.

Висновок. Філософія корупції не дає простих рецептів, але вона змушує розглядати корупцію як комплексне явище, яке одночасно є моральною невідповідністю, інституційною деградацією і культурною проблемою. Лише поєднання етичної рефлексії, інституційних реформ і зміни суспільних практик може створити умови для поступового руйнування корупційних механізмів і відновлення довіри до публічної влади.

Література

1. Архипова Є.О. Проблема корупції в контексті сучасних трансформацій суспільства. ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 3'2008. С.13-15.
2. Базалук, Олег О. Корупція в Україні: ментальність правителів і доля народу. Геофілософія України. Київ: МФКО, 2016. 253 с.
3. Берегова Г.Д. Моральність і справедливість. Категорії. «Читання пам'яті Івана Бойченка – 2023. Людина. Історія. Справедливість» (20 жовт. 2023 р.): [Збірник наукових матеріалів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. Київ : Знання України, 2024. С.6-12.
4. Владленова, І. В. (2017). Корупція в Україні та досвід польщі: філософсько-політичне підґрунтя проблеми. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2(33), 7–15. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.33.109636>.
5. Удовика Л., Калугіна І. Поняття корупції: наукові підходи та легальне тлумачення. Юридичний науковий електронний журнал. № 12/2024. С. 51-55. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/9>

БОЙЧЕНКО Михайло

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Україна*

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ У ДОБУ ВІЙНИ: ПРОТИДІЯ ВОРОЖИМ НАРАТИВАМ

Війна кидає виклик усьому суспільству, але філософи мають відповідати на цей виклик передусім концептуально: нашим завданням є дати суспільству ясне і чітке розуміння наших українських позицій, дати голос істині і справедливості. Саме цей голос хочуть почути у світі. Звісно, усі ми слухаємо наших воїнів – їх правдиве слово, непідробне і не завжди зручне. Це слово хоч і не завжди довершене по формі, але неперевершене у своїй щирості і глибині, дає той зміст, який нам, філософам, і належить осмислити і надати йому концептуальне обґрунтування. Зокрема, маємо науковими засобами показати, що це слово передає істину нашого сучасного буття – всіх у сучасному світі, не лише українців. Справою дипломатів є доносити цю концепцію до політиків і народів – у адаптованому і політкоректному вигляді. Справою філософів завжди є працювати не лише у своєму фаховому філософському колі, але комунікувати із суспільними елітами, формувати сенси і висувати ідеї, осмислювати цінності і надавати мотивації.

Філософи формують сенси, які надають осмисленості людському існуванню. Показовою є праця Віктора Франкла, який показав, що навіть у нацистських таборах смерті є не лише можливість, але й відвага здобувати сенси життя. Це позиція прямо протилежна тій, яку заявляли ще задовго до нашої війни Джорджо Агамбен і Ален Бадью. Агамбен зайняв позицію сенсової резигнації – сучасна держава все більше забирає у людини не лише свободу, але і її гідність, залишаючи їй «голе життя» [6]. Бадью пише у своїй «Етиці», що людина за своєю базовою прошивкою вже є жертвою [1, с. 80-81]. З таких стартових позицій можна лише виживати – і то якимось дивом. Така філософія не потрібна нам тут в Україні – вона не надасть не лише наснаги боротися з російською навалою, але й брутально забирає у людині натхнення жити, причому ще до того, як це зробить агресор і окупант [2]. Така філософія не потрібна і сучасній Європі – та й нікому у світі.

Натомість від філософів чекають не такого хибного і облудного псевдо-стоїцизму, який веде до резигнації і зневіри – чекають тих істин, які залишаються цілими під ударами долі і лише загартовуються і зміцнюються у горнилі війни, цього найбільшого випробування і найстрашнішої загрози для сучасної глобальної цивілізації. І українські філософи мають сьогодні унікальний досвід, якого немає ні у кого у світі – ми є найближчими свідками війни, а дехто з нас є і бійцями на фронті. Саме це не лише притягує світову увагу до українських філософів, але й зобов'язує нас мобілізувати своє концептуальне мислення. Відповіді на питання про сенс життя від філософів чекають завжди, але у добу війни від нас цього чекають найбільше. Цей цивілізаційний запит посилює наш власний внутрішній суспільний запит, а тому й набуває першорядної державної ваги в Україні.

Серед основних пріоритетів для гуманітарних наук і мистецтва, які Міністерство освіти і науки України запропонувало для підготовки наукових тем на найближчі роки (у конкретизації тематичних напрямів Конкурсу), хочу привернути увагу до одного – «Протидія наративам рф у різних сферах культурного і публічного життя, зокрема на міжнародній арені». Власне, це є справжнім пріоритетом, адже його виконання уможливило б ефективне виконання інших завдань у сфері гуманітарних наук і мистецтва – збереженню культурної спадщини України, досягненню реабілітації та соціальної єдності українців, дослідженню історичної пам'яті та формуванню національної ідентичності, забезпеченню гуманітарної безпеки завдяки штучному інтелекту (ШІ) та великим мовним моделям (ВММ) [5]. Варто конкретніше пояснити, як це працює.

Протидія російським наративам є найкоротшим шляхом до істини для України: адже росіяни атакують перш за все істину, а вже потім нашу територію [3]. Спочатку путін та його ідеологи виходять на публіку з облудною картиною світу, з пропагандою сфальшованої історії, із запереченням України і українства, а потім на цій основі переходять від концептуального геноциду до геноциду практичного. Таким чином путін, спотворюючи істину, створює легітимацію геноциду, далі він спотворює і цінності, дає мотиваційну основу для ведення війни – передусім для власного суспільства, але не тільки. У цій брехні путін та його режим намагаються переконати увесь світ: звідси його постійне намагання усім переказувати давню історію, але на власний манер, звідси його намагання приписати Заходу якісь підступні заміри щодо самої росії, звідси його неправда щодо України як засобу НАТО напасти на росію. Натомість бачимо прямо протилежне. Але по ходу війни путін намагається зробити свою брехню істиною – і це є версією «пророцтва, яке саме себе справджує», *self-fulfilling prophesy*, про яке писав Роберт Мертон [7, р. 473-486]. Мова йде про те, що своїми діями людина може робити дійсним те, що не було дійсним, а не відповідало дійсності. От лише справджувати можна дуже різні речі, адже бажають люди різного: хтось прагне втілювати як належне добро, а дехто вважає належним втілювати зло. Так і путін – перетворює своєю війною українців на тих, хто починає шанувати Степана Бандеру, хто бажає поразки росії у війні, хто нищить росіян і хто використовує для цього ресурси НАТО. Тим самим путін зазіхає на нашу національну ідентичність, щоби оббрехати її, ослабити і знищити. Нашу культурну пам'ять колективний путін нищить спочатку своїми наративами, а потім і ракетами і бомбами відтворює злочини олександра меншикова, який свого часу підло захопив і зрівняв із землею Батурин. Цей колективний путін прагне таким чином роз'єднати українців в усі можливі способи, щоби легше було нас перемогти. Для цього він використовує також і засоби віртуальної реальності, соціальні мережі і їхні алгоритми, прагне задіяти Штучний Інтелект та Великі Мовні Моделі до виконання цих завдань.

У всьому цьому Україна має зберігати власні тверді позиції, а не піддаватися формуючому тиску росії під орудою путіна. У Степана Бандери ми вчимося кращому, а не гіршому, поразки росії прагнемо досягнути чесно і заради власного майбутнього, а не за чийсь завданням. Справді: ми не є і ніколи не станемо нацистами, як на рашистів перетворилися росіяни. Українці не бажають знищення росіян як нації – дзеркально щодо того, як це чинить щодо України путін. Втім, Україна має власну амбіцію – зруйнувати росію як імперію, відкрити грати цієї останньої «тюрми народів». І тоді росія стане сама собою – маленькою, коли покинуть усі поневолені нею корінні народи, які мешкають віддавна на загарбаних нею територіях. Тоді росія перестане бути небезпечною для своїх сусідів та усього світу.

Цю істину Україна має донести до громадян нинішньої росії – українці мають у цьому найбільший інтерес з-поміж народів світу. Українці за походженням складають значну частку населення росії – понад 10 млн осіб, які визнало МЗС України у 2019 році [4]. Далеко не всі з них є патріотами України, і все ж. Крім того, самі росіяни як патріоти власної країни зацікавлені у збереженні існування своєї країни, що виглядає все більш проблематичним під керівництвом путіна. Саме вони мають нейтралізувати свого авторитарного лідера, який стрімко насаджує у росії новий тоталітаризм. І нинішній злочинний російський політичний режим це добре розуміє. Саме тому за зразком північної корейської уряд росії вже почав відключення регіонів росії від всесвітньої мережі Інтернет – з метою замінити її внутрішньою російською мережею «рунет». Ця справа виявиться в кінцевому рахунку не лише марною, але й ризикує пришвидшити наростання протестних настроїв всередині росії. І Україна має не лише показати росіянам кращу альтернативу урядування, але й викрити антиросійську політику самого путіна. Навіть зараз, під час глибокої корупційної кризи, Україна має шанс показати, що з неї можна цивілізовано виходити – навіть в умовах війни. Все в наших руках. Таким чином, протидія російським наративам має бути не лише оборонною, але й наступальною. І в цей наступ треба переходити вже всередині країни –

через очищення влади. Це дасть потужний імпульс для фронту – і економічний, і політичний, і мотиваційний.

Філософи освіти в Україні мають згуртуватися і зайнятися цією справою на своєму рівні – не дати громадянам України зневіритися, надихнути дітей і молодь на захист цінностей гідності і свободи, прав людини і розбудову демократичних інституцій. Час війни є часом великих випробувань і надлюдських навантажень, але водночас – це і доба надзвичайних можливостей і надзвичайних повноважень. Ці повноваження має право і обов'язок надати собі кожен громадянин України. Варто згадати слова, які підніс як прапор Імануель Кант: «Sapere audi» - май сміливість знати. Пора перестати тікати від світу, від «руського мира» – настав час витворювати наш власний український світ.

Література

1. Бадью, А. Етика: Нарис про розуміння зла. Пер. з фр. В. Артюха та А. Рєпи. Київ: КомуБук, 2016. 216 с.
2. Бойченко, М. Війна як випробування на людяність. Матеріали XII-ої міжнародної наукової конференції «Філософія і культура у антропологічних вимірах сучасності», з нагоди Всесвітнього Дня Філософії (UNESCO). Дніпро, 16 листопада 2023 р. – Дніпро: Український державний університет науки і технологій. <http://conf-ampr.diit.edu.ua/AMPRX12/paper/view/29617/17343>
3. Бойченко, М. Основні напрями протидії «руському миру» в Україні: завдання деколонізації. Філософія освіти. 2023. Том. 29 (2). С. 60-77. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-4>
4. МЗС України. Українська громада в країнах світу. Опубліковано 29 жовтня 2019 року о 14:03. <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/zakordonni-ukrayinci/ukrayinska-gromada-v-krayinah-svitu>
5. МОН України. Про проведення у 2025 році конкурсного відбору проєктів фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень, виконавцями яких є працівники закладів вищої освіти та наукових установ, що належать до сфери управління МОН, а також працівники наукових установ НАН України, які беруть участь у проведенні комплексних міжвідомчих досліджень. Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2025 р. № 1281. <https://mon.gov.ua/npa/pro-provedennia-u-2025-rotsi-konkursnoho-vidboru-proiektiv-fundamentalnykh-naukovykh-doslidzhen-prikladnykh-naukovykh-doslidzhen-vykonavtsiamy-iakykh-ie-pratsivnyky-zakladiv-vyshchoi-osvity-t>
6. Agamben, G. Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life. Trans. by D. Heller-Roazen. Stanford, CA: Stanford University Press, 1998. 201 p.
7. Merton, R. K. Social Theory and Social Structure. New York: The Free Press, 1968. 702 p.

БОЙЧЕНКО Наталія

*Національний університет охорони
здоров'я України імені П.Л. Шупика.*

ФЕНОМЕН ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ТІЛЕСНОСТІ ЛЮДИНИ

У XXI столітті проблема здоров'я виходить за межі суто медичного або біологічного дискурсу. Сучасні виклики – пандемії, конфлікти, екологічні загрози, цифрова трансформація – змушують нас переглянути питання: що таке здоров'я? І чи можемо ми його досягнути, ігноруючи тілесність як фундаментальний вимір людського існування?

У класичній філософії тіло часто розглядалося як підпорядковане духу або розуму. Однак сучасна філософська думка – зокрема феноменологія та філософська антропологія – наголошує, що ми не просто «маємо» тіло, а існуємо через нього. За словами Моріса Мерло-Понті, втілення є нашим основним способом існування у світі: «тіло – це суб'єктивність, реалізована в русі, сприйнятті, дії» [1, 67]. Тому здоров'я більше не можна розглядати виключно як фізіологічну норму, це радше стан гармонії між тілесним досвідом, свідомістю та існуванням у світі. Посттравматичні переживання, хронічні захворювання та втрата тілесної автономії показують, наскільки глибоко фізичне та філософське переплітаються між собою в контексті проблеми здоров'я. Філософ Жан-Люк Нансі, який переніс операцію з пересадки серця, написав: «моє тіло більше не є мною, і все ж я є більшим, ніж моє тіло» [2, 67]. Його досвід демонструє, що втілення є сферою радикальної вразливості і водночас місцем формування суб'єкта.

За різних історичних епох філософія по-різному трактувала людське тіло – від другорядного елемента до ключового компонента людського існування. Так, Платон розглядав тіло як «в'язницю душі» (див. «Федон»), що заважало сприйняттю вищих форм. Аристотель, навпаки, трактував тіло як матеріальну форму душі, через яку вона реалізується. Для нього тіло і душа складали нероздільну єдність [3, 652]. У християнській традиції тіло часто виступає джерелом спокус або випробуванням духовної сили. Святий Августин писав: «Тіло обтяжує душу своїми страхами, а земні думки обтяжують розум» [4, 140-141]. В період Нового часу фізична форма все більше зводилася до механізму. Рене Декарт визначав тіло як протяжну субстанцію (*res extensa*), відмінну від мислячої субстанції (*res cogitans*). У його філософії тіло постає як механічний об'єкт, що підкоряється законам природи, і не тотожне справжньому «я», яке мислить. Такий дуалізм душі й тіла заклав основу для тривалого відчуження тілесності в західній філософії та медицині. Слід відзначити, що за доби Нового часу суттєво розвинулася анатомія. Звичною практикою став розтин людського тіла, а отже були зруйновані уявлення про тіло і його священну недоторканість. «Певним чином тіло було принижене – зведене до предмета, беззахисного перед втручанням допитливого погляду, придатне на те, щоби бути розрізаним, розчленованим і стати об'єктом експериментів, замість того, аби його шанували як таємниче ціле, створене за образом Бога» [5, 284-285].

Тіло як досвід і суб'єктність. Тілесність у філософській антропології та феноменології сприймається не як пасивний біологічний об'єкт, а як активний суб'єкт, що переживає, діє і присутній у світі. Сучасні підходи до філософії здоров'я зміщують фокус від біологічної норми до суб'єктивного досвіду. Як зазначають Monjaraz Fuentes та ін., здоров'я – це не просто відсутність патології, а здатність бути тілесно присутнім у світі, діяти, творити, любити, спілкуватися. Слід відзначити, що тіло суб'єкта завжди є «власним тілом», оскільки воно має унікальний характер, попри органічну схожість усіх тіл. Дійсно, «власне буття» суб'єкта не може бути пояснене з точки зору причинності матеріальних речей, оскільки останні завжди є зовнішніми щодо нього, належать до світу і підкоряються жорстким законам фізики. Отже, «якщо пояснення тілесності обмежується лише фізичною причинністю руху, то втрачається «вільний рух», притаманний тілу суб'єкта – тобто такий, що не є повністю підпорядкованим законам природи. Внаслідок цього втрачається розуміння положення тілесності суб'єкта у світі, і тіло починає сприйматись лише як «річ серед інших» [6, 12].

Формуючи позитивне бачення здоров'я, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) пропонує його визначення як «стану повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутності хвороби чи недуги». Відзначимо, що опри прогресивність цього формулювання, слово «повне» викликає суперечливі тлумачення. З одного боку, йдеться про рівновагу між різними вимірами людського буття, але з іншого – може виникнути уявлення про здоров'я як про недосяжний ідеал, доступний лише в окремі, виняткові моменти життя.

Здоров'я надзвичайно важливе для нас, але в нормальному стані ми про нього не думаємо: ми не фокусуємося на своєму тілі, не піддаємо його інтерпретації чи аналізу. Ганс-Георг Гадамер описує це явище як «загадку здоров'я» [7]. Коли ми здорові, ми повністю залучені в буття – у спілкування, роботу, буденні справи. У цьому «вплетенні у світ» (як сказав би Гайдегер), ми відчуваємо світ як «домашній», зрозумілий, власний [8]. Хвороба ж, навпаки, порушує цю гармонію і привносить відчуження, дестабілізує суб'єктивну цілісність. Цей досвід має і емоційне, і часово-екзистенційне вимірювання: змінюється наше сприйняття майбутнього, з'являється тривожна невизначеність щодо себе, світу, тіла.

В наших міркуваннях про здоров'я, ми найчастіше згадуємо його негативне визначення – відсутність хвороби. Слід відмітити, що такий підхід видається надто вузьким, оскільки залишає поза увагою екзистенційний, тілесно-життєвий вимір здоров'я, що проявляється лише тоді, коли ми його втрачаємо.

На думку Ірвіна Ялома хвороба допомагає нам усвідомити кінцевість нашого буття та збагнути екзистенційну обмеженість людського існування [9]. Обмеження, накладені хворобою, торкаються не тільки функціонування організму, а й наших планів, участі в житті суспільства – усього того, що структурує нашу повсякденність.

Сьогодні розуміння здоров'я дедалі більше залежить не лише від медицини, а й від технологій, економіки, соціальних норм. Ми стали свідками цифровізації тіла – через фітнес-трекери, біосенсори, мобільні застосунки, інтерактивні платформи – це формує нову тілесну суб'єктивність, де тіло постає як об'єкт постійного вимірювання та контролю. розвиток медичних технологій і цифрового середовища, що активно формуються завдяки мобільним пристроям, зокрема смартфонам, суттєво змінюють наш досвід тілесності та переглядають уявлення про функціональні межі тіла.

Як слушно зауважує Донна Гаравей, у цифрову епоху «тіло – це картографічний об'єкт, що постійно переписується в мережах значень, машин і бажань» [10, 203]. У цьому сенсі тіло більше не є природним, в цьому контексті тіло вже не сприймається як статична біологічна чи культурна одиниця, обмежена заданими параметрами. Навпаки, воно виявляє здатність до адаптації і розширення, інтегруючи зовнішні технічні елементи та виявляючи свою структурну гнучкість. Тілесність постає як динамічний, відкритий конструкт, що потребує осмислення в межах трансдисциплінарного підходу, який об'єднує медицину, філософію, технології та соціальні науки.

Тому здоров'я слід розглядати не лише як біологічний стан, але й як філософську та антропологічну категорію, що тісно пов'язана з тілесністю, свободою, самореалізацією та присутністю у світі. Сприймаючи тіло не як об'єкт лікування, а як носія досвіду та сенсу, ми відкриваємо глибший вимір людського існування, де здоров'я стає необхідною умовою автентичного існування. У цьому контексті надзвичайно важливо налагодити міждисциплінарний діалог між філософією, медициною, етикою, соціальними науками та освітою, що дозволить нам сформувати цілісне уявлення про людину. Такий підхід не тільки розширює наше розуміння здоров'я, але й створює основу для нової культури тілесності. Адже, як справедливо зазначається, піклуватися про тіло означає піклуватися про сенс власного існування.

Література

1. Merleau-Ponty, M. (2012). *Phenomenology of perception* (D. A. Landes, Trans.). Routledge.
2. Nancy, J.-L. (2002). *L'Intrus* (S. Rand, Trans.). *The New Centennial Review*, 2(3), 1-14. <https://doi.org/10.1353/ncr.2002.0027>
3. Aristotle. (1984). *De Anima* (J. A. Smith, Trans.). In J. Barnes (Ed.), *The complete works of Aristotle: Vol. 1* (pp. 641-692). Princeton University Press.
4. Августин Аврелій (Блаженний). (1999). *Сповідь* (пер. Ю. Мушак). Київ: Основи.
5. Берг, П. (Ред.). (2010). *Нові підходи до історіописання* (2-ге вид., випр.; пер. з англ.). Ніка-Центр.
6. Monjaraz Fuentes, C., Moraes, M., Villagrán, C., & Vicuña, S. (2017). The concept of health in the capability approach: A phenomenological perspective. *Life Sciences, Society and Policy*, 13(1), Article 6. <https://doi.org/10.1186/s40504-017-0051-0>
7. Gadamer, H.-G. (2018). *The Enigma of Health: The Art of Healing in a Scientific Age*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
8. Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Blackwell Publishers. (Original work published 1927)
9. Yalom, I. D. (2012). *Love's Executioner: & Other Tales of Psychotherapy*. New York, NY: Basic Books.
10. Haraway, D. J. (1991). *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature*. Routledge.

БРАТИНА З. О.Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО МЕДІАПРОСТОРУ
ДО ЄВРОАТЛАНТИЧНИХ СТРУКТУР**

Російсько-українська війна стала потужним каталізатором формування та розвитку системи стратегічних комунікацій України. Агресивна інформаційна агресія Російської Федерації в рамках гібридної війни Кремля змусила українське експертне та наукове середовище шукати адекватні інструменти для захисту національних інтересів держави в комунікативній сфері. При цьому Україна перебуває в більш складних умовах, адже є жертвою агресивної політики РФ та вимушена діяти суто демократичними методами, дотримуючись верховенства права, діючи в межах міжнародно визнаних норм самозахисту та цінностей західного демократичного суспільства. Водночас Російська Федерація, яка несе цілковиту відповідальність за незаконну, невинуватену і неспровоковану загарбницьку війну проти української держави, підриваючи євроатлантичну і світову безпеку, знищуючи саму безпекову архітектуру, що сформувалася після Другої світової війни, а також підважуючи відповідні міжнародні інституції, як то Організацію Об'єднаних Націй (ООН), Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) та, звичайно, Північноатлантичний альянс (НАТО), абсолютно не обмежена у своїх деструктивних діях, та широко використовує дезінформацію, пропаганду, маніпуляцію фактами для дестабілізації світової спільноти.

За таких умов природним є процес внутрішньої трансформації Організації Північноатлантичного договору, і насамперед в частині стратегічних комунікацій оборонного блоку. Зауважимо, що у країнах ЄС та НАТО стратегічні комунікації давно розглядаються як частина безпеки та демократичного врядування. Документ *NATO Strategic Communications Policy* (2017) закріпив інтегроване бачення комунікацій, що поєднують публічну дипломатію, інформаційні операції та роботу з медіа [1, р. 2]. ЄС розробив власний набір механізмів протидії дезінформації: *Action Plan against Disinformation* [2, р. 5] та *European Democracy Action Plan* (2020), які акцентують на підтримці незалежних ЗМІ та розвитку медіаграмотності [3].

Ключовим інструментом став *Кодекс практик проти дезінформації* (2022), що зобов'язує цифрові платформи до прозорості й співпраці з дослідниками (European Commission, 2022) [4]. Новітні регуляції - *Digital Services Act* (2022) [5] та *European Media Freedom Act* (2023/2024) [6] посилили управління інформаційними ризиками та гарантували редакційну незалежність. Аналітичні структури, зокрема *StratCom COE* у Ризі, публікують регулярні звіти про методи російської та китайської дезінформації [7; 8].

В Україні стратегічні комунікації стали пріоритетом після 2014 року. *Доктрина інформаційної безпеки* (Указ Президента № 47/2017) [9] та *Стратегія інформаційної безпеки* (Указ № 685/2021) визначили базові засади та напрями державної політики. Зокрема, у документі дано таке визначення терміну «стратегічні комунікації» – «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [10].

Міністерство оборони ухвалило *Концепцію стратегічних комунікацій ЗСУ* (2017), що закріпила принципи взаємодії армії та суспільства [11]. На інституційному рівні створено *Центр протидії дезінформації* при РНБО [12]. У правовій площині ухвалено Закон України *Про медіа*» (2022, чинна редакція з 2025 р.), що гармонізує законодавство з нормами ЄС [13].

Паралельно активно розвиваються незалежні фактчекінгові ініціативи - *StopFake*, *VoxCheck*, які стали визнаними партнерами міжнародних мереж [14, с. 48].

Однак, попри значний поступ, зберігаються суттєві *прогалини і невизначеності*. Передусім, це - фрагментарність міжвідомчої координації: різні органи державної влади ведуть комунікацію без достатньої узгодженості. Необхідним є створення єдиної архітектури стратегічних комунікацій, що відповідала б практикам НАТО [15, р. 14].

Також потребують розвитку: впровадження європейських стандартів прозорості онлайн-платформ **під** час виборчих циклів; формування альянсів “держава - журналісти - фактчекери - академічна спільнота” для швидкого обміну даними; озброєння методик оцінювання ефективності комунікацій **за** чіткими КРІ (достовірність, охоплення, довіра, швидкість реагування); посилення регіональних медіа, які найбільше піддаються інформаційним атакам; запровадження етичних протоколів журналістики воєнного часу, що регулюють роботу з UGC, *deepfake* та AI-контентом.

Таким чином, зарубіжні стандарти і практики створили для України міцну основу для реформування системи стратегічних комунікацій. Водночас національний рівень потребує подальшої інституційної консолідації, практичної гармонізації з європейським законодавством і розвитку журналістики як активного партнера в комунікаційній безпеці.

Література

1. NATO. (2017). NATO Strategic Communications Policy. Brussels: NATO HQ. 15 p.
2. European Commission. (2018). Action Plan against Disinformation. Brussels: European Union. 20 p.
3. European Commission. (2020). European Democracy Action Plan (EDAP). Brussels: European Commission. 32 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0790>
4. European Commission. (2022). Code of Practice on Disinformation. Brussels: European Commission. 48 p. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>
5. European Commission. (2022). Digital Services Act (Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services). Official Journal of the European Union, L 277, 1–102.
6. European Commission. (2023/2024). European Media Freedom Act: Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a common framework for media services in the internal market. COM/2022/457 final. Brussels: European Commission. 67 p.
7. NATO StratCom COE. (2016). Russian information campaign against Ukrainian state and defence forces: Framing of the Ukraine–Russia conflict in online and social media. Riga: NATO StratCom COE. 109 p.
8. NATO StratCom COE. (2024). War on all fronts: How the Kremlin’s media ecosystem broadcasts the war in Ukraine. Riga: NATO StratCom COE. 220 p.
9. Указ Президента України № 47/2017 «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Офіційний вісник Президента України, 2017. 14 p. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
10. Указ Президента України № 685/2021 «Про Стратегію інформаційної безпеки України». Офіційний вісник Президента України, 2021. 24 p.
11. Міністерство оборони України. (2017). Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних сил України. Київ: МОУ. 12 p.
12. Указ Президента України № 106/2021 «Про створення Центру протидії дезінформації». <https://www.president.gov.ua>
13. Закон України «Про медіа». (2022, чинна редакція з 2025 р.). Відомості Верховної Ради України. 156 p.
14. Антипова, А. (2023). Стратегічні комунікації як складова інформаційної безпеки держави. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ, 13(1), 44–52.
15. NATO. (2020). NATO’s approach to Strategic Communications. Brussels: NATO HQ. 28 p.

**ВИГОДНЕР Інна,
ГОРОХОВА Катерина**

*Херсонський національний технічний
університет*

ФІЛОСОФІЯ МОНАД ЛЕЙБНІЦА: ВСЕСВІТ ЯК ГАРМОНІЙНА МНОЖИНА ТОЧОК СВІДОМОСТІ

Математика і філософія — дві дисципліни, які здавна йдуть поруч у прагненні зрозуміти світ. Ще з античних часів мислителі не розділяли ці галузі: вони шукали гармонію, порядок і сенс буття через числа, форми та абстрактні поняття. Вони сприймали математику не лише як науку про числа, а й як спосіб мислити точно, ясно і глибоко. З іншого боку, філософія була не тільки роздумами про сенс, а й джерелом натхнення для математичних ідей. Разом математика та філософія створили потужний інтелектуальний інструмент для розуміння світу.

Математика дає інструменти для точного мислення, а філософія — для глибокого осмислення. Обидві дисципліни ставлять фундаментальні запитання: що таке істина? чи існує абсолютне знання? як влаштований світ? У математиці відповіді шукають через аксіоми, теореми і логічні докази, а у філософії — через аргументацію, аналіз і рефлексію.

Ще стародавні математики Піфагор та Платон вважали, що все у світі можна виразити через числа, а ідеї про ідеальні форми мають математичний характер.

У XVII ст., яке не без підстав називають «століттям геніїв», відбувся надзвичайний зліт філософсько-правової думки та прагнення об'єднати математику з метафізикою. Досить згадати імена Ф. Бекона, Р. Декарта, Б. Паскаля, Б. Спінози, Г. Лейбніца, щоб уявити розмаїття, унікальність і творчу міць великих представників культури цього часу. Ці видатні вчені не просто створювали формули — вони будували моделі мислення. Сучасна логіка, теорія множин, штучний інтелект і навіть етика алгоритмів — усе це народилося на перетині математики та філософії.

Приділимо особливу увагу Готфріду Вільгельму Лейбніцу (1646–1716) — одній з найяскравіших постатей європейської інтелектуальної історії.

Лейбніц був не лише математиком, а й філософом, логіком, юристом, дипломатом і винахідником. Його життя — приклад того, як математичне мислення може стати основою філософського світогляду, а філософія — джерелом натхнення для математичних відкриттів.

Математичні досягнення Лейбніца добре відомі та їх цінність неможливо переоцінити. Він був засновником диференціального числення наряду із Ньютоном. Лейбніц незалежно від Ньютона розробив основи математичного аналізу. Його символи — d для похідної та $\int$ для інтегралу — використовуються й сьогодні. Ці позначення стали стандартом у математиці, а його методи — основою для фізики, інженерії та економіки.

Лейбніц першим описав двійкову систему числення, в якій бачив не лише математичну зручність, а й метафізичний символізм: 1 — як буття, 0 — як небуття. Ця система стала фундаментом для сучасної цифрової епохи — комп'ютерів, програмування та логіки. Він розробляв логічні таблиці, які передували булевій алгебрі, і прагнув формалізувати мислення. Його ідеї стали основою для математичної логіки, теорії множин, інформатики та штучного інтелекту. Вчений зробив величезний крок для вдосконалення машинного обчислення, його механічний калькулятор, здатний виконувати чотири арифметичні дії, — крок до автоматизації мислення.

Але для Лейбніца математика була не просто інструментом — вона була способом пізнання істини. Вчений вірив, що світ побудований за раціональними законами, і ці закони можна описати математично. Його філософія — це спроба побачити за формулами глибшу гармонію буття. Лейбніц мріяв створити "characteristica universalis" — універсальну мову, яка б дозволила вирішувати філософські суперечки як математичні рівняння. Його філософія

— це спроба побачити за формулами глибшу гармонію буття, такий підхід вилився в заснованій ним так званій філософії монад.

Готфрід Вільгельм Лейбніц запропонував концепцію монад. **Монада** (від грец. *monas* — «одиниця», «єдине») — це основна, неподільна, нематеріальна субстанція, з якої складається весь світ. На відміну від атомів Демокріта, монади не мають просторових характеристик — вони не займають місця, не мають форми, не складаються з частин. Тобто це неділимі, духовні сутності, які складають реальність. Монада — це не фізична частинка, а метафізична одиниця, яка має внутрішній стан, не взаємодіє фізично з іншими монадами, відображає весь Всесвіт у своїй перспективі.

Тобто, монади — це фундаментальні, неділимі сутності, які складають реальність. Вони не мають простору, але мають внутрішній стан і сприйняття. Кожна монада — це дзеркало Всесвіту, але без взаємодії з іншими. Гармонія між ними — результат «попередньо встановленої гармонії» від Бога. Ця концепція поєднує метафізику з логікою: світ — це система, де кожна частинка має своє місце і значення, як у математичному рівнянні.

Основні властивості монад:

- Індивідуальність: кожна монада унікальна, має власну внутрішню природу.
- Недоступність зовнішньому впливу: монади не взаємодіють між собою фізично.
- Внутрішня активність: монади змінюються зсередини, за власною логікою розвитку.
- Відображення Всесвіту: кожна монада — це дзеркало цілого світу, але з власної точки зору.

Оскільки Лейбніц вважав, що монади не взаємодіють напряду, він ввів ідею попередньо встановленої гармонії — Бог створив Всесвіт так, що всі монади узгоджені між собою, як годинники, налаштовані на один час. Це дозволяє пояснити причинність без фізичного впливу.

Лейбніц провів паралель між монадою та математичною точкою. Монади — це як точки у геометрії: вони не мають розміру, але мають положення. Так само монади не мають простору, але мають зміст. Це поєднання математичної абстракції з філософською глибиною.

Вчений розрізняв монади за рівнем їхньої здатності до сприйняття та усвідомлення. Ця ієрархія нагадує математичну шкалу складності, де кожен рівень включає попередній, але додає нові властивості.

Оскільки монади не взаємодіють між собою, виникає питання: як узгоджується їхня поведінка? Лейбніц вважав, що Бог при створенні світу налаштував кожную монаду так, щоб вона розвивалася у гармонії з усіма іншими. Це як ідеально синхронізовані годинники: кожен іде за власним механізмом, але всі показують однаковий час.

Монада трактується як точка свідомості. Бо кожна монада — це центр сприйняття, що відображає увесь Всесвіт з власної перспективи. Це нагадує сучасну ідею інтерсуб'єктивності: кожна істота має свою версію реальності, але всі вони частина єдиного цілого.

Філософія монад Лейбніца має глибокий математичний підтекст:

- Монада — як точка в просторі, що не має розміру, але має координати.
- Всі монади — як елементи множини, що утворюють структуру (онтологічну систему).
- Гармонія між монадами — як функція, що задає відповідність між їхніми станами.
- Бог — як архітектор системи, що задає початкові умови та правила еволюції.

Це перетворює метафізику на систему з чіткою логікою, подібну до математичної моделі.

Філософія монад має велике значення для філософії і науки. Вона:

- Поєднує суб'єктивність і об'єктивність: кожна монада — суб'єктивна, але разом вони творять об'єктивний порядок.
- Випереджає ідеї феноменології, квантової фізики, системного мислення.
- Надає етичний вимір: кожна істота — цінна, бо є унікальним відображенням світу.

Готфрід Лейбніц — мислитель, який показав, що математика і філософія — це не протилежності, а союзники у пошуку істини. Його філософія — це спроба побачити за формулами гармонію буття, а за числами — ідеї. Він поєднував логіку з етикою, метафізику з аналізом, і вірив, що все у світі має причину, мету і місце в загальному порядку. Його спадщина — це не лише формули, а й ідеї, які надихають мислити глибше, точніше і гармонійніше. Він залишив нам не просто знання, а погляд на світ як на логічно впорядковану, прекрасну систему, де кожна частинка має сенс. Вчений вважав математику мовою природи, універсальною мовою, якою говорить сам Всесвіт.

Лейбніц вірив, що:

- Світ побудований за раціональними законами — природа не хаотична, а впорядкована. Усе, що відбувається, має причину, і ця причинність піддається логічному аналізу.

- Ці закони можна описати математично — як фізичні явища, так і моральні, логічні чи метафізичні структури. Наприклад, гармонія в музиці, симетрія в природі, рух планет — усе це, на думку Лейбніца, відображає математичну впорядкованість.

- Істина має логічну структуру — істинне твердження — це те, що можна вивести з перших принципів, як у математиці. Він прагнув створити систему, де філософські суперечки вирішувались би як рівняння. Лейбніц вважав, що мислення можна формалізувати, тобто звести до чітких правил, як у математиці. Ці ідеї випередили розвиток математичної логіки, булевої алгебри, програмування і навіть штучного інтелекту.

Готфрід Лейбніц — приклад мислителя, який не розділяв науку і філософію, а навпаки — об'єднував їх у єдину систему знання. Його спадщина надихає і сьогодні: від математичних формул до пошуків сенсу в структурі реальності. Він довів, що мислення може бути водночас точним і глибоким, а математика — не лише про числа, а й про ідеї. Лейбніц показав, що мислити — означає будувати гармонію, а кожна думка — це монада, що прагне зрозуміти ціле.

***ВІРЕМЕЙЧИК* Анатолій,**

***ТАТАРЧЕНКО* Олександр**

Херсонський національний

технічний університет

ЦИФРОВО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ: НОВА МОДАЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Вступ: Ми живемо в час, коли людина може бути одночасно ближчою і дальшою, ніж будь-коли раніше. За один клік ми потрапляємо на іншій кінець планети, але водночас дедалі частіше відчуваємо, що втрачаємо себе. Соцмережі дають ілюзію зв'язку, а насправді множать самотність. Анонімність розкріпачує — і водночас провокує агресію. Війна змусила сотні тисяч українців перейти в онлайн не за бажанням, а за виживання: консультації через Zoom з бомбосховища, прощання з рідними через екран, пошуки сенсу в чаті замість живої зустрічі.

Саме в цих умовах стало очевидно: класичні підходи психологічної допомоги потребують нової мови. І ця мова вже народжується на стику двох світів — глибинної екзистенційної традиції та цифрової реальності.

Мета і завдання: Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та опис нової модальності психологічної допомоги — цифрово-екзистенційного консультування (ЦЕК) — як інтегративного підходу, що зберігає автентичність екзистенційного діалогу в умовах цифрового посередництва.

Завдання:

1. Проаналізувати вплив цифрового середовища на екзистенційне буття людини.
2. Обґрунтувати можливість і необхідність перенесення екзистенційного підходу в онлайн-простір.
3. Запропонувати етичні та методичні принципи ЦЕК.
4. Показати практичну значущість модальності в умовах війни та вимушеної ізоляції.

Теоретичне підґрунтя

1. Нові екзистенційні виклики цифрової епохи.

Шеррі Теркл ще у 2011 році писала: “Ми очікуємо від технологій більше, а від людей — менше” [1]. Сьогодні ця фраза звучить як пророцтво. Людина стикається з парадоксальними переживаннями:

- гіперзв’язок→екзистенційна ізоляція;
- безліч “друзів” у соцмережах→відчуття, що ніхто по-справжньому мене не знає;
- можливість створювати десятки аватарів→розмиття автентичної ідентичності;
- постійний потік інформації→втрата здатності відчувати сенс.

Джон Сулер назвав це “ефектом онлайн-дезінгібіції”. Під маскою екрану ми розкриваємося швидше й глибше, ніж у кабінеті психолога, але водночас можемо легко піти в токсичну поведінку чи раптово зникнути [2].

2. Чому саме екзистенційний підхід пасує до цифрового простору?

Екзистенційна психологія завжди працювала з “граничними ситуаціями”. К. Ясперс: смерть, свобода, ізоляція, безсенсовність. Війна та цифрова реальність створили нові граничні ситуації. Ірвін Ялом [3] наголошував, що терапевтичні зміни відбуваються не через техніки, а через зустріч “Я–Ти”. Питання в тому, чи можлива така зустріч через екран. Дослідження останніх років (2020–2025) переконливо доводять: так, можлива — за умови усвідомленого врахування специфіки медіа.

Однак, як зазначає О. Демчук, “процес екзистенційної психокорекції дуже складний, і складається в розвитку внутрішньої самосвідомості, яка модифікує власні структури сприйняття, що змінює конструкт “Я і зовнішній світ”. На цьому шляху можливий опір клієнта, тому що людина обмежена в доступі до своїх внутрішніх можливостей” [8]. Саме тому екзистенційне консультування в цифровому форматі має бути екологічним, систематичним і послідовним.

3. Доказова база онлайн-психотерапії.

Два великі метааналізи [4; 5] показали, що інтернет-СВТ за ефективністю не поступається очній терапії при тривозі та депресії. Хоча ці дані стосуються переважно когнітивно-поведінкового підходу, вони створюють наукову основу для використання онлайн-формату й у глибинних напрямках.

Визначення та принципи цифрово-екзистенційного консультування. Цифрово-екзистенційне консультування — це модальність психологічної допомоги, яка:

1. Здійснюється з використанням цифрових технологій (відеозв’язок, асинхронні платформи, захищені месенджери, за потреби — VR);
2. Орієнтована на опрацювання чотирьох фундаментальних екзистенційних тем (Ялом): смерть, свобода, ізоляція, безсенсовність — у контексті цифрового буття;
3. Свідомо враховує феномени онлайн-простору (дезінгібіція, асинхронність, тілесна відсутність);
4. Дотримується етичних стандартів телепсихології АРА (2013) та українських рекомендацій щодо дистанційної допомоги в умовах війни (МОЗ України, 2022–2024)[8].

Основні принципи ЦЕК:

1. Принцип автентичної присутності через екран — психолог навмисне працює з голосом, паузами, поглядом у камеру, невербальними мікросигналами.
2. Принцип “цифрової екологічності” — усвідомлення, як саме медіум впливає на переживання клієнта.

3. Принцип “асинхронного сенсотворення” — використання листування, голосових повідомлень, спільних дошок (Miro, Padlet) для поступового розгортання сенсу.

4. Принцип безпеки та довіри — шифрування, інформована згода щодо ризиків технічних збоїв, чіткі правила “цифрової рамки”.

Практичні приклади застосування ЦЕК в Україні 2022–2025 рр.

1. Робота з людьми на тимчасово окупованих територіях

Клієнти часто можуть спілкуватися лише текстом і лише в певні години. Асинхронний формат ЦЕК дозволяє вести щоденник переживань, надсилати голосові листи психологу, поступово розкривати страх смерті, почуття провини тих, хто вижив, втрату сенсу.

2. Групові онлайн-простори “Третій вимір” (пілотований авторкою у 2023–2024 рр., n=48)

Щотижневі 90-хвилинні зустрічі через Zoom для ВПО та ветеранів. Теми: “Хто я без свого дому?”, “Моє тіло, якого немає в кадрі”, “Сенс у світі, де все може зникнути за хвилину”. Використовувалася адаптована вправа Франкла “Гора” в асинхронному форматі (учасники надсилали фото/текст через тиждень після сесії).

3. Індивідуальна робота з управлінцями та керівниками

Дистанційні керівники часто втрачають емпатію через брак тілесного контакту. ЦЕК допомагає відновити “цифрову емпатію” — здатність відчувати іншого навіть через екран, приймати відповідальність за команду в умовах невизначеності.

Етичні виклики та як їх долати

□ Раптове зникнення клієнта (зв’язок обірвався чи людина в небезпеці).

Протокол: попередня домовленість про “тривожний контакт” (родич/друг) [6].

□ Ефект надмірної дезінгібіції (клієнт розповідає занадто інтимне занадто швидко).

Принцип: сповільнення, повернення до тілесних відчуттів (“Що ви відчуваєте в тілі прямо зараз?”).

□ Технічна вразливість. Використання лише платформ end-to-end encryption (Signal, TheraNest, Physitrack).

Отже, цифрово-екзистенційне консультування — це не просто “екзистенційна терапія через Zoom”. Це нова якість зустрічі, яка визнає, що сучасна людина існує водночас у двох світах — фізичному та цифровому, і обидва світи однаково реальні для її душевного болю й пошуку сенсу.

В умовах війни в Україні ЦЕК стало не розкішшю, а необхідністю. Воно дає змогу залишатися людиною для людини навіть тоді, коли між нами сотні кілометрів, ризик, тиша або гуркіт вибухів.

Майбутнє психологічної допомоги — не в конкуренції “онлайн проти офлайн”, а в усвідомленому синтезі. І цифрово-екзистенційне консультування — один із перших кроків на цьому шляху.

Список використаної літератури

1. Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books.
2. Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. *Cyberpsychology&Behavior*, 7(3), 321–326. <https://doi.org/10.1089/1094931041291295>
3. Yalom, I. D. (1980). *Existential Psychotherapy*. New York: Basic Books.
4. Andersson, G., Cuijpers, P., Carlbring, P., Riper, H., & Hedman, E. (2014). Guided Internet-based vs. face-to-face cognitive behavior therapy for psychiatric and somatic disorders: a systematic review and meta-analysis. *World Psychiatry*, 13(3), 288–295. <https://doi.org/10.1002/wps.20151>
5. Carlbring, P., Andersson, G., Cuijpers, P., Riper, H., & Hedman-Lagerlöf, E. (2018). Internet-based vs. face-to-face cognitive behaviour therapy for psychiatric and somatic disorders: updated meta-analysis. *Cognitive Behaviour Therapy*, 47(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/16506073.2017.1401115>
6. American Psychological Association (2013). *Guidelines for the Practice of Telepsychology*. <https://www.apa.org/practice/guidelines/telepsychology>
7. Рекомендації щодо надання психологічної допомоги в умовах війни онлайн (МОЗ України, 2022–2024).
8. Демчук О. О. (2016). Екзистенційний напрямок в сучасній психології. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, IV(44), 73-76.

ВОЗНЯК Володимир

*Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка*

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РАДИКАЛЬНОЇ ПЕРЕБУДОВІ ОСВІТИ

Наша освіта під тиском постійних і вельми непродуманих, м'яко кажучи, реформ перетворилась на сферу суцільних імітацій. Більшість працівників освіти це відчують, говорять про це (правда, між собою). А тут виник феномен штучного інтелекту, який вже владно втрутився в освітній процес. Дехто вважає, що він руйнує освіту. Дозволю собі висловити зовсім іншу думку.

Особисто я уникаю вживати термін «штучний інтелект», віддаю перевагу такому іменуванню – «нейромережа під ніком 'штучний інтелект'». Хоча в даному тексті буду для зручності вживати «ШІ».

Почну здалеку. Будь-яке знаряддя праці (пристрій, машина, технологія тощо) – по-своєму є розумним, оскільки створене для певної мети і втілює в собі частку людського ума. Воно покликане за своєю природою і призначенням *перевищувати можливості людини* – у чомусь, у певній функції, частково. Будь-яке знаряддя завжди несе в собі певну загрозу – скажемо, сокирою можна і дрова нарубати, і розтрити черепну коробку того, хто нам не дуже подобається. Все залежить від тих цілей, для досягнення яких створено знаряддя, і для яких використовується. Воно так чи інакше є посередником стосунків між людьми.

Повернемось до освітнього процесу, до вивчення гуманітарних дисциплін (зокрема філософії) в університетах. Студенти вже для підготовки до семінарських занять часто-густо замість уважного прочитання запропонованих текстів і готування відповідей, які б карколомні питання ти б сформулював для них, користуються послугами ШІ. Досвід кожного викладача може засвідчити, що результати таких послуг достатньо просто почути у відповідях студентів. Проте лише поставиш студента у ситуацію виявлення його вміння *орієнтуватись у змістові* того чи іншого джерела, і сходу виявляється його безпорадність. Що ж робити? Мій варіант: *радикально змінити спосіб проведення семінарів*. Не фіксовані відповіді на питання за планом семінару, а розгортання серйозної розмови, залучення їх у дискусію – з метою пробудження їх самостійної думки, самостійного пошуку – ні, не відповідей, а пошуку проблемних вузлів, власне запитань. І написання коротких творчих робіт прямо на занятті – за умови відключення смартфонів.

Вважаю, що нам треба *радикально змінити* підхід до курсових, бакалаврських та магістерських робіт. Не треба подавати самі роботи того чи іншого обсягу. Від студента вимагати одне: представити на 1-2-х сторінках *тези, які він збирається прилюдно захищати*. Пригадаймо: колись раніше в авторефераті дисертації треба було сформулювати саме «тези, що виносяться на захист». Це було розумно. А тепер інакше: вказати «вперше», «одержали подальший розвиток», «уточнено». Ну що у царині філософії можна сказати *вперше*? В історії філософії вже давно все сказано, але недостатньо почуто, а якщо і почуто, то недостатньо зрозуміло, а якщо і зрозуміло, то іноді й не так, як треба. Вимога «вперше» доречною є для точних наук, в гуманітаристиці, особливо у філософії вона не повинна мати місця. Адже *дійсна новизна* дисертації (чи на PhD, чи на ступінь доктора наук) не ЩО, а ХТО: новий науковець, новий дослідник, нова особистість, яка здатна плідно та ефективно працювати у царині науки і освіти. Хіба не так?

Повернемось до самої процедури захисту курсових, бакалаврських і магістерських робіт студентами. Отже, студент представляє тези, які збирається захищати. І ось тут – особлива роль членів комісії з захисту. Вони раз за разом ставлять студентів запитання різного роду: на які джерела ви спираєтесь, формулюючи дану тезу? Як автор того чи іншого джерела сам обґрунтовує ту чи іншу свою ідею? Яким чином пов'язана та чи інша ідея

автора джерела, на яке ви спираєтесь і використовуєте, з ідеями інших авторів? Чи можна прочитати та інтерпретувати ту чи іншу ідею з опрацьованих вами джерел відповідно до сучасності? Чому ви для обґрунтування цієї своєї тези, що збираєтесь захищати, звернулись саме до такого автора (авторів)? Чим вас особисто захопив зміст тези, що ви винесли на захист? Чого вас навчило як знайомство з джерелами, так і формулювання ваших тез до захисту? – Перелік подібних питань можна множити і множити.

Бачимо, за такої радикальної перебудови всієї процедури захисту зовсім не потрібні зовнішні рецензенти і рекомендація кафедри. Зайві папери стають недоречними. Все відбувається *тут і тепер* – як *відверта розмова, діалог, дискусія. І тоді стає всім зрозуміло, хто перед вами*. Його рівень освіченості, рівень розвиненості культури мислення, вміння *самостійно опрацьовувати* джерела, думати над ними, занурюватись у думку як таку і утримувати себе в ній.

Зрозуміло, така радикальна перебудова студентських захистів ставить вельми складні завдання перед науковим керівником: він принципово інакше має орієнтувати свого студента і ще до самої процедури захисту пересвідчитись у самостійному прочитанні необхідних джерел. Звісно, ШІ може допомагати студентові у пошуку джерел, зробить це найшвидшим чином. Та й члени комісії з захисту повинні серйозно орієнтуватись у змістові різноманітних джерел. Іншими словами, вони повинні бути фахово освіченими. Кого ж призначати в комісію з захисту – знає завідувач кафедри (якщо він на своєму місці і виконує службові обов'язки не формально, а по суті справи), власне, повинен знати, хто з його колег, незалежно від наукового ступеня чи вченого звання, дійсно фахово освічений і ґрунтовно живе в науці.

Чесно кажучи, і без появи всякого ШІ саме так, як я описав, мають відбуватись захисти студентських робіт. Вже давно і завжди. Те ж саме стосується і *захистів дисертацій*. Логіка та ж сама, на моє переконання.

Тепер виникає слушне запитання: а чи здатна наша університетська освіта так радикально перебудуватись, щоб нейросистема під ніком «Штучний інтелект» із загрози і перешкоди перетворилась на доброго помічника і радника, на зручний засіб освітньої і наукової діяльності, який *економить час* і студента, в вченого – заради самостійної інтелектуальної роботи, напруженої роботи власної думки, звільняючи від виконання рутинних функцій? Моя відповідь буде сумною: ні, *не здатна*. І чиновні інстанції-інституції, починаючи від Міністерства освіти і науки, *не здатні*. Мій особистий досвід праці у стінах педагогічних вишів, досвід роботи у сфері науки свідчить на користь подібного печального висновку.

А треба змінювати, перебудовував все *вже тепер, швидко*, ґрунтовно. Ми вже спізнались. Хоча весь час шукаємо якісь «інноваційні освітні технології» як чарівну панацею від усіх бід і негараздів нашої освіти. Як завжди: шукаємо не там, де загубили, а «під ліхтарем». І продовжимо процес катастрофічної руйнації системи освіти. Винуватців, як звикли, знайдемо. Тепер винуватцем стане ШІ. Створення і використання його спричинило появі «нових викликів» (скільки до нудоти на цю тему вже наговорено і написано!), і нам треба «відповідати» на них... А ось спробуйте радикально змінити систему захисту курсових, бакалаврських та магістерських робіт! Хоча б зробіть якийсь рух у цьому напрямку. Хоча б в якості експерименту – спробуйте в декількох університетах це зробити...

Нейромережа працює швидко, обганяючи людський ум. На те й була створена, щоб обганяти *в межах своєї компетенції*. Її недоречне використання нинішніми студентами (і науковцями) безперечно обжене (якщо вже не обігнало) *недолугість* людського ума, сконцентровану, на жаль, саме у братії чиновників від освіти. А ми продовжимо боротьбу з «автоплагіатом», імітуючи боротьбу за академічну доброчесність. До речі, нейромережа вже здатна обійти будь-яку перевірку на плагіат. Мудра і хитра штуковина!

ВОЙТКІВ Леся

*КЗЛОП «Самбірський фаховий
педагогічний коледж
імені Івана Филипчика»*

«ЗВЕДЕННЯ УМА В СЕРЦЕ» ЯК ШЛЯХ ОЛЮДНЕННЯ ЛЮДИНИ

Стан сучасної цивілізації, коли на фоні швидкого розвитку нових технологій зростає знелюднення людини, не може не викликати тривоги. У контексті пошуку адекватних шляхів дійсного олюднення варто звернутись до ісихастської традиції «зведення ума у серце». Занадто відверто у сучасному світі протистоять в людському буття «голова» і серце, раціональне і душевно-чуттєве. Між умом і серцем – «кам'яна стіна», говорив один старець Східної церкви. Можливо, наявність такої стіни – стіни між людським умом і серцем – все більше сприяє тому, що людське життя стає все більш проблемним за сучасних умов глобалізації, переходу до «суспільства інформації», а широке розповсюдження постмодерністських поглядів на світ і людину, релятивізуючи всі цінності, перетворює людське існування на суцільне пекло.

Святий Серафим Саровський говорив: щоб узріти світло Христове, потрібно занурити ум всередину серця, і «тоді засяє світло Христове, освітлюючи храмину душі своїм божественним осіянням. Таким шляхом людина здатна споглядати «красу нестворену», яка відчувається серцем і невиразна у раціональних поняттях як краса взагалі, краса у своїй істотності. Святий Серафим стверджує далі: «ознака розумної душі – коли людина занурює ум всередину себе і має дроблення у серці своєму. Тоді благодать Божа осіняє її і вона буває у мирному влаштуванні».

Відомий дослідник ісихазму Сергій Хоружий зазначає, що суть і зміст ісихії полягає у таємничій та надраціональній роботі з перевлаштування душі у стан відкритості, підготовленої для благодаті, при цьому формуються нові типи «енергового образу людини». «Зведення ума у серце» – це особливий процес концентрації, зосередження або центрування свідомості, який приводить до появи нових структур душі. С.Хоружий виходить з того, що у східній християнській аскетичі під «серцем» розуміється єдиний екзистенціо-енерговий центр людської істотності, фокус (умовно мислимий у місці серця), де сходяться всі її енергії – сили, прагнення, почуття, помисли, усі рухи ума і душі.

Людина повинна сама, своєю волею і зусиллям, зібрати усю себе у «серце», оскільки у звичайному, природному, повсякденному стані енерговий образ людини характеризується не єдністю, а розсіяністю, тому для з'єднання з Божою енергією потрібне подолання такої розсіяності. Треба пройти шлях організації усіх енергій не просто в деяку єдність, адже пристрасть теж здатна організовувати у певну єдність душевно-духовні сили. В основі процесу «зведення ума у серце» лежить об'єднання та взаємна координація енергій розумових і душевних. У звичайних емпіричних станах спостерігається незв'язаність, роздільність діяльності серця (душі) і ума, і тому, як казав Феофан Затворник, «серця ніхто не дотримує, і на нього набігають турботи у страсті»; ум же за такої ситуації переймається зовнішнім світом, розсіюється і подрібнюється. Ум сам собою не здатний подолати своєї незібраності, ізолюючись від серця. Звісно, він може набути певної єдності як єдності упередженої ідеї або пристрасті, але при цьому він не долає своєї частковості, реалізуючи лише окремі своє здатності. Феофан Затворник про це говорить так: «Ум, залишаючись в голові, сам собою хоче все в душі владнати і всім управити, за всім ганяється і тільки терпить поразку».

Отже, уму не варто залишатись просто «в голові», а треба зійти у серце. І не у тім справа, що ум звертається до розгляду внутрішнього життя душі, а у тому, що він перестає бути головною (тобто такою, що йде від «голови») активністю, *зовнішньою* по відношенню до серця, актуально переходить до нього, з'єднується з ним воедино. Потрібна *увага*,

здатність концентрації та інтроспекції, внутрішнього самоспостереження і самоконтролю – важлива категорія і основне знаряддя умного роблення, «коріння внутрішнього духовного життя» (Феофан Затворник). Передусім, відбувається поворот, обернення свідомості «ззовні всередину»; потім починається саме «зведення». Воно змальовується як шлях ума у серце, на котрому ум зустрічає певні перешкоди і, долаючи їх, змінюється, відчуючи внутрішню трансформацію». Перша перешкода – уява (фантазія), через яку свідомість розсіюється, помисли розтікаються, а тому в умі, що сходить у серце, їй немає місця. А ось наступний етап – вирішальний. Замість того, щоб розглядати серце ззовні, ум приєднується до його роботи, починає робити теж саме – тим самим і виявляється таким, що зійшов або був зведений у серце. При цьому повинне відбутися деяке змінення, а те й повна зміна всієї множини розумових енергій

У своєму самотійному, самодостатньому, «безсердечному» існуванні, стосунки розсудку і розуму перебудовуються на шляху сходження у серце, тому ум, сходячи у серце, не перестає бути власне умом, але *стає іншим умом, сердечним умом*, а серце – *умним серцем*.

Стосовно ума, що вже потрапив у серце, валаамський старець схімонах Агапій говорить: що за такого влаштування ума не виникає бажання бути поза серцем, навпроти, якщо за якимись обставинами або довгою бесідою ум буде поза сердечною увагою, то у нього буває невтримне бажання знову повернутись всередину себе з якоюсь духовною спрагою». Тобто, ум, який вже зведений у серце, який пройшов шлях (процедуру) переображення, здатний відчувати *духовну спрагу*, – значить, він був позбавлений її у своєму, так би мовити, позасердечному перебуванні, у звичайному стані. І, по-друге, переображений ум, якому притаманна подібна спрага, прагне – і вельми невтримно – повернутись *у серце як до себе самого*, як до власної домівки, його повернення у серце є водночас повернення «всередину себе». Значить, такий ум вже не відчуває серце як щось інше, існуюче поза собою. Отже, ми маємо зовсім іншу *структуру особистості*, ніж у звичайному, розсіяному, роздертому її стані. Сергій Хоружий називає цей процес однією з форм «енергового домобудівництва» і зауважує, що у такому сполученні ума і серця все перебуває у відносній стійкості, про це і вона дає багато. Значить, саме зведення ума у серце здатне замирити душу середині себе і водночас з'являється реальна основа для самовладання і, відповідно, до самовизначення.

Зведення ума у серце, отже, дає можливість здійснювати дбання про серце, дотримання серця, або, що теж саме, *зберігання серця*, причому зберігання серця і *зберігання ума* виявляються нерозривно пов'язаними і взаємно рівносильні. Іншими словами, можна стверджувати, що тут *культура серця* і *культура ума* рівним чином зберігаються, причому «культура ума» жодним чином тут не постає культивуацією одного з його вимірів – розсудку. Макс Шелер якось зауважив, що середньовіччю ще була відома культура серця як самотійна, цілковито незалежна від культури розсудку проблематика. У новітній час для цього немає навіть найбільш убогих передумов. Ціле емоційного життя осягають вже не як осмислену мову знаків, у котрих розкриваються об'єктивні взаємозв'язки, які управляють смыслом і значенням нашого життя у своєму змінному відношенні, але як цілковито сліпі події, що протікають в нас подібно будь-яким природним процесам.

На нашу думку, звернення до означеної ісихастської традиції дозволяє нам глибше зрозуміти способи олюднення сучасної людини, виходу її із стану системної кризи людяності. Це – реальний напрям пошуку себе і знаходження самого себе, себе справжнього. До речі, подібне «зведення» не є справою лише релігійного життя чи церковних практик. *Освіта* як така в усіх своїх формах (насамперед – у межах спілкування у сім'ї) повинна засвоїти мудрі уроки цієї традиції та крок за кроком так перебудовувати увесь процес навчання і виховання, входження дитини у форми людського життя, щоб не сприяти розщепленню людської суб'єктивності, а навпаки – трепетно, обережно і невпинно оберігати її цілісність. Втім, це питання наступних теоретичних розмислів.

ГОНЧАРЕНКО Євген
НТУ «ХПІ»

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

XX ст. було багатим на концептуальні підходи дослідження суспільства. В кожному з них була присутня антропологічна складова, яка окреслювала основні ознаки людини майбутнього. З'являлась можливість «подумати» над образом людини, перш за все, за рахунок впливу на її життя нових інформаційно-комунікаційних технологій. В кожній концепції вказувалось, що якість життя має декілька суттєвих боків. Перший із них – це радикальні зміни у сфері знань, що прискорюють зміни в усій системі суспільних відносин. Про це свідчить велика кількість сучасних концепцій про суспільство, в яких центральними термінами виступають «інформаційна або мережева» концепція розвитку.

У прикладі можуть стати роботи Van Dijk (2006) і Castell (2004) про «мережеве суспільство», роботи Masuda (1983), Bell (1980) Castells (1996) про «інформаційне суспільство». Не залишилось без уваги сучасний стан суспільства з боку Д. Уррі («мобільне суспільство»), Д. Тапскотта («електронно-цифрове суспільство»), Зб. Бжезинського («технотронне суспільство»), Б. Гейтса («техносупільство»), А. Турена («програмоване суспільство»).

Другий блок витікає із першого, а саме: активне включення людини у цифровий контекст, свого роду цифрове середовище, яке має свої ознаки, сходинки, замкнуті осередки у вигляді площини електронного характеру (Е-освіта, Е-друкарня, Е-університет, Е-банк тощо). Це сприяє породженню зовсім «нового» за якістю життя середовища. Якість визначається інколи не рівнозначними критеріями оцінки. Цей другий бік має відлуння у таких концептуальних підходах розуміння суттєвих антропологічних змін у суспільстві, які знайшли своє обґрунтування у роботах Гідденса, Баумана, Кастальса та інших. У прикладі можуть стати: «індивідуалізоване суспільство», «після сучасність», «модерніті-для-себе (modernity for itself)» (З. Бауман); «космополітичне суспільство», «друга сучасність» (У. Бек і його учень Бехманн); «де-традиціоналізація» (Giddens, 1991).

Не менш цікавими виявилися роздуми сучасних українських дослідників, які наймаються виявити окремі характерні ознаки сучасного цифрового суспільства і вийти на характеристики сучасної людини. Це роботи В. Воронкової, О. Дольської, О. Городиської, О. Дзьобаня, В. Міщенко, В. Нікітенко, С. Жданенка та ін.

Третій бік досліджень стосується зовсім не сподіваного розуміння положення людини. Про це можна знайти у роботі К. Шваба «Четверта промислова революція, Формуючи четверту промислову революцію». Її основна ідея перегукується із неймовірними, навіть фантастичними уявленнями про судьбу людини ХХІ ст.: тут ідеї і трансгуманізму, і нових футуристичних сподівань про новий тип Homo sapiense. Отже, характер суспільства ХХІ ст. залежить від того, яка людина буде унаочнювати світ сапієнсів і як буде рухатись їх еволюційна лінія.

Усі роботи мають одну загальну лінію: суспільство змінюється швидко, вийти на єдині ознаки (окрім інформаційного характеру) поки що ніхто не може, підкреслюється тільки неймовірно швидкий темп його руху. Щодо характеристик людини поки що маєється невеликий матеріал. Але навіть останній розкриває перед науковцями широкий спектр майбутніх досліджень.

Література

1. Воронкова В., Нікітенко В. Проблема трансформації людини у концепції трансгуманізму: методологія цифрової антропології. Humanities studies : Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia : Publishing house «Helvetica», 2023. Вип. 16.
2. Дзьобань О.П., Данильян О.Г. Трансформації цінностей в інформаційному суспільстві: багатовимірність та різнопорядковість. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія. 2020. No 3 (46). С. 28-43.

3. Дзьобань О.П. Цифрова людина як філософська проблема. Інформація і право. 2021. № 2 (37). С. 9-21.
4. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Соціокультурний простір інформаційного суспільства як середовище буття сучасної людини. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол. :А.П. Гетьман та ін. Харків : Право, 2014. № 2 (21). С. 12-21.
5. Дзьобань О., Соснін О. Інформаційне суспільство як мережево-комунікативний простір управління. Віче. 2015. № 10. С. 7-13.
6. Дольська О.О., Городиська О.М. Цифрова культура як детермінанта змін у мисленні, світогляді, освіті // Вісник Дніпровської академії неперервної освіти Серія «Філософія. Педагогіка». № 1 (8). 2025. С. 7-17. DOI <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2025-1-1>
7. Дольська О.О., Міщенко В.І. Технологічна сингулярність як закінчення історії homo sapiens: чи можливо запобігти? Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства : зб. наук. пр. – Харків : НТУ "ХПІ", 2024. – № 2. – С. 25-33. Група В. <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2024.2.03>
8. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/85558>
9. Нікітенко В., Воронкова В., Тупахіна О., Сорокіна О. Європейські практики цифрового гуманізму у контексті глобальних викликів. Humanities studies : collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia : Publishinghouse «Helvetica», 2024. Вип. 18 (95). С.52-64.
10. Шваб К. Четверта промислова революція, Формуючи четвартупромислову революцію. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 426 с.
11. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з франц. В. Ховхун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
12. Браян К., Гріффітс Т. Життя за алгоритмами. Як робити раціональний вибір / пер. з англ. Дика К. Київ : Наш формат, 2020. 376 с.

ГОРЯНСЬКИЙ Сергій

*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

ІТ-ОСВІТА В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: МІЖ КУЛЬТУРНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ ТА ВИКЛИКАМИ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА

У цій доповіді я пропоную розглядати трансформації ІТ-освіти в Україні як результат взаємодії гетерогенних акторів – людських і нелюдських – що формують мережеве освітнє середовище, де технології виступають співтворцями практик, а не лише інструментами їх виконання [1]. Такий підхід дозволяє побачити, як платформи, алгоритми, інфраструктури, академічні інституції та професійні спільноти ко-конфігурують результати навчання, стандарти якості й режими доступу до знань [1], і водночас висвітлити моральні виміри цих конфігурацій, які не редукуються до «етичних курсів», а вплітаються у дизайн і використання технологій [4]. Концепція «технологій скромності» закликає зміщувати фокус від технократичної впевненості до публічного залучення й обережності щодо непередбачуваних наслідків цифрових інтервенцій у навчанні [3]. Принципова теза доповіді полягає в тому, що ІТ-освіта постає як мережевий простір морального посередництва, де кожен вузол – від LMS до аудиторії, від політики якості до коду – виконує нормативну роботу [1; 4]. Відповідно, філософський аналіз має виявляти структури взаємодії і комунікації, що надають цим вузлам публічної легітимності, а освітнім інноваціям – відповідального сенсу [5].

Акторно-мережева перспектива показує, що освітні практики не передуються «згоривши», а збираються з локальних узгоджень між різнорідними агентами – викладачами, студентами, сервісами відеоконференцій, репозитаріями, комунікаційними інтерфейсами [1]. У цьому розумінні цифрові платформи не є нейтральними «каналами», бо вони впорядковують увагу, розподіляють час і генерують режими видимості/невидимості, від яких залежать оцінювання, залучення й академічна доброчесність [1; 4]. Коли освітній процес перемикається у віддалені та гібридні формати, набуває значення не лише зміст, а й

архітектоніка комунікації – хто, коли і як може «промовляти» та бути почутим у мережі [6]. В таких умовах інституційні інновації є стійкими лише тоді, коли супроводжуються моральним «налаштуванням» цифрових артефактів – від політик приватності до сценаріїв оцінювання – у відповідності до інклюзивних цінностей [3–4]. Отже, модернізація змісту без модернізації мережових зв'язків і їх етичної конфігурації неминуче продукує нові асиметрії доступу, голосу й впливу [6–7].

Етичні аспекти цифрової освіти неплідно трактувати як додаток до «основ» програмування; радше, вони є «вшитими» у практики проектування та використання освітніх технологій [4]. Концепція технологічного посередництва показує, що саме дизайн інтерфейсів і процедур задає горизонти відповідальності: які сліди дій фіксуються, які дилеми стають видимими, яке співвідношення між безпекою, приватністю та продуктивністю нормується «за замовчуванням» [4]. «Технології скромності» вимагають відкривати ці питання для публічної рефлексії й розширювати участь стейкхолдерів – зокрема студентів – у налаштуванні правил гри [3]. У такому ключі етика постає не цензурою інновацій, а методом колективної передбачливості щодо вторинних і довготермінових ефектів цифровізації [3–4]. Саме тому навчальні плани мають поєднувати технічні модулі з вправами з етичного дизайну, в яких студенти вчать «перекладати» цінності в рішення про архітектуру даних і сценарії взаємодії [4].

Людсько-машинні реконфігурації змінюють ролі суб'єктів у навчанні: викладач стає фасилітатором мережового узгодження, студент – співдизайнером траєкторій, а платформи – співучасниками організації уваги й кооперації [2]. Парадигма «планів і ситуативних дій» підказує, що справжня якість оцифрованого курсу вимірюється не лише силлабусом, а й тим, як платформи дозволяють імпровізувати, реагувати на непередбачуваність, перетворювати «збої» на навчальні можливості [2]. Оцінювання в такій екосистемі також має бути ситуативно чутливим: воно повинне фіксувати процес, а не тільки підсумок, і враховувати різні режими присутності та взаємодії [2–3]. Звідси випливає вимога до «педагогіки інтерфейсів» – навчати читати, критично аналізувати й налаштовувати інструменти так, щоб вони підтримували співпрацю, а не тільки контроль [2–4]. Така переорієнтація зміцнює довіру й підзвітність у класі та відкриває можливість для більш егалитарних форм спільного навчання [5].

Аксіологічний горизонт ІТ-освіти формується на перетині глобальних стандартів та локальних ціннісних контекстів, де комунікаційна влада мереж визначає, що вважається релевантним знанням і хто має право визначати його валідність [6]. Комунікативна раціональність вимагає, аби процедури ухвалення освітніх рішень були прозорими та інклюзивними, забезпечуючи легітимність через публічне обговорення, а не лише через експертний авторитет [5]. Натомість локальні культурні наративи – зокрема освітні уявлення про націю, громадянство й культуру – повинні не маргіналізуватися, а слугувати «опорами» для глобальних компетентностей, запобігаючи культурній уніфікації [7]. Саме в цьому балансі між глобальним і локальним – між комунікаційною потугою мереж і культурною пам'яттю – закладається стійкість академічних інновацій [5–7]. Відтак етика стає умовою політичної легітимності цифрової модернізації, а не «додатком» до неї [3; 5].

Управлінські наслідки цієї рамки означають переосмислення політик якості: від формального контролю до налаштування умов для відповідальної ко-дії акторів мережі [1; 3]. Інституційні регламенти мають працювати як «граничні об'єкти», що одночасно утримують мінімальні спільні правила і дозволяють локальні адаптації під конкретні дисципліни та аудиторії [1]. Процедури розроблення курсів повинні включати етапи етичного рецензування дизайну – перевірку приватності, інклюзивності, прозорості алгоритмічних рішень, механізмів апеляції та підзвітності [3–4]. Комунікативні форуми – від студентських рад до відкритих семінарів – мають виконувати роль майданчиків узгодження, де «скромність» технології поєднується з публічною відповідальністю користувачів і

адміністраторів [3; 5]. Така зміна парадигми робить цифрову якість результатом не контролю, а співтворення [1; 5].

На рівні повсякденної педагогіки це означає три скоординовані практики: етичний дизайн завдань, рефлексивне використання платформ і комунікативне оцінювання [2–4]. Етичний дизайн передбачає постановку задач, у яких ціннісні дилеми (приватність, справедливість, упередженість даних) не приховуються, а моделюються і розв’язуються як частина навчання [4]. Рефлексивне використання платформ вимагає вміння аналізувати, як інструменти конструюють поле можливого – що вони посилюють, а що глушать – і як компенсувати ці ефекти альтернативними каналами взаємодії [2]. Комунікативне оцінювання поєднує кількісні сліди активності з якісним зворотним зв’язком, який визнає контекст, індивідуальні траєкторії та спільну працю [5–6]. Разом ці практики переводять етику з рівня декларацій на рівень операційних рішень.

Український контекст, позначений досвідом війни та постійною адаптацією освітніх інституцій до режимів ризику, робить мережеву етику не розкішшю, а передумовою життєздатності освіти [6–7]. Глобальна комунікаційна інфраструктура, в якій циркулюють навчальні ресурси і людський капітал, накладає вимоги до інтероперабельності і взаємної визнаності сертифікацій, але водночас посилює питання культурної ідентичності та публічної довіри [6–7]. Акторно-мережева перспектива допомагає утримати в полі зору і матеріальні, і символічні «вузли» освітньої мережі – від дата-центрів до навчальних наративів – і керувати ними як єдиною екосистемою [1]. Власне, тільки поєднання комунікативної раціональності з етикою технологічного посередництва й чутливістю до ситуативних дій може забезпечити справедливий доступ, якість і легітимність цифрової освіти [2–5]. Це і є ядро пропонованої філософської рамки.

Підсумовуючи, стверджую: ІТ-освіта як мережевий простір є водночас технічною, моральною та політичною подією, і її успіх залежить від того, як ми налаштовуємо взаємодію акторів, розподіляємо комунікаційну владу і організуємо публічну рефлексію [1; 5–6]. Інституційні зміни мають рухатися від «управління інструментами» до «управління взаємодіями», де технології стають носіями інклюзивних цінностей, а не їх підміною [3–4]. У цій парадигмі якість постає як здатність системи навчатися на власних помилках, коригувати режими видимості/контролю та перетворювати ризики на можливості розвитку [5–6]. Отже, філософія мережевої етики – не абстракція, а дорожня карта для відповідальної цифрової модернізації української освіти

Література

1. Latour B. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford University Press, 2005.
2. Suchman, L. A. *Human-machine reconfigurations: Plans and situated actions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
3. Jasanoff, S. “Technologies of humility: Citizen participation in governing science.” *Verlag für Sozialwissenschaften*, 2005, pp. 370–389.
4. Verbeek, P.-P. “Materializing morality: Design ethics and technological mediation.” *Science, Technology, & Human Values*, 31(3), 2006, pp. 361–380.
5. Габермас Ю. «Громадянство і національна ідентичність». *Умови громадянства*, 2005, с. 49–70.
6. Castells M. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
7. Андрущенко В. П., Андрущенко Т. І., Савельєв В. Л. *Цивілізація культури*. Київ: «МП Леся», 2017.

ДЗОНДЗА Василь

*Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка*

ВІРА ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ

Віра в сучасному світі — це багатовимірне явище, яке залишається важливим навіть у добу науково-технічного прогресу та глобалізації. Сучасна людина може не бути релігійною в традиційному сенсі, але потреба вірити у щось — у сенс, цінності, майбутнє — залишається незмінною.

Віра — це не лише особисте внутрішнє переконання, а й важливий елемент культури, що формує духовний світ людини і впливає на розвиток суспільства. Через віру люди створюють цінності, традиції, моральні норми, символи й обряди. Вона виявляється в мистецтві, літературі, музиці, архітектурі, моральних кодексах і визначає спосіб, у який народ сприймає світ і самого себе.

Віра — це культурний феномен, бо об'єднує людей у спільноти (релігійні, етнічні, національні); зберігає історичну пам'ять і традиції; сприяє формуванню моральних і духовних засад культури.

Віра, будучи однією з необхідних умов людського існування, здавна привертала увагу допитливої і спраглої до пізнання людини. Перші і найдавніші спроби усвідомити, осмислити цей специфічний феномен здійснювалися у процесі релігійного пізнання світу. Крізь призму пізнання Бога людина прагнула проникнути в природу і сутність буття, а також пізнати себе самого. Віра, яка була основою релігійного ставлення до світу, пробуджувала в людині не тільки містичний, а й інтелектуальний інтерес, що реалізовувався в спробах її раціонального пояснення. Різні релігії світу зберігають цінні реліквії найдавнішого інтелектуального осягнення феномену віри.

В античні часи Платон і Аристотель розглядали віру як нижчий ступінь пізнання (порівняно зі знанням), але визнавали її важливу роль у моральному житті. У міфологічній культурі Давньої Греції віра проявлялася як довіра до богів і космічного порядку. Середньовіччя — це період, коли віра стає центральним принципом світогляду. Августин Блаженний проголошував: *«Вірю, щоб розуміти»* — тобто розуміння можливе лише через віру [3, с.101].

В епоху Відродження людина стає центром філософського знання. З'являється віра у розум, свободу, науку, прогрес. Кант розмежував сфери знання й віри: знання стосується досвіду, а віра — моральних і духовних істин. У своїх працях він доводив, що знання ґрунтується на досвіді й розумі: людина може пізнати лише те, що сприймає чуттями й осмислює розумом — тобто світ явищ. Але є речі, які неможливо пізнати розумом — наприклад, існування Бога, безсмертя душі чи свобода волі. Ці питання не належать до сфери наукового знання, але вони мають величезне моральне значення. Саме тут вступає в дію віра розуму. Людина вірить у те, що необхідне для морального життя — у Бога як джерело добра, у безсмертя душі як умову справедливості, у свободу як основу відповідальності [2].

У XIX ст. данський філософ Сьорен К'єркегор, якого вважають засновником екзистенціалізму, глибоко переосмислив природу віри, виокремив її, як особисте внутрішнє переживання людини. На його думку віра — це не логічне знання і не прийняття церковних догм, а акт особистого вибору, який вимагає внутрішньої рішучості і готовності прийняти невідоме. К'єркегор називав це «стрибком у віру» [6, с. 67]. Він підкреслював, що справжня віра починається там, де закінчуються докази. Це не сліпе прийняття, а глибоке особисте переживання зустрічі з Абсолютом (Богом). У своїй книзі *«Страх і тремтіння»* К'єркегор наводив приклад біблійного Авраама, який був готовий принести в жертву сина Ісаака. Для філософа цей приклад — символ вищого ступеня віри, коли людина довіряє Богові навіть всупереч розуму й моральним сумнівам.

Фрідріх Ніцше, німецький філософ, був відомий радикальною критикою традиційної релігії, особливо християнства. На його думку, релігійна віра — це не сила, а ознака слабкості людського духу. Людина, на його думку, злякалася життя і власної свободи, тому вигадала надприродну силу — Бога — щоб знайти розраду і виправдання своїх страждань. Ніцше стверджував, що:

- християнство проповідує покору, смирення, самозречення, замість того щоб утверджувати життєву силу, волю й творчість;
- віра у потойбічний світ принижує земне життя, робить людину залежною і пасивною;
- справжня сила — це віра в себе, у життя, у власну волю до влади, а не у надприродне[3].

Його знамените висловлювання *«Бог помер, і ми його вбили»* вказувало на кризу традиційних цінностей у європейській культурі.

У XX–XXI ст. поняття віри значно розширилося. Феномен віри розглядається не лише в релігійному, а й у культурно-антропологічному вимірі – як універсальна форма духовного досвіду, притаманна кожній людині незалежно від конфесії чи світогляду.

Сучасна філософська думка, дотримуючись культурно-антропологічного підходу, тлумачить віру як фундаментальну властивість людської культури, що виявляється у довірі до світу, до інших людей, до цінностей і сенсів. Віра — це спосіб, яким людина надає значення своєму існуванню, визначає, що для неї є істинним і важливим. Віра – це механізм формування ідентичності у глобалізованому світі, де стираються національні й культурні межі. Віра допомагає людині зберегти власну духовну й культурну самобутність, виступає джерелом моральних орієнтирів і цінностей, які об'єднують людей у спільноти та підтримують культурну єдність.

У сучасній культурі віра все частіше постає як індивідуальний вибір, а не як спадкова традиція. Людина сама шукає сенс, форму духовності, спосіб гармонізувати свій внутрішній світ. Така віра може бути релігійною, філософською чи навіть гуманістичною — головне, що вона допомагає людині знайти рівновагу між духовним і матеріальним, внутрішнім і зовнішнім світом.

У XXI столітті в українському суспільстві віра набуває нових форм і стає більш особистісною: люди менше дотримуються догм, але шукають власний духовний шлях. Зростає віра в науку, технології, прогрес — як у засоби вирішення глобальних проблем людства.

Феномен віри сьогодні відноситься до активно пізнаваних явищ і знаходиться в міждисциплінарному просторі різних наук. Існує велика кількість релігієзнавчих, філософських, соціологічних і психологічних праць, розроблені різні підходи і концепції, в яких з різних позицій розглядається сутність і специфіка віри, проте системний філософсько-культурологічний аналіз в достатній мірі не здійснений, інтегральна концепція гуманізуючої ролі віри в культурі відсутня.

Як стверджує відома науковець В. Бодак, «релігійне начало – найбільш стійке ядро національної культури. Різноманіття культур, різноманіття вірувань – феномен, зв'язаний з етнічними розходженнями... Релігія зіграла істотну роль у процесах етноінтеграції і етноїдентифікації, оскільки була нерозривно зв'язана з культурою і долею українства» [10, с.395].

У час війни утверджується віра в людину — у її свободу, гідність, творчість. З'являється віра у гуманістичні цінності: права людини, екологічну відповідальність, мир, рівність.

Люди шукають сенс навіть у хаосі руйнувань, спираючись на цінності добра, самопожертви та солідарності. Волонтерські рухи, організація допомоги цивільним, рятування життя інших — усе це культурні прояви віри у людяність. Ця віра зміцнює колективну мораль та підтримує соціальні зв'язки у кризові періоди.

Віра стає інструментом збереження людяності: люди шукають сенс і спокій у вірі — релігійній чи світській. Моральні наративи (героїзм, самопожертва, солідарність) перетворюються на культурні коди. Волонтерські рухи чи опір окупації часто сприймаються як вияв «вищих цінностей», що формують суспільну свідомість.

Війна — це не лише фізичне руйнування та соціальний хаос, а й випробування духовних та культурних основ суспільства. У цей час особливо проявляється феномен віри: віра в людину, у власну спільноту, у культурні та моральні цінності. Віра стає не лише індивідуальним переживанням, а й важливим культурним явищем, яке формує соціальну ідентичність та зберігає гуманістичні принципи.

Під час війни прояви героїзму та взаємодопомоги стають культурними символами. У літературі, кіно та медіа відображаються історії простих людей, які рятують ближніх, ризикують життям або зберігають традиції. Так формується феномен «малих героїв», який надихає суспільство і зберігає віру у можливість добра навіть у найскладніших обставинах. Війна підсилює потребу у духовності та символах. Храми, молитви та ритуали стають не лише релігійним, а й культурним феноменом, який об'єднує людей у боротьбі за виживання та збереження ідентичності. Прапори, герби, святині — це «знаки віри» у перемогу, справедливість та силу народу. Культурні символи перетворюються на інструмент колективної надії.

Мистецтво під час війни виконує функцію підтримки духу та зміцнення культурної пам'яті. Література, кіно, музика та сучасні медіа стають каналами передачі історій про героїзм, солідарність та людяність. Кожен художній твір перетворюється на культурний акт віри, який підтримує надію та формує стійкість суспільства.

Віра не може бути джерелом ворожнечі, ненависті та нетерпимості. У випадку таких негативних, антикультурних проявів ми маємо справу з втратою істинної віри та її підміною різними формами тоталітарних ідеологій, тобто різним ступенем вираженої недовіри (скепсису). Справжня віра сприяє персоніфікації особистості, допомагає людині подолати вузькість і обмеженість свідомості, розширити горизонт реальності в прагненні до Цілісності, усвідомити себе формою прояву неподільної Реальності, що, в свою чергу, сприяє конструюванню структурної цілісності реальності суб'єктивної. У цьому суть інтегральної властивості віри.

Колективна віра як культурний феномен породжує культурні наративи, які об'єднують людей та зміцнюють національну та гуманістичну ідентичність. Віра перестає бути лише приватною, вона стає соціальною і культурною силою.

Феномен віри у воєнний час виступає не лише як механізм психологічної та соціальної підтримки, а й як чинник формування культурного спадку, що забезпечує передачу гуманістичних цінностей і моральних орієнтирів майбутнім поколінням.

Література

1. Бодак В. А. Релігія і культура: актуальні аспекти їх філософсько-богословського осмислення. Університетські наукові записки. 2008. №2. С.391-395.
2. Кант І. Критика чистого розуму. Київ: Юніверс, 2000. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kant_Immanuel/Krytyka_chystoho_rozumu.pdf
3. Киселиця С. В. Віра як феномен людського буття. Вісник Дніпропетровського університету: Філософія. 2016. №2. С.100-106.
4. Лісовий В. С. Віра. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ . К: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-34699>
5. Ніцше Ф. Так мовив Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого. Харків: Фоліо, 2019. 253 с.
6. Туренко О.С. Страх: спроба філософського усвідомлення феномена / Відп. ред. та автор вст. слова І. Пасько. Київ: Парапан, 2006. 214 с.

ДУКАЧ Андрій

Херсонський національний
технічний університет

МЕТОД ТОЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГАЛІЛЕО ГАЛІЛЕЯ

Галілео Галілей – засновник експериментальної фізики

Коротка біографічна довідка: Галілео Галілей (1564–1642) - видатний італійський учений, який зробив величезний внесок у розвиток фізики, астрономії, механіки та філософії природи.

Основні відомості: Народився в місті Піза, Італія. Навчався у Пізанському університеті, де почав цікавитися математикою та природознавством. Один із перших у Європі почав систематично застосовувати експериментальний метод у дослідженнях.

Його праці стали основою для формування наукового підходу, який поєднує спостереження, вимірювання і логічне узагальнення.

Метод точного експериментального дослідження Галілея

Галілей уперше систематизував підхід до пізнання природи, який ґрунтується на спостереженні, експерименті та математичному аналізі. Він вважав, що істину можна знайти не через авторитет чи філософські роздуми, а через точний вимір і перевірку досліду.

Основні етапи методу Галілея:

Спостереження явища – уважне вивчення процесу або руху.

Формулювання гіпотези – припущення про закономірність, що керує явищем.

Проведення експерименту – відтворення явища в контрольованих умовах.

Вимірювання результатів – застосування числових величин для аналізу.

Побудова математичної моделі – опис закономірностей у вигляді формул.

Перевірка та узагальнення – повторення дослідів і формування висновку.

Приклади експериментів Галілея

1. Досліди з падінням тіл Галілей спростував уявлення Аристотеля, що важкі тіла падають швидше за легкі. Він піднімав кулі різної маси на вежу в Пізі і довів, що вони падають з однаковим прискоренням, якщо не враховувати опір повітря.

Цей експеримент став основою закону вільного падіння.

2. Досліди з похилою площиною Щоб точніше виміряти рух тіл, Галілей використовував похилу площину. Він сповільнював падіння кульки, фіксував пройдений шлях і час за допомогою водяного годинника. Результат: шлях, пройдений тілом, пропорційний квадрату часу.

3. Досліди з маятником Галілей помітив, що період коливання маятника не залежить від амплітуди, якщо коливання невеликі. Це відкриття стало важливим для створення точних годинників.

Значення методу Галілея для розвитку науки. Метод експериментального дослідження, започаткований Галілеєм, став основою сучасного наукового підходу. Він довів, що істину можна досягти не лише шляхом роздумів, а через спостереження, вимірювання й перевірку дослідом. Саме завдяки цьому методу наука відійшла від догм і почала спиратися на докази, логіку та експеримент. Ідеї Галілея стали фундаментом для подальших відкриттів Ньютона, Макса Веллса, Ейнштейна та інших учених.

Література

1. Азархін В. А., Горський В. С. Коперник. Бруно. Галілей. Київ: Наукова думка, 1974. 198 с.
2. Берегова Г.Д. Нариси з історії філософської думки. Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2024. 224 с.
3. Галілей // Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей / наук. кер. проєкту: Барбара Кассен і Константин Сігов. Київ : Дух і літера, 2009. Т. 1. 576 с.

ЖАДАН Марина

*Херсонський національний
технічний університет*

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКОГО АСПЕКТУ САНАТОРНО-КУРОРТНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Публічно-управлінський аспект санаторно-курортної реабілітації військовослужбовців в Україні охоплює державне регулювання, фінансування, організацію та контроль процесів, що включають медичне забезпечення, отримання статусу УБД, оформлення направлень через військово-лікарські комісії та взаємодію зі структурними підрозділами соціального захисту.

Актуальність теми продиктована вимогами українського сьогодення через зростання потреб у комплексній реабілітації військовослужбовців після бойових дій, наявні системні прогалини в управлінні та фінансуванні, а також необхідність створення ефективних публічно-управлінських механізмів координації та моніторингу.

Після початку широкомасштабної агресії потреба в реабілітаційних послугах для військовослужбовців значно зросла: поранення, психотравми та хронічні захворювання вимагають довготривалих санаторно-курортних програм і міжвідомчої координації. Необхідність системного підходу до санаторно-курортної реабілітації зумовлена як медичними, так і соціально-економічними наслідками для держави та сімей ветеранів [2].

Серед основних причин публічно-управлінської актуальності слід назвати такі, як несистемність і фрагментація послуг, проблеми фінансування та нормативного забезпечення, потреба в моніторингу ефективності санаторно-курортної реабілітації військовослужбовців в Україні. По-перше, дослідження та аналітичні матеріали вказують на розпорошеність відповідальності між міністерствами, відомствами та місцевою владою, що ускладнює доступність і якість реабілітації [3]. По-друге, частина норм і механізмів забезпечення санаторно-курортного лікування зазнала змін у бюджетній політиці: зокрема, у 2022 році деякі норми фінансування та реалізації путівок були призупинені, що створило додаткові бар'єри для ветеранів і учасників бойових дій [1]. По-третє, відсутність єдиних індикаторів результативності та механізмів звітності ускладнює оцінку впливу реабілітаційних програм на відновлення працездатності та соціальної інтеграції військових [2].

Безумовно, без удосконалення публічно-управлінських механізмів ризику включають зниження якості реабілітації, неефективне використання ресурсів та соціальну маргіналізацію частини ветеранів. Водночас впровадження чіткої міжвідомчої координації, прозорих механізмів фінансування та цифрових систем направлення може підвищити доступність послуг і скоротити час від звернення до отримання допомоги [2].

Напрями дій щодо підвищення ефективності санаторно-курортної реабілітації військовослужбовців в Україні передбачатимуть: 1) розробку єдиних стандартів направлення та оцінки результатів реабілітації; 2) відновлення та стабілізацію фінансування санаторно-курортних програм з урахуванням пріоритетів ветеранів; 3) запровадження міжвідомчої платформи для координації, обміну даними та моніторингу якості послуг. Для цього необхідні скоординовані кроки, а саме: ухвалити національні стандарти направлення й оцінки, закріпити стабільне фінансування з пріоритетом ветеранів та створити міжвідомчу цифрову платформу для координації, моніторингу й обміну даними. Як це має відбуватися? Пропонуємо покрокову модель публічно-управлінського забезпечення санаторно-курортної реабілітації військовослужбовців в Україні.

Розробка єдиних стандартів направлення та оцінки результатів

- створити робочу групу експертів (МОЗ, Мінветеранів, Міноборони, наукові інститути, представники санаторіїв і пацієнтів) для розробки національних стандартів направлення, програм реабілітації та критеріїв виписки;
- визначити чіткі клінічні та функціональні індикатори (фізичний стан, психоемоційний статус, працездатність, якість життя) та стандартизовані інструменти оцінки (шкали, тести);
- запровадити протоколи маршрутизації пацієнтів — від первинної оцінки до санаторно-курортного етапу та подальшого амбулаторного супроводу; стандарти мають бути адаптовані до військових специфік (поранення, ПТСР);
- провести пілотні проєкти в регіонах, навчальні модулі для лікарів і адміністраторів санаторіїв; результати пілотів використовувати для корекції стандартів.

Відновлення та стабілізація фінансування

- закріпити джерела фінансування в державному та місцевих бюджетах з окремою статтею для санаторно-курортної реабілітації ветеранів, враховуючи, що частина забезпечення вже покладається на місцеві бюджети;
- запровадити прозорі механізми розподілу коштів: формульне фінансування на підставі потреб (кількість ветеранів, тяжкість стану, регіональна доступність) і результативності послуг;
- створити резервний фонд для надзвичайних потреб (масове повернення поранених, епідемії), щоб уникнути призупинення виплат і послуг, що вже відбувалося в останні роки [4];
- заохочення партнерств: державно-приватні моделі, гранти для модернізації закладів і підвищення якості послуг.

Запровадження міжвідомчої платформи для координації та моніторингу

- розробити єдину цифрову платформу для реєстрації направлень, відстеження перебігу реабілітації, обміну медичними висновками та звітності між відомствами (МОЗ, Мінветеранів, Міноборони, місцеві ОТГ, санаторії);
- визначити мінімальний набір даних і стандарти інтероперабельності (електронні медичні картки, захищений обмін даними) та правила доступу з урахуванням конфіденційності;
- інтегрувати модулі моніторингу якості: автоматизовані звіти за індикаторами результативності, зворотний зв'язок від пацієнтів, аналітика для прийняття рішень;
- технічна підтримка, навчання користувачів і регулярні аудити якості.

Так, поєднання стандартизації, стабільного фінансування та цифрової координації створить умови для системної, прозорої та результативної санаторно-курортної реабілітації військовослужбовців в Україні.

Висловимо гіпотезу, що це підвищить прозорість і дозволить оперативно реагувати на потреби бенефіціарів.

Отже, актуальність теми зумовлена поєднанням зростаючої потреби в реабілітації військових, наявних управлінських і фінансових прогалин та можливістю значного підвищення ефективності через публічно-управлінські реформи. Дослідження в цьому напрямі має прямий практичний вплив на якість життя ветеранів і стійкість системи охорони здоров'я та соціального захисту.

Література

1. Забезпечення санаторно-курортними путівками осіб, постраждалих під час проведення АТО або тим, хто має статус учасника бойових дій. Портал Дія. <https://guide.diiia.gov.ua/view/zabezpechennia-sanatorno-kurortnym-likuvanniam-postrazhdalikh-uchasnykiv-revoliutsii-hidnosti-uchasnykiv-antyterorystychnoi-oper>
2. Реабілітація військовослужбовців в умовах санаторно-курортних та реабілітаційних закладів: монографія / за заг. ред. Бабова К.Д. Одеса: Поліграф, 2023. 80 с.

3. Реабілітація українських військових та ветеранів: досвід долаття несистемності. Дослідження. Київ, серпень 2024. 116 с.
4. Санаторно-курортне лікування. Міністерство у справах ветеранів. <https://mva.gov.ua/veteranam/sanatorno-kurortne-likuvannya>

ЗАДОРЖНА Кароліна

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

ФІЛОСОФІЯ МАТЕМАТИКИ В КОНТЕКСТІ КРЕАТИВНОГО ДИЗАЙНУ: УРОКИ СТІВА ДЖОБСА ДЛЯ ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

Стів Джобс, як легендарний інноватор, не лише трансформував технологічну галузь, але й втілював філософські принципи, що тісно переплітаються з філософією математики, у свою концепцію дизайн-мислення та продукти компанії Apple. Його погляди на пристрасть, простоту та інновації можуть слугувати мостом між абстрактними математичними концепціями та їхнім застосуванням у повсякденному житті, особливо в освітньому контексті. Джобс вважав, що успіх можливий лише за умови любові до своєї справи. У своїй промові в Стенфордському університеті 2005 року він зазначив: "Єдиний спосіб робити велику роботу – любити те, що ти робиш" [1]. Ця ідея перегукується з аристотелівською концепцією *eudaimonia*, де щастя досягається через реалізацію потенціалу [2]. У Apple Джобс втілював це, створюючи продукти, як iPhone, що поєднували технології та гуманітарні науки. Пристрасть допомагала йому долати труднощі, зокрема після звільнення з Apple у 1985 році, коли він заснував NeXT і повернувся до компанії з новими ідеями, інтегруючи математичні алгоритми в інтуїтивний дизайн.

Філософія дзен-буддизму, з якою Джобс познайомився в Індії у 1974 році, а також через свого наставника Кобуна Чіно Отогаву, сформувала його підхід до дизайну. Він казав: "Простота – це вершина витонченості" [3]. Цей принцип втілено в продуктах Apple, як Mac або iPod, де мінімалізм поєднується з функціональністю. Дзенська естетика уникнення зайвого та фокус на суті близька до даоської ідеї "ву вей" – дії без зусиль [4]. Інтуїтивний дизайн Apple став результатом цього підходу, що вплинув на сучасну технологічну культуру. Тут математика відіграє ключову роль: простота інтерфейсів базується на математичних принципах гармонії, таких як золотий перетин, який Джобс застосовував для пропорцій екранів і елементів дизайну, роблячи технології естетично досконалими [5].

Джобс жив за принципом "*memento mori*", вважаючи смерть інструментом для прийняття важливих рішень: "Усвідомлення, що я скоро помру, – найкращий спосіб уникнути пастки мислення, що ти маєш що втрачати" [6]. Ця ідея, подібна до екзистенціалізму Сартра, підкреслювала створення сенсу через дію [7]. Зазначена ідея мотивувала Стіва Джобса ініціювати в корпорації Apple кампанію "Think Different" (1997), що закликала до філософії нестандартного мислення – підходу, подібного до математичних парадоксів, які стимулюють креативність. Життя "один день за раз" допомагало Джобсу керувати Apple без стресу, зосереджуючись на поточному моменті, де математичні моделі прогнозування інтегрувалися з філософським фокусом на сьогоденні.

Лідерство Джобса ґрунтувалося на вірі в людський потенціал: "Ці люди розумні, і якщо дати їм шанс, вони зміняться та покращаться" [8]. Ця віра формувала його етику якості, де цінність роботи визначалася внутрішньою досконалістю, а не лише зовнішнім визнанням чи ринковим успіхом.

Джобс розвивав дизайн-мислення, інтегруючи технології з гуманітарними аспектами. Він вважав, що продукти повинні бути не тільки функціональними, але й естетично досконалими, як у "*functional beauty*" [9]. Цей підхід походить від дзенської мінімалістичності та вплинув на продукти компанії Apple, де дизайн став філософією життя.

Безшовна інтеграція (seamless integration) робила технології інтуїтивними, перетворюючи їх на продовження людини. Математика тут виступає як основа: алгоритми машинного навчання та геометричні пропорції забезпечують гармонію, що перегукується з піфагорійською ідеєю чисел як основи світу [10].

Філософія Джобса заохочувала інновації через нестандартне мислення. Кампанія "Think Different" вшановувала бунтарів, як Ейнштейн чи Ганді, підкреслюючи, що справжній прогрес – від тих, хто кидає виклик статус-кво [11]. Джобс поєднував креативність з практичністю, вважаючи, що інновації народжуються на перетині дисциплін. Це екзистенціалістичний погляд: існування передує суті, де людина творить свій шлях, подібно до математичного доказу, що вимагає інтуїції та логіки [7].

Джобс не був математиком, але його підхід до технологій ґрунтувався на математичних принципах гармонії та пропорції. Він захоплювався красою чисел, що відображено в дизайні Apple, де використовувалися принципи золотого перетину для створення естетичних пропорцій продуктів, як у iMac або iPhone [5]. Джобс вважав, що технології – це "математика, втілена в мистецтві", і наполягав на інтеграції точних розрахунків із креативністю. Наприклад, розробка графічного інтерфейсу Macintosh вимагала складних алгоритмів, які Джобс підтримував, прагнучи простоти для користувача [12]. Його повага до математичної точності поєднувалася з інтуїтивним дизайном, що перегукується з піфагорійською ідеєю гармонії чисел [10]. У контексті філософії математики це ілюструє, як абстрактні концепції, такі як фрактали або топологія, можуть надихати на освітні інновації, роблячи математику доступною через технології.

Погляди Джобса формують сучасну філософію бізнесу, де технології слугують людині. Його ідеї про пристрась і простоту актуальні для освіти, надихаючи на креативне мислення в цифрову еру [13]. Джобс демонструє, як східна філософія може трансформувати західний капіталізм, створюючи етичні інновації, де математика стає інструментом етичного дизайну. Він бачив бізнес не як прибуток, а як засіб покращення світу: "Технології самі по собі не важливі, важливе – те, що вони дозволяють людям робити" [14]. Його етика близька до аристотелівської телеології, де мета – загальне благо [2]. Apple під його керівництвом фокусувався на доступності, впливаючи на освіту та культуру, але критикувався за трудові практики, що додає етичних дилем у філософії прикладної математики.

Філософія Стіва Джобса пропонує унікальний погляд на математику як на філософську основу креативності. Інтегруючи математичні принципи з гуманітарними ідеями, він показує шлях для освітньої практики, де філософія математики стає інструментом для розвитку інноваційного мислення. Таким чином, його спадщина підкреслює, що глибоке розуміння математичної гармонії є ключем до інноваційного освітнього середовища, що готує фахівців, здатних *мислити інакше*, поєднуючи точність і творчість.

Література

1. Jobs S. Stanford Commencement Address. Stanford News, 2005. 1 p.
2. Aristotle. Nicomachean Ethics. Hackett Publishing, 1985. 328 p.
3. Beahm G. I, Steve: Steve Jobs in His Own Words. Agate B2, 2011. 160 p.
4. Lao Tzu. Tao Te Ching. Vintage Books, 1989. 144 p.
5. Kahney L. Jony Ive: The Genius Behind Apple's Greatest Products. Portfolio, 2013. 320 p.
6. Isaacson W. Steve Jobs. Simon & Schuster, 2011. 656 p.
7. Sartre J.-P. Being and Nothingness. Philosophical Library, 1943. 638 p.
8. Schlender B., Tetzeli R. Becoming Steve Jobs. Crown Business, 2015. 464 p.
9. Hertzfeld A. Revolution in The Valley. O'Reilly Media, 2004. 320 p.
10. Pythagoras. The Golden Verses of Pythagoras. Forgotten Books, 2018. 48 p. (Reprint).
11. Elliot J., Simon W. L. The Steve Jobs Way. Vanguard Press, 2011. 256 p.
12. Levy S. Insanely Great: The Life and Times of Macintosh, the Computer that Changed Everything. Viking, 1994. 320 p.
13. Young J. S., Simon W. L. iCon Steve Jobs: The Greatest Second Act in the History of Business. Wiley, 2005. 368 p.
14. Deutschman A. The Second Coming of Steve Jobs. Broadway Books, 2001. 336 p.

ЗАХАРЧУК Олексій

Національний технічний університет

«Дніпровська політехніка»

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ

Академічна доброчесність є одним з фундаментальних принципів наукового дослідження та освіти. Згідно із ст. 42 Закону України «Про освіту» академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1].

Академічна доброчесність часто сприймається як набір жорстких правил і заборон (заборона списування, заборона плагіату). Однак, в основі стабільного та якісного освітнього середовища лежить розуміння академічної доброчесності саме як фундаментальної цінності. Це означає внутрішнє переконання, що чесність, відповідальність та повага до інтелектуальної праці є не просто вимогою, а необхідною умовою для особистісного та професійного зростання. Коли доброчесність стає цінністю, вона перестає бути зовнішнім контролем, перетворюючись на внутрішній моральний компас.

Міжнародний центр академічної доброчесності визначає академічну доброчесність як дотримання п'яти засадничих, фундаментальних цінностей: чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності. [2, с. 16].

Фундаментальні цінності дають можливість академічним спільнотам втілювати власні ідеали у реальність. Академічні спільноти процвітають, коли їхні члени «живуть» фундаментальними цінностями. Для цього потрібно постійно нагадувати про такі цінності та вести розмови довкола них, адже у цей спосіб можна показати студентам, викладачам та адміністрації дієвість та ефективність таких діалогів під час поширення інформації про академічну доброчесність та покращення різноманітних аспектів життя на кампусі університету та поза ним. Доброчесність зміцнюється в академічних спільнотах тоді, коли моральні та соціальні норми цієї спільноти збігаються із фундаментальними цінностями, а також підтримуються інституційними принципами та практиками. Коли суспільні освітні установи «просякнуті» доброчесністю, вони допомагають у створенні міцнішої громадянської культури суспільства як цілого» [2, с. 16-17].

Разом із тим, саме по собі визначення переліку згаданих цінностей є недостатнім, оскільки не дає відповіді на питання, як встановлення їх переліку може вплинути на розуміння поняття «академічної доброчесності» та визначення шляхів її досягнення. Отже маємо визначити, що є «цінність».

У філософії «цінність» - це поняття, що позначає належне та бажане, на відміну від реального, дійсного [2, с. 706].

За сенсом «цінність» споріднене з поняттям «значущість», оскільки відображає не лише властивості предмета, а й потреби діючого суб'єкта, тоді як критерієм ефективності й інтенсивності цінностей вважається «повнота задоволення», що супроводжує їх відчуття.

Отже, можна запропонувати наступні основні шляхи формування академічної доброчесності як цінності:

- **Освіта, а не тільки контроль:** Запровадження обов'язкових навчальних модулів з академічної етики, культури цитування, інтелектуальної власності.

- **Рольова модель:** Викладачі та адміністрація мають бути бездоганним прикладом доброчесності у власній науковій діяльності та поведінці.

- **Прозорість та справедливість:** Чіткі, публічні та послідовно застосовувані процедури розгляду порушень, які гарантують справедливість як для порушника, так і для заявника.

- **Створення культури довіри:** Зміна методів оцінювання на ті, що стимулюють оригінальність та критичне мислення, зменшуючи спокусу списування (проектна робота, відкриті дискусії, есе, усні іспити).

- **Студентське лідерство:** Залучення студентських організацій до моніторингу та просування принципів АД як елемента самоврядування.

- **Академічна доброчесність як суспільна цінність:** Академічна доброчесність має виходити за межі університетів і ставати частиною загальної культури суспільства. У країнах із високим рівнем академічної етики спостерігається вищий рівень довіри між громадянами, прозорість у сфері освіти та науки, ефективніше використання людського потенціалу.

Звісно, що практична реалізація цих пропозицій є складним та довготривалим завданням. Але, можна стверджувати, що у разі постійної, системної роботи щодо поліпшення якості академічної доброчесності ці завдання будуть виконані.

Для України, яка прагне інтегруватися у світовий освітній простір, утвердження академічної доброчесності — це питання не лише внутрішньої дисципліни, а й міжнародного авторитету. Чесна наука та освіта — це запорука сталого розвитку держави, адже саме на основі правдивих знань формується інноваційна економіка та конкурентоспроможне суспільство.

Висновки

Академічна доброчесність — це не просто набір правил, а цінність, що визначає якість освіти, культуру мислення та етичні орієнтири майбутніх поколінь. Вона вчить нас відповідальності, повазі до інтелектуальної праці, формує здатність до критичного мислення й чесного самовираження. Підтримка академічної доброчесності має стати спільною справою студентів, викладачів, адміністрації та суспільства загалом.

Література:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n613>
2. Лісовий В. Цінність. Філософський енциклопедичний словник. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf
3. Фундаментальні цінності академічної доброчесності. Перекладено за виданням «The Fundamental Values of Academic Integrity», видання друге. Міжнародний центр академічної доброчесності. Ред. Тедді Фішман. Університет Клемсон, 1999. 36 с.

ЗВЯГІНЦЕВА Ольга

*Міжнародний класичний університет
імені Пилипа Орлика*

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ

Під менеджментом більшість наукових діячів та практиків розуміють насамперед управління у соціальній галузі – управління організаціями, їх складовими та працівниками. Потреба в теоретичних дослідженнях та практичних заходах з менеджменту обґрунтована: спосіб життя людей пов'язаний з організаціями та підприємствами, що займаються діяльністю у сфері управління, від якої залежить добробут населення. Існує величезна кількість підходів, наукових шкіл та напрямів у менеджменті. За свідченням американського дослідника Г. Кунца така різноманітність не сприяє підвищенню ефективності роботи організацій, що призвело до його розробки загальної теорії менеджменту. Але незважаючи на незлічені заходи щодо формування можливостей створення загальної теорії менеджменту, немає результатів на цьому шляху через нестачу конгруентної методологічної бази. Розвиток методології управління базується на результатах філософського аналізу цієї проблеми [3].

Методологічною базою формування загальної теорії менеджменту у минулому виступали емпіризм та прагматизм у вигляді провідних філософських течій у США та Великобританії. Вченими США накопичено великий емпіричний матеріал у галузі

менеджменту, що призвело до розробки в середині 70-х років XX століття безлічі приватних теорій, які переросли у створення класичної та емпіричної наукових шкіл, шкіл людських відносин, соціальних систем. У цей час створено основні підходи до управління, а саме, цільового, системного, ситуаційного, і концепцію організаційного розвитку, як продовження традицій школи відносин людей. Одне з останніх досягнень менеджменту XX століття – реінжиніринг бізнес-процесів – запропонований М. Хаммером. Але, за свідченням сучасних фахівців у теорії філософії менеджменту, перелічені концептуальні напрями не є достовірною методологічною базою загальної теорії менеджменту.

Проблеми управління у своїх роботах вирішували ще давньогрецькі та давньокитайські філософи: Платон, Арістотель, Конфуцій, Сюнь Цзи. Методологічна ж основа з'явилася під час розвитку німецької класичної філософії: коли діяльність стала досліджуватися І. Кантом як принцип активності суб'єкта, що пізнає всесвіт, а також розглядатися І. Фіхте діяльність як основи культури. Максимальне значення концепція діяльності набула у вигляді пояснювального принципу у наукових працях Г. Гегеля та К. Маркса.

Виникнення ж на початку XX століття менеджменту як галузі управління виробничими підприємствами Північної Америки та Європи було засноване на наукових працях К. Адамецького, Ф. Тейлора, А. Файоля, Г. Форда, що сприяло формуванню класичної школи менеджменту. Теорія менеджменту, заснована на соціологічних дослідженнях М. Вебера, призвела у 20-х роках XX століття до появи класичного позначення бюрократичної системи управління та теорії організацій на основі системного підходу. Прогресивна зміна кількості досліджень американських вчених (Ч. Барнард, У. Бенніс, Ф. Герцберг, Е. Мейо, П. Дракер, Е. Демінг, Р. Лайкерт, К. Левін, Г. Лівітт, Д. Макгрегор, Г. Мінцберг, Ф. Селзнік) сприяло виникненню соціальних систем, людських шкіл. Розвиток системного, цільового та ситуаційного підходів в управлінні організаціями під час після закінчення Другої світової війни суттєво розширив сферу впливу менеджменту [1].

Комплекс знань щодо напрямів взаємодії з людиною в організації та на підприємстві, її організації праці та управління діяльністю формується із різних сфер, концепцій, підходів, що виділяють різні аспекти конкретної проблематики. Сюди відносяться управлінські концепції щодо напрямів організаційної та управлінської роботи з людьми; ролей людини у організації, сфер управління діяльністю через призму глобальної онтології підприємств. У класичних наукових працях вчених у сфері теорії управління акцент робиться на раціоналізації праці робітників, але часто нівелюються напрями мотивації праці через домінування механістичного уявлення про працівника. У роботах наукових діячів другої половини XX століття представлено розгляд питань та шляхів розвитку людського потенціалу: П. Друкер розробив теоретичні основи управління через цілі, самоврядних колективів, Л. Якокка – антикризового управління, Т. Пітерс і Р. Уотерман – управління через цінності, Ф. Гуїяр та К. Келлі – реінжинірингу, К. Пордстром та Й. Риддерстрале – гетерархічних структур управління, Г. Саймон, Д. Смітбург і В. Томпсон – неорационалізму в управлінні, І. Ансофф, Г. Мінцберг, Б. Альстренд – стратегічного управління, П. Сенге – організації, що навчається, Е. Шайн – організаційної культури тощо [2, 4, 5].

Ідеї управлінської роботи з людиною в організації та на підприємстві представлені в роботах, в яких викладаються основні думки різних шкіл менеджменту (Д. Бодді та Р. Пейтон, Дж. Грейсон мл. та К. О'Делл, М. Мескон та М. Альберт, Ф. Хедоурі, Д. Дункан), пов'язаних з теорією управління персоналом та людськими ресурсами (Г. Десслер, Дж. Хант, Д. Біч, Е. Хірі, К. Мебі). У цих роботах системно представлені базові підходи до управління персоналом, виділяються їх переваги та недоліки, проводиться відмінність підходів «управління кадрами», «управління персоналом» та «управління людськими ресурсами».

Наукові праці прогресивних американських, англійських та японських дослідників початку XXI століття К. Бартлетта, У. Бенніса, С. Гошала, Р. Кантер, Й. Нонака, Т. Пітерса, К. Прахалада, П. Сенге, Х. Такеучі, Г. Хамела, Ч. Ханди та інших сприяли вирішенню методологічних проблем менеджменту Філософською базою розробки менеджменту

послужили також роботи західноєвропейських філософів Х. Гадамера, Р. Коллінгвуд, К. Поппера [2].

З філософського погляду сучасні автори визначають менеджмент як діяльності суб'єкта управління, що включає ситуаційний аналіз діяльності суб'єкта; формування цілей та стратегії дій суб'єкта на базі результатів наукового аналізу ситуації; результативне управління поведінкою та діями підлеглих суб'єкту людей задля досягнення цілей та впровадження в життя стратегії суб'єкта управління. При цьому – суб'єкт управління – індивід, група чи підрозділ, організація, підприємство, галузь, держава. Тобто, менеджмент включає у себе як управлінську діяльність, так й дослідження, проектування, планування та інше. Таким чином, проблемами, що стоять перед філософією менеджменту виступають: розробка єдиної теорії управління, співвідношення загального та специфічного у менеджменті, ефективність менеджменту.

Література

1. Гаєвська О. Б. Філософія управління / Філософія: навч. посібник. Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин Мрачковська, О.Б. Гаєвська та ін. К.: КНЕУб 2019. С. 337-350.
2. Мацусіта К. Філософія менеджменту К.: Альпіна Паблішер, 2018. 188 с.
3. Johannessen J-A. Knowledge Management Philosophy: Communication as a Strategic Asset in Knowledge Management. Edinburg: Emerald Publishing Limited, 2020. 160 pp.
4. Sheldon O. The Philosophy of Management. 2-nd ed. London: Taylor and Francis, 2018. 320 pp 8.
5. Tomita Y. Philosophy to Strategy: A Framework for Developing Business Strategy Based on Corporate Philosophy // Review of Integrative Business and Economics Research, 2019. Vol. 9, Issue 1 URL: http://buscompress.com/uploads/3/4/9/8/34980536/riber_9-1_01_t19-097_1-25.pdf

ЗНАМЕНСЬКИЙ Дмитро

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

АНТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ВІЙНУ В КОНТЕКСТІ КОСМОЛОГІЧНИХ ТА ЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ

У світоглядній парадигмі античності війна постає не як прозаїчна колізія політичних суб'єктів, а як архетипна форма екзистенційної артикуляції буття, що інскриптується в космогонічний наратив і структурується у межах онтичного порядку. Вона детермінується не лише зумовленнями історичного хронотопу, а передусім — парадигматичними константами сакрального мислення, де акт агонії мислиться як онтологічно виправданий ритуал деструкції задля реафірмації космічної симетрії [1, с. 73]. Саме тому гомерівська війна, далека від редукції до емпіричної конфліктності, інтерпретується як метафізичний пролог до антропологічної ініціації суб'єкта у буттєвий горизонт безсмертя [2, с. 83]. Контур космічної полемології, репрезентований у філософемах досократиків, передусім Герокліта, актуалізує ідею полέμου як онтогонічного принципу, що не лише не заперечує гармонії, а, навпаки, конститує її у модальності антиномічної єдності. У цьому сенсі войовничість не є дисфункціональним відхиленням від природного стану, а радше — модусом онтологічної необхідності, що гарантує буттєву легітимність трансформацій [3]. Подібна думка набуває свого логосного втілення у стоїчному концепті природної каузальності, де війна є лише феноменологічною інстанцією в іманентній економії світу, скоординованого через проноєю як телеологічно впорядковану цілісність.

Війна, з позиції античного етосу, конститує себе не як відхилення від морального порядку, а як випробувальний лімінарний простір, де суб'єкт проходить крізь етичну метаморфозу, репрезентуючи собою втілення арете. У героїчній парадигмі — зокрема в гомеровій інтерпретації — війна є сценографією самозаперечного буття, де суб'єкт реалізує себе у парадигмі самопожертви як умови онтологічного прориву за межі тривіального

існування [4, с. 161-163]. Цей антропологічний ексцес — момент зустрічі зі смертю як формоутворювальним чинником — актуалізує латентну напругу між земним і трансцендентним, надаючи війні сакралізованого виміру.

У політико-філософському горизонті, який артикулюється в Платона, війна має функціональну роль у процесі державного упорядкування, однак ця функція жорстко обмежена телеологічною нормативністю ієрархії ідей. Платонівська держава не веде війни як імперіалістичну експансію, а як засіб підтримки моральної тканини поліса, де зовнішній конфлікт виконує роль інверсійного катарсису, спрямованого на очищення і рекодифікацію внутрішнього [5; 6]. Тим самим війна перестає бути предметом політичної волі й перетворюється на інструмент етичного педагогізму, що імпліцитно інтегрований у нормативну структуру справедливості. Не менш концептуально насиченим є стоїчний дискурс, в якому війна — це модальність космічної необхідності, що, будучи позбавленою афективного афекту, набуває статусу морально нейтрального механізму досягнення телеологічної гармонії [7; 8; 9]. Саме тут ми зустрічаємо ідею про те, що справжній мудрець не відкидає війну, а приймає її як епізод буттєвого розгортання логосу, де кожна подія має своє місце в тотальній економії космосу. Тому, війна постає як трансцендентно санкціонований процес, що вимагає не емоційного осуду, а етичного контемплативного прийняття.

У парадигмі античного метафізичного мислення, що тягнеться від архаїчних космогоній до зрілих етичних рефлексій елліністичної доби, феномен війни артикулюється не як тривіальна форма емпіричного зіткнення чи локального конфлікту за домінацію, а як трансцендентально обґрунтована структура буттєвої необхідності, де агональна напруга постає епіфеноменом глибинних космологічних принципів і моральної телеології. Через призму героклітівської полемології, гесіодівської міфопоетики та платонівської діалектики війна фігурує як онтологічна константа — амбівалентна у своїй суті, здатна водночас дестабілізувати упорядковану множинність і перетворити її в вищу форму логічної інтеграції [10, с. 137-141]. Її етична валентність корелює з категоріями арете, метаної та хіліазму, через які суб'єкт — чи то герой, чи громадянин поліса — актуалізує себе як носія метафізичного завдання, перевищуючи межі індивідуальної фактології й занурюючись у ритуалізовану онтологію всеохопного порядку:

— війна в античному світогляді функціонує як квазі-онтологічна структура, інкорпорована у космічний номос як механізм діалектичного синтезу хаосу та гармонії;

— етична легітимація збройного конфлікту здійснюється через парадигму арете, в межах якої доблесть і самопожертва репрезентують не моральну чесноту, а есхатологічну місію суб'єкта;

— міфопоетичні наративи (Гомер [11], Гесіод [12]) кодифікують війну як символічний акт космологічного відновлення, де смерть — не кінець, а інстанція перетворення;

— стоїчна та платонівська концепції війни артикулюють її як дисциплінарний механізм екзистенційної інтеграції, що поєднує індивідуальну етику з космічною телеологією [1, с. 117-131; 10].

Отже, античні уявлення про війну у своїй глибинній метафізичній сутності резонують не з ідеєю хаотичного руйнування, а з парадигмою структурного перетворення, де конфлікт функціонує як онтологічний імператив. Через війну архаїчна свідомість артикулювала межовість людського існування, моделюючи сцени етичного вибору, сакрального призначення і метафізичної відваги. Це була не просто війна як збройне протистояння, а війна як онтологічна теофанія, у якій суб'єкт долав власну обмеженість і заново вписував себе у макрокосмічну симфонію.

Література

1. Heuser B. War: a genealogy of Western ideas and practices. Oxford: Oxford University Press, 2022. 488 p.
2. Мелекесцев К. Ancient history and subversive attempts to affect regional symbols by information warfare actors. Донецький історичний часопис. 2024. С. 79–90.

3. Heraclitus. Fragments. Penguin Classics. 2003. 128 p.
4. Лікарчук Н. В., Лікарчук Д. С. Інформаційно-психологічні війни: міжнародно-політичний аналіз. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2022. № 9. С. 157–171.
5. Plato. The Republic. Fingerprint! Pub. 2023. 351 p.
6. Plato. Laws. Hackett Publishing Company. 2022. 488 p.
7. Aurelius M. Meditations. M Teodora Quiroga. 2024. 160 p.
8. Seneca, L. A. Letters from a Stoic. William Collins. 2021. 256 p.
9. Epictetus. Discourses and Enchiridion. CreateSpace Independent Publishing Platform. 2018 p. 124 p.
10. Powell L. Ancient warfare and the news media. Deimos. Zeitschrift für Antike Militärgeschichte. 2025. Vol. 1. P. 134–154.
11. Homer. The Iliad. W. W. Norton & Company. 2024. 848 p.
12. Hesiod. Theogony and Works and Days. Oxford University Press. 2009. 112 p.

ІЛІЙЧУК Любомира

*Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

КАТЕГОРІЯ «ЯКІСТЬ» У СУЧАСНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ СТУДІЯХ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Сучасна епоха глобальних трансформацій, інтенсивного розвитку технологій і культурно-ціннісних перетворень актуалізує потребу у філософському осмисленні поняття «якість», яке виходить за межі суто технократичного чи адміністративного виміру. У філософських студіях категорія «якість» постає як універсальна характеристика буття, що виражає внутрішню визначеність, досконалість і цілісність будь-якого явища, у тому числі освітнього. Саме тому питання методологічного осмислення якості набуває особливої ваги для філософії освіти, яка прагне виявити не лише інструментальні, а насамперед онтологічні, гносеологічні та аксіологічні підвалини освітньої реальності.

Упродовж останніх десятиліть філософська думка дедалі частіше розглядає якість як мультидисциплінарну категорію, що поєднує пізнавальний, ціннісний, культурний та соціальний виміри. Відповідно, осмислення якості освіти неможливе без звернення до філософських концепцій буття, свідомості, цінностей і розвитку, які формують світоглядні орієнтири сучасної освітньої парадигми. Методологічні засади аналізу якості охоплюють різні філософські напрями – від класичної метафізики до феноменології, герменевтики, синергетики та постнекласичних підходів. З методологічного погляду, філософське осмислення якості освіти спирається на принципи цілісності, системності, детермінації та саморозвитку. Ці принципи дозволяють розглядати якість як динамічну, відкриту систему, у якій постійно взаємодіють об'єктивні та суб'єктивні чинники – від нормативно-ціннісних орієнтирів суспільства до індивідуально-особистісних смислів суб'єктів освітнього процесу.

Поняття «якість» у філософському дискурсі розглядається як одна з базових онтологічних категорій, що відображає істотні характеристики об'єктів буття та способи їх пізнання. У цьому контексті якість трактується як внутрішньо притаманна визначеність, що виокремлює об'єкт серед інших та фіксує його відмінність у системі зв'язків із зовнішнім середовищем [6, с. 767]. Разом із тим, якість постає як стійка сукупність властивостей, що визначає специфіку об'єкта і забезпечує можливість його порівняння, ідентифікації та систематизації з певними їх групами [5, с. 260]. З огляду на це, наявність спільних властивостей у ряду об'єктів, що зумовлює їх якісну однорідність, створює підґрунтя для застосування кількісного підходу, а отже – для здійснення їх вимірювання.

Історично засади філософського осмислення категорії «якість» були закладені ще в працях давньогрецьких мислителів. Зокрема, Арістотель пов'язував якість із видовими ознаками, що відрізняють одну сутність від іншої в межах одного роду, розробив ієрархічну

структуру якостей матеріальних об'єктів, концепт «першої» і «другої» сутності, принцип цілісності, згідно з яким якість цілого не зводиться до простої суми властивостей його частин. У межах цього вчення було сформульовано уявлення про «якісне» осмислення кількості, віднесення категорії якості до динамічних систем, а також виявлено її внутрішню структурну різноманітність. Еволюція філософського розуміння якості здійснювалася у рамках механістичного (Р. Декарт, Дж. Локк, Т. Гоббс) та класичного німецького світогляду (І. Кант, Г. Гегель, Л. Фейєрбах). Так, Г. Гегель інтерпретував якість у взаємозв'язку з категоріями кількості та міри, показав її діалектичну природу й запропонував закон переходу кількісних змін у якісні, що дозволив мислити якість як динамічну, змінну характеристику [2, с. 22]. Цей підхід визначає «якість» не лише як абстрактну форму буття, а й як методологічну основу пізнання об'єктів, їх структурного аналізу і функціональної придатності.

У сучасних дослідженнях поняття «якість» дедалі частіше розглядається як багатовимірна та системна категорія, що характеризує не лише окремі властивості об'єкта, а й складну структуру його внутрішніх зв'язків і функціональної цілісності. Так, системний підхід до розуміння цієї дефініції демонструє Г. Павлова, яка трактує якість як сукупність властивостей об'єкта, що виявляється в закономірностях взаємодії його складових елементів. На її думку, якість визначає умови й напрями розвитку об'єкта, становлячи основу його існування [3, с. 694]. Це означає, що характеристика об'єкта має враховувати його склад, структуру, специфіку взаємодії елементів та функціональні властивості. Подібної позиції дотримується Л. Савченко, яка акцентує на цілісності якості, яка не зводиться до окремих ознак, а відображає функціональну єдність зовнішніх і внутрішніх характеристик об'єкта, його стабільність, схожість або відмінність від інших об'єктів [4, с. 293].

Категоріально-смысловий підхід до аналізу поняття якості представила Г. Кільова, яка розглядає якість як фундаментальну філософську категорію, що відображає сукупність суттєвих ознак, які забезпечують визначеність предмета або явища та їхню відмінність від інших об'єктів. Вона підкреслює, що якість не існує автономно, поза межами самого об'єкта, а є його невід'ємною характеристикою, що повністю охоплює та визначає спосіб його буття [2, с. 23]. З огляду на це, якість виступає формою існування об'єкта, яка забезпечує його унікальність, стабільність і можливість пізнання у процесі взаємодії з середовищем.

Крізь призму синергетичного підходу поняття «якість» досліджує Н. Батечко, яка визначає такі властивості системи, як відкритість, нелінійність, емерджентність, біфуркаційні стани й самоорганізація. Якість розглядається як динамічна, системна характеристика, яка формується у результаті взаємодії внутрішніх елементів об'єкта, що породжують нові властивості (емерджентність), а також зовнішніх впливів, що спричиняють зміни цієї якості. У процесі розвитку системи можуть виникати критичні точки (біфуркації), де подальший напрямок еволюції якості стає непередбачуваним, що може вести як до хаотизації, так і до формування нового рівня організації [1, с. 8]. Такий підхід підкреслює системність і динамічність категорії якості як відкритої, самоорганізованої системи, чутливої до змін зовнішніх і внутрішніх факторів.

Таким чином, філософське тлумачення категорії якості зосереджується на формі вияву властивостей об'єктів, що забезпечує їх пізнання, розрізнення та класифікацію. Подібне розуміння дозволяє розглядати якість не лише як абстрактну філософську категорію, а як універсальний інструмент пізнання, що забезпечує опис, зіставлення й оцінювання об'єктів буття за їх сутнісними характеристиками. **Відтак, категорія якості слугує концептуальною основою для формування цілісних теоретичних моделей та окреслення меж функціональної доцільності й ефективності різноманітних явищ, процесів і систем.** У цьому контексті якість постає не просто як характеристика речей чи явищ, а як онтологічна та аксіологічна категорія, що відображає взаємозв'язок між сутністю та цінністю буття. Вона є підґрунтям для визначення міри досконалості, гармонії та відповідності предметів, ідей чи соціальних процесів певним ідеалам або нормам. Саме тому філософське осмислення категорії «якість» має ключове значення для сучасної філософії освіти, адже дає змогу

глибше зрозуміти механізми формування, оцінювання та вдосконалення освітніх систем у контексті ціннісно-гуманістичних орієнтирів.

Література

1. Батечко Н. Феномен якості освіти в сучасному науковому дискурсі. Освітологічний дискурс. 2017. № 3–4. С. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2017.3-4.16>
2. Кільова Г. О. Якість освіти як ключова категорія менеджменту освіти. освіта та педагогічна наука. 2012. № 5–6 (154–155). С. 22–26.
3. Павлова Г. В. Синергетичний підхід до якості освіти. Гілея : наук. вісник. Київ : ВІР УАН, 2013. Вип. 71 (№ 4). С. 693–697.
4. Савченко Л. Методологічні засади якості підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. Управління якістю освіти: досвід та інновації: монографія / під заг. ред. Л. Л. Сушенцевої, Н. В. Житник. Дніпропетровськ : ІМАпрес, 2014. С. 290–319.
5. Філософія : словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с.
6. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ, 1986. 800 с.

ІЛЯНДА Віталій

*Херсонський національний
технічний університет*

КРИТИЧНІ РОЗДУМИ ПРО ТЕОРІЮ ПОВЕДІНКОВИХ УСТАНОВОК (СЕТТІНГІВ) РОДЖЕРА БАРКЕРА

Роджер Баркер, засновник екологічної психології, вважав, що конкретні місця й ситуації (так звані «поведінкові сеттінги») мають надзвичайно великий вплив на нашу поведінку. Наприклад, у школі, на спортивному майданчику, в магазині чи церкві кожен учень поводить по-іншому, ніж удома, – й усе це завдяки особливій структурі та «програмі дій» самого середовища (клас, вчитель, уроки, тощо).

Баркер навіть писав, що «реалізація людини в великій мірі детермінується умовами середовища». Іншими словами, у цій теорії середовище наче задає чіткі рамки й сценарій, а ми (особливо у групі) підлаштовуємося під нього.

Але чи не перебільшує Баркер роль середовища? Критики вважають, що так. Відомий приклад – давня заувага «places don't have minds» («місця не мають розуму»): місце само по собі не вирішує, що робити – це завжди людина зі своїми мотивами та бажаннями приймає рішення. Баркер напругу розглядає тільки видиму структуру ситуації, ігноруючи «невидиму» частину – внутрішній світ людини.

Як зауважують дослідники, теорія поведінкових налаштувань недооцінює складність внутрішніх психологічних процесів людини, її мотивації, пізнавальних схем, емоцій, фокусуючись лише на зовнішньому, видимому, тобто, на оточенні і очевидній поведінці. Така позиція ближча до жорсткого біхевіоризму: мовляв, «зовнішнє середовище управляє поведінкою», а всі внутрішні наміри чи емоції не завжди беруться до уваги. Наприклад, якщо в барі всі спілкуються голосно та весело, то відвідувач «повинен» поводити себе відповідно, – а власні сумніви чи стомленість не враховані.

Лев Виготський та Курт Левін ще в середині минулого століття підкреслювали важливість взаємодії особистості й середовища. Зокрема, Левін запропонував формулу $B = f(P, E)$, тобто поведінка людини залежить одночасно і від особистісних факторів і від середовища. Левін також наголошував, що одне й те саме середовище людина може сприймати по-різному – залежно від свого настрою, мотивації, досвіду.

Іншими словами, зміст чи значення ситуації формується через «стан буття» людини. Так, та сама кімната з класом може здаватися стресовою для закомплексованого студента, але цілком комфортною для впевненого в собі учителя. Когнітивні психологи додають, що

ми завжди інтерпретуємо навколишнє середовище, маючи власні очікування й потреби. Баркер таких нюансів майже не враховував.

Альберт Бандура, автор соціально-когнітивної теорії, теж показав: між людиною й середовищем – постійний обмін. В його термінології кожна поведінка – це результат тристоронньої взаємодії: особистісних факторів (думок, почуттів, здібностей), поведінки та середовища. У своїх експериментах Бандура (через феномен «трикутної взаємодії») продемонстрував, що людина не пасивно «підкоряється» оточенню, а сама здатна впливати на ситуацію і змінювати її.

Рей Огерстол Бендетелла та інші також доповнювали такі ідеї, та зауважують, що сама архітектура чи розстановка речей недостатні для пояснення розвитку особистості. За словами Томаса Бьорна Шварца (як і Перкінса з колегами), важливо дивитися не тільки на сувору «структуру» ситуації, а на те, які потреби й очікування вона задовольняє людям. Місце може мати певні «правила гри», але що реально відбувається – залежить від людей, які там збираються, та їхніх цілей (знати, відпочити, поспілкуватися, тощо).

Урі Бронфенбреннер в своїй екологічній моделі вказує, що є як мікросередовище (сім'я, клас), так і макросередовище (культура, соціальні інститути), й усі вони впливають на поведінку.

Філіп Зімбардо та його «Стенфордський тюремний експеримент» показав, що ситуація може сильно трансформувати людину, але також було видно: деякі «охоронці» не змогли переступити власних меж. Це нагадує: людина не завжди беззастережно піддається зовнішнім «налаштуванням», а діє в рамках власного етичного коду чи цілей.

Гордон Олпорт, хоча і високо цінував вплив середовища, але наголошував на ролі особистісних рис і внутрішньої мотивації.

Дж. Г. Мід, Герберт Блумер підкреслювали значення соціальних смислів і інтерпретацій, які люди надають середовищу, в протеріч Баркеру, який розглядає setting як об'єктивну структуру, вказували що соціальна психологія показує поведінка визначається тим, як людина інтерпретує ситуацію, а не лише тим, що «задано» середовищем.

Сучасні екологічні та соціальні психологи: Harry Heft, Scott, Christa M. Avram, Anne E. Jones, Miranda L. Lucas, Louise Barrett звертають увагу, що хоча теорія behaviour settings є потужною, вона залишилась поза мейнстрімом американської психології досліджень, які використовують ідею «behaviour settings», дослідники не застосовують повноцінно методологію Баркера, підкреслюють, що хоча ідеї Баркера були інноваційними для їх часу, вони залишились пізбутими серед сучасної психології через домінування інших підходів (наприклад, когнітивної, лабораторної психології), а поведінку не можна пояснити лише «заданим середовищем», бо важливі ще мережі взаємодій, культурні коди, цінності.

Таким чином, головна критика: середовище важливе, але це не єдиний чинник – поведінка формується у взаємодії особистості, групи та контексту. З огляду на це критики кажуть: теорія Баркера – це досить спрощений «статичний» погляд на поведінку, тоді як реальне життя живиться динамікою. Ми всі по-різному реагуємо на одну і ту саму ситуацію – залежно від інтерпретації та мотивації.

Отже, якщо узагальнити: теорія поведінкових сеттінгів Баркера цікава тим, що виводить наших погляди «над лабораторну клініку» – радше в реальний світ, у звичайні умови. Вона дуже наголошує на силі середовища як мотиватора поведінки, середовище дуже важливе (особливо у тому, що воно задає контекст і робить певні вчинки більш природними або очікуваними), але людину варто розглядати як активного учасника, а не лише пасивне «маяно» ситуації. Потреби, плани, цінності людини також формують, а іноді й протидіють, тому як ми діємо в певному місці. Про ці моменти якраз і говорять більш інтегративні підходи (від Левіна до Бандури і сучасних дослідників), пропонуючи дивитися одночасно «на людину і на місце» а не тільки на одне з них.

Література

1. Берегова Г. Д. Філософсько-освітній підхід до формування соціально-комунікативних навичок соціального працівника. Вісник ХНТУ, 2(93), Ч. 2, Соціальні та поведінкові науки. 2025. р. 391-397. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2025.2.2.49>
2. Берегова Г.Д., Фролова М. Е., Момоток О. М., Козакова Л. О. Психологія: крок за кроком : навч.-метод. посіб. / Г. Д. Берегова, Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2025. 268 с.
3. Берегова Г.Д., Фролова М.Е. Основні концепції та теорії вікової психології: навчально-методичний посібник для магістрантів спеціальності 053 «Психологія». Херсон: ФОП Вишемирський В. С., 2024. 242 с.
4. Карл Роджерс: основні теорії. Електронне видання REAL LIFE. Психологія. <https://real-life.kr.ua/termini/karl-rodzhers-osnovni-teoriyi>.

КАЛАШНИК Марія

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди;*

ХІРІНА Ганна

*Національний фармацевтичний
університет*

ПАМ'ЯТЬ КУЛЬТУРИ XX-XXI СТОЛІТТЯ: ТЕЗАУРУСНИЙ ВИМІР

Проблема пам'яті в сучасному філософсько-мистецтвознавчому дискурсі набуває особливого значення, оскільки XX і початок XXI століття стали епохою глибоких цивілізаційних криз, революцій, воєн, геноцидів, тоталітарних експериментів і культурних зрушень, які радикально змінили структуру людського досвіду і саму культуру. Все це призвело до радикального переосмислення категорії пам'яті. Саме у цей період пам'ять перестає бути лише психологічною або історичною категорією й набуває культурно-філософського та мистецтвознавчого виміру. Дослідження категорії пам'яті у структурі сучасного культурного тезауруса є актуальним, оскільки воно дає можливість розкрити механізми спадкоємності культурних смислів, пояснити динаміку взаємодії минулого та сучасності в художніх практиках, осмислити роль пам'яті як філософської категорії, що формує етичні та естетичні орієнтири сучасної культури.

Осмислення пам'яті є предметом міждисциплінарного аналізу філософії, культурології, мистецтвознавства, психології. В сучасній філософській інтерпретації пам'яті ця категорія визначається як творча енергія свідомості, «тривалість» духу (Анрі Бергсон), соціальні рамки пам'яті, колективне запам'ятовування (Моріс Гальбвакс), як етичний і наративний акт, що поєднує минуле і майбутнє (Поль Рікер). У культурології пам'ять виступає як механізм трансляції культурного досвіду, що забезпечує тяглість традицій. В мистецтвознавстві пам'ять проявляється в художній цитатності, ремінісценціях, архетипах, культурних кодах [1].

Сучасна культура, яка живе в умовах інформаційної надмірності, глобалізації та діджиталізації, активно переосмислює способи збереження і трансляції минулого досвіду і власних надбань, радикальні зміни торкнулися самого механізму міжпоколінної трансляції культурного досвіду. Пам'ять перетворюється на ключовий механізм формування ідентичності народу, його духовності, опору забуттю й руйнуванню традицій.

У контексті тезаурусного підходу пам'ять розглядається як структуроутворюючий елемент культурного простору, що поєднує архетипи, символи, образи, міфи й досвід людства в єдину систему смислів. Такий підхід дозволяє простежити, як у художній культурі XX -XXI століття (музиці, живописі, літературі, театрі) відбувається переосмислення історичних і культурних наративів через ремінісценції, цитатність, колажність, архівні стратегії.

Культурний тезаурус – це система смислів, у якій «пам'ять культури» проявляється як динамічне поєднання спадщини, досвіду, символів. Тезаурусний підхід дозволяє систематизувати феномени пам'яті у різних видах мистецтва, простежити, як минуле перетворюється на культурний ресурс сучасності, виявити такі ключові поняття, як традиція, спадщина, архів, ремінісценція, ідентичність, травма, забуття. Сучасний тезаурус культури формується у взаємодії пам'яті та інновації, тобто спогаду й забуття, архіву й деконструкції.

Пам'ять культури і її тезаурус не є тотожними поняттями, хоча пам'ять притаманна обом цим поняттям. Якщо пам'ять – це сховище знання, то тезаурус – це і самі знання, які закодована в певні форми і знаки. Наприклад, в культурі цієї формою є традиції, освіта у формах просвітництва, навчання, виховання, наступність. В музичному тезаурусі – це усна форма, яка передається від однієї людини до іншої як текст, що реально звучить, або письмова форма, зафіксована в нотах. В галузі культури завжди відбуваються процеси створення, накопичення і збереження культурних цінностей, Тому дуже важливою є сфера традицій. Традиції можна трактувати як соціальну і культурну спадщину, яка передається від покоління до покоління з мінімальними змінами і зберігається в історії протягом тривалого часу. Пам'ять культури містить в собі як одиниці культурної спадщини, так й засоби їх трансляції. Рушійною силою розвитку культури є інновації, що ґрунтуються на традиціях [2].

XX-XXI ст. стали інноваційними у багатьох відношеннях, у тому числі й в галузі культури. Культурна інновація – це процес оновлення форм, змістів і способів творення культури, який зумовлює появу нових символів, естетичних практик та соціальних моделей. XX ст. відзначилося вибухом художнього експерименту в образотворчому мистецтві і архітектурі, що призвело до появи таких мистецьких напрямків, як кубізм, сюрреалізм, експресіонізм, дадаїзм, авангард. У цей період з'являються такі нові види мистецтва, як кінематограф, фотографія, дизайн, що стають самостійними культурними мовами. Постмодернізм другої половини XX ст. утверджує нові принципи відкритості інтерпретації, цитатності, іронічності. У XXI ст. культурна інновація переміщується в цифровий простір, з'являються нові медіаформати, цифрова графіка, NFT-мистецтво, інтерактивні інсталяції.

Радикальні зміни торкнулися й музичної культури, якщо музика в попередні часи була переважно академічною сферою, то тепер вона охоплює всі рівні культурної комунікації – від експериментального авангарду до масової культури. Початок XX ст. ознаменувався радикальними змінами – відмовою від класичної тональності, пошуками нових систем звукоорганізації, використанням шумів як музичного матеріалу. Водночас розвиваються нові напрями: джаз, який поєднав афроамериканські ритми з європейською гармонією, і популярна музика, що стала глобальним феноменом. Інновації у музиці XX–XXI ст. – це не лише нова техніка, а нове мислення про звук, час, простір і сприйняття. Серед інновацій в музиці треба назвати розрив із тональністю (А. Шенберг, серіалізм, атональність), експерименти зі звуком (конкретна музика, алеаторика, сонористика), мінімалізм, як реакція на складність модернізму, пошук «чистої» музики у творчості С. Райх, Ф. Гласс.

У другій половині XX ст. музика вийшла за межі традиційної сцени. Електроніка, студійний запис і цифрові ефекти, нові електронні музичні інструменти змінили саму природу звуку. Музика стала експериментом над сприйняттям, простором і часом. У XXI ст. інновації досягли апогею, коли з'явилася музика, створена за допомогою комп'ютерних технологій і штучним інтелектом, віртуальні концерти, інтерактивні перформанси, а також NFT як новий формат поширення творчості. Музичне мистецтво XX–XXI століть стало лабіринтом новаторських пошуків, у якому традиція взаємодіє з технологією, а емоційність поєднується з раціональністю.

Технології штучного інтелекту дозволяють створювати музику, живопис і літературу, що ставить під сумнів саму природу творчості, роль і місце митця як творчої одиниці.

Але, якщо ми розглядаємо традиції з точки зору її нормативної функції, треба визначити їх стабілізуючу функцію, яка також зберігається в пам'яті тезауруса культури. Одна з форм креативності, та, яка і як ставлення, і як діяльність, присвячена не привнесенню

новації, а якраз навпаки, наполегливим розкопкам, розчищенню прихованих, неявних шарів і непохитно вірному збереженню, а також охороні, тобто захисту глибинного змісту традиційно спадкових надбань від мінливих віянь і ситуативних факторів. Як тільки мистецтво вступає на шлях виняткового новаторства, в ньому виникає прихований (тіньовий) або явний антирух, що відкриває нові шляхи в актуальному або «забутому» старому. Тому сьогодні, як ніколи раніше постало завдання повернення і відродження традицій, хоча й в сучасній інтерпретації.

Головною особливістю сучасного культурного процесу є синтез традиції та інновації, де цифрові засоби стають продовженням людської творчості, а не її запереченням. Культурні інновації XX–XXI століть відображають не лише технічний прогрес, а й духовні пошуки людини, її прагнення до самовираження в мінливому світі.

Прикладом поєднання традицій й інновацій в сучасній культурі є музичне мистецтво. Традиція виступає як культурна пам'ять, джерело смислів і форм, тоді як інновація є рушієм творчого оновлення. Музика сьогодні балансує між збереженням спадщини та пошуком нових засобів вираження. Традиція стає матеріалом для переосмислення, а не просто відтворенням минулого досвіду. У XX ст. традиція не зникає, а набуває нових форм. Наприклад, повернення до барокової та класичної логіки композиції, але в модернізованій гармонічній мові спостерігається у творчості композиторів неокласицизму П. Гіндемита; поєднання етнічної музики з сучасними засобами композиції наповнює творчість представників неофольклоризму Б. Бартока, Л. Ревуцького, Є. Станковича, ознаками постмодерну в музиці стали цитатність і стилізація, коли минуле перетворюється на матеріал для гри у творчості А. Шнітке, Дж. Кейджа, Л. Беріо. Нові інтерпретації класичних хорових творів музики бароко зустрічаємо у виконанні сучасних хорових колективів.

Сьогодні можна стверджувати про діалог традицій та інновацій у музичному мистецтві, який, наприклад, виявляється у синтезі академічного і народного у творах М. Скорика, Є. Станковича, інтеграції жанрів, поєднання класичної музики з джазом, електронікою, роком, репом, розширенні інструментарію, коли старовинні музичні інструменти звучать поруч і разом із цифровими, постмодерні ігрові свідомості, де цитата, пародія і ремінісценція стають формами творчого мислення. Наприклад, у творах А. Шнітке «симфонічне» мислення співіснує з цитатами з творів Й. С. Баха, джазу і навіть поп-музики, що, безсумнівно, є унікальним символом часу.

Інновації XXI ст. стають продовження давніх традицій. Сьогодні цифрові технології, штучний інтелект і віртуальні середовища не руйнують традицію, а переносять її у новий вимір: цифрові реконструкції класичних творів; віртуальні опери й онлайн-виконання; переосмислення класики у форматах реміксу, каверу, саунд-дизайну; інтерактивне сприйняття музики у VR та AR-середовищах. Інновації в музиці XXI ст. стають формою збереження культурної пам'яті, переведеної у цифровий формат. Сучасний митець стає медіатором між минулим і майбутнім, який оперує спадщиною як живим матеріалом, з якого створена культура людства. Музика XX–XXI ст. – це не стільки революція, скільки еволюція засобів вираження культурної пам'яті. Традиція й інновація у музиці XX–XXI ст. утворюють єдину систему культурного розвитку. Інновація не заперечує традицію, а модернізує її смисли.

Тезаурусна карта категорії «Пам'ять» у культурі XX–XXI ст. включає індивідуальну пам'ять (спогад, досвід, травма), формами прояву якої є щоденники, автопортрети, камерна музика, музейні експонати, колективна пам'ять (історія, міф, ритуал), яка знаходить своє відображення у формах монументального мистецтва, кіно, меморіальної скульптури, культурна пам'ять (традиція, спадщина, архетип), що втілюється в живописі, архітектурі, музичних ремінісценціях, пам'ять як відродження (цитатність, ремікс, колаж), що знаходить своє відображення в мистецтві постмодернізму і сучасних інсталяціях.

Культура XX ст. створює нові моделі колективної та індивідуальної пам'яті – культурної, історичної, музейної, архівної. Пам'ять є ключовою категорією культурного

тезауруса XX-XXI ст., яка відображає кризу ідентичності, потребу у зв'язку з минулим. Тезаурусний підхід дозволяє побачити пам'ять не як застиглу форму, а як живу мережу смислів, що постійно оновлюється в мистецьких практиках. Сучасна доба стала лабораторією пам'яті, де культура осмислює травми, відновлює забуті традиції і створює нові форми комеморації. У сучасному мистецтві пам'ять виконує функцію етичного, естетичного і філософського зв'язку між минулим і майбутнім.

Література

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ: Ніка-Центр, 2012. 437 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Aleida_Assmann/Prostory_spohadu.pdf (дата звернення: 31.10.2025).
2. Kalashnyk M. Music Thesaurus. Monograph. Edited by Prof. Mikhailychenko O.V. / Europe: Scholars' Press. 2025. P.152-209.

КИЙКОВ Олексій

*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

КОМУНІКАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК МЕХАНІЗМ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Доповідь презентує результати філософського дослідження комунікаційного менеджменту як механізму інституціоналізації демократичних цінностей у гібридних публічних організаціях постіндустріальної доби. Йдеться не лише про технічне адміністрування інформаційних потоків, а про глибинну трансформацію публічної сфери, де якість комунікації визначає межі легітимності влади і ступінь довіри громадян до інституцій. Спираючись на результати змішаного емпіричного дослідження та теоретичні напрацювання сучасної філософії управління, ми пропонуємо розглядати публічні комунікації як простір практичної мудрості, у якому демократичні цінності набувають операційного виміру [2; 3; 6]. У центрі уваги – триєдина логіка «фронеzis – публічність – підзвітність» (ФПО-модель), що задає нові стандарти прозорості, участі й відповідальності в мережевих структурах влади. Саме ця логіка дозволяє подолати розрив між деклараціями про відкритість і реальною практикою діалогу з громадянами, який часто залишається формальним або інструментально маніпулятивним [4; 5]. Таким чином, доповідь спрямована на те, щоб показати, як філософське осмислення фронеzisу лідерства, публічності інформації та змістовної підзвітності може бути перекладене у конкретні індикатори, процедури й комунікаційні формати публічного управління в Україні.

Теоретичне тло дослідження становлять, з одного боку, ідеї просвітницького розуму та культурної місії освіти, розгорнуті В. Андрущенко, який показує, як проект Просвітництва трансформується в умовах інформаційного суспільства [1]. З іншого боку, ми спираємося на аналіз демократичних цінностей у постіндустріальній освітній практиці, де свобода, рівність і солідарність осмислюються як вимір повсякденних взаємодій між інституціями і громадою [4]. У такій перспективі комунікація перестає бути нейтральним каналом передавання повідомлень і постає як простір боротьби інтерпретацій, де перетинаються різні інституційні логіки, інтереси стейкхолдерів та регулятивні ідеї справедливості [1; 4]. Публічне управління у мережевій раціональності виявляється завжди вже «змішаним» – воно одночасно реалізує бюрократичні процедури, мережеві форми координації та ринкові механізми, що робить питання ціннісних орієнтирів принципово відкритим і конфліктним. Саме тому філософський аналіз комунікаційного менеджменту має виходити за межі інструментального підходу до PR чи стратегічних комунікацій і натомість розглядати його як спосіб реалізації людської гідності, участі й відповідальності у публічному просторі [1; 4]. У цьому контексті постає завдання поєднати просвітницьку ідею раціонального публічного обговорення з

викликами фрагментованих цифрових платформ, алгоритмічного таргетингу та інформаційних асиметрій, які радикально змінюють умови демократичного діалогу.

Концепт гібридного менеджменту, розроблений О. Кийковим, дозволяє описати ту складну конфігурацію влади, у якій ієрархічні, мережеві та проєктні форми координації співіснують, вступають у напруження і потребують мудрого балансування [2]. Гібридні організації публічного сектору – від університетів до органів місцевого самоврядування – вимушені одночасно відповідати нормативним вимогам держави, очікуванням громади та логіці міжнародних і ринкових акторів, що робить їх управлінські рішення особливо вразливими до конфліктів цінностей [2; 4]. У межах філософії гібридного менеджменту фронеzis інтерпретується як здатність лідера інтегрувати знання, досвід і етичну чутливість у конкретній ситуації, коли універсальних алгоритмів правильної дії не існує [3]. Сучасні дослідження практичної мудрості підкреслюють її втілений характер: рішення народжується у діалозі з іншими, у сприйнятливості до контексту, у здатності «чути» слабкі сигнали і враховувати вразливі позиції [6]. Таким чином, комунікаційний менеджмент у публічній сфері можна трактувати як практику, де фронеzis розгортається через конкретні жести модерації, структурування діалогу, вибір тональності й часових режимів відповіді, а не лише через формальне дотримання процедур [2; 3; 6]. Якщо гібридна організація не інституціоналізує такі практики, вона приречена або на технократичну симуляцію участі, або на хаотичну комунікацію, що підриває довіру й робить демократичні цінності пустою декларацією.

Запропонована ФПО-модель – «фронеzis – публічність – підзвітність» – описує три взаємопов'язані контури, у яких розгортається комунікаційний менеджмент, орієнтований на демократичні цінності. Фронеzis у цій рамці означає не інтуїтивну «хитрість» управлінця, а етично навантажене судження, що формалізується через чек-листи дилем, пояснювальні записки до рішень і ритуали публічної рефлексії, які роблять мотивацію дій видимою для спільноти [3; 6]. Публічність розуміється як якість відкритості, що включає синхронізацію каналів, доступність мов і форматів, регулярність оновлення та наявність майданчиків для змістовного обговорення, а не лише одностороннє інформування. Підзвітність, своєю чергою, виходить за межі формального звітування й передбачає відстежуваність громадських пропозицій, часові стандарти відповіді, індекси довіри та механізми корекції політик, якщо рішення суперечать задекларованим цінностям [5; 7]. Узагальнюючи тенденції міждисциплінарних досліджень мудрості й стійкості, ми трактуємо ФПО-модель як спосіб вбудувати етичний вимір у повсякденні управлінські практики, не зводячи його до абстрактних декларацій корпоративної соціальної відповідальності [5]. Така рамка дозволяє також порівнювати різні організації між собою, оскільки кожен компонент може бути операціоналізований через набір індикаторів, придатних для моніторингу й аудиту комунікацій у публічному секторі [3; 7].

Емпіричне дослідження, що лежить в основі доповіді, поєднує цілеспрямований контент-аналіз офіційних повідомлень органів місцевого самоврядування та університетів, кейс-стаді двох гібридних організацій і вісімнадцять напівструктурованих інтерв'ю з управлінцями та модераторами. Такий змішаний дизайн дозволяє одночасно побачити «поверхню» комунікації – тексти, візуалізації, канали – і «глибину» практик, де ухвалюються рішення про тон, процедури й етичні межі модерації. Інтерв'ю фіксували, як лідери й фасилітатори інтерпретують демократичні цінності у конкретних ситуаціях конфліктів інтересів, інформаційної асиметрії чи браку ресурсів, а також які внутрішні стандарти вони застосовують, коли стикаються з ризиком маніпуляції аудиторією. Кейс-аналіз дозволив простежити, як зміни у дизайні каналів – запровадження діалогових сесій, відкритих консультацій, онлайн-опитувань – впливають на характер участі стейкхолдерів та еволюцію інституційної культури. При цьому ми орієнтувалися на ті ж виміри практичної мудрості, які описують сучасні дослідники фронеzису в організаційних контекстах, розглядаючи, як вони проявляються у публічній сфері [6; 7]. Важливим результатом стало виявлення розриву між

наявністю задекларованих процедур участі та фактичною здатністю організацій забезпечити реальний діалог, що відкриває простір для подальшого теоретичного узагальнення й практичних рекомендацій.

Отримані дані засвідчили, що головними бар'єрами для ФПО-орієнтованого комунікаційного менеджменту є ресурсні обмеження, фрагментація каналів, нормативна невизначеність та низька залученість громадян, яка часто є наслідком попереднього негативного досвіду «символічних» консультацій. Респонденти наголошували, що прозорість і публічність додають роботи, але водночас підвищують якість рішень, оскільки змушують заздалегідь проговорювати ціннісні критерії, альтернативи й можливі наслідки для різних груп [4]. Там, де лідери та модератори застосовували фронезисні практики – уважне слухання, перефразування позицій, фіксацію незгоди, пояснення логіки рішень – конфлікти або попереджалися, або перетворювалися на ресурси навчання організації [3; 6]. Натомість за відсутності таких практик публічні консультації деградували до ритуальної процедури, а соціальні мережі ставали радше простором емоційної розрядки, ніж місцем осмисленої участі, що підривало довіру до інституцій і зміцнювало відчуття безсилля громадян. Порівняння кейсів показало, що впровадження чітких протоколів відповіді на пропозиції, графіків звітності та відкритих даних суттєво змінює сприйняття організації, навіть якщо об'єктивний рівень ресурсів і повноважень залишається тим самим [5; 7]. Таким чином, саме комунікаційний дизайн, а не лише юридичні компетенції чи фінансова спроможність, виявився критичним фактором інституційної легітимності й стійкості у кризових умовах.

Окремий вимір аналізу стосувався ролі технологічних медіацій, адже цифрові платформи, аналітичні панелі та алгоритми таргетингу не лише розширюють комунікаційні можливості, а й перерозподіляють відповідальність за ухвалення рішень між людьми й технічними системами [5]. У світлі дискусій про «штучну мудрість» постає питання, чи можуть технологічні інструменти не просто оптимізувати інформаційні потоки, а підтримати фронезисне судження, не витісняючи його автоматизованими шаблонами [6]. Наші спостереження показали, що там, де використання аналітики супроводжується прозорими поясненнями, відкритими алгоритмічними критеріями та можливістю людини оскаржити або скоригувати системні рекомендації, технології справді підсилюють публічність і підзвітність. Натомість у випадках, коли дані й моделі залишаються «чорною скринькою», вони стають новим джерелом асиметрії влади, закриваючи доступ до смислових підстав рішень і створюючи ілюзію об'єктивної необхідності там, де насправді діють оціночні судження. ФПО-модель у цьому контексті пропонує критерії відбору й проєктування технологічних рішень: вони мають робити видимими етичні дилеми, посилювати компетентність лідерів і громадян, а не замінювати їх здатність до рефлексії й діалогу [3; 5; 7]. Інакше кажучи, мова йде не про автоматизацію мудрості, а про створення інфраструктур, у яких мудрість може розгортатися, множитися й передаватися у мережевих структурах публічного управління.

У підсумку доповідь аргументує, що комунікаційний менеджмент, осмислений крізь призму фронезису, публічності й підзвітності, стає ключовим ресурсом демократичного самоздійснення постіндустріального суспільства, зокрема в українському контексті воєнних і повоєнних трансформацій.

Література

1. Андрущенко В. П. Просвітницька одісея розуму. Київ : Знання України, 2025. 524 с.
2. Кийков О. Ю. Філософія гібридного менеджменту як сучасної моделі управління в умовах змінних організаційних структур. Освітній дискурс, 2024, 50 (7–9), С. 105–115.
3. Кийков О. Ю. Фронезис у філософії гібридного менеджменту: як практична мудрість змінює сучасні організації. Наукове пізнання: методологія та технологія, 2025, 1 (55), С. 96–102.
4. Терепиший С. О. Демократичні цінності в освітній практиці постіндустріального суспільства: адаптація ідей Дарона Аджемоглу та Джеймса Робінсона. Наукові записки НаУ «Острозька академія». Серія «Філософія», 2024, 27, С. 48–54.

5. Business Ethics Quarterly. Special Issue on “Wisdom and Sustainability: Transforming Business Ethics in Practice” (Editorial/Call). Business Ethics Quarterly, 2024, 34 (3), pp. 532–536.
6. D’souza S., Introna L. D. Recovering Aristotle’s Practice-Based Ontology: Practical Wisdom as Embodied Ethical Intuition. Journal of Business Ethics, 2023, 189 (2), pp. 287–300.
7. Hallo L., Nguyen T., Chileshe N. Investigating Practical Wisdom in Complex System Management: What Is It and How Do We Get More? Systems Research and Behavioral Science, 2024, 41 (2), pp. 316–337.

КИЯНОВСЬКИЙ *Артем*

Лицей «Школа гуманітарної праці»

Херсонської обласної ради

ЛЮБОВ ЯК ОНТОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП ОСВІТИ

У добу, коли штучний інтелект радикально змінює наші уявлення про знання, істину й людину, ми відчуваємо дедалі гострішу потребу повернути освіті її онтологічний вимір – здатність зберігати буття людини. Освіта перестає бути лише передачею інформації; вона стає простором, у якому вирішується питання: що означає залишатися людиною серед машин, які мислять швидше, але не відчувають?

Ми виходимо з переконання, що любов є тим принципом, який утримує людину в бутті – не як емоція чи педагогічна технологія, а як спосіб пізнання й співбуття.

Апостол Павло сформулював із дивовижною ясністю: «Знання ж надимає, любов же будує!» (1 Кор. 8:1). У вислові – не лише моральне застереження, а глибока філософія. Знання без любові породжує гординю, а любов надає знанню сенс. У павлівському розумінні любов – то сила, що з’єднує розум і дух, перетворює інформацію на мудрість, а людину – на особистість.

Для нас цей принцип є ключем до гуманітарної педагогіки XXI століття. Ми поділяємо думку Августина, який бачив у любові вектор душі до істини; Бердяєва, для якого любов – це творча енергія духу, що долає межі егоїзму; Левінаса, який визначав любов як відповідальність за Іншого, акт виходу за межі власного «я».

Усі ці мислителі, кожен по-своєму, стверджують: любов є онтологічною формою свідомості, через яку людина зберігає свій людський вимір. Тому ми розглядаємо любов як першооснову освітнього процесу. У ній знання перестає бути інструментом володіння і стає актом ділення.

Любов підносить розум до рівня співчуття, учить бачити в іншій людині співтворця істини. Освітній процес, побудований на любові, є співбуттям – діалогом двох свобод, де істина народжується не в конфлікті, а в довірі.

Любов як онтологічний принцип освіти утримує людину у світі смислів. У той час як штучний інтелект оперує даними без інтенційності, любов надає мисленню моральну орієнтацію. Вона – пам’ять про добро, межу, совість. У добу обчислень саме вона стає гарантією людської присутності.

Отже, ми вважаємо: філософія освіти майбутнього повинна бути філософією любові, у якій знання не відокремлене від співчуття, а істина не існує без милосердя. Лише така освіта здатна не лише навчати, а й рятувати людину.

Описуючи любов як принцип освіти, беремо до уваги не абстрактне почуття, а механізм морального саморегулювання, який має і духовне, і нейрофізіологічне підґрунтя. Любов у педагогічному сенсі – це здатність утримувати Іншого в полі свідомої турботи.

Сучасна нейронаука підтверджує те, що філософи передчували ще у стародавні часи: емпатія і довіра не є тільки моральними чеснотами, вони мають біологічний вимір. Дослідження А. Дамасіо [7], Ж. Десеті із Ж. Мартіно й Е. Расіном [9, с. 167–189], Ф. Зелаза та І. Морріс, Л. Цюй, А. Кесек [10] та ін. доводять, що досвід прийняття й підтримки активує системи емпатії – зокрема, дзеркальні нейрони, орбітофронтальну кору, а також мережі

виконавчого контролю, пов'язані з відтермінуванням винагороди. Це ті ж самі структури, які формують здатність до совісті.

Так що педагогічна любов – це біологічно втілена етика. Вона формує в мозку дитини нейронні зв'язки, які відповідають за моральну оцінку, стриманість і співчуття. Тепло, доброзичливість, гумор учителя активують зони, що відповідають за соціальну безпеку та позитивну мотивацію. У буквальному сенсі, любов уписується в нейронну архітектуру особистості.

Ми вважаємо, що сучасна педагогіка має поєднати філософію та нейроетичні знання, щоб створити нову епістемологію відповідальності. У цьому контексті важливо згадати цифрову етику Л. Флоріді [8], який говорить про відповідальність людини не лише за дії, а й за форми існування даних у світі. Освіта, що виховує відповідальність, формує не споживача знань, а охоронця буття.

Ми поділяємо ідею Пауло Фрейре про те, що освіта, по суті, є актом любові, а не байдужості [5, с. 90–93]. У цій формулі закладено етику співпричетності, яка протистоїть байдужості алгоритму. Любов у педагогіці – це акт ризику, акт свободи, у якому ми визнаємо: інший має право бути інакшим.

У сучасному суспільстві, де технології часто випереджають моральну свідомість, любов стає нейроетичною відповіддю на технократичну спокусу. Вона обмежує всевладдя знань, утримує людину в полі совісті, а отже, повертає освіті її місію – формувати свідомість, здатну до самоконтролю, співбуття та самовідповідальності.

Філософія «Школи гуманітарної праці» виростає з переконання, що людина є найвищою цінністю освіти, а отже, кожен педагогічний акт має онтологічний зміст – він утримує буття дитини в просторі довіри, сенсу й гідності. Спираючись на християнську й персоналістичну традицію – від апостола Павла до Левінаса, ми виходимо з розуміння любові як форми буття, що вможливорює справжнє пізнання.

Психологічний вимір такої філософії – це емпатія, довіра, співучасть і здатність до саморегуляції. Дитина спроможна розвиватися лише в середовищі, де її сприймають не як об'єкт оцінювання, а як суб'єкта досвіду. Любов у педагогічному сенсі – це присутність, увага, готовність чути. У такому просторі формується внутрішня безпека, з якої народжується самоповага, відповідальність і моральна автономія.

Ми переконані, що психологічна культура вчителя є ключем до виховання зрілої особистості. Здатність учителя бачити в кожній дитині сенс – це і є прояв любові як онтологічного принципу. Коли педагог володіє емоційною стабільністю, усвідомленістю, умінням співпереживати, тоді освіта стає не процесом передавання інформації, а взаємним духовним зростанням.

Отже, філософська і психологічна основа нашої гуманітарної педагогіки – це єдність розуму, совісті й любові, де знання постає як спосіб наближення до істини у процесі співбуття.

Філософія любові, що лежить в основі освітньої моделі «Школи гуманітарної праці», отримала конкретне втілення в педагогічній практиці [3]. Для нас любов є практичною категорією, яка визначає стиль взаємодії, організацію освітнього простору, зміст гуманітарної освіти та атмосферу щоденного життя школи.

Одним із найяскравіших виявів описаного принципу є шкільний театр. Упродовж багатьох років він залишається лабораторією співтворчості учнів і педагогів [6, с. 97–105]. Театральні постановки – від музичної вистави «Пригоди Тома Сойєра» до ювілейних концертів і програм у Херсонському обласному академічному музично-драматичному театрі ім. М.Куліша – об'єднують дітей різного віку, вчать довіряти партнерам, слухати й розуміти. На сцені дитина відкриває в собі здатність до співпереживання, внутрішню свободу. Театр у ШГП – це етика співбуття, де любов виявляється у взаємній підтримці, терпінні та радості колективного творення.

Іншим виміром педагогіки любові є шкільне радіо «1000 друзів», яке стало своєрідним символом гуманітарної спільноти. Тут учні ведуть передачі, обговорюють книги, фільми, теми культури, а під час війни – діляться словами підтримки, читають листи миру. Для дітей це не тільки медіапрактика, радше психологічний простір присутності, де голос стає способом бути почутим, відчувати власну значущість. Радіо допомагає долати ізоляцію, страх і тривогу [2; 4, с. 670–671], зберігаючи головне – людяність.

Невіддільною частиною шкільного життя є психологічна служба, що втілює любов у щоденній турботі. Фахівці працюють з учнями, учителями й батьками, допомагають долати емоційні кризи, розвивати саморегуляцію, підтримують педагогів у роботі з дітьми під час стресових ситуацій [1]. Психологічна підтримка у ШГП – форма педагогічного партнерства, де кожна дитина відчуває: її чують, приймають такою, яка вона є, у неї вірять.

Усе освітнє життя школи підпорядковане простому, але глибокому принципу: «Почни день із радості, закінчи миром». Цей принцип не декларується, а проживається щоденно – у способі привітання, доброзичливості, спільному колі наприкінці уроку. Так створюється середовище без страху, у якому народжується бажання вчитися.

У підсумку можемо стверджувати: досвід «Школи гуманітарної праці» доводить, що любов як онтологічний принцип освіти є значущою системоутворювальною реальністю гуманітарної школи. Вона поєднує філософію, психологію та практику в єдине ціле. У такому поєднанні народжується нова модель гуманітарної освіти, яка не лише навчає, а й виховує здатність бути людиною.

Література

1. Гуренок Г.М., Головатюк В.О. Служба психологічної допомоги дитині в умовах дистанційного навчання. Online-освіта.ШГП: Інформаційні технології сучасної дистанційної освіти : навч.-метод. посіб. / авт. кол.: Кияновський А.О. та ін. Вид. 2-ге, виправл. Дніпро : Середняк Т. К., 2024. С. 71–77.
2. Кириленко А., Чумак Т. Інноваційний досвід роботи шкільного радіо в умовах дистанційного навчання: На прикладі авторського навчально-виховного комплексу «Школа гуманітарної праці». Український педагогічний журнал. 2024. №3. С. 271–277. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-271-277>
3. Кияновський А. Авторська модель виховання гармонійної особистості. Věda a perspektivy. 2025. №7(50). С. 66–74. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-7\(50\)-66-74](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-7(50)-66-74)
4. Кияновський А.О. Організація реабілітаційного освітнього середовища в закладі освіти (за досвідом авторської «Школи гуманітарної праці»). Українське суспільство у перспективах розвитку: історичний, соціально-політичний, освітньо-педагогічний аспекти : матеріали VI Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 26–31 березня 2025 року) / Упоряд. Л.І. Ткаченко, В.М. Шульга. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2025. С. 664–673.
5. Фрейре П. Педагогіка свободи. Етика, демократія і громадянська мужність. / перекл. з англ. О. Дем'янчука. Київ : ВД «КМ Академія», 2004. 122 с.
6. «Школа гуманітарної праці». Авторська педагогічна система Артема Кияновського : навчально-методичний посібник / Автор-упорядник А. Кияновський. За заг. ред. С.В. Кириленко, І.Н. Євтушенко. Київ–Херсон–Чернівці : Букрек, 2025. 272 с. (Серія «Авторська школа в Україні»).
7. Damasio A. Feeling & knowing: Making minds conscious. New York : Pantheon, 2021. 256 p.
8. Floridi L. Information ethics: On the philosophical foundation of computer ethics. Ethics and Information Technology. 1999. №1(1). PP. 33–52. <https://doi.org/10.1023/A:1010018611096>
9. Organizational Neuroethics: Reflections on the Contributions of Neuroscience to Management Theories and Business Practices / Martineau J.T., Racine, E. (Ed.). Springer Cham, 2020. 257 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-27177-0>
10. Zelazo P.D., Morris I.F., Qu L., Kesek A.C. Hot executive function: Emotion and the development of cognitive control. Child development at the intersection of emotion and cognition / M.A. Bell (Ed.). 2nd ed. American Psychological Association, 2024. PP. 51–73. DOI: <https://doi.org/10.1037/0000406-004>

КОВАЛЬСЬКИЙ Юрій

*Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка*

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР САМОТНОСТІ В КУЛЬТУРІ ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сучасна цивілізація дедалі виразніше демонструє амбівалентний характер свого розвитку. В наш час можемо бути свідками справді парадоксальної ситуації: технічний прогрес та мережеві платформи зокрема, подарували людству безпрецедентні можливості комунікації, водночас саме цей надлишок засобів породив нові форми відчуження, інформаційного перенавантаження й екзистенційної втоми. Спілкування стало супроводжуватись відчуттям порожнечі, ізоляції та навіть втрати самої здатності до глибокого діалогу. Цей парадокс для нас означає, що такий стан, як самотність уже не можна зводити лишень до браку соціальних зв'язків у звичному сенсі. Зараз індивід переживає себе у світі, багатому на інформацію, однак бідному на «зустріч».

Феномен самотності в культурі цифрової комунікації потребує від нас подвійного підходу. Ми повинні постановити для себе, що він одночасно є наслідком технологічних змін, котрі принесли нові формати взаємодії, а також культурно-антропологічним симптомом, що змінює саму структуру людської присутності та досвіду Іншого. Як стверджував Маклюєн, комунікативна форма визначає не лише зміст, а й саму природу спілкування [5, с. 7]. Іншими словами, будь-який спосіб передачі інформації несе в собі власну систему впливу та сприйняття, а також специфічний когнітивний досвід учасників комунікації. Цей контекст безпосередньо впливає на рівень близькості та розуміння діалогу. Таким чином ці «медіуми» виступають своєрідним продовженням людини, передаючи не один лиш зміст, а змінюючи спосіб нашого мислення. До прикладу, розвиток і використання писемності дозволив нам вдосконалювати абстрактне мислення та логіку, а друкована книга сприяла систематизації знання.

Сьогодні ж, ми маємо зовсім інший тип взаємодії, який формує швидкий, фрагментарний спосіб пізнання. Слід визнати, що такий формат має певні переваги, зокрема він здатен сприяти мобільності мислення та різноманітності кола знань, однак з іншої сторони він має суттєві негативні наслідки. Насамперед мова про те, що постійний потік коротких повідомлень, сигналів тощо, стимулює поверхнєве сприйняття інформації та перешкоджає глибокій рефлексії. Наслідки такого типу «мислення» пожинають наші молоді покоління, котрі схоже дедалі більше виявляють свою неспроможність до тривалого зосередження в умовах інтенсивного навчання та пасивність комунікації. Розширення горизонту пізнання, яким може похизуватись молодь через безперервну взаємодію з інтернетом, часто супроводжується звуженням досвіду реального життя, а відтак – мимовільним відчуженням.

Загалом самотність завжди була частиною людського існування. Вона виявляє себе, як екзистенційне відчуття відокремленості, але й також як середовище, у якому формується самосвідомість. В епістемологічному та онтологічному вимірах філософи різних традицій розглядали самотність як до прикладу умову рефлексії за К'єркегором, чи випробування свободи за Сартром і так далі. Самота в традиційному розумінні могла бути ресурсом для мислення, надійним місцем тиші й концентрації. Однак у XX-XXI століттях вона набуває нового характеру, змінюючи умови, за яких особа здатна бути наодинці, чи з іншими. Самотність постає, як наслідок мережевих практик, де кількість контактів не гарантує присутності Іншого у значенні, що формує відповідальність та своєрідний етичний виклик.

Класичні філософські уявлення про діалог і зустріч у працях Бубера та Левінаса, наголошують на тому, що зустріч з Іншим не може зводитись до обміну інформацією, оскільки вона завжди містить в собі досвід присутності та відкриття, що вимагає від нас

відповідальності. У середовищі цифрових платформ діалог перестає бути безпосереднім досвідом. Інший, як правило, постає в якості набору даних, чи образів, які можна споживати поверхнево, без взаємопізнання.

Левінас писав про обличчя іншого як про етичний імператив, що здатен виводити нас з егоїстичної замкнутості, відтак, обличчя для автора – це не просто фізична присутність, а вимога зустрічі з абсолютною «інакшістю», що не може бути редукована до значення об'єкта. [4, с. 197-198]. Проте в онлайн просторі Інший поступається місцем різноманітним візуальним маркерам, що виконують функцію ідентифікації, а не зустрічі. Віртуалізація комунікативного середовища, таким чином, трансформує спосіб відношення між двома людьми: з етичного – в інструментальне. Ближній постає не як суб'єкт специфічних людських відносин, що звертається до мене з вимогою, а в якості елемента мережі, який є частиною інформаційного потоку.

У цьому сенсі, як відзначав Мартін Бубер, справжній діалог «Я-Ти» перетворюється на відношення «Я-Воно», у якому Інший стає функцією комунікації, а не її центром [1, с. 55]. Справедливо, що так виникає антропологічна криза спілкування, коли відкриту зустріч, намагаються помістити в закриту систему й оптимізувати під неї. Так званий «аватар» втрачає тремтливості живої присутності і виникає як інтерфейс, що дозволяє управляти відносинами без зустрічі.

Також, варто відзначити, що сучасні інтернет-платформи не лише створюють саму можливість обміну інформацією, а й перетворюють нашу увагу на форми товару. Така властива «економіка уваги», що заточена під короткі, яскраві реакції, зменшує нашу здатність до тривалих роздумів. Суспільство, що безперервно перебуває і взаємодіє в такій системі, піддається «ройовому мисленню», де панує продуктивність і швидкість, які стрімко ведуть до емоційного вигорання й втрати глибокого зв'язку [3, с. 14].

Бернар Стіглер ж писав, що сьогоденний режим продуктивності перетворює свідомість людини на об'єкт експлуатації, звільнивши її від здатності самостійно формувати цінності та думки [2, с. 127-128]. Зважаючи на це, самотність також здатна виникати як ефект опорожнення, оскільки мова тут йде не лише про брак зв'язків, а й про втрату нашої спроможності до наповненого спілкування.

Ще одним фактом глибокого самовідчуження є те, що суб'єкт починає переживати себе через віддзеркалення реакцій інших, що породжує його залежність від зовнішнього підтвердження. Особистість в такий спосіб трансформується в перформативний образ, задовольняючи очікування інших. Таке перформативне буття має принаймні два небезпечних наслідки для антропології самотності. По-перше, воно зменшує місце для ремінісценції та саморефлексії, які є передумовою для глибокого стосунку до себе й ближніх. По-друге, воно сприяє самотності «в компанії», коли людина в оточенні інших не відчуває, що її повноцінно знають, чи розуміють. Індивід відчуває себе не як хто-небудь, а як роль, котра очікує реакції на неї.

Ми не можемо вернути назад інтернет, але в наших силах змінювати практики його використання. На мою думку, першочергово варто впроваджувати програми цифрової гігієни в освітніх закладах, а також реалізовувати простори орієнтовані на живі зустрічі та спілкування, зменшуючи використання екранів та інтернету на робочих місцях, навчальних закладах і тд. Філософія ж повинна навчати мистецтву ставити питання «навіщо», а не лише «як», повертаючи людину назад в особистий вимір саморефлексії, як умови для здорового спілкування і відношення.

Самотність у цифровій культурі є одночасно закликком та діагнозом. Вона може бути не лише симптомом втрати, а й приводом нашого повернення до практик слухання, розуміння, відповідальності у стосунку до Іншого. В такий спосіб антропологічний вимір самотності не зведеться до банальної ностальгії за старими добрими часами, а перетвориться на план дій.

Ми маємо справу зі складним феноменом, який поєднує в собі технологічні, соціальні та філософські чинники. Він вимагає від нас синтезу аналізу та практики: від філософського

осмислення до громадських ініціатив. У центрі ж цього зусилля, на мій погляд, має стояти не технологія як така, а власне людина, як основа власного буття, як та, що здатна бути присутньою.

Література

1. Бубер М. Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням. Київ: Дух і Літера, 2012, 272 с.
2. De Preester H. Subjectivity and Transcendental illusions in Anthropocene. Foundation of Science vol.1. Dordrecht, 2021, pp.120-140.
3. Han B.-C. In the swarm: digital prospects. Cambridge: MIT Press, 2017, 120 p.
4. Levinas E. Totality and Infinity: an essay on exteriority. Pittsburg: Duquesne University Press, 2007, 284 p.
5. McLuhan M. Understanding media: the extensions of men. New-York: McGraw-Hill, 1964, 383 p.

КОЗАКОВА Лідія,

СОЛОГУБ Анна

*Херсонський національний
технічний університет*

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Сьогодні світові соціально-економічні тенденції характеризуються поширенням глобалізації в усіх сферах людської діяльності, у тому числі в економіці й освіті. Інтеграційні процеси, що відбуваються в Європі, торкаються сфери освітніх послуг. Розвиток процесів глобалізації й інтернаціоналізації світового господарства вимагає від вищої освіти підготовки професійних кадрів, здатних ефективно працювати в умовах змін глобальної економічної системи. Швидкі соціально-економічні зміни в суспільстві задають нові параметри функціонування системам вищої освіти й водночас ставлять перед ними нові завдання. А тому провідні країни почали перетворення у своїх системах вищої освіти, які іноді переходять у глибокі реформи. Сьогодні важливість освіти й освітнього співробітництва в розвитку й зміцненні стійких і демократичних суспільств стало універсальною та першорядною цінністю.

Освіта є пріоритетною турботою урядів усіх європейських країн. До основних принципів функціонування Зони європейської вищої освіти належать: автономія з відповідальністю - освіта як відповідальність перед суспільством; вища освіта має бути заснована на наукових дослідженнях; якість як фундаментальний камінь формування освіти та формування довіри; сумісність з ринком праці; мобільність; сумісні кваліфікації на доступеневому й післяступеневому рівнях; привабливість. Українська система вищої освіти за останні роки суттєво змінилася. Намітилися нові тенденції її розвитку, серед яких найважливіші – зростання темпів і масштабів підготовки спеціалістів, збільшення кількості навчальних закладів, кардинальна зміна орієнтирів в організації та плануванні навчального процесу в закладах вищої освіти України. Участь в інтеграційному процесі на ринку освітніх послуг полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті й науці України, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків. Реформування не може бути формальним, воно має забезпечити глибинні перетворення нашої освіти й науки. Реалізація завдань інтеграції вищої освіти вимагає від суспільства розуміння важливості освіти для його подальшого розвитку в новому тисячолітті, консолідації дій відповідних державних і недержавних структур усіх рівнів, найширшого залучення вищої школи України до загальноєвропейського інтелектуального, освітнього та науково-технічного простору.

Важливим кроком у процесі євроінтеграції є вступ України до Болонської співдружності, що відбувся 19 травня 2005 року на Бергенському саміті міністрів освіти 45-ти європейських країн у Норвегії. Болонський процес для України - це засіб інтеграції та

демократизації освіти, який чітко визначає орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи та світу.

На сьогоднішні першочерговим завданням української освіти є якнайшвидша адаптація до єдиних європейських освітянських критеріїв і стандартів. Україна вже досягла високого рівня в реалізації двох стратегічних завдань - розширення доступу до отримання вищої освіти та досягнення рівня, відповідного світовим стандартам, що сприяє повнішому задоволенню освітніх потреб громадян. Багатоступенева система вищої освіти України, запроваджена законами України та відповідними нормативними документами Кабінету Міністрів і Міністерства освіти і науки України, загалом відповідає моделі, запропонованій країнами-учасницями Болонського процесу.

Освітні трансформації, що впроваджуються в Україні, - це не лише система використання кредитів, і не тільки модулі, рівні, експерименти, рейтинги тощо, а передусім нова філософія освітньої діяльності, нові принципи організації навчального процесу, нові технології опанування знань. Обрані шляхи модернізації освіти України співзвучні загальноєвропейським та євроатлантичним підходам.

Основними напрямками культурно-освітньої і науково-технічної інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці й техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. Здійснення цього завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових обмежень на контакт і обміни, на поширення інформації. Особливо важливим є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проєктів, залучення українських учених та фахівців до загальноєвропейських програм наукових досліджень. Незважаючи на досягнення освіти в умовах нової соціополітичної системи України, вона ще не забезпечує потрібної якості. Чимало випускників закладів вищої освіти не досягли належного рівня конкурентоспроможності на європейському ринку праці. Це зобов'язує глибше аналізувати тенденції в європейській та світовій вищій освіті. Необхідність реформування системи вищої освіти України, її удосконалення й підвищення рівня якості є найважливішою соціокультурною проблемою, яка значною мірою обумовлюється процесами глобалізації та потребами формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації та самореалізації у цьому світі. Зазначені процеси диктують необхідність визначення, гармонізації та затвердження нормативно-правового забезпечення в галузі вищої освіти з урахуванням вимог міжнародної та європейської систем стандартів та сертифікації [1].

В Україні, як і в інших розвинутих країнах світу, вища освіта визнана однією з провідних галузей розвитку суспільства. Стратегічні напрями розвитку вищої освіти визначені Конституцією України, Законами України "Про освіту", "Про вищу освіту", Національною доктриною розвитку освіти, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України. Основною метою державної політики в галузі освіти є створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина України, оновлення змісту освіти та організації освітнього процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень [2].

Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку вищої освіти є: особистісна орієнтація вищої освіти; створення для громадян рівних можливостей у здобутті вищої освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; запровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій; інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів. Для реалізації цих напрямів реформування системи вищої освіти України передбачено: перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дає змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямом відповідно до її здібностей та забезпечити мобільність на ринку праці.

Європейські заклади вищої освіти взяли на себе завдання та головну роль створення Європейського простору вищої освіти. Стояти осторонь від цього процесу Україна не може. Освіта вже стала одним з найважливіших чинників політики. Участь вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не втрату кращих традицій і зниження національних стандартів якості. Основний зміст Болонської декларації полягає в тому, що країни-учасниці зобов'язалися привести свої освітні системи у відповідність до єдиного стандарту. Болонський процес – один з інструментів не лише інтеграції в Європі і в Європу, а й інструмент загальної світової тенденції нашого часу – глобалізації. Європейська спільнота має намір зробити внесок у якісну освіту шляхом заохочення країн-учасниць до сприяння підвищенню якості власної освіти [3].

Згідно з ідеями Болонського процесу в Україні необхідно: підвищити якість освітніх послуг; розширити доступ до європейської освіти; сформувати єдиний ринок праці вищої кваліфікації в Європі; розширити мобільність студентів та викладачів; прийняти порівнювану систему ступенів вищої освіти з видачею зрозумілих у всіх країнах Європи додатків до дипломів. На основі принципів Болонського процесу в Україні введено два цикли навчання.

Важливе значення має контроль якості освіти, оцінювання якої буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях та навичках, які набули випускники. Оцінку будуть давати незалежні акредитаційні агентства. Також передбачається розвиток мобільності студентів та викладацького складу. Вища освіта на сучасному етапі повинна ґрунтуватися на наукових дослідженнях. Викладачі повинні обов'язково мати тему наукових досліджень, пов'язувати її з освітнім процесом, залучати студентів до науково-дослідної роботи. Система навчального навантаження ґрунтується на європейській кредитно-трансферній системі (ECTS). Остання передбачає ведення системи обліку навчального навантаження однаково для всіх європейських країн. Уведення такої системи є нагальною потребою з огляду на мобільність студентів, необхідність перезарахування результатів навчальної діяльності [4].

Об'єктивні закономірності розвитку суспільства у XXI ст. викликали необхідність науково обґрунтованого розв'язання низки кардинальних проблем. Зокрема, це пошук раціональних схем співвідношення між прискореним зростанням знань, нових технологій і здатністю людей творчо підходити до їх використання. Також необхідно забезпечити оптимальне співвідношення між локальними та глобальними соціально-економічними проблемами, щоб людина, формуючись як патріот своєї країни, відчувала відповідальність за добробут у всьому світі. У закладах вищої освіти необхідно виробити у майбутнього фахівця здатність ефективно діяти в умовах нових суспільно економічних реалій (глобалізації, інформатизації, високих технологій) [4].

Виходячи з названих соціальних проблем, постають завдання вироблення нових підходів до модернізації системи освіти у всіх ланках її функціонування. Вони перспективно визначені в Національній доктрині розвитку освіти. Це зміна змісту навчання, систематичне його оновлення, вироблення в студента розуміння необхідності та уміння навчатися впродовж життя, а також засвоєння суми базових знань. В інформаційному суспільстві знання стають безпосередньою продуктивною силою. Це потребує вміння все життя набувати нових знань і застосовувати їх. Оволодівши технологією прийняття рішень, свободою вибору, людина стає здатною адаптуватися в умовах постійних змін. Вища освіта має готувати людину, органічно адаптовану до життя у світі багатоманітних зв'язків, від контактів з найближчим оточенням до глобальних [5].

Глобалізація – це тенденція до єдності світу й загострення в цивілізованих рамках конкуренції між державами-націями. Держава матиме успіх тоді, коли її громадяни виявляться здатними до спілкування зі світом. В умовах євроінтеграції вища освіта має набути інноваційного характеру. Освічена людина повинна бути здатною до інноваційного

типу життя й життєдіяльності. Надзвичайно важлива риса способу життя людини у ХХІ ст. – змінність, динамізм. Звідси – необхідність формувати особистість, налаштовану на сприйняття зміни як природної норми. Суспільство знань, у якому відбувається формування особистості, вимагає загальної педагогізації, упровадження масової педагогічної культури. Необхідно ліквідувати психолого-педагогічну неграмотність та передбачати педагогічні наслідки будь-якої суспільно політичної чи соціально-економічної дії. ХХІ ст. висуває нові вимоги до вищої освіти, але й надає нові можливості для освітньої діяльності. Передусім це пов'язано із сучасними інформаційними технологіями, комп'ютерною технікою, що використовується і як засіб набуття комп'ютерної грамотності, і як засіб вивчення предметів, і як шлях до знань і досвіду людства, і як засіб дистанційного навчання.

Вища освіта у ХХІ ст. – це не лише надання знань і вихованості особистості. Освіта в добу глобалізації та високих технологій – це чинник соціальної стабільності, економічного добробуту, конкурентоспроможності й національної безпеки. Важливим напрямом розвитку вищої освіти є поцінювання гідності педагога, науковця, інтелектуала як одна з вимог філософії ХХІ ст.

Отже, важливим напрямом сучасної освітньої парадигми, зумовленої новою філософією вищої освіти, є підготовка фахівця нової генерації, який би володів достатнім тезаурусом на початковій стадії своєї практичної діяльності й мав належну базу знань для успішної орієнтації в будь-якій ситуації протягом усього періоду активного життя. Визначальними напрямками розвитку вищої школи є моральна довершеність майбутніх фахівців, надійний знаннєвий багаж, високий рівень інтелектуального розвитку, володіння методами самостійної пізнавальної діяльності, прагнення досягти успіху й уміння будувати міжособистісні стосунки. Це має бути фахівець з ґрунтовним багажем знань, практичних умінь, професійних навичок, добре підготовлений до повноцінного виконання посадових обов'язків. Крім того, випускник має винести зі стін навчального закладу високу культуру, комунікабельність, здатність неперервно поповнювати свої знання самостійно. Важливим напрямом діяльності вищої школи в умовах євроінтеграції є наявність у випускників прагнення досягти успіху, орієнтація на високі результати, перманентне бажання діяти й досягати мети. Згідно із законами Болонського процесу важливим чинником розвитку вищої освіти в новому тисячолітті є створення Європи Знань.

Література

1. Вища освіта в Україні: навч. посібник / В.Г. Кремін, С.М. Ніколаєнко, М.Ф. Степко та ін. Київ, 2005.
2. Закон України “Про вищу освіту”. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/65715.html>
3. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія. Львів, 2014.
4. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. Київ, 2005.
5. Рашкевич Ю.М. Болонський процес: історія та перспективи. Освітня аналітика України. 2018. №3. С. 5–15.

КОНОНОВА Олена

ВСП «Морський фаховий коледж

Херсонської державної морської академії»

АВТОНОМІЯ СТУДЕНТА І ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ: ФЕНОМЕН «ПІДКАЗУЮЧОГО» ІІІ

Сучасна освіта переживає зміну парадигми: від контролю до супроводу, від оцінки результату до формування здатності самостійно оцінювати і вдосконалювати себе. Водночас у навчальне середовище входить штучний інтелект, який починає виконувати роль «підказувача» — пропонуючи рішення, виправлення, оцінку текстів або дій студента. Це створює новий виклик: як зберегти автономію суб'єкта навчання та водночас використати можливості ІІІ для розвитку оціночної компетентності.

У сучасній освіті особливої ваги набуває глибоке осмислення меж взаємодії людини й технології, адже саме тут відбувається переосмислення ролі мислення, досвіду та відповідальності у навчальному процесі. Штучний інтелект, виконуючи функцію інтелектуального помічника, поступово стає частиною навчальної діяльності, впливаючи на способи засвоєння знань, прийняття рішень і розвиток пізнавальної самостійності студентів. З одного боку, він відкриває нові можливості: допомагає швидко знаходити інформацію, структурувати матеріал, створювати навчальний контент і здійснювати самооцінку. З іншого — існує ризик залежності від готових алгоритмічних рішень, коли здобувач освіти замість критичного осмислення обмежується копіюванням чи бездумним прийняттям підказок системи.

Ця ситуація породжує освітній парадокс: чим більше технологія допомагає в навчанні, тим більше постає питання про збереження автономії мислення студента. Коли підказка з'являється миттєво, зникає простір для самостійного пошуку, аналізу та рефлексії. А саме в цьому просторі формується справжнє розуміння, досвід і впевненість у власних силах. Якщо ж цей процес замінити готовими відповідями, студент поступово втрачає здатність самостійно оцінювати свої дії, що негативно впливає на розвиток оціночної компетентності [4].

Попри відносну новизну штучного інтелекту в освіті, питання його використання вже активно досліджується у працях як українських так і зарубіжних учених — Т. Адігузела, М. Антеуніса, Т. Вакалюк, С. Вуббена, В. Биков, А. Капузи, С. Литвинова, О. Соколюк, О. Спірін,

О. Овчарук, В. Осадчий, О. Пінчук, Е. Постми, А. Нанне, О. Соколюк, та інші. Науковці підкреслюють високий потенціал систем ШІ у навчанні та водночас наголошують на потребі виваженого підходу до їх упровадження [1]. Як зазначає Європейська Комісія, важливо зберігати баланс між перевагами технологій і ризиками їх використання, забезпечуючи людський нагляд і дотримання етичних цінностей у процесі навчання.

Україна, як член Спеціального комітету з питань штучного інтелекту при Раді Європи, ще у жовтні 2019 року приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо принципів етичного застосування ШІ. На національному рівні, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України №1556 від 1 грудня 2020 року, було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, де одним із пріоритетних напрямів визначено саме впровадження ШІ в освітню сферу [2].

Загалом, упровадження технологій штучного інтелекту в освіту спрямоване на підвищення персоналізації, ефективності та інноваційності навчального процесу. Водночас важливо враховувати виклики та потенційні ризики, що супроводжують використання ШІ в освітньому середовищі. Тому, в освітньому контексті дуже важливо, щоб штучний інтелект стимулював здобувача освіти до пошуку та осмислення інформації, він має навчитися взаємодіяти з технологією не у форматі «запит – відповідь», а у форматі «запит – усвідомлення – перевірка – висновок», де алгоритм лише допомагає розширити горизонт пошуку. В іншому разі існує загроза формування покоління користувачів, які добре вміють ставити запитання машині, але не завжди розуміють, чому саме ця відповідь є переконливою [4].

Треба також зазначити, що роль викладача в умовах використання ШІ змінюється: він стає не лише джерелом знань, а наставником у відповідальному використанні цифрових інструментів. Завдання педагога — навчити студентів критично аналізувати інформацію, перевіряти достовірність підказок, порівнювати варіанти рішень і робити власні висновки [5]. У цьому контексті підказуючий ШІ має розглядатися не як заміна мислення, а як інструмент розвитку рефлексії та самонавчання, який допомагає усвідомити власні помилки, відшукати нові шляхи розв'язання проблеми й поступово вибудувати індивідуальну освітню траєкторію.

Штучний інтелект уже не лише інструмент допомоги, а партнер у мисленні, який впливає на спосіб сприйняття світу, побудову аргументів і навіть на відчуття власної компетентності. З одного боку, його присутність у навчальному процесі розширює можливості студента — забезпечує швидкий доступ до знань, полегшує аналіз, допомагає структурувати інформацію, формує звичку перевіряти себе через зворотний зв'язок системи. З іншого боку, виникає небезпека «розчинення» людського мислення у машинній логіці, коли студент поступово відмовляється від внутрішнього зусилля, самостійного сумніву й інтерпретації [7].

Автономія студента у філософії освіти розглядається як його здатність діяти самостійно, усвідомлено, відповідально — не лише відтворюючи знання, а й приймаючи навчальні рішення, визначаючи власну траєкторію розвитку. Це поняття пов'язане з ідеєю особистісної свободи у пізнанні, коли студент виступає активним суб'єктом освітнього процесу, здатним до самооцінки, саморефлексії та самокорекції. У цьому сенсі автономія є не стільки правом, скільки результатом сформованої оціночної компетентності — уміння оцінювати власні дії, рішення, аргументи та навчальні досягнення.

В свою чергу формувальне оцінювання у сучасній освіті постає як інструмент розвитку цієї автономії. Воно базується на діалозі між викладачем і студентом, постійному зворотному зв'язку, самооцінці й рефлексії. Головна його мета — не контроль, а підтримка процесу навчання, розвиток усвідомлення критеріїв успіху та вміння аналізувати власний поступ. Через таку систему оцінювання студент поступово вчиться брати відповідальність за власне навчання, а педагог виступає не суддею, а фасилітатором розвитку мислення [3].

Широка доступність і популярність генеративних систем штучного інтелекту (таких як ChatGPT, Copilot, Bard, LLaMA, Stable Diffusion, Midjourney, DALL·E тощо) порушує питання відповідальності, конфіденційності та етичних стандартів у навчанні. Відсутність єдиних нормативних підходів до використання цих технологій створює потребу у виробленні чітких етичних та правових рамок їх інтеграції в освітню практику [1]. Поява “підказуючого” ШІ (generative AI, supportive AI) створює нову ситуацію для освіти: технологія стає посередником у процесі пізнання, пропонуючи миттєвий зворотний зв'язок, варіанти виправлень, підказки та моделі рішень. З одного боку, це відкриває безпрецедентні можливості для індивідуалізації навчання — студент отримує персоналізовану допомогу, може швидше виправляти помилки, контролювати власний темп навчання, удосконалювати тексти чи розв'язки. Таке інтерактивне когнітивне партнерство сприяє розвитку самокорекції й самостійного навчання, якщо використовується усвідомлено [4].

Проте існує і зворотний, проблемний бік цієї взаємодії. Надмірна залежність від підказок ШІ може призвести до зниження рівня когнітивного напруження, втрати внутрішньої мотивації та ілюзії розуміння. Коли студент звикає довіряти алгоритму без критичного аналізу, відбувається підміна власного судження машинним. Формально він отримує правильні відповіді, але втрачає здатність аргументувати їх, ставити питання, шукати сенс [6]. Таким чином, замість розвитку автономії формується псевдокомпетентність, що спирається на зовнішню підказку, а не на внутрішнє осмислення.

Освіта завжди передбачає особистісне зусилля, сумнів, вибір і рефлексію — саме в них народжується розуміння. Тому справжній виклик сучасної педагогіки полягає не у відмові від штучного інтелекту, а в тому, щоб навчити студента мислити поруч із ним, використовувати підказку як інструмент розвитку власної оціночної компетентності, а не як заміну інтелектуальної роботи [7].

У цьому контексті особливої значущості набуває формування оціночної компетентності як здатності студента усвідомлено сприймати, аналізувати та оцінювати результати власної діяльності у взаємодії з технологічними інструментами. Саме вона стає підґрунтям для збереження автономії мислення в цифровому середовищі, де межа між людським судженням і алгоритмічним підказуванням поступово стирається.

Розвиток оціночної компетентності у співпраці зі штучним інтелектом дає можливість студенту не лише користуватися технологією, а й усвідомлювати власний освітній шлях, критично ставитися до підказок і результатів, що пропонує система. У такій взаємодії поступово формується нова модель освітнього партнерства “здобувач освіти – технологія – педагог”, у якій кожен учасник виконує власну функцію, а навчання набуває діалогічного та рефлексивного характеру [3].

Ця модель передбачає, що штучний інтелект не замінює суб’єктів навчального процесу, а доповнює їх, сприяючи формуванню усвідомленої автономії студента. Вона вибудовується на принципах взаємоповаги, критичного мислення та педагогічного супроводу, що забезпечує баланс між технологічною підтримкою й особистісним зусиллям.

Після кожного етапу взаємодії штучний інтелект має залишати простір для осмислення — студент не просто отримує відповідь, а вчиться оцінювати її значення, точність і відповідність меті. Викладач у цьому процесі виконує роль наставника, який спрямовує студента до критичного аналізу й підтримує розвиток самостійності. Такий підхід забезпечує гармонійне поєднання технологічних можливостей із гуманістичною сутністю освіти, де ШІ стає не джерелом істини, а інструментом розуміння.

Отже, гармонійна взаємодія людини й технології в освіті можлива лише тоді, коли штучний інтелект підтримує процес мислення, а не підмінює його, сприяє формуванню здатності до самостійного судження, критичного аналізу й усвідомленої оцінки власних результатів. Підказуючий ШІ має стати каталізатором рефлексії, а не її заміником. Його присутність у навчанні потребує нової культури мислення — культури повільного аналізу, критичного осмислення джерел, уміння сумніватися навіть у технологічній точності. Лише за таких умов можливе гармонійне співіснування людського інтелекту й машинного розрахунку, де студент залишається суб’єктом, а не продовженням алгоритму.

Таблиця 1

Модель освітнього партнерства “студент – технологія – педагог”

Етап формування оцінювання	Роль студента	Роль викладача	Роль ШІ
Постановка цілей	самостійно формулює мету	спрямовує, уточнює	пропонує приклади цілей
Виконання завдання	генерує ідеї, перевіряє логіку	надає фідбек	дає варіанти, коментарі
Самооцінювання	аналізує процес і результат	підтримує рефлексію	створює запитання для роздумів
Корекція	коригує власні дії	контролює зміни	пропонує альтернативи

Саме тому формувальне оцінювання в умовах «підказуючого» ШІ потребує переосмислення. Його мета — не лише надати зворотний зв’язок, а навчити студента інтерпретувати й оцінювати підказки, розпізнавати їхню якість, релевантність і достовірність. У цьому контексті викладач виступає не контролером, а ментором і фасилітатором критичного мислення, який допомагає перетворити взаємодію з ШІ на інструмент самопізнання, а не на джерело готових відповідей.

Література

1. Гриценчук О. Використання штучного інтелекту в освіті: тенденції та перспективи в Україні та за кордоном. DOI: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(10\).2024.0012](https://doi.org/10.35387/ucj.2(10).2024.0012)
2. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. (2020, December 2). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
3. Кононова О.Ю. Формування оціночної компетентності студентів як умова їх професійного розвитку. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики науки, освіти та суспільства: глобальний контекст». 6 вересня 2025 року в м. Стенфорд, США. URL: <https://www.economics.in.ua/2025/09/06.html>

4. Лубко, Д. В., & Шаров, С. В. (2019). Методи та системи штучного інтелекту: навч. посіб. Розділ 1. Загальні поняття про штучний інтелект. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5295/>
5. Bearman, M., Ryan, J., & Ajjawi, R. (2022). Discourses of artificial intelligence in higher education: A critical literature review. *Higher Education*, 86(2), 369–385. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-022-00937-2>
6. Diahyleva, O., Kononova, O., & Yurzhenko, A. (2025). The use of ChatGPT while Maritime English teaching and assessment. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 11(2), 32-41. DOI: <https://doi.org/10.52534/msu-pp2.2025.32>
7. Perminova, L., Popova, L. ., Zhukova, Y., Kononova, O. ., & Kotylo, A. . (2025). The Use of Artificial Intelligence for Adaptive Learning of Future English Teachers. *International Journal of Basic and Applied Sciences*, 14(5), 879-890. DOI: <https://doi.org/10.14419/xganhc13>

**КОТЛЯР Андрій,
ЛЯШОК Любомир,
НЕМЧЕНКО Тетяна**

*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ РЕНЕ ДЕКАРТА ЯК МАТЕМАТИКА І МИСЛИТЕЛЯ

Рене Декарт (1596–1650) є однією з найвизначніших постатей в історії західної філософії та математики, його часто називають «батьком сучасної філософії». Він є ключовою фігурою, з якої починається нова європейська філософія. Він відомий як видатний математик, філософ та засновник нового методу мислення, що поєднав раціоналістичну філософію з математичним способом доведення. Унікальність Декарта полягала у нерозривному зв'язку між його математичними відкриттями та філософською системою. Його праці заклали підвалини новочасної науки, а метод пізнання став зразком для багатьох наступних поколінь учених [2, с.105].

Як математик, Декарт зробив революційний внесок, створивши аналітичну геометрію. Це об'єднання алгебри та геометрії дозволило описувати геометричні фігури за допомогою алгебраїчних рівнянь, що лягло в основу його концепції універсальної математики (*Mathesis Universalis*) [1, с.43]. У математиці він закрив основи аналітичної геометрії, розробив метод координат, ввів сучасні алгебраїчні позначення степенів. Його ідеї створили підґрунтя для розвитку математичного аналізу та подальших досліджень Ісаака Ньютона і Готфріда Лейбніца. Важливим було прагнення Декарта до універсалізації математичного методу: він розглядав математику як універсальну мову науки, здатну описати не лише геометричні форми, а й закони природи. Філософ прагнув створити універсальний метод пізнання, який би забезпечував таку ж незаперечну істину і достовірність, яку він бачив у математиці. Цей метод, заснований на чітких, послідовних кроках, став для Декарта ідеалом для всієї філософської думки [3, с.17].

Декарт вважав, що для досягнення істинного знання потрібно дотримуватись чотирьох основних правил, які відображають дух математичного доказу:

1. Правило очевидності (ніколи не приймати нічого на віру): приймати за істину лише те, що постає розуму ясно і виразно, не допускаючи жодного сумніву.

2. Правило аналізу: розділяти кожну проблему на максимально можливу кількість простих частин, настільки маленьких, наскільки необхідно, щоб краще її вирішити.

3. Правило синтезу: починати мислення з найпростіших об'єктів і поступово підніматися до пізнання більш складних, тобто міркування має будуватися від простого до складного.

4. Правило переліку: робити повні переліки та загальні огляди, щоб переконатися, що нічого не пропущено, тобто робити вичерпні огляди розглядуваної проблеми, розписуючи усе максимально детально.

Ці правила він застосував у своєму філософському пошуку, що призвело до методу методичного сумніву. Цей підхід демонструє математичний стиль мислення – прагнення до чіткої структури й логічної завершеності [2, с.173].

У «Роздумах про першу філософію» Декарт запропонував метод радикального сумніву: усі знання підлягають перевірці, поки не буде знайдено щось абсолютно достовірне [1, с.97]. Філософ розпочав свій пошук з радикального, тотального сумніву в усьому, що він досі вважав істинним. Він стверджував, що органи чуття нас часто обманюють, тому довіряти їм не можна, оскільки в чуттєвому досвіді завжди можна сумніватися. Навіть існування власного тіла і зовнішнього світу може бути сном або ілюзією, спричиненою якоюсь "злою силою", яка завжди ховає від нас істину. Мета цього сумніву полягала не у просуванні скептицизму, а, навпаки, у знаходженні незаперечної, абсолютної істини, яка могла б слугувати фундаментом для всієї науки. В результаті цього процесу він дійшов висновку, що не може сумніватися в одному — у самому факті свого сумніву, тобто свого мислення. Адже, щоб сумніватися, потрібно існувати. Це призвело до його найвідомішої і першої незаперечної істини: "*Cogito, ergo sum*" («Я мислю, отже, я існую») [1, с.24]. Це положення є безумовною й очевидною істиною, яку може перевірити кожен. Це «Я», або Суб'єкт мислення, є чимось відмінним від тіла, оскільки його існування було встановлене раніше і незалежно від існування тіла. Таким чином, першоосновою він визначив мисляче «Я» [1, с.107].

Декарт вважав, що достовірність знання забезпечується не чуттєвим досвідом, а ясними й виразними ідеями, які можна вивести шляхом розумового аналізу. Саме ця установка зближує його філософію з математикою, адже математичні істини існують незалежно від досвіду та виводяться логічним шляхом.

Відштовхуючись від *Cogito*, Декарт розробив свою філософію субстанцій, відому як картезіанський дуалізм [2, с.40]. Він стверджував, що існують дві абсолютно різні субстанції:

1. Мисляча субстанція (*Res cogitans*): сутність, що не має протяжності, але є чистою думкою, свідомістю, волею. До неї належить людська душа, або «Я».

2. Протяжна субстанція (*Res extensa*): сутність, яка не мислить, але має протяжність (займає простір), форму, рух і є матеріальним світом, тобто тілами. Тіло людини є частиною *Res extensa* і підпорядковується законам механіки, як будь-яка машина [2, с.45].

Матеріальний світ, на його думку, є механістичним і підпорядковується законам, які можна виразити математично. Тим самим Декарт стверджував ідею «математизації природи». Водночас розум (*Res cogitans*) є нематеріальним і вільним. Цей дуалізм створює класичну проблему взаємодії між розумом і тілом, яку Декарт намагався вирішити, припустивши їхню взаємодію через шишкоподібну залозу в мозку [2, с.50].

Після встановлення існування мислячого «Я», Декарт переходить до доведення існування Бога. Він вважав, що існування Бога є гарантією істинності ясних і виразних ідей. Декарт використовує кілька аргументів, зокрема онтологічний аргумент, стверджуючи, що ідея досконалої істоти (Бога) не може бути створена недосконалою людиною і, отже, ця ідея сама по собі гарантує реальне існування досконалої істоти. Більше того, як дещо недосконале (людина) може породити ідею абсолютно досконалої істоти? Таким чином, така ідея походить від самої досконалої істоти, тобто Бог вкладає ідею самого себе в наш розум. Це означає, що в людини є вроджені ідеї, до яких належать: ідея «я», ідея Бога, всі положення математики, уявлення про протяжність, простір, час. Існування Бога, як нескінченної, всеблагої та всемогутньої істоти, є гарантом достовірності зовнішнього світу. Оскільки Бог не є обманщиком, він не міг створити людину з таким розумом, що ясно і виразно сприймає зовнішній світ, якщо цей світ насправді не існує. Саме божественна досконалість, на його

думку, виключає можливість всезагальної ілюзії. Таким чином, ясні і виразні ідеї стають критерієм істини, а Бог — її кінцевим гарантом [3, с.102].

Філософські погляди Рене Декарта неможливо розглядати у відриві від його математичного генія. Його раціоналізм і методичний сумнів стали прямим застосуванням принципів аналітичної геометрії та математичної строгості до метафізики. Раціоналізм Декарта є своєрідною протиположністю емпіризму Френсіса Бекона, що визначило розвиток новочасної науки. Декарт забезпечив філософію і науку міцним фундаментом у вигляді "Cogito, ergo sum" і критерієм ясних і виразних ідей. Картезіанський дуалізм визначив основні проблеми філософії свідомості на століття вперед. Його механістичний погляд на тіло людини, як на «машину», став основою для подальших досліджень у галузі фізіології.

Таким чином, у Рене Декарта математика та філософія постають не як окремі дисципліни, а як взаємопов'язані сфери мислення, що прагнуть до єдиної мети – пошуку достовірного знання. Його спроба застосувати математичний метод у філософії стала важливим кроком до формування сучасної науки та змінила уявлення про природу, людину і сам процес пізнання. Спадщина Декарта залишається наріжною в історії думки.

Література

1. Декарт Р. Роздуми про першу філософію. – Київ: Юніверс, 2000.
2. Коплстон Ф. Історія філософії. Т. 4. – Київ: Основи, 1999.
3. Куайн В.Ф. Слово і об'єкт. – Львів: Літопис, 2001.

**КУЗНЕЦОВ Сергій,
БЕЗПАЛЬЧЕНКО Віолетта,
СЕМЕНЧЕНКО Оксана**
Херсонський національний
технічний університет

ВЗАЄМНА НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ЛУЖНИХ СТИЧНИХ ВОД КИСЛИМИ ДИМОВИМИ ГАЗАМИ

Сьогодні в світі більш ніж 60% електроенергії виробляється на теплоелектростанціях. При цьому спалюється газоподібне, рідке або тверде паливо, а в повітря викидається багато небезпечних речовин. Серед них великий відсоток займає двооксид сульфуру і монооксид карбону.

Забруднення повітря навіть у малих дозах може завдати серйозної шкоди здоров'ю людей. Від забруднення атмосферного повітря, насамперед, страждають органи дихання людини. Крім того, оксиди азоту, з'єднуючись в атмосфері з парами води, утворюють кислоти, які у вигляді кислотних дощів потрапляють у ґрунт та закислюють його. Відновлення родючості закислених ґрунтів потребує великих матеріальних витрат.

Метою проведених досліджень була розробка методу взаємної нейтралізації лужних стічних вод кислими газами ТЕЦ до гранично допустимих концентрацій [1].

Стічні води більшості промислових підприємств - це складні фізико-хімічні багатокомпонентні системи, що містять нерозчинні домішки, суспензії, молекулярно - розчинені речовини мінерального і органічного походження. Вони мають специфічне забарвлення, активну реакцію рН 6 - 12,5. Концентрація синтетичних поверхнево-активних речовин та окремих препаратів знаходиться в межах 10-140 мг/л.

Висока лужність стічних вод створює певні труднощі при очищенні цих вод у системі загальноміських очисних споруд, де основним методом є біологічне очищення. Величина рН стічних вод значно впливає на життєдіяльність мікроорганізмів активного мулу аеротенків. Дослідження показали, що за допомогою неадаптованого (активного) мулу аеротенків можна успішно очищати стічні води в межах активної реакції рН 6,5-9,2 при температурі 20°C.

Збільшення лужності стічних вод понад рН 9,2 викликала прогресуюче зниження споживання кисню і відмирання мікроорганізмів [2].

Останнім часом у багатьох країнах досліджується питання використання як нейтралізуючого агента для лужних стічних вод, кислих відпрацьованих димових газів котельних.

Метою цієї роботи є розробка методу та апарату для очищення стічних вод текстильних підприємств газами, що відходять ТЕЦ. Цей метод з економічної погляду, є кращим проти існуючими т.к. не вимагає застосування сірчаної кислоти для нейтралізації лужних стоків.

Запропонований метод нейтралізації лужних стічних вод димовими газами здійснюється у звичайних скруберах. В результаті абсорбції двоокису сірки і вуглецю з димових газів, утворюється кислота, необхідна для нейтралізації луку. Знебарвлення стічних вод золою, що утворюється при згорянні вугілля в паровому казані, відбувається в результаті адсорбції вуглецем забарвлених органічних сполук, що знаходяться в стічних водах. Летуча зола, завдяки відносно великій площі поверхні та високому вмісту вуглецю (понад 40%), є досить хорошим адсорбентом, хоча й менш ефективним, ніж активоване вугілля, яке використовується для видалення органічних сполук зі стічних вод на промислових адсорбційних установках.

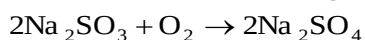
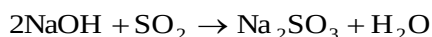
Вимоги до стічних вод такі: стоки повинні бути без запаху, присмаку, безбарвні, мати рН в межах 6,8 - 8,5, містити розчинений кисень 4-6 мг/л, ПАР 0,1 мг/л, мати БПК₅-2,0 мг/л і т.д.

Для вивчення процесу нейтралізації стічних вод відходами ТЕЦ були проведені дослідження на лабораторній установці. Дослідження проводилися на основі натуральних стічних вод Херсонського ХБК та повітряної суміші, що містить сірчистий ангідрид. У завдання лабораторних досліджень входило вивчення впливу різних фізико-хімічних факторів на процес нейтралізації стічних вод та очищення газів від SO₂, виявлення оптимальних параметрів процесу нейтралізації, отримання математичної моделі процесу.

Дослідження на лабораторній установці проводилося методом математичного планування експерименту.

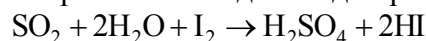
У цій роботі був застосований метод повного факторного експерименту, який дає можливість отримати математичний опис досліджуваного процесу в деякій локальній області досліджуваних параметрів.

При проходженні газоповітряної суміші через шар стічних вод відбувається нейтралізація останніх сірчистим ангідридом. Процес нейтралізації може бути виражений такими рівняннями:

Повна лужність (чи кислотність після процесу нейтралізації) визначалася прямим тестуванням проби стоків (100 мл) зі змішаним індикатором. Застосування цього методу дає можливість визначати активну реакцію рН у широкому діапазоні з досить високою точністю у пофарбованих та каламутних водах.

Визначення концентрації сірчистого ангідриду в газовій суміші до та після процесу нейтралізації проводилося йодометричним методом згідно реакції:

Результати досліджень показали, що запропонований метод знешкодження повністю задовольняє вимогам, які пред'являються до якості стоків, що скидаються. Крім того, досягається великий економічний ефект за рахунок економії сірчаної кислоти, необхідної для нейтралізації стоків при існуючих методах.

Схема промислової очисної установки показана рис.

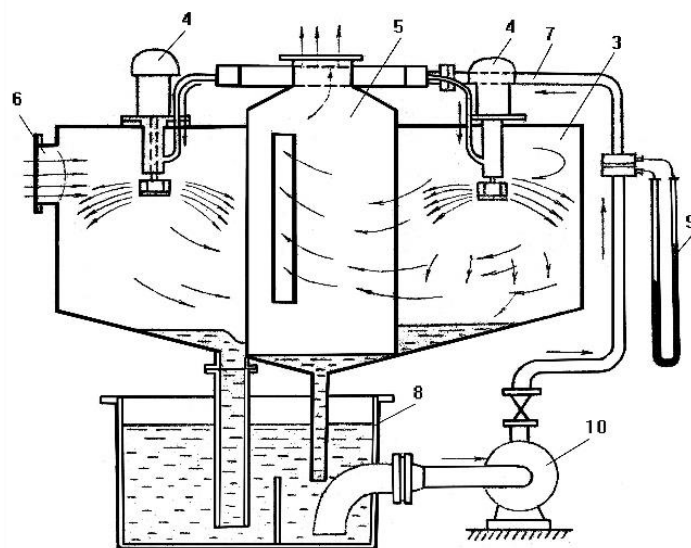

Рис. Торовий абсорбер

Установка складається з абсорбера 3, виконаного у вигляді торового апарату діаметром 3 м і висотою 1,5 м. який має плоский дах та конусне днище. По центру абсорбера встановлена центральна 5 труба з отвором для виходу газу. Вхід газу в абсорбер здійснюється за штуцером 6, привареним до зовнішньої бічної поверхні апарату тангенціально. На плоскому даху апарату розміщені відцентрові розпилювачі рідини 4 з'єднані між собою загальним колектором 7. Подача абсорбенту (стічних вод) колектор здійснювалася за допомогою відцентрового насоса 10 продуктивністю $6 \text{ м}^3/\text{год}$ ($N=3,2 \text{ кВт}$).

У схемі прийнятий замкнутий цикл зрошення з безперервно подачею в систему свіжого розчину та виходом із системи такої ж кількості нейтралізованих стічних вод. Збір рідини, що циркулює в системі, здійснюється у збірнику 8, звідки частина її йде на зрошення абсорбера, а частина виводилася із системи і у вигляді нейтральних стічних вод скидається в каналізацію. Витрата рідини, що подається на зрошення, здійснювався за допомогою діафрагми та дифманометра 9. Такий самий пристрій застосовується для виміру свіжих стічних вод.

Контакт між рідиною та газом в абсорбері здійснювався за рахунок розбризкування рідини відцентровими розпилювачами. Розпилювач складається з вертикального валу, що обертається, на нижній частині якого встановлена турбінка з лопатями. Вал приводиться у обертання за допомогою електродвигуна $N = 0,12 \text{ кВт}$, $n = 2800 \text{ хв}^{-1}$. Рідина надходить у приймальну камеру турбіни і під дією відцентрової сили розбризкується на дрібні краплі, створюючи при цьому розвинену поверхню контакту. Перевагою такого способу розпилення є висока надійність роботи турбіни без засмічення її твердими частинками (золю), що є в газі та розчині. Для рівномірного зрошення всього обсягу абсорбера у ньому встановлюється кілька відцентрових розпилювачів, що перекривають поля зрошення. На дослідній установці встановлено 5 розпилювачів продуктивністю $165 \text{ м}^3/\text{год}$. Очищені гази через центральну трубу 5 викидаються в атмосферу. У трубі передбачено встановлення крапельвідбійних екранів 6 у вигляді шару кілець Рашига.

Література

1. Advancing environmental exposure assessment science to benefit society / Caplin A., Ghandehari M., Lim C., Glimcher P., Thurston G. // Nat. Commun. – 2019. – Vol.10. – No. 1. – Art. No. 1236.
2. Investigating the effects of stove emissions on ocular and cancer cells / Karakocak B.B., Patel S., Ravi N., Biswas P. // Sci. Rep. – 2019. – Vol.9. – Art. No. 1870.
3. Exploring the ternary interactions in Cu-ZnO-ZrO₂ catalysts for efficient CO₂ hydrogenation to methanol / Wang Y., Kattel S., Gao W., Li K., Liu P., Chen J.G., Wang H. // Nat. Commun. – 2019. – Vol.10. – No. 1. – Art. No. 1166.
4. Guru M., Bilgesu A.Y., Pamuk V. Production of oxalic acid from sugar beet molasses by formed nitrogen oxides // Bioresour. Technol. – 2001. – Vol.77. – No. 1. – P.81-86.

**КУЧЕР Олена,
БЕЗНІЦЬКА Наталія**

*ВСП «Херсонський гідрометеорологічний
фаховий коледж Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова»*

ВПЛИВ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ БОРОТЬБИ НА ДОВКІЛЛЯ: ПРИХОВАНІ ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ

У сучасному світі радіоелектронна боротьба (РЕБ) посідає важливе місце у війсьній та безпековій стратегії держав. Вона використовується для перехоплення, приглушення або спотворення сигналів зв'язку, навігації та управління. Проте разом із розвитком технологій РЕБ посилюється і їхній потенційний вплив на навколишнє середовище — питання, яке залишається малодослідженим і часто недооцінюється. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу взаємозв'язку між засобами радіоелектронної боротьби та екологічними наслідками їхнього застосування.

Історія розвитку РЕБ розпочалася під час російсько-японської війни 1904 року. 15 квітня, під час атаки японського флоту на Порт-Артур, російські сили створили радіоперешкоди, які зірвали прицільну стрільбу ворожих кораблів. Цей випадок став першим прикладом ефективного застосування засобів радіоелектронного впливу, що визначило подальший напрям розвитку РЕБ [3]. Відтоді технології постійно вдосконалювалися, але їхня суть залишалася незмінною — контроль над електромагнітним простором.

Радіоелектронна боротьба базується на використанні електромагнітного спектра для виявлення, глушіння або введення в оману електронних систем противника. Її дія охоплює радіолокаційні системи, генератори перешкод, військові засоби зв'язку тощо. Такі пристрої здатні створювати завади між операторами і всіма електронними системами противника, включаючи дрони, системи ППО чи артилерію. Часто вони працюють у широкому частотному діапазоні, використовуючи потужні передавачі, що діють на суші, у морі, в повітрі й навіть у космосі [2].

Основні напрями РЕБ:

- Радіоелектронна розвідка (РЕР) — призначена для виявлення, перехоплення та аналізу сигналів противника. Вона дозволяє визначити місце розташування його технічних засобів і може впливати на керування безпілотниками, змушуючи їх втрачати орієнтацію або повертатися до бази.

- Радіоелектронне придушення (РЕП) — спрямоване на глушіння сигналів, дезорганізацію систем зв'язку, управління і наведення. Такі засоби здатні створювати перешкоди або хибні сигнали, що знижує бойову ефективність противника.

- Радіоелектронний захист (РЕЗ) — система заходів для забезпечення стійкості власних засобів управління і зв'язку. Вона включає методи приховування сигналів, захист від завад, дублювання каналів і застосування перешкодостійких алгоритмів обробки даних.

Залежно від дальності дії, засоби РЕБ поділяють на окопні (до 50 км), тактичні (до 500 км) і стратегічно-оперативні (понад 500 км) [2]. Також розрізняють мобільні комплекси, які можна швидко переміщати, та стаціонарні, призначені для тривалого захисту стратегічних об'єктів.

Екологічні аспекти впливу РЕБ націлені на технічні об'єкти, їхня дія охоплює і біологічне середовище. У зонах активного використання таких систем можуть перебувати люди, тварини й рослини, що піддаються впливу електромагнітних полів.

Більшість радіохвиль, що застосовуються в РЕБ, належать до неіонізуючих видів випромінювання, які не руйнують клітини напряду. Проте високоенергетичні імпульси

можуть викликати локальне нагрівання тканин, порушення орієнтації у тварин, що реагують на магнітне поле, та дезорієнтацію комах, зокрема бджіл.

Деякі дослідження засвідчують вплив електромагнітних полів на ріст рослин, процес фотосинтезу та обмін речовин [1]. Люди, які перебувають у безпосередній близькості до потужних джерел випромінювання, можуть відчувати погіршення самопочуття — головний біль, втоми, нудоту, запаморочення. Існують дані про можливий зв'язок тривалого впливу з підвищенням ризику онкозахворювань [4].

У 1995 році Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) запровадила термін «глобальне електромагнітне забруднення», визнавши його однією з актуальних проблем людства [4]. Рівень цього забруднення постійно зростає, особливо в умовах воєнних конфліктів.

Додатково РЕБ спричиняє шумове забруднення, яке негативно впливає на тварин, що використовують звукову комунікацію або ехолокацію. Це може змінювати міграційні маршрути, викликати стрес і навіть зниження чисельності популяцій [4].

Окрім цього, експлуатація систем РЕБ потребує значних енергоресурсів. Використання дизельних генераторів і транспорту супроводжується викидами шкідливих речовин у повітря, ґрунт і воду. Утилізація електронних компонентів створює додаткові проблеми для екологічної безпеки.

Після початку повномасштабної агресії Росії проти України роль РЕБ у забезпеченні оборони зросла надзвичайно. Хоча ці системи не призначені для впливу на живі організми, їхнє інтенсивне або тривале використання може мати побічні екологічні наслідки.

Проблема впливу електромагнітного випромінювання на довкілля потребує системного наукового дослідження, моніторингу та регулювання. Важливо забезпечити належну утилізацію компонентів РЕБ, мінімізувати енергоспоживання та міжнародно координувати дії щодо зменшення електромагнітного забруднення.

Радіоелектронна боротьба — це не лише питання техніки й безпеки, а й виклик для екології, медицини та етики сучасної війни.

Література

1. Балабак, О. А., Балабак А.В., Василенко О.В.. "Глобальне електромагнітне навантаження та шумове забруднення довкілля в екологічному стані сучасної урбоєкосистеми." Таврійський науковий вісник. Херсон 117 (2021): 264-270.
2. Дуданова, А. О. — «Вплив рівня електромагнітного випромінювання радіо передавальних засобів стільникового зв'язку на стан навколишнього середовища» (магістерська дисертація, КІП)
3. Інститут громадського здоров'я ім. О. М. Марзєєва НАМН України — «Електромагнітне забруднення у великих містах України» health.gov.ua
4. Кожевникова, В. Г. — «Вплив електромагнітного випромінювання на здоров'я людини» (НТУ «Харківський політехнічний інститут», 2024)
5. Форостовський, А. П. "Вплив електромагнітного поля урбоєкосистеми на живі організми (на прикладі міста Хмельницького)." (2023).

*ЛАЗАРЄВА Олександра,
Харківський національний університет
ім. В.Н. Каразіна*

*ЛАЗАРЄВА Наталя
Український державний університет
залізничного транспорту*

ПІДВАЛИНИ ПЕРЕКЛАДУ, ЗАКЛАДЕНІ В ФІЛОСОФІЇ ХРИСТІАНА ВОЛЬФА

Анотація. Розглядається універсальної логічної структури мислення Христіана Вольфа як фундаментальна передумова перекладності. Раціоналістична та систематична логіка, що прагнула ідеальної, універсальної мови мислення. Зважаючи на те, що логіка Вольфа, як чистий раціоналізм, є недостатньою для опису складної реальності природної мови, висвітлюються ідеї критиків його погляду. Зокрема, розглянута позиція Йогана Георга Гамана та Йоганна-Готфріда Гердера, які розвинули історичну обумовленість та суб'єктивну природу мови й відкидали ідею зведення її до чистих логічних формул.

Ключові слова: раціоналістична логіка, Христіан Вольф, структурування мови, закони Розуму, концепція історичності мови, перекладність, методи перекладу.

Христіан Вольф є одним з найпомітніших, але не визнаних філософів німецького Просвітництва. Зв'язок логіки Вольфа з теорією та методами перекладу ґрунтується на ідеї універсальної логічної структури мислення [1], яка передує та лежить в основі будь-якої природної мови. Хоча Вольф не приділяв окремої уваги філософії мови у своїх працях, його погляди на питання мови простежуються в його творах [2].

Раціоналістична та систематична логіка Христіана Вольфа прагнула ідеальної, універсальної мови мислення, де поняття були б чітко визначені, а судження – істинними, виходячи лише з форми. Вольф розумів, що всі люди, незалежно від мови, керуються основними законами Розуму. Ці закони є універсальними та спільними, що є фундаментальною передумовою та пояснює, чому переклад взагалі можливий. Якщо б люди мислили абсолютно різними, непересічними логічними категоріями, це стало б неможливим.

Відповідно до логіки Вольфа, простежується ряд аспектів, що створили основу, вплинувши на підхід до мови, мислення та пізнання. Логіка Вольфа ґрунтується на трьох основних законах мислення: тотожності, суперечності та достатньої підстави. Досконалість мови є дзеркалом думки, відповідно мислення має бути чітким, послідовним і безпомилковим. Щоб думка була чіткою, мова, яка її виражає, повинна бути однозначною – ніякої розмитості чи багатозначності. В ідеалі, кожне слово мало б позначати лише одне чітко визначене поняття, що усуває мовні перешкоди на шляху до істини. Оскільки основні закони мислення, причинно-наслідкові зв'язки є спільними, між мовами існує спільний змістовний простір, який можна перекодувати з однієї мовної системи в іншу.

Вольф вважав, що для досягнення наукової істини необхідно дисциплінувати мову, змушуючи її відповідати суворим вимогам логічної точності. Тож, у логічній системі Вольфа велика увага приділялася правильному визначенню усіх понять. Правильне визначення є, по суті, лінгвістичним підходом до фіксації значень термінів, що запобігає плутанині. У термінологічному та технічному перекладі цей ідеал стає прямим методом усунення будь-якої двозначності оригіналу, використанням точних еквівалентів. Мета – досягти максимальної логічної еквівалентності, як відповідності значень, та функціональної однозначності термінів в певному контексті.

Як і в класичній логіці, Вольф вважає судження, виражене реченням, основою для умовиводів. Істинність висновку залежить від істинності посилок. Тож, судження в логіці – це стандартизована форма речення. Це ілюструє приховану віру Христіана Вольфа в те, що логічна структура є глибинною структурою мови. Природна мова може мати багато варіацій,

але лише приведена до логічної форми (судження) вона стає корисною для раціонального пізнання. В цьому сенсі ідея Вольфа про те, що мова може бути систематизована, безпосередньо стосується перекладу. Процес перекладу – це, по суті, логіко-семантичний аналіз вихідного тексту та його систематизована реконструкція через кодування в іншій мовній системі відповідно до універсальних правил змісту.

Вибір Вольфом латини для написання своїх основних праць та спроба кодифікувати німецьку мову, на яку він згодом перейшов, показує прагнення до лінгвістичної стабільності й універсальності через формування німецької наукової мови та термінології. Його логіка вимагала мови, яка не була б обтяжена емоціями, діалектами чи історичними нашаруваннями, що здатна адекватно виразити філософію як загальнолюдський Розум. Тож, Вольф розглядав мову як необхідний, але потенційно недосконалий інструмент мислення, вимагаючи очищення та структурування мови відповідно до законів Розуму, перш ніж стати надійною основою для наукового знання.

Сучасна теорія перекладу визнає, що логіка Вольфа, як чистий раціоналізм, є недостатньою для опису складної реальності природної мови: В той час, як він зосереджений на чистій логіці (змісті), природна мова містить культурні, емоційні, конотативні та прагматичні елементи, які неможливо повністю звести до логічних формул. Доводиться мати справу не лише з логічною істиною, а також з її культурною та стилістичною подачею.

Погляди інших філософів його часу не збігалися з позицією Христіана Вольфа. На противагу раціоналістичній, формально-логічній системі, ідеалу «прозорі» та «однозначної» мови, Йоганн Георг Гаман та Йоганн-Готфрід Гердер ставили історичну обумовленість та суб'єктивну природу мови. Гаман був найпрямішим лінгвістичним критиком раціоналізму і, зокрема, Вольфа. Він відкидав ідею, що думка може бути відділена від мови та зведена до чистих логічних формул. Він бачив мову як оригінальну, чуттєву, історичну, критикуючи раціоналістичну філософську прозу Вольфа як безплідну та абстрактну, відірвану від життєвого досвіду. Також він підкреслював нерозривність мови з мисленням: немає чистої, дословесної думки, мова є інструментом Розуму. Мислити – означає говорити.

Концепцію історичності мови розвинув Йоганн-Готфрід Гердер, що суперечило прагненню Христіана Вольфа до універсальності системи знань. На противагу законам логіки, незалежним від конкретної мови чи культури, мова з точки зору Гердера, є національною, історичною та індивідуальною. Він вважав мову не лише інструментом, а й органом думки. Відмінність мов через структурні особливості й виразні можливості формує унікальне мислення кожної нації. За переконанням Гердера, мова розвивається органічно разом з культурою та історією народу. Тож, стандартизованій універсальності Вольфа він протиставляв культурний плюралізм та історичну унікальність кожної мови як основи світогляду.

Згідно з сучасним уявленням, Гердер і Гаман були праві в своєму переконанні, що мова формує світогляд. Природна мова з її структурою, метафорами, граматиною впливає на те, як носій мови класифікує та сприймає світ. Словотвір та граматика впливають на те, як люди кодують реальність. Це пізніше лягло в основу гіпотези лінгвістичної відносності Едварда Сепіра та Бенджаміна Ворфа.

Традиційні методи перекладу (трансформаційні), що включають, окрім калькування, описовий переклад, лексичні та граматичні трансформації, виникли саме для подолання історичного розриву. Ці методи дозволяють досягти як точності, так і адаптації перекладу до різних цілей та культурних контекстів. Вони використовують логічну еквівалентність Вольфа як основу, але доповнюють її, враховуючи, як спілкування та переклад залежать від контексту, аудиторії та наміру автора, а не лише від чистих законів Розуму. Тож, погляди Йоганна-Готфріда Гердера з його критикою раціоналізму, доповнені досягненнями сучасної лінгвістики та когнітивної науки є найбільш близьким підходом до сучасного уявлення про зв'язок мови і мислення.

В наш час філософія розглядає мову і мислення як глибоко взаємозалежні, але не тотожні. Мислення не є чистою логікою, як представляв Вольф, і не є повністю детермінованим мовою, як схилилися деякі послідовники Гердера. Значна частина людського мислення асоціативна, образна та вкорінена в чуттєвому досвіді, що відповідає критиці Гамана. Мова є невід'ємною частиною думки. Водночас, для досягнення наукової істини потрібно дисциплінувати мову, використовуючи логічні правила, що підтверджує правильність логіки Христіана Вольфа. Тож, сучасна думка встановлює прямий зв'язок між ідеєю універсальної логіки Вольфа та теорією й методами перекладу, особливо у світлі систематизації та чіткості визначень. Логіка надає філософську гарантію можливості перекладу через універсальність Розуму, а ідеал чіткого визначення слугує методичною вимогою для точних видів перекладу.

З погляду на те, чия система краще описує реальність, можна визначити, що Гердер і Гаман були більш праві щодо природи мови. Вони першими зрозуміли її історичну, культурну та образну силу, яка є фундаментальною для людського досвіду. Вони вбачали в мові живий організм, а не просто логічну схему. Вольф був правий щодо природи логіки та вимог до наукового формалізованого знання. Його вимоги до чіткості та несуперечливості залишаються основою математики, програмування та формальної логіки. У контексті філософії мови та реального людського мислення, більш пророчими є погляди Йоганна-Готфріда Гердера, будучи ближчими до сучасного розуміння та заклавши основи для філософії мови наступного століття.

Попри те, що філософія Христіана Вольфа як чистий логічний раціоналізм виявилася недостатньою для опису складної реальності природної мови, його основна теза про універсальну логіку створює філософський фундамент для можливості перекладу:

- мова може бути систематизована, що прямо впливає на структурні аспекти перекладу;
- виділення універсальної логічної структури думки з вихідного тексту та побудова нової мовної оболонки відповідно до тієї ж структури;
- кожна мова є впорядкованою системою і можна знайти відповідності між цими системами;
- переклад зосереджується на пошуку системних еквівалентів (функціональна еквівалентність, динамічна еквівалентність) на різних рівнях: (лексичному, граматичному та синтаксичному).

Найбільш прямий зв'язок філософії Вольфа з перекладом простежується у сфері наукової та технічної мови. Для наукових цілей – у математиці, формальній логіці чи технічних текстах – очищення від двозначності згідно з логікою Христіана Вольфа є актуальним. Чіткість і точність у науково-технічному перекладі мають пріоритет над стилістикою, тож, при перекладі є прагнення до реалізації ідеалу Вольфа: усуваються культурні двозначності із забезпеченням чіткого, однозначно визначеного значення термінів в обох мовах. Терміни повинні мати сувору відповідність між мовами, що забезпечує наукову та юридичну точність.

Таким чином, хоча філософія Вольфа виявилася занадто жорсткою для опису всієї складності природної мови з її культурними нюансами, його ідеї про універсальний Розум та систематизацію залишаються теоретичною основою, що підтверджує принцип перекладності, а ідеал чіткості Христіана Вольфа є основним методом для технічного перекладу.

Література

1. Logic, or rational thoughts on the powers of the human understanding [electronic resource]: printed for L. Hawes, W. Clarke, and R. Collins, 1770 [4].lxxxviii,228,[6]p.; 8° <https://catalogue.nla.gov.au/catalog/3249393>
2. Theis, R., & Aichele, A. (Hrsg.). (2018). Handbuch Christian Wolff. Wiesbaden: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-14737-2>.

ЛЕВЧЕНКОВ Євген

*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

ЕКООРІЄНТОВАНА SMART-ОСВІТА В ДОБУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ФІЛОСОФСЬКЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ «ЛЮДИНА – МІСТО – ТЕХНОЛОГІЯ»

Перший імпульс до побудови екоорієнтованої освітньої парадигми постає з усвідомлення того, що цифровізація та штучний інтелект уже не є зовнішніми щодо освіти інструментами, а формують нову онтологію навчального середовища, вбудовану в тканину повсякденного міського життя [1]. У цьому вимірі міста, що розвиваються за моделлю smart-суспільства, виступають водночас лабораторіями, інфраструктурою та символічним простором, у якому формується новий тип екологічної свідомості. Кліматичні зміни, урбаністичне перенавантаження та зростання залежності від цифрових платформ перетворюються на єдине проблемне поле, в межах якого освітні практики вже не можуть бути нейтральними щодо довкілля. Відтак екоорієнтована освіта постає не «додатком» до традиційного курикулуму, а засадничою умовою виживання та гідного співіснування людини з техносферою. Саме філософський аналіз дозволяє побачити, що нова парадигма освіти має не лише технологічний, а передусім ціннісний вимір, який задає горизонти можливих форм соціальності. Таким чином, сучасна освітня політика не може бути послідовною, якщо вона не враховує одночасно і потенціал ШІ, і необхідність формування екологічно відповідального громадянства [3].

Філософські засади екоорієнтованої парадигми виявляються насамперед у переосмисленні антропологічного статусу людини, яка більше не може позиціонуватися як центр і господар природи, а мусить мислитися як учасник складної мережі взаємозалежностей [2]. Концепт екологічної свідомості, розроблений у сучасній українській соціальній філософії, підкреслює, що йдеться не лише про знання щодо довкілля, а про трансформацію базових ціннісних орієнтацій і способів практичної дії [2]. У цьому контексті освітній процес набуває характеру простору етичного самовиховання, де формуються установки відповідального ставлення до живого, до міського середовища, до власного тіла і до технологічних посередників. Важливо, що екоорієнтована свідомість не зводиться до моралізаторства, а передбачає розвиток здатності бачити довгострокові наслідки локальних практик споживання, мобільності, інформаційної поведінки. Поступовий перехід від антропоцентризму до екоцентризму в освіті проявляється через нові форми інтеграції природничих, соціогуманітарних і технологічних знань. Саме тому філософія тут виконує роль метарефлексивної рамки, яка дозволяє узгодити різні мови опису світу – від кліматичної науки до урбаністики та цифрових студій [1; 2].

Методологічно екоорієнтована освітня парадигма постає як результат міждисциплінарного синтезу філософії технологій, соціальної екології, цифрової педагогіки та концепції сталого розвитку, де кожен із підходів вносить свою оптику у розуміння взаємодії «людина – місто – техносфера» [3]. Системний та структурно-функціональний аналіз дозволяють розглядати освітні інституції як вузли складних урбаністичних мереж, що акумулюють і перетворюють потоки інформації, енергії, ресурсів [5]. Цифровізація освіти, описана в сучасних дослідженнях, має розумітися не як технічне «оснащення» навчального процесу, а як радикальна зміна режимів доступу до знання, форм комунікації та моделей управління [3]. У такій перспективі важливо ставити питання не лише про ефективність цифрових інструментів, а й про їхній ціннісний і екологічний вплив на практики навчання і повсякденне життя учасників освітнього процесу. Соціальна екологія міста, зі свого боку, підказує, що будь-яка освітня інновація в smart-середовищі неминуче вписана в просторові, інфраструктурні та символічні конфігурації урбанізованої реальності [5]. Отже,

методологічний горизонт екоорієнтованої education не може обмежуватися педагогічними рамками, а повинен включати широке соціально-філософське бачення.

Особливу евристичність має інтерпретація smart-міста як своєрідного «педагогічного ландшафту», в якому технологічні системи, транспортна інфраструктура, енергетичні мережі та публічні простори функціонують як неформальні освітні середовища [1]. Дослідження урбаністики штучного інтелекту показують, що сучасні міста дедалі більше керуються алгоритмами, що аналізують великі масиви даних і оптимізують потоки людей, ресурсів, інформації [7]. Для філософії освіти це означає, що студенти і викладачі проживають свій навчальний досвід у просторі, де кожен крок, переміщення чи цифрова взаємодія стають частиною ширших техносціальних сценаріїв. Стратегії зеленого менеджменту, розроблені для smart-міст, створюють можливість перетворити екологічну політику з «додатку» до міського управління на центральний зміст міської освітньої культури [4]. Університети, розташовані в таких містах, фактично стають лабораторіями моделювання майбутніх форм співіснування людини, природи й алгоритмів, а тому мають брати активну участь у формуванні екологічно відповідальних сценаріїв розвитку урбаністичного простору [1; 4]. У підсумку smart-місто постає не лише як технічний феномен, а як простір ціннісної боротьби за те, якою буде повсякденність прийдешніх поколінь.

Штучний інтелект у цьому контексті виступає амбівалентним чинником, що одночасно підсилює можливості екологічно чутливої освіти та загострює низку ризиків, пов'язаних із нерівністю, контролем і редукцією досвіду до даних. З одного боку, інтелектуальні системи аналізу даних дозволяють виявляти приховані зв'язки між освітніми практиками, споживчою поведінкою та екологічним слідом, відкриваючи простір для адресних педагогічних інтервенцій [3]. З іншого боку, домінування алгоритмічних логік може призводити до технократичної уніфікації освітнього процесу, коли екологічна проблематика редукується до набору індикаторів, що «красиво» візуалізуються, але мало змінюють реальні практики. Філософія технологій наполягає на тому, що штучний інтелект потрібно розуміти не як нейтральний інструмент, а як культурно навантажений феномен, який конституює нові форми влади, суб'єктивності та колективної уяви [2; 3]. Це ставить перед освітою завдання формувати у здобувачів здатність критично читати алгоритмічні інтерфейси, усвідомлювати їхні екологічні наслідки та бачити альтернативи, що виходять за межі логіки «оптимізації будь-якою ціною». Таким чином, інтеграція ШІ в екоорієнтовану освітню парадигму можлива лише за умови, що технологічна грамотність поєднується з етичною і екологічною чутливістю [2].

Соціальна екологія міста надає цінні концептуальні інструменти для розуміння того, як екологічні проблеми вбудовані в структуру повсякденних практик та інституційних рішень [5]. Аналіз урбаністичних середовищ показує, що конфлікти довкола транспорту, зелених зон, шумового та візуального забруднення є не лише технічними, а й глибоко ціннісними, оскільки в них стикаються різні уявлення про «добре життя» в місті [5]. Освіта, яка претендує на екоорієнтованість, мусить включати в себе досвід осмислення таких конфліктів, переводячи їх у площину смислотворення, а не лише у площину «компетентностей» чи норм. Університети, що співпрацюють із муніципалітетами, локальними громадами та бізнесом, здатні створювати навчальні формати, де студенти не просто вивчають екологічні проблеми, а долучаються до проєктування міських інтервенцій – від «зелених» маршрутів до енергозберігальних рішень для кампусів [4; 5]. Така співдія переводить екологічну свідомість із рівня абстрактного знання на рівень практичної *phronesis* – розсудливої дії в конкретних ситуаціях. У результаті формується новий тип міського громадянства, для якого турбота про довкілля є не зовнішнім обов'язком, а елементом власної ідентичності.

Центральним елементом екоорієнтованої освітньої парадигми є університет як агент змін, здатний узгоджувати локальні урбаністичні виклики з глобальними рамками сталого розвитку [3]. Цифровізація університетського середовища відкриває можливості для

гібридних навчальних форматів, у яких поєднуються аудиторні, віртуальні та міські простори, створюючи багатовимірне поле екологічної освіти [1; 3]. Важливо, щоб університетські стратегії не обмежувалися декларативним включенням модулів «екологічної свідомості» чи «сталого мобільності», а трансформували управлінські практики, логістику кампусів, закупівельну політику, партнерства з містом. У цьому сенсі університет стає не лише виробником знань, а й демонстраційним майданчиком, який у публічному просторі репрезентує екологічно відповідні стилі життя та технологічні рішення [4]. Для студентів це означає, що навчальний процес є невіддільним від досвіду проживання в певному міському та цифровому середовищі, де щоденні практики споживання, пересування, комунікації стають «невидимим *sitgiculum*». Через такі практики екоорієнтована парадигма перестає бути суто теоретичним конструктом і набуває характеру конкретних, спостережуваних змін у житті університетської спільноти.

Змістовним горизонтом, який дозволяє системно осмислити екоорієнтовану освіту в smart-місті, є Цілі сталого розвитку, зокрема ЦСР 12 щодо відповідального споживання і виробництва [11]. Дослідження показують, що ця ціль має потужні синергії з іншими ЦСР, утворюючи рамку для комплексних політик у сферах енергетики, транспорту, освіти, місцевого розвитку [11]. Для університетів це означає можливість перетворити глобальні цілі на конкретні навчальні модулі, проєктні завдання, форми місцевої взаємодії, в яких студенти навчаються бачити зв'язок між власними повсякденними практиками та глобальними екологічними процесами. В екоорієнтованій smart-освіті ЦСР виконують роль своєрідної «мови узгодження» між різними акторами – муніципалітетом, бізнесом, громадськими організаціями та освітніми інституціями. Через таку мову формуються нові наративи про розвиток міста, де інновації ІІІ та цифрових платформ співвідносяться з вимогами ресурсної ощадності, соціальної справедливості й міжпоколінної відповідальності [3; 11]. Таким чином, інтеграція ЦСР у освітній простір не лише структурує навчальний зміст, але й надає студентам відчуття причетності до ширших глобальних процесів.

Література

1. Воронкова В., Кивлюк О. Людина у освітньому просторі smart-суспільства. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. 2017. № 10–11. С. 88–95.
2. Карівець І. В., Кудлик З. В. Філософські особливості екологічної свідомості. *Філософські обрії*, 2012, (27), С. 80–90.
3. Кремень В. Г., Биков В. Ю., Ляшенко О. І., Литвинова С. Г., Луговий В. І., Мальований Ю. І., Топузов О. М. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4, № 2. С. 1–49.
4. Лень К. О., Воронкова В. Г. Концептуальні засади стратегій зеленого менеджменту SMART-МІСТА. In: *The 29th International scientific and practical conference “Business culture in the conditions of socio-cultural transformation of society”* (July 23–26, 2024). Lyon, France. International Science Group. 2024. 234 p. (p. 131).
5. Тихомірова Ф. А. Соціальна екологія міста як проблемне поле соціальної філософії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 2019, (25), С. 38–45.
6. Batty M. The emergence and evolution of urban AI. *AI & SOCIETY*. 2023. Vol. 38, № 3. P. 1045–1048.
7. Raman R., Lathabai H., Nedungadi P. Sustainable development goal 12 and its synergies with other SDGs: identification of key research contributions and policy insights. *Discov Sustain*, 2024, 5, 150. <https://doi.org/10.1007/s43621-024-00289-0>

ЛЕНКО Леонід

*Херсонський національний
технічний університет*

КОСМІЧНА ГІПОТЕЗА РЕНЕ ДЕКАРТА

Космічна гіпотеза Рене Декарта є однією з перших системних спроб пояснити будову й походження Всесвіту на основі наукових, а не теологічних принципів. Її основна ідея полягає в тому, що космос є цілісною матеріальною системою, у якій усе підпорядковується законам руху матерії.

Декарт прагнув відмовитися від схоластичних пояснень світу через “цілі” чи “сутності” і замінити їх універсальними механічними закономірностями. Його модель стала переходом від середньовічної картини світу до модерної — тієї, що базується на раціональному мисленні, експерименті й логічному аналізі.

Таким чином, “космічна гіпотеза” Декарта — це не просто спроба описати Всесвіт, а концепція, що символізує народження наукового підходу до розуміння природи.

Рене Декарт (1596–1650) — видатний французький філософ, математик, фізик і мислитель епохи Нового часу. Він здобув блискучу освіту в єзуїтському коледжі Ла-Флеш, де сформувався його інтерес до логіки, математики та природничих наук. Його філософська система ґрунтується на методі сумніву: істинним є лише те знання, яке не викликає жодного сумніву. Звідси походить знаменитий принцип «*Cogito, ergo sum*» «Мислю, отже існую».

У науці Декарт зробив не менш вагомий внесок: саме він створив аналітичну геометрію, заклавши фундамент для сучасної фізики й математичного аналізу. Його науковий метод поєднує раціоналізм і точність математичних доведень, що дозволило йому поширити математичний підхід на вивчення природи та космосу.

Основні ідеї космічної гіпотези Рене Декарта викладені в працях «Світ, або Трактат про світло» (1633) і «Принципи філософії» (1644). У «Трактаті про світло» він розглядав космос як фізичну систему, у якій діють лише механічні сили, а світло тлумачив як хвилеподібний рух частинок матерії. «Принципи філософії» стали спробою узагальнити ці погляди в єдину картину світу, що поєднує метафізику і природознавство.

Декарт прагнув створити універсальний закон природи, який пояснював би не лише земні явища, а й космічні процеси. Ця робота мала революційне значення: уперше Всесвіт було подано як сукупність закономірних рухів, без звернення до надприродних сил.

Декарт вважав, що природа це гігантський механізм, де всі частини взаємодіють подібно до коліщаток у годиннику. Кожен рух має причину, і жодне явище не відбувається випадково.

Він стверджував, що матерія є однорідною субстанцією, розділеною лише кількісно, а не якісно. Усе в природі можна пояснити через властивості розміру, форми та руху частинок. Декарт заперечував існування «порожнечі», тобто простору без матерії, адже простір, на його думку, і є матерія, що має протяжність. Такий підхід поклав початок механістичному світогляду, який став основою європейської науки XVII–XVIII століть.

Одним із ключових положень космічної гіпотези є вихрова теорія. Декарт вважав, що весь Всесвіт заповнений дрібними частинками, які перебувають у безперервному русі, створюючи безліч вихорів.

Навколо кожної зорі, за його уявленнями, утворюється потік матерії, який обертається, захоплюючи навколо себе планети та змушуючи їх рухатися по орбітах. Таким чином, рух планет пояснювався не дією сили тяжіння, а гідродинамічними властивостями середовища.

Ця теорія мала велике значення: вона демонструвала, що небесні явища можна пояснити природними законами, без звернення до містичних сил. Хоча пізніше Ісаак Ньютон спростував її, декартівська модель стала важливим етапом у становленні космологічної науки.

У своїй космології Декарт висунув ідею природного походження Всесвіту. Він припускав, що на початку матерія перебувала у стані хаотичного руху. У процесі розвитку з цього хаосу виникли впорядковані системи – вихори, з яких згодом сформувалися зорі, планети й інші небесні тіла.

Бог, за Декартом, не створює світ у готовому вигляді, а лише встановлює загальні закони руху, за якими матерія самостійно організовується у впорядковані структури.

Таким чином, космос у Декарта – це саморегульована система, що розвивається відповідно до раціональних і постійних природних законів. Цей підхід суттєво відрізнявся від середньовічного уявлення про світ як статичну ієрархічну конструкцію.

Одним із найрадикальніших положень декартівської фізики є заперечення існування порожнечі. Для нього простір і матерія – це одне й те саме, адже простір не може існувати без тіл, що його заповнюють.

Будь-який рух, за Декартом, відбувається не через переміщення тіл у пустоті, а через передавання імпульсу від частинки до частинки, подібно до руху хвиль у рідині. Це означає, що космос є безперервним і взаємопов'язаним середовищем, у якому зміна в одній частині неодмінно впливає на іншу.

Таке бачення сприяло розвитку концепцій суцільного поля, які згодом вплинули на фізику XIX століття – зокрема на ідеї Фарадея та Максвелла.

Космічна гіпотеза Рене Декарта мала колосальне значення для формування наукової картини світу. Вона започаткувала механістичний підхід до розуміння природи, який зосереджував увагу на законах руху та взаємодії матерії.

Хоча його вихрова теорія була замінена ньютонівським законом всесвітнього тяжіння, декартівська ідея Всесвіту як впорядкованої системи стала основою подальших наукових пошуків.

Декарт фактично здійснив перехід від метафізичного до наукового мислення – від віри до логічного доведення, від догми до дослідження. Його космічна гіпотеза залишилася символом початку епохи раціонального пізнання Всесвіту.

Література

1. Берегова Г.Д. Нариси з історії філософської думки. Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2024. 224 с.
2. Декарт Рене. Метафізичні роздуми. Пер. з франц. Зої Борисюк. Київ: Юніверс, 2000.

ЛЕШИК С. В.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ІНФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Інформаційна політика стає одним із ключових переговорних ресурсів України на шляху до членства в ЄС, адже питання медіасвободи, цифрової безпеки, прозорості платформ та стійкості до дезінформації нині є в центрі європейського політичного порядку денного. Зазначимо, що інформаційна політика України вже сьогодні має відчутний євроінтеграційний потенціал, який проявляється у трьох вимірах:

По-перше, у *нормативно-правовому* (гармонізація із DSA, EMFA, AVMSD). Правове поле України у сфері інформації та медіа дедалі більше узгоджується із загальноєвропейськими рамками. Регламент (ЄС) 2022/2065 (Digital Services Act) встановлює вимоги до прозорості онлайн-платформ, протидії незаконному контенту, захисту прав користувачів та відповідальності провайдерів цифрових послуг [1]. Європейський акт про свободу медіа (European Media Freedom Act) підкреслює необхідність гарантування

редакційної незалежності, прозорості структури власності та захисту журналістів від політичного втручання [2]. Українські законодавчі ініціативи - насамперед Закон «Про медіа» - концептуально «підтягують» національне право до цих стандартів, що створює фундамент для спільного регуляторного простору [3].

По-друге, в *інституційному* (трансформація органів влади, поява спеціалізованих центрів протидії дезінформації, розвиток цифрових сервісів). Україна посилює свою роль у європейській системі стратегічних комунікацій. НАТО визначає стратегічні комунікації як скоординоване та належне використання комунікаційних активностей і спроможностей для підтримки політики, операцій та цілей Альянсу. Діяльність НАТО StratCom COE та співпраця з українськими інституціями, включно з досвідом протидії російській дезінформації, дозволяють Україні виступати не лише об'єктом підтримки, а фактичним донором знань та практик для союзників. Це означає, що євроінтеграційний потенціал інформаційної політики виявляється у переході від ролі «реципієнта» до ролі співтворця європейських стандартів інформаційної стійкості [4].

По-третє, у *безпеково-комунікаційному* (участь у формуванні європейських стратегічних комунікацій та механізмів протидії гібридним загрозам). На рівні ЄС формується комплексний підхід до дезінформації та демократичної стійкості (European Democracy Action Plan, FIMI-toolbox, гібридний та кібердипломатичний інструментарій, проекти типу RESIST, European Democracy Shield). Участь України в цих процесах підвищує її політичну суб'єктність та закріплює за нею роль східного форпосту європейської інформаційної безпеки. Водночас це накладає додаткові зобов'язання - дотримуватися високих стандартів свободи слова, медіаплюралізму та прав людини [5].

Однак, навіть за наявності значного потенціалу, інформаційна політика України стикається з низкою структурних, інституційних, правових та етичних проблем, які можуть зменшити ефективність євроінтеграційних зусиль. Наскільки держава зможе перетворити потенціал у реальні результати залежить від здатності подолати ці виклики. Зупинимось на деяких з них.

1) *Конфлікт між безпекою та свободою слова*. У період повномасштабної війни, заходи з інформаційної безпеки часто ставлять під загрозу свободу слова. Зокрема такі перешкоди для журналістів як цензура, відмова в доступі до важливої інформації, самоцензура. Як наслідок, за дослідженням 2023 року, журналісти оцінювали стан свободи слова в Україні на 6.4 з 10 (проти 7.6 у 2019-му), що показує помітне погіршення [6]. Поширена критика пояснює, що деякі обмеження (наприклад, блокування окремих медіа) були сприйняті як надмірні й такі, що підривають стандарти права на інформацію - що суперечить європейським принципам плюралізму та медіа-свободи. Тобто, навіть гармонізовані закони та регуляції можуть залишати простір для надто широкого трактування термінів «безпека», що ставить під сумнів заявлений євроінтеграційний курс.

2) *Медіаконцентрація, олігархічний вплив і ризик «контрольованих медіа»*. Навіть до війни, медіаносії в Україні часто належали олігархам або фінансово впливовим групам. Занепокоєння щодо медіаконцентрації, недостатньої прозорості та ризику перетворення регуляторів на інструменти політичного контролю висловлює і міжнародна спільнота - це підриває довіру до незалежності медіа як передумови стандартів ЄС [7]. Отже, без реального розбалансування олігархічних структур і забезпечення редакційної, фінансової та інституційної незалежності медіа, законодавча гармонізація може залишитися лише формальністю.

3) *Інституційна фрагментація та недостатня координація*. В умовах кризи та воєнного стану нормативна база часто змінюється, що створює невизначеність для медіа, журналістів та громадян, і знижує стабільність медіа середовища. Відсутність чіткої, прозорої та передбачуваної регуляторної політики може підривати довіру до державних інститутів і завадити ефективній імплементації європейських стандартів. Без стабільних і

прозорих інституційних механізмів, навіть найкраще законодавство може не давати очікуваного ефекту.

4) *Ризик інформаційного перевантаження, маніпуляцій і зловживань.* Навіть при наявності політик протидії, контроль може бути недостатнім. До того ж, медіа не завжди витримують тиск: через економічні негаразди, зниження рекламних доходів, безпеку журналістів, втрату ресурсів - незалежні редакції слабшають, що підвищує ризик «вразливих ланок» у інформаційному ланцюгу. Потенціал може знівелюватися, якщо не буде розбудовано ефективні механізми контролю, верифікації, медіаграмотності й стійкості громадянського інформаційного простору.

5) Виклики міжнародному визнанню: європейські інституції уважно стежать за практикою. Міжнародні організації - як-от OSCE, Council of Europe, правозахисні та медіаініціативи вказують, що Україна може втратити підтримку, якщо нове законодавство та заходи не гарантуватимуть баланс між безпекою і свободою слова [5; 6].

Безперечно, окреслені нами проблемні аспекти не означають, що потенціал інформаційної політики України замалий. Навпаки - вони показують, що реалізація потенціалу вимагатиме стратегічного балансу, постійного моніторингу та громадянської участі. Отже, без гарантій свободи слова - ризик втрати довіри; без децентралізації медіавласності - ризик медіаконцентрації й залежності; без прозорих інституцій - ризик інструменталізації регуляцій; без активної інформаційної грамотності і контролю - ризик маніпуляцій та дезінформації. Якщо ці виклики не буде враховано - навіть найкращі закони та реформи можуть залишитися малоефективними і можуть послабити довіру з боку ЄС і створити враження формальної, а не змістовної євроінтеграції.

Література

1. Digital Services Act : Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council. Official Journal of the EU. 2022, 19 October. L 277. 1-68. ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>
2. European Media Freedom Act : Regulation (EU) 2023/0227. Official Journal of the EU. 2023. 14-36.
3. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX. Голос України. 2023, 12. 4-15.
4. NATO StratCom COE Annual Review. Riga, 2022. 128 p.
5. Oliver Money-Kyrle. (2025, March 27). The European Media Freedom Act: The Solution to Capture or Just Fine Art? https://ipi.media/the-european-media-freedom-act-the-solution-to-capture-or-just-fine-art/?utm_source=chatgpt.com
6. Центр прав людини ZMINA. Свобода слова під час війни. Київ, 2023. 48.
7. Кулик О. Політика медіаконцентрації в Україні. Наукові записки Інституту журналістики. Київ, 2018, 42. 77-91.

ЛИТВИЩЕНКО Даниїл

*Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»*

ПОНЯТТЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

Актуальність дослідження. Соціальна відповідальність стала одним із ключових чинників суспільного розвитку в умовах глобальних трансформацій, воєнних викликів та переходу до моделі сталого зростання. У сучасному світі поняття відповідальності виходить за межі добровільної доброчинності, стаючи складовою стратегії управління, інституційного розвитку й державної політики. Особливої актуальності ця проблематика набуває для України, яка інтегрується до європейського простору, реформує систему управління та переживає період соціальних і економічних випробувань.

Мета дослідження – проаналізувати еволюцію поняття соціальної відповідальності у суспільному розвитку, визначити основні тенденції його трансформації в європейському, американському та українському контекстах.

Основний зміст. Поняття соціальної відповідальності (CSR – corporate social responsibility) у XX ст. набуло системного значення завдяки працям Г. Боуена, А. Керолла, М. Фрімена. На сьогодні, сучасна теорія соціальної відповідальності охоплює державні інституції, бізнес, громадські організації та навіть окремих громадян.

Європейська Комісія у документі A Renewed EU Strategy for Corporate Social Responsibility (оновлена редакція 2023 р.) визначає соціальну відповідальність як відповідальність організацій за їхній вплив на суспільство й навколишнє середовище через інтеграцію соціальних, етичних та екологічних аспектів у діяльність [1]. Відповідно до нових European Sustainability Reporting Standards (ESRS) (2023) компанії ЄС зобов'язані розкривати нефінансові показники, що свідчить про перехід до інституціоналізації соціальної відповідальності [2].

В американському контексті соціальна відповідальність еволюціонувала у напрямі стратегічного партнерства бізнесу з державою та громадянським суспільством. За дослідженнями Harvard Business Review (2023), компанії США дедалі частіше розглядають соціальну відповідальність не як витрати, а як інвестицію у довгострокову конкурентну перевагу [3]. Особливого розвитку набули концепти stakeholder capitalism і ESG-підходів (environmental, social, governance), що стали базою корпоративного управління [4].

В Україні після 2022 р. соціальна відповідальність набула нових форм – «кризової» або «воєнної CSR». Організації не лише підтримують економічну стабільність, а й беруть участь у гуманітарних ініціативах, допомозі армії, реабілітації ветеранів, підтримці внутрішньо переміщених осіб. Дослідження Романюк М. та Романюк Т. (2023) показує, що бізнес в Україні поступово переходить від корпоративного благодійництва до системної соціальної відповідальності, інтегрованої у стратегії сталого розвитку [5].

Окрім того, вітчизняні науковці наголошують на важливості формування культури соціальної відповідальності у некомерційному секторі. За даними Андрусів У. та Зелінської Г. (2024), українські некомерційні організації впроваджують принципи циркулярної економіки та етичного управління, що зближує їх із європейськими практиками [6].

Результати та висновки. Еволюція соціальної відповідальності відбувається у трьох напрямках: (1) концептуальному – перехід від філантропії до стратегічної відповідальності; (2) інституційному – формування стандартів, звітності, міжнародних регламентів; (3) соціальному – зростання ролі відповідальності як суспільної норми поведінки та інструменту довіри.

У європейському просторі соціальна відповідальність стає системною складовою політики сталого розвитку, в американському – стратегічною частиною бізнес-моделі, в українському – фактором національної стійкості та соціальної згуртованості. Отже, соціальна відповідальність у XXI ст. трансформується у всеохопну суспільну категорію, яка інтегрує гуманістичні, економічні й екологічні виміри розвитку.

Література

1. European Commission. A Renewed EU Strategy for Corporate Social Responsibility (2023 Update). Brussels: European Union, 2023.
2. Bezverkhyy K. Implementation of European Sustainability Reporting Standards in Ukraine. Foreign Trade: Economics, Finance, Law, 2024, Issue 133.
3. Porter M., Kramer M. The Competitive Advantage of Corporate Philanthropy. Harvard Business Review, 2023 (reprint edition).
4. Freeman R. E., Dmytriiev S. Stakeholder Theory and the Future of CSR. Business & Society Review, 2022, Vol. 127(3), 469–489.
5. Romaniuk M., Romaniuk T. Social Responsibility in Ukraine: Public and Corporate Aspects. The Actual Problems of Regional Economy Development, 2023, Vol. 2(19), 271–279.

6. Andrusiv U., Zelinska H. Transformation of Corporate Social Responsibility Based on Circular Economy Principles. Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Series: Economics and Management), 2024, Issue 2(30), 52–60.
7. The Rise of Partisan CSR: Corporate Responses to the Russia–Ukraine War. Journal of Business Ethics, 2024, Vol. 198, 263–291.

ЛІСЕЦЬКА Ірина,

СІНІЦИНА Алла,

ІВАНОВА Софія

*Івано-Франківський національний
медичний університет*

ФІЛОСОФІЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ПОШИРЕНOSTІ ПАЛІННЯ СЕРЕД ПІДЛІТКОВОГО ТА ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Філософія здоров'я — це система поглядів, що розглядає здоров'я як найвищу цінність людини, основу її щастя, працездатності та гармонії з навколишнім світом. Вона спонукає не лише лікувати хвороби, а й свідомо формувати спосіб життя, який сприяє фізичному, психічному та духовному благополуччю. Бути здоровим — означає жити в гармонії із собою, природою та суспільством, розуміти відповідальність за власне тіло і душу.

Однією з найбільших загроз для здоров'я сучасної людини залишається паління. За статистикою найпоширеніша в світі шкідлива звичка – паління, що набула характеру епідемії та широко поширена серед чоловіків, жінок і дитячого контингенту [6, с. 27]. В Україні ситуація з палінням оцінюється експертами ВООЗ як критична, оскільки кількість осіб, що палять становить 40 % населення, з кожним роком цей показник стрімко зростає. За споживанням сигарет Україна посідає 17-е місце у світі. За даними інформаційного центру з проблем алкоголю, паління і наркотиків в Україні 19 млн. осіб палять сигарети, вік яких 15 років і старші (з них 34 % курять щодня, 6 % - час від часу), що є найвищим показником серед країн Європи. До цієї шкідливої звички щорічно долучаються понад 500 тисяч молоді [1].

Викликає занепокоєння той факт, що дана шкідлива звичка є поширеною серед дітей та підлітків, адже підлітковий вік є вирішальним з точки зору формування світогляду, життєвих цінностей, ставлення до шкідливих звичок, зокрема до тютюнопаління. Відомо, що чим менше вік початку паління – тим більш згубний вплив воно має на здоров'я та тим динамічніше розвивається епідемія. Крім того, у даного контингенту досить швидко виникає звикання до нікотину: кожний третій підліток 12-14 років і кожний другий підліток старший за 15 років палить сигарети. Біля 80 % людей починають палити сигарети у віці до 18 років [2, с. 1490; 3, с. 20; 4, с. 41-42; 5, с. 48].

Отже, питання поширеності шкідливої звички паління, особливо серед осіб підліткового та юнацького віку, залишається актуальним, тому **метою дослідження** було визначення поширеності шкідливої звички паління серед осіб підліткового та юнацького віку для розробки та впровадження в подальшому програми профілактичних заходів.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети було проведено опитування за допомогою спеціально розробленої анкети 136 осіб підліткового та юнацького віку від 15 до 24 років у конфіденційних умовах. Анкета включала 16 питань, що стосувалися виявлення факту наявності шкідливої звички паління; виду, початку і тривалості паління; мотивації до початку та відмови паління; обізнаність про шкідливість паління для здоров'я; скарги із боку ротової порожнини, пов'язані з наявністю шкідливої звички, тощо.

Результати досліджень та їх обговорення. Результати проведеного дослідження показали, що дана шкідлива звичка зустрічається, як серед осіб підліткового, так і серед

респондентів юнацького віку. Серед всіх респондентів $32,4 \pm 1,5$ % визнали себе щоденними курцями. Було встановлено, що рівень поширеності паління підвищується із збільшенням віку анкетованих. Так, поширеність паління серед підлітків становила $26,3 \pm 1,8$ %, тоді як серед осіб юнацького віку цей показник збільшується і становить – $38,5 \pm 2,4$ %. Крім того, тих хто хоч раз робив спробу палити було в 1,4 рази більше. Привертає увагу, що серед близького оточення в родині у $42,8 \pm 2,6$ % респондентів є щоденні курці із значним стажем, це в свою чергу може підвищувати ризик щодо пасивного паління.

Серед опитаних респондентів більшість курців вказали, що палять традицій сигарети – $49,7 \pm 1,9$ %, про використання сучасних (альтернативних) видів паління вказали $41,9 \pm 2,2$ %, а також $8,4 \pm 0,6$ % палять кальян. Крім того, $8,4 \pm 0,8$ % вказали, що змінювали вид паління: серед них $75,3 \pm 2,5$ % перейшли із традиційних сигарет на альтернативні види паління та навпаки – $24,7 \pm 1,3$ % з альтернативних видів паління перейшли на традиційні сигарет.

Серед причин, що спонукали почати палити, були такі відповіді: відчуття новизни – $24,5 \pm 1,2$ %, стресові ситуації – $28,8 \pm 1,4$ %, приклади в родині – $26,7 \pm 1,3$ %, вплив компанії – $16,3 \pm 0,8$ %, інші – $3,7 \pm 0,2$ %. Причому в підлітковому віці домінуючі позиції займає причина відчуття новизни та приклади в родині, а в юнацькому віці – стресові ситуації та вплив компанії. Крім того, незалежно від причини початку паління, $61,3 \pm 2,4$ % респондентів, вказують, що в подальшому палять, тому що звикли.

Висновки. Поширеність шкідливої звички серед опитаних становить $32,4 \pm 1,5$ %, що є несприятливою прогностичною ознакою з точки зору формування та збереження здоров'я даного контингенту. Простежується тенденція до зростання вживання сучасних (альтернативних) видів паління, що відбувається на тлі зниження рівня паління традиційних сигарет серед підлітків. Отримані результати дослідження свідчать про необхідність регулярного проведення мотиваційних бесід про шкідливість паління та необхідність полишити палити, а також одночасного застосування декількох різних заходів для боротьби з тютюнопалінням. Крім того, у профілактичну роботу з паління обов'язково необхідно включити заходи із підвищення мотивації осіб підліткового та юнацького віку щодо здорового способу життя та цінностей здоров'я. Паління — це не лише фізична залежність, а й філософська проблема вибору: між миттєвим задоволенням і довготривалим благополуччям. Людина, яка обирає здоров'я, свідомо формує власну життєву позицію, виявляє силу волі та повагу до себе. У цьому й полягає справжня філософія здоров'я — в усвідомленому прагненні до гармонії, чистоти думок і тіла. Здоров'я — це не просто відсутність хвороби, а активне творення життя, у якому немає місця шкідливим звичкам. Лише тоді суспільство може бути сильним і духовно зрілим, коли кожен його член бере відповідальність за себе.

Література

1. Prevalence of tobacco smoking. Global Health Observatory (GHO) data. <https://www.who.int/gho/tobacco/use/en/>
2. Richard Miech, Lloyd Johnston, Patrick M. O'Malley, Jerald G. Bachman. Trends in Adolescent Vaping, 2017-2019. *N Engl J Med*. 2019. 381:1490-1491.
3. Кривенко Л.С., Тіщенко ОВ, Лепіліна КМ. Вплив альтернативних методів паління на особливості об'єктивних та суб'єктивних показників здоров'я ротової порожнини. Проблеми безперервної медичної освіти та науки. 2020. 2(38): 20–23.
4. Лісецька І.С., Рожко М.М. Поширеність шкідливої звички паління серед осіб підліткового та юнацького віку. *Сучасна педіатрія. Україна*. 2021. 5(117):41-46
5. Пікас О.Б. Куріння цигарок серед населення та його роль у розвитку захворювань. *Вісник проблем біології і медицини*. 2015. 1(126): 48–52.
6. Щерба В.В, Лаврін О.Я. Тютюнокуріння: розповсюдженість та вплив на органи і тканини порожнини рота (огляд літератури). *Клінічна стоматологія*. 2016. 2: 27–33.

ЛОПУШИНСЬКИЙ Іван

*Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу*

ФІЛОСОФІЯ МОВИ: НА РОЗДОРІЖЖІ XXI СТОЛІТТЯ

Сучасна філософія мови переживає критичний етап, що вимагає рішучого відходу від вузькопарадигмальних підходів та встановлення міждисциплінарного синтезу. Класичний «лінгвістичний поворот» XX століття, що зосередився на мові як на первинній реальності, що структурує філософські проблеми, тепер стикається з радикальними викликами, породженими досягненнями у сфері штучного інтелекту (ШІ) та глобальною цифровою комунікацією.

Метою цього дослідження є критичний аналіз ключових парадигм філософії мови – від фундаментальних дихотомій аналітичної філософії до когнітивних критик та українського лінгвокультурного дискурсу – та визначення нових векторів дослідження, потрібних для осмислення феноменів значення, інтенціональності та етики в умовах технологічної гібридизації. Досягнення вітчизняної науки, що акцентують увагу на мові як формі культури та національної ідентичності, забезпечують потрібну гуманістичну противагу техноцентричним зарубіжним моделям.

Методологічна основа нашого дослідження спирається на синтетичний підхід, поєднуючи логіко-лінгвістичний аналіз, характерний для аналітичної традиції (Дж. Сьорл, Л. Вітгентайн), із соціально-критичними та феноменологічними елементами континентальної філософії (Ю. Габермас, постструктуралізм). Дослідження структуроване навколо чотирьох основних вимірів сучасного дискурсу філософії мови: переосмислення класичних дихотомій, критика обчислювального редукціонізму, виклик генеративного ШІ та український культурно-етичний контекст.

Лінгвістична філософія, що набула значної популярності у Великій Британії та США після Другої світової війни, традиційно поділяється на два центральні, хоча й протилежні за суттю, напрямки: філософію ідеальної мови та філософію повсякденної мови. Представники обох напрямків погоджуються з тим, що філософські проблеми є насамперед проблемами мови, проте їхнє відношення до природної мови кардинально різняться.

Сучасний розвиток технологій, зокрема великих мовних моделей (LLMs), вимагає актуалізації та інтеграції цих двох, на перший погляд, несумісних напрямків. Сучасні обчислювальні моделі, по суті, є спробою реалізації ідеальної мови – логічної, уніфікованої системи, проте вони тренуються винятково на масивах природної, повсякденної мови.

На противагу аналітичному фокусу на значенні та логіці, континентальна філософія розвивала інтерес до мови в межах філософії існування. Її протест проти есенціалізму (вчення про сутності) підготував ґрунт для структуралізму, що, на відміну від логічного позитивізму, стартував не від логіки, а від лінгвістики.

Сучасна філософія мови, таким чином, стоїть перед потребою нового синтезу (наприклад, когнітивно-еволюційної теорії мови), що має пояснити не лише роль категоризації та еволюції мислення й мови, але й механізм, який дозволяє людині використовувати мову для оперування чистими абстракціями, що не вимагають безпосереднього тілесного порівняння чи внутрішньої «картини».

Найновішим досягненням зарубіжної науки, що кардинально змінило ландшафт філософії мови, є поява великих мовних моделей (LLMs), зокрема архітектури трансформерів (GPT, Gemini, Claude). Ці моделі тренуються за допомогою самоконтрольованого машинного навчання на величезних обсягах тексту, набуваючи значної прогностичної сили щодо синтаксису, семантики та онтологій, властивих людським мовним корпусам.

Філософія мови має дослідити розрив між лінгвістичною потужністю LLMs та відсутністю їх моральної відповідальності. Хоча моделі не мають інтенціональності, вони продукують мову, що має значні етичні та соціальні наслідки. Це означає, що етичне регулювання повинно бути зовнішнім. Вимоги щодо етичних наслідків функціонування LLMs, які впливають на фундаментальні права, змушують філософію мови стати арбітром у сфері їх впливу на людське розуміння та соціальні норми.

У вітчизняній філософській та лінгвокультурній традиції питання мови має не лише гносеологічне, але й глибоке онтологічне та політичне значення. Теза про взаємозв'язок мови, культури і мислення, підтримана українською школою (Олександр Потебня) та сучасною лінгвокультурологією, є загальновизнаною. Ця традиція акцентує увагу на об'єктивно-універсальній основі мовної картини світу та її суб'єктивно-національній природі, виявляючи системи онтологічних і соціальних уявлень у культурній лексиці. Мова розглядається як універсальна умова існування будь-якої культури та потрібна умова соціалізації індивіда.

Для українського суспільства актуальність мови як виразника національності та форми культури є життєво важливою і досі потребує актуалізації. Історичний досвід, зокрема імперська мовна політика росії XVIII–початку XX століть, радянського союзу впродовж усіх років його існування та й сучасної російської федерації, скерований на дискредитацію та зниження соціального статусу української мови, що наголошує на її критичній ролі у формуванні національної та етнокультурної ідентичності. У цьому контексті філософія мови набуває функції захисника онтологічного зв'язку мови та культури.

У цьому зв'язку філософія мови ХХІ століття виходить за межі традиційного аналізу значення, вимагаючи всебічного синтезу епістемологічних, онтологічних та етичних вимірів. Український філософський дискурс, що розглядає мову як форму буття та ключовий елемент національної ідентичності, надає критичну гуманістичну перспективу. У контексті цифрової комунікації, де ілюзорність спілкування та мова ворожнечі підривають соціальні норми та критичне мислення, філософія мови не може бути суто аналітичною. Вона повинна виконувати нормативно-захисну функцію, спрямовану на збереження онтологічної та культурної цілісності мови.

Дальші дослідження філософії мови мають зосереджуватися на розробленні міждисциплінарних метамовних фреймворків, що дозволять не лише описувати, але й модифікувати та розширювати мовні системи (як людські, так і штучні), забезпечуючи їх відповідність етичним вимогам та культурно-історичному контексту в умовах технологічної гібридизації.

Список використаних джерел

1. Даниленко Л. І. Лінгвістика ХХ - початок ХХІ ст. у пошуках цілісної теорії взаємозв'язку мови, культури і мислення. URL: <https://www.inmo.org.ua/assets/files/Danylenko.%20Linhvistyka%20XX%20%E2%80%93%20pochatku%20XXI%20st..pdf> (дата звернення: 10.11.2025).
2. Коч Н. В. Когнітивна лінгвістика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв: Іліон, 2021. 132 с. URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/3412/1/2021%20%D0%9A%D0%BE%D1%87_%D0%9A%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf (дата звернення: 10.11.2025).
3. Попов, Сергій. Когнітивно-еволюційна теорія мови: обґрунтування. URL: [file:///C:/Users/Administrator/Downloads/22237-Article%20Text-41351-1-10-20230831%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Administrator/Downloads/22237-Article%20Text-41351-1-10-20230831%20(1).pdf) (дата звернення: 10.11.2025).

ЛЯШКЕВИЧ Антоніна

Херсонська державна

морська академія

ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: БАГАТСТВО СЛОВНИКА, КРАСА ТА МИЛОЗВУЧНІСТЬ

Українська мова посідає одне з провідних місць серед слов'янських мов за рівнем естетичної досконалості, розмаїття словникових ресурсів і милозвучності. Її звучання, внутрішня гармонія й образність формувалися упродовж століть, відбиваючи менталітет українців, їхню чутливість до природи, емоційність, творчість та глибину мислення. Естетичний аспект мови не лише визначає її красу, а й виконує важливу культурно творчу та комунікативну функції, впливаючи на способи мислення, самовираження і національну самоідентифікацію всіх, хто дбає про власну мовну і мовленнєву культуру.

Естетичний вимір української мови становить одну з ключових особливостей її функціонування, а також вагомую ознаку культурної ідентичності народу. Упродовж століть українське слово формувалося в тісному зв'язку з фольклорною традицією, природними умовами, ментальними чинниками та духовною культурою. Тому його краса, милозвучність і лексичне багатство — не випадкові риси, а результат складного історичного розвитку та багатоаспектного наукового осмислення.

Наукові студії Івана Огієнка, Олександра Потебні, Юрія Шевельова, Леоніда Булаховського, Агатангела Кримського, Бориса Грінченка, Філарета Колесси, Миколи Сумцова, Олександра Тараненка, Лариси Масенко, Світлани Єрмоленко та інших дослідників заклали ґрунтовну основу для розуміння того, чому українська мова така мелодійна, образна й естетично досконала.

Зупинимося на ключових ознаках української мови, що ілюструють її красу і багатство. Одним із найчастіше визнаних естетичних параметрів української мови є її природна милозвучність. І. Огієнко зазначав, що гармонійність звучання — це «вроджена риса українського слова, що сягає своїми коренями праслов'янських часів» [4]. Фонетичні закономірності, які формують мелодійність, стали предметом досліджень Л. Булаховського, Ю. Шевельова та О. Горбача.

Одним із найхарактерніших явищ є евфонічні чергування, які спрямовані на уникнення важких для вимови збігів звуків. Наприклад: *в Україні - у Києві* (уникнення накопичення приголосних); *і культура, і освіта - й культура, й освіта* (плавність переходу між голосними); *з студентами - із студентами - зі студентами* (евфонічні варіанти прийменників). Це явище

широко аналізувалися у фонетичних студіях Ю. Шевельова, який доводив, що таке варіювання є не випадковістю, а системною ознакою, що відрізняє українську мову від багатьох інших слов'янських мов. Евфонічний ефект забезпечують і регулярні асиміляційні процеси: наприклад, вимова *казка* [казка] чи *просити* [просити] демонструє гармонійне поєднання дзвінких і глухих приголосних (О. Горбач і Л. Булаховський) [2, 39-45].

Наступним явищем є те, що українська мова вирізняється багатим словниковим складом, що сформувався внаслідок тривалого історичного розвитку, фольклорної практики та літературної традиції. Одним із перших системних дослідників лексики був Борис Грінченко і його чотиритомний «*Словарь української мови*», який став фундаментальним свідченням величезного лексичного потенціалу. Агатангел Кримський відзначав, що українська мова має особливо багату лексичну систему для опису природних явищ, настроєвих станів і рухових дій. Це підтверджують дослідження сучасних мовознавців: О. Тараненка, Л. Масенко, С. Єрмоленко. Наприклад: синонімічні ряди: *говорити — мовити — промовляти — висловлюватися — оповідати — звіщати*; слова для позначення погоди і природних станів, описаних фольклористами Ф. Колесою та В. Гнатюком: *мжичка, мряка,*

пороша, завія, сльота, заметіль; розгалужені назви руху чи зору (за Тараненком): *дивитися — глядіти — споглядати — визирати — вдивлятися* [3].

Такі приклади доводять, що українська лексика структурована, здатна передавати найтонші відтінки дій, станів і почуттів.

Вагомий внесок у розуміння естетики мови здійснив Олександр Потебня, який розробив концепцію внутрішньої форми слова — образного ядра, що пов'язує мовний знак із національно-культурним світоглядом [5]. У цьому контексті естетичність української мови розкривається і через символічно насичену лексику: *калина* — символ жіночності, роду й краси (досліджували М. Сумцов, І. Франко); *воля* — ціннісно-навантажене поняття з глибоким культурним резонансом (аналізував Д. Чижевський); *доля / недоля* — слова, пов'язані з міфопоетичними уявленнями, що ґрунтовно описував Потебня.

Образність українського слова формувалася під впливом мелодійності фольклору, що став своєрідним естетичним «кодом» мови. Ритмомелодику фольклору як основи естетичного чуття вивчали Ф. Колесса, М. Грушевський, В. Гнатюк. Їхні здобутки досягли вирішальної ролі у формуванні естетичних норм українського мовлення. Зокрема, закономірним є використання 14-складової коломиїкової формули, яка створює природну ритмічність тексту: *«Ой піду я лужком, лужком — за сестрою в танок...»*. Такі ритмічні структури створено на рівні колективної мовної інтуїції, що формує мелодійність не лише народної пісні, а й сучасного мовлення [6].

Естетичний аспект української мови — це результат глибокого історичного розвитку, постійних творчих процесів у фольклорі та літературі, а також багаторічних досліджень мовознавців і культурологів. Милозвучність українського слова, його багата лексична структура та образність засвідчують органічне поєднання естетики і змісту, що й формує унікальність української мовної культури. Системні фонетичні особливості, широкий і структурований словниковий запас, символічна насиченість лексики та ритмомелодика текстів утворюють комплексний естетичний феномен, який є важливою частиною української ідентичності крізь історичні роки і сучасні події.

Таким чином, українська мова є не лише засобом спілкування, а й естетичним простором, у якому відбивається духовний досвід, культурна спадщина та світогляд незламної нації.

Література

1. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. К.: Либідь, 2001. 224 с.
2. Левченко Т. М., Чубань Т. В., Шинкар Т. С. Лексичні інновації в мові українських ЗМІ // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Українська мова. Том 35 (74). № 2, 2024. С. 39-45
3. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір / Л. Масенко. Київ: КМ Академія, 2004. 164 с.
4. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко (митрополит Іларіон); упоряд., авт. передм. і комент. М. С. Тимошик. [2-ге вид., випр.]. Київ: Наша культура і наука, 2004. 434 с.
5. Потебня Олександр. Естетика і поетика слова : збірник / Олександр Потебня. Київ: Мистецтво, 1985. 301, [1] с. (Пам'ятки естетичної думки).
6. Тоцька Н. І. Засоби милозвучності української мови / Н. І. Тоцька // Українське мовознавство. К., 2000. Вип. 22. С. 3–9.
7. Ярмолінська, М. В. (2017). Фонетична типологія явищ милозвучності (евфонії) української мови // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). № 7, 2017. С. 160–165.

МЕШКОВА-КРАВЧЕНКО Наталія

*Херсонський національний
технічний університет*

ФІЛОСОФСЬКІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В АНАЛІТИЦІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Непередбачуваність, складність, динамічність бізнес-середовища вимагає від підприємців застосування різноманітних методів дослідження для формування інформаційної бази з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Аналітика – є мистецтвом, поєднанням різних методів пізнання для досягнення мети дослідження.

Основними філософськими методами вважають діалектику, метафізику та формальну логіку. До специфічних філософських методів відносять феноменологічний метод, трансцендентальний метод, герменевтику. Слід зазначити, що є також універсальні прийоми пізнання, зокрема, аналіз і синтез, абстрагування, ідеалізація.

Ключовим методом філософії є діалектика. Згідно з ним явище перебуває у процесі зміни, розвитку, в основі якого взаємодія протилежностей. Вважають, що метод діалектики важливий при аналізі таких категорій, як «необхідність-випадковість», «кількість-якість», «одиничне-загальне», «частина-ціле», «простір-час», що є важливим і в економічному контексті.

Необхідно реалізовувати конкретні бізнес-процеси для досягнення мети діяльності суб'єкта господарювання, при цьому випадковість, пов'язана з високим ступенем непередбачуваності бізнес-середовища, суттєво може змінити хід бізнес-процесу, і, як результат, кінцевий результат діяльності. То ж бажано розробляти різні сценарії розвитку, і песимістичний, і оптимістичний, з урахуванням впливу різних факторів, як макросередовища, мезосередовища, мікросередовища, так і внутрішніх факторів бізнесу.

Кількість і якість – це нерозривні категорії в економіці. Кожна дія характеризується кількісними і якісними параметрами. Забезпечення і використання ресурсів оцінюють за кількісними і якісними параметрами. Результат може бути досягнутим як екстенсивним (збільшення кількості), так і інтенсивним (покращення якості) шляхом, які, як правило, поєднуються і, як наслідок, або підвищується, або знижується загальний результат.

Одиничне-загальне. Можна розглядати в аналітиці якості продукції. Рівень якості продукції оцінюють за показниками, що характеризують як окремі характеристики продукції (одиничні), так і якість продукції суб'єкта господарювання (загальні). При цьому є розуміння, що загальний рівень якості продукції суб'єкта господарювання напряду залежить від рівня одиничних показників, а досягнення їх певного рівня можливо за умови загальної політики щодо якості продукції суб'єкта господарювання.

Частина -ціле. Ці категорії досліджуються в економіці в розрізі структури сукупності суб'єктів на макрорівні, мезорівні. Для прийняття обґрунтованого рішення аналізують структуру суб'єкта господарювання, структуру активів, пасивів, структуру витрат, доходу тощо. При цьому аналізують не тільки статичну структуру, а і структуру в динаміці. В рамках факторного аналізу визначають зміну цілого і вплив на цю зміну окремих факторів (частин) та як зміна окремого фактору може вплинути на результат в цілому.

Простір і час – це категорії, які, зокрема, досліджуються у взаємозв'язку при вирішенні питань організації операційної діяльності суб'єкта господарювання.

Дослідження сутності, цілей економічного буття людини та суспільства властиве філософському напрямку метафізики. Методологічною основою метафізики є аналіз економіки як системи, що базується на певних, незмінних принципах. При цьому, метафізика пояснює не тільки те, як функціонує економіка, але і досліджує цінності економіки та роль в житті людини. Так, аксіологія економіки, як філософська дисципліна і розділ економічної теорії, аналізує, як формуються цілісні системи економічних цінностей, що визначає

поведінку суб'єктів господарювання та є основою формування економічної стратегії та політики суб'єкта господарювання.

Науковці наразі розглядають філософію розумної економіки, спрямованої на створення цінності не тільки через фінансові показники, але й через розвиток людського капіталу та соціального добробуту. Основні принципи: це взаємозв'язок між інноваціями, творчістю та підприємництвом [1, с.9].

Філософський метод формальної логіки є основою побудови економічних моделей, зокрема, типів ринків, поведінки агентів на ринках, моделей раціонального вибору, теорії ігор тощо. Впровадження певних символів дозволяє описати зв'язки між певними параметрами, що створює перевагу наочності змістовних економічних тверджень і можливість побудови ієрархічних моделей певних характеристик.

Трансцендентальний метод, що передбачає визначення сушого через розкриття суб'єктивних умов його формоутворення, акцентує увагу на роль людини як співтворця сушого. У економіці – ключовим фактором забезпечення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання є саме персонал. Розуміння аспектів формування та розвитку трудового потенціалу створює основи для прийняття обґрунтованих управлінських рішень в сфері кадрової політики як передумови сталого розвитку суб'єкта господарювання.

Сучасна смарт-економіка враховує соціальні аспекти, частіше впроваджуються етичні бізнес-моделі, які зосереджені на добробуті співробітників, клієнтів і громад [1, с.16].

Метод, що набув актуальності наразі – герменевтика. Вчені розглядають філософську герменевтику як ефективну методологічну основу для осмислення етичного виміру сучасної науки, трансформацію наукового пошуку у форму діалогу з культурними, історичними та ціннісними смислами. Важливим є, що подальші дослідження передбачають врахування філософської спадщини української культури, що збагачує герменевтичний і етичний дискурс завдяки ціннісно-духовному виміру національної думки [2, с.145]. Щодо діяльності суб'єктів господарювання, то філософська герменевтика теж набуває актуальності як методологія розуміння, осмислення цінності бізнесу та здійснення практичної діяльності із забезпеченням моральної відповідальності підприємця.

Аналіз і синтез – універсальні прийоми пізнання, які ефективно використовуються як у філософії, так і в економіці. Абстрагування, зосередження на суттєвих властивостях об'єкта дослідження, важливе при прийнятті управлінських рішень з урахуванням складності суб'єкта господарювання як системи.

Наразі вчені акцентують увагу на виокремлення у філософії економіки філософії окремих аспектів економічного спрямування, зокрема філософії фінансового аналізу. Вказують, що в рамках фінансового аналізу застосовують такі важливі інструменти, як аналіз та синтез, експеримент і моделювання. Активною складовою при цьому виступає людське мислення, яке є найвищою аналітико-синтезованою спроможністю людського розуму та запрограмоване природою [2, с.145].

Економіка суб'єкта господарювання наразі має бути адаптивною та здатною до трансформації в умовах нових загроз і можливостей. Прийняття обґрунтованих управлінських рішень можливо за наявності відповідної аналітичної інформації. Забезпечення сталого розвитку потребує мультидисциплінарного підходу, зокрема застосування філософських основ при проведенні економічних досліджень.

Література

1. Арабаджиев Д., Олексенко Р., Гарбар Г., Андрукайтене Р. Філософія розумної економіки як інтеграція творчості, креативності та інновацій в умовах глобалізації та цифрової ери. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house "Helvetica", 2024. 20 (97). 9–20.
2. Жукевич С. Дискурс «Філософія фінансового аналізу» в структурі економічних знань. *Світ фінансів*, 2024, 3(80). 135–148.
3. Шакун, Н. В.; Мельник, О. Є.; Ковальова, І. О. Роль філософської герменевтики у формуванні етичних орієнтирів для сучасної науки. *Вісник гуманітарних наук*, 2025, 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15826018>.

**МОМОТОК Олена,
САФОНОВА Єлизавета**
*Херсонський національний
технічний університет*

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПРАВА ТА ЙОГО ЦІННІСНОГО ВИМІРУ

Філософія права як галузь гуманітарного знання має подвійний характер: вона поєднує логічний аналіз правових явищ із пошуком їхнього морального, культурного та духовного сенсу. В умовах сучасного суспільства, де відбуваються процеси глобалізації, правової інтеграції й водночас кризи моральності, зростає потреба у філософському осмисленні права як цінності.

Сучасна філософія права посідає особливе місце в системі гуманітарних знань, адже вона не лише пояснює сутність правових явищ, але й розкриває їх морально-ціннісну природу. В умовах трансформації правової системи України, становлення демократичних інститутів і переосмислення ролі людини в суспільстві, філософське осмислення права набуває надзвичайної актуальності. На думку українських дослідників, філософія права виступає інтеграційним полем між юриспруденцією, етикою та соціальною філософією, дозволяючи сформулювати цілісне бачення права як феномену духовної культури [5].

Філософське розуміння права дозволяє побачити за нормами і законами їх внутрішню мету – утвердження гідності, свободи та справедливості. Право перестає сприйматися лише як інструмент державного примусу, натомість воно постає як вища духовна форма життя людини в суспільстві. Як зазначають сучасні дослідники, філософія права покликана повернути праву його гуманістичний зміст, відновити в ньому зв'язок із моральністю й культурою [5].

Питання про сутність права є центральним у філософсько-правовій науці. У класичному розумінні, право визначалося як система норм, встановлених державою, проте такий підхід зводить його до зовнішньої норми поведінки, а не до внутрішнього сенсу. У філософії права під правом розуміють не лише зовнішню норму поведінки, а насамперед ціннісно-смыслову форму існування людини у світі соціальних відносин.

На думку В. Оборотова, право слід розглядати як феномен культури, у якому відбивається рівень духовності суспільства. Він зазначає, що «право не може бути відокремлене від культури, оскільки є її смисловим і моральним ядром» [1]. У цьому контексті право – це не лише юридична система, а прояв духовного розвитку нації, показник її моральної зрілості.

У контексті філософсько-правового осмислення важливо звернути увагу на антропологічний вимір права. Людина стає не лише як об'єкт правового регулювання, а як його джерело і мета. Сама людська гідність, свобода вибору та моральна відповідальність формують основу правового мислення. Як зазначає О. Скрипник, філософія права має на меті «утвердження людини як духовної істоти, здатної до морального вибору» [4]. Це означає, що право не може бути зведене до формальних процедур – воно має відображати внутрішню цінність людського буття.

Крім того, право має соціальну природу, воно виникає як результат потреби людей у регулюванні поведінки, у забезпеченні взаємоповаги й безпеки. Але саме філософія права дозволяє піднятися над утилітарним розумінням і побачити, що закон має цінність лише тоді, коли він відображає моральну істину й захищає гідність людини [5].

Іншим аспектом є діалог між позитивним правом і природним правом. У сучасній правовій науці точиться дискусія щодо того, чи може закон, ухвалений державою, бути морально несправедливим. Філософія права дозволяє критично оцінити позитивне право,

створюючи його з універсальними моральними принципами. Таким чином, філософія права виконує функцію морального арбітра, що дозволяє уникнути правового формалізму.

Проблема співвідношення права і моралі завжди стояла в центрі філософсько-правових роздумів. Ще І. Кант зазначав, що мораль визначає внутрішні мотиви людини, тоді як право регулює її зовнішні дії. Проте обидві сфери спрямовані на досягнення однієї мети – встановлення порядку, який відповідає принципу справедливості.

С. Козловський підкреслює, що мораль і право не є ідентичними, але між ними існує «смилова єдність», оскільки без моральної основи право втрачає свою легітимність [2]. У цьому сенсі мораль можна розглядати як духовний фундамент права, а право – як практичне втілення моральних норм у суспільному житті.

Справедливість виступає критерієм істинності права. Як зазначає Оборотов, справедливість є не лише правовою, а передусім етичною категорією, що надає сенсу будь-якому правопорядку [1]. Якщо закони суперечать справедливості, вони не можуть претендувати на моральне визнання. Це означає, що філософія права відіграє роль «совісті» юридичної науки, вона оцінює норми не лише з позиції законності, а й з позиції моральної правди.

У цьому контексті важливо також розглядати право як комунікативну практику. Правові норми не працюють у вакуумі – вони реалізуються через соціальну взаємодію, діалог, консенсус. Сучасні філософські концепції, зокрема герменевтика та дискурсивна етика, підкреслюють значення інтерпретації та комунікації у правовій сфері. Право стає простором, де формується спільне розуміння справедливості, а не лише механізмом регулювання. Як відомо в сучасних концепціях філософії права, «правова комунікація є способом узгодження цінностей у плюралістичному суспільстві» [5].

Таким чином, моральність і справедливість – це не додаткові, а невід’ємні ознаки справжнього права. Саме через мораль право зберігає зв’язок із духовністю, а через справедливість – із людяністю. У цьому проявляється його філософська сутність як втілення морального розуму в соціальних формах.

Поняття свободи посідає ключове місце у філософії права, адже право визначається через межі свободи. Як зазначає С. Козловський, право – це «міра свободи, що забезпечує гармонію між індивідуальним і суспільним» [2]. У цьому аспекті свобода виступає не протилежністю, а сутністю права.

Філософи Нового часу розглядали право як інституційне оформлення свободи: воно не нав’язується людині зовні, а виражає її внутрішню здатність діяти розумно. Ця думка актуальна й для сучасного суспільства. Право, засноване на примусі, породжує страх, але не довіру; натомість право, засноване на свободі, формує громадянську відповідальність і моральну культуру [6]. У межах сучасної філософії права свобода розуміється як взаємна повага до гідності іншого. Тобто справжня свобода можлива лише там, де вона обмежується моральним законом і правами інших людей. Це принципово відрізняє правову свободу від свавілля. У цьому сенсі право стає простором духовної самореалізації, де людина може бути вільною, не порушуючи гармонії спільного життя.

Право завжди несе в собі систему цінностей. Воно не можна існувати поза моральними орієнтирами, адже будь-яка норма права передбачає певне виявлення про добро, зло, справедливість і гідність. Як зазначає В. Оборотов, «філософія права покликана зберегти внутрішню єдність морального, правового і культурного вимірів суспільного життя» [1]. На рис. 1 відображено ключові філософсько-правові концепції, що розкривають ціннісний вимір права: моральність, антропоцентризм, природне право, моральний закон і культурний контекст. Ці поняття формують основу правового світогляду, в якому право постає не як механізм контролю, а як простір духовної самореалізації людини. Вони демонструють, що справжнє право неможливо без внутрішнього зв’язку з етикою, культурою та свободою, а його легітимність залежить від здатності втілювати моральні ідеали в соціальну практику.

Рис. 1. Ключові ціннісні виміри філософії права

Аксіологічний підхід дозволяє побачити, що право не просто регулює поведінку, а формує духовну свідомість людини. Саме через право суспільство визначає, які цінності є базовими – рівність, свобода, повага, мир, порядок. Якщо ці цінності втрачаються, право перетворюється на формальний інструмент влади, втрачаючи свою гуманістичну місію [6].

Формування правової культури є проявом усвідомлення ціннісного змісту права. Це не лише знання законів, а й моральна готовність їх дотримуватись. У цьому контексті роль філософії права полягає в тому, щоб навчити бачити за юридичними нормами їх духовний сенс – бачити в праві не примус, а моральну можливість жити гідно.

Нарешті, варто звернути увагу на роль філософії права у формуванні правосвідомості. Правосвідомість – це не просто знання норми, а глибоке внутрішнє переконання в їх моральній обґрунтованості. Вона включає здатність критично мислити, оцінювати правові явища з позиції гуманізму та справедливості. Як зазначає В. Оборотов, «філософія права сприяє формуванню зрілої правосвідомості, що базується на моральних і духовних засадах» [3]. У цьому сенсі філософія права є не лише академічною дисципліною, а й інструментом морального виховання громадянина.

Філософія права є основою правового світогляду. Вона розкриває не лише теоретичні основи правопорядку, але й його духовну сутність – єдність свободи, моралі та справедливості. Без філософського осмислення право ризикує втратити свій гуманістичний зміст, перетворюючись на механічний набір правил.

Справжнє право починається там, де закон збігається зі справедливістю, а свобода узгоджується з моральністю. Саме в цьому і полягає його ціннісний вимір. Філософія права, таким чином, виступає не лише теоретичною наукою, а й світоглядною основою формування демократичної правової культури, що визнає людину найвищою соціальною цінністю. Таким чином, філософія права є не лише теоретичною дисципліною, а й духовною основою розвитку правової цивілізації, в якій людина визнається найвищою цінністю.

Література

1. Козловський В. Про моральну природу права. Вісник Національної академії наук України. 2009. № 3. С. 13–16. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8486/03>
2. Козловський В. Право як етична реальність. Вісник Національної академії наук України. 2009. № 4. С. 43–46. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8496>
3. Оборотов В. Про предмет філософії права. Вісник Національної академії наук України. 2009. № 9. С. 14–17. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8491/09>
4. Скрипник О. Філософія права як система духовних цінностей. Вісник Національної академії наук України. 2009. № 2. С. 36–40. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789>

5. Філософія права: сучасні концепції : [зб. наук. пр.]. Вісник Національної академії наук України. 2009. № 6. 64 с. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8488>
6. Філософія права: сучасні підходи : [зб. наук. пр.]. Науковий вісник МЕНУ : Серія Право. 2012. Вип. 4. 120 с. URL: <http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/handle/123456789>

НЕДОДАЄВ Ігор,

БІЛОУСОВА Тетяна

Херсонський державний

аграрно-економічний університет

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ МАТЕМАТИЧНІ МОДЕЛІ В УПРАВЛІННІ АКВАКУЛЬТУРОЮ

Математика є універсальною мовою науки, засобом пізнання закономірностей природи та інструментом осмислення взаємозв'язків у складних системах. У філософському аспекті вона поєднує абстрактне мислення з практичним досвідом, відкриваючи можливість передбачати та керувати природними процесами. Одним із напрямів, де це поєднання виявляється особливо виразно, є сучасне рибництво.

Математичні методи та моделі сьогодні активно використовують у системах розведення риб для оптимізації біологічних, технологічних та економічних процесів, що робить їх не лише інструментом аналізу, а й засобом формування нової культури господарювання [1-3].

Розведення риб є складною біотехнічною системою, у якій взаємодіють чисельні фактори — біологічні, екологічні, технологічні та економічні. Їхнє ефективне поєднання неможливе без точних розрахунків та прогнозів. Незважаючи на значну кількість прикладних досліджень, недостатньо розкрито філософський аспект застосування математичних методів у цій галузі — як прояв гармонії між природою, технологією та людським розумом. Саме цей аспект становить науковий інтерес [4].

У сучасних наукових роботах значна увага приділяється математичному моделюванню процесів зростання риб, динаміки популяцій, управлінню годівлею та прогнозуванню рентабельності господарства.

Використовуються такі моделі, як:

- Біологічні моделі росту (Карл Людвіг фон Берталанфі, Оскар Гомперц, логістична модель), що описують залежність маси риби від віку та умов утримання.
- Диференціальні та різницеві рівняння, що моделюють зміну чисельності популяції у часі.
- Оптимізаційні моделі для визначення найефективніших стратегій годівлі та використання ресурсів.
- Економіко-математичні моделі, що оцінюють співвідношення витрат та прибутку за різних умов виробництва.

Застосування штучного інтелекту та нейронних мереж у рибництві є новим етапом математизації галузі. Вони дозволяють обробляти великі обсяги даних, отриманих із сенсорів та систем моніторингу водної середовища, що забезпечує точне управління технологічними процесами [5-9].

Нашою метою є філософське осмислення ролі математики як інструменту пізнання, управління та гармонізації природних процесів у системах розведення риб, а також виявлення взаємозв'язку між теоретичними математичними моделями та практичними результатами в галузі аквакультури.

Математичне моделювання у рибництві сприяє перетворенню природних процесів на керовані системи. За допомогою математичних рівнянь описуються такі параметри, як темпи зростання, швидкість метаболізму, споживання корму, зміни у водній середовищі.

Сучасні моделі дозволяють:

- прогнозувати оптимальну годину збору врожаю риби;
- розраховувати економічно доцільні обсяги корму;
- визначати вплив температури та рівня кисню на швидкість зростання;
- оцінювати стабільність екосистеми при інтенсивному виробництві.

Таким чином, математика стає не лише інструментом точних розрахунків, а й засобом формування нової екологічно орієнтованої парадигми господарювання. У філософському вимірі це відображає ідею гармонії людини з природою: через математичне осмислення біологічних процесів людина не руйнує середовище, а навчається керувати ним і відповідально і розумно [6-7;10-11].

Сучасний етап розвитку рибництва характеризується переходом до інтелектуалізованих систем управління, в яких ключову роль створюють технології штучного інтелекту (ШІ). Штучний інтелект дає можливість: автоматично визначати параметри здоров'я риби за відеозображенням чи сенсорними даними; прогнозувати зростання та розвиток популяції на основі історичних і поточних даних; оптимізувати процес годування, знижуючи витрати кормів та навантаження на довкілля; аналізувати якість води та швидко виявляти ризики дефіциту кисню або перевищення рівня токсичних речовин; формувати рекомендації щодо режимів освітлення, температури й щільності посадки риби. Доведено, що використання нейронних мереж у поєднанні з математичним моделюванням забезпечує підвищення точності прогнозів до 90–95 %, що значно перевищує можливості традиційних емпіричних підходів.

Висновки:

1. Математика є фундаментом сучасного рибництва, оскільки забезпечує системний підхід до управління біологічними та технологічними процесами.

2. Математичне моделювання дозволяє передбачати наслідки прийнятих рішень та зменшувати ризики, що підвищує ефективність та екологічну стабільність виробництва.

3. Філософія математики в системах розведення риб виявляється у прагненні до гармонії між абстрактним мисленням та живою природою, між розрахунком та відповідальністю.

4. Розвиток математичних методів у рибництві — це не лише науково-технічний поступ, а й вираження нового етапу мислення, де математика стає інструментом гармонійного співіснування людини та природи [2-4].

Застосування штучного інтелекту в поєднанні з математичними моделями відкриває нові можливості для оптимізації виробництва, підвищення його ефективності та збереження природного балансу у водних екосистемах.

Література

1. Берталанфі, Л. Загальна теорія систем. Критичний огляд. - М.: Прогрес, 1969. - 344 с.
2. Popper, K. Logic of Scientific Discovery. - London: Routledge, 2002. - 480 p.
3. Хмельовський, В. Г. Філософія математики: історія, ідеї, перспективи розвитку. - К.: Логос, 2018. - 312 с.
4. Сисоєв, А. В. Системний підхід у біоекономіці та філософії природокористування. - Одеса: Астропринт, 2019. - 210 с.
5. Гомперц, Б. Про закон смертності людини та аналогічні закономірності для інших живих істот. — Журнал Королівського статистичного товариства, 1825.
6. Князєв, В. І., Марченко, Т. П. Математичне моделювання процесів зростання риб у ставкових господарствах. - Наукові праці Інституту рибного господарства НААН України, 2021. - № 45. - С. 52-59.
7. Махмудов, Ш. А., Махмудов, А. Ш. Математичне моделювання зростання риб та оптимізація годівлі в аквакультурі. - Вісник рибного господарства, 2020. - № 4 (80). - С. 33-39.
8. Пойа, Д. Як розв'язувати завдання: Посібник з евристики. - К.: Лібідь, 2001. - 288 с.
9. Stergiou, K. I., & Karpouzi, V. S. Artificial neural networks in fishery science: Modelling and applications. - Reviews in Fish Biology and Fisheries, 2019. - Vol. 29, No. 3. - P. 617-641.
10. FAO (Food and Agriculture Organization). The State of World Fisheries and Aquaculture 2024. - Rome: FAO, 2024. - 266 p.
11. Ющенко, О. М., Гончаренко, І. В. Використання математичних моделей для прогнозування зростання риби в умовах аквакультури. - Вісник аграрної науки, 2022. - № 9. - С. 87-92.

ПАСТУШЕНКО Сергій

Відокремлений підрозділ

*Національного університету біоресурсів
і природокористування України*

Бережанський агротехнічний інститут

УНІВЕРСИТЕТ ЯК СИНТЕЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Стратегією розвитку вищої освіти в Україні [1] ідентифіковано наявні ключові проблеми вищої освіти держави, які разом із зовнішніми та внутрішніми викликами негативно впливають на можливості її подальшого розвитку. Місією вищої освіти є інтелектуальний, культурний і професійний розвиток особистості, формування ЗВО людського капіталу, створення ними інтелектуальних та інноваційних продуктів, просування етичних принципів, згуртування суспільства для утвердження України як рівноправного члена європейської спільноти.

Анотація змісту головних положень місії й стратегічної цілі

- Наріжним каменем всіх видів діяльності університету ставиться студент – суб'єкт і продукт нашої діяльності – головний наш роботодавець.
- Впровадження підходу до освіти – кожне обличчя є індивідуальним.
- Просування в регіоні, Україні та світі індивідуальної, ексклюзивної, виняткової траєкторії розвитку університету.
- Підпорядкування університетської структури менеджменту та адміністрування – першим трьома пунктам. Всі служать головній справі – підготовці лідерів для аграрного середовища України та інших держав.
- Ціннісними орієнтирами університетського середовища в документі є:
- Створення середовища – живого співтовариства ЗВО, в якому вільно просуваються знання, проводяться інтелектуальні відкриття і будуються дружні відносини в житті.
- Наділення здобувачів вищої освіти повноваженнями на досягнення мети, маючи час власного життя, при підготовці до місії свого життя.
- Ми докладаємо особливих зусиль щодо утримання, зацікавлення, пошуку й залучення до роботи найкращих людей для виконання місії ЗВО.
- Ми заохочуємо рух за духовним, професійним, творчим, науково-інноваційним і соціально орієнтованим розвитком і відзначаємо кожного з партнерів освітнього процесу за єдиним критерієм – наслідками їх зростання.
- Ми усвідомлюємо відповідальність перед Богом, на основі чого вимагаємо від себе високих стандартів професійної та людської етики й моралі.
- Ми підтверджуємо принцип гуманізму, демократії й відкритості до комунікації, як інструменти, що дозволяють забезпечити реалізацію місії ЗВО.
- Ми стверджуємо, що якостями, які повинні мати претенденти на роботу є: здібність, правдивість, духовність і нульова терпимість до корупції.

Принципи діяльності через які ЗВО реалізовує своє призначення:

- формування індивідуальності та безперечної особливості поміж ЗВО;
- активну життєву позицію учасників освітнього процесу в реалізації місії та цінностей ЗВО на основі розуміння, що вони є владою, здійснюючи її через колегіальні та виконавчі органи ЗВО, інституту, факультету, кафедри;
- систему адміністрування, що ґрунтується на принципах гуманізму, демократії та відкритості до комунікації, яка гарантує право свободи думки й слова, совісті та переконань учасникам освітнього процесу, мотивацію участі у розробці рішень виконавчих органів, які показують їхню волю та інтереси;

– запровадження прозорості, вільної, чесної та конкурентної процедури обрання уповноважених осіб, що представлятимуть в колегіальному органі інтереси здобувачів, викладачів та інших груп учасників освітнього процесу;

– принцип рівності – всі законні рішення виконавчих і колегіальних органів, мають однакову силу і застосовуються однаково для всіх партнерів;

– недискримінаційний, неупереджений підхід щодо розподілу прав й повноважень між партнерами, а не плекання управлінської єдиноначальності;

– перетворення зі статусу бюджетної установи у статус некомерційної установи, як крок економічної дерегуляції, що збільшує можливості розвитку університету та відповідальність всіх учасників освітнього процесу.

Авторське бачення Стратегії реформації та розвитку даного ЗВО, як «запитання-відповідь» було конкретизовано в інтерв'ю каналу НІС-ТВ [17].

Важливі аспекти професійної та гуманітарної освітньої діяльності ЗВО, на яких варто зосередитися у повоєнній Україні:

Освітнє служіння суспільству крізь призму моральності. Нинішні викладачі, зрощуючи молодь, мають ділитися не лише знаннями, а й мудрістю життя, власним досвідом того, чому навчають. Вони повинні сприяти у пошуку свого місця у світі, утверджувати в студентів морально-інтелектуальні дороговкази-орієнтири, які приведуть їх до Істини. Навчати добрих справ потрібно не лише словами, а й власним прикладом та вчинками. Успішне виконання освітою свого призначення – формування морально свідомого суспільства України через виховання морально свідомих його членів, залежить насамперед від особистої моральної гідності й професіоналізму представників освітньої галузі [18].

Автономія ЗВО. Місією ЗВО для автономних структурних підрозділів стає координація, піклування і допомога у зростанні в кожній з галузей підготовки фахівців. Це активізує науковців, викладачів, співробітників, здобувачів. Користуючись полем такої автономії, вони налагоджуватимуть порозуміння з бізнесом, іншими партнерами в Україні й за кордоном, як у науково-практичних, так і в освітніх проєктах.

Інноваційна трансформація. Інноваційній трансформації, на нашу думку, належить підпорядкувати будь-який з напрямів діяльності ЗВО, наприклад так, як наведено нижче.

Освітній процес. Ідея щодо освітньої моделі – «кожне обличчя є індивідуальним» пріоритетним стає педагогічний підхід, де центральне місце посідає особистість здобувача, його самоцінність, суб'єктний досвід та індивідуальні потреби.

Наукова творчість. Цей напрям потребує побудови, діяльності й розвитку реальної, а не уявної інноваційної структури ЗВО, наприклад, парку інновацій – місця концентрації талантів, компаній, фондів, ідей, подій, середовища для зростання, або центру науково-освітньої діяльності, як-то інноваційний хаб, де відбувається співпраця між наукою, бізнесом та державою, або освітній хаб, де можна отримати додаткові знання.

Трудові відносини. Забезпечення балансу між інтересами адміністрації й працівників, інтелектуалізацією трудової діяльності та її креативністю, що включає гнучкість мислення, здатність бачити нестандартне у звичному, а також наполегливість і віру у власні сили для втілення задумів. Упровадження в ЗВО за прикладом [19] інноваційної для України моделі трудових відносин, що будуються на служінні, культурі спільного блага, відмовившись від моделі, побудованої на власному престижі та інстинкті самозбереження.

Гідність в академічній кар'єрі. Це концепція, пов'язана зі здатністю до автономії та свободи для утвердження соціальної ідентичності, переконань і цінностей. Вона передбачає доступ до гідних умов праці та надання перспектив зростання, щоб зробити діяльність значущою та наділяючи плідну працю сенсом і суспільною корисністю. Занепад статусу викладача сприяв низьким зарплатам, зростанню бюрократії та відштовхнув молодь від академічної кар'єри, і нині, під час війни, це лише погіршилося. Це зумовлює розробку та реалізацію нових практик приведення у відповідність оплати праці не лише можливостям держави, а й потенціалом, що створюється ЗВО. Сенс академічної кар'єри ґрунтується на

ціннісному підході, який прагне трансформувати індивідів і націю, а не лише виробляти знання. Успіх не слід вимірювати виключно чисельними показниками, такими як кількість публікацій, кількість порад або обсяг мережі впливу, що часто призводить до вигорання. Натомість фокус має бути зміщений у бік якості роботи, чесного розподілу завдань і надання часу для творчості – через політику ЗВО, що сприяє: збалансованому навантаженню; боротьбі з академічною перевтомою в рамках кар’єри; різноманіттю кар’єрних шляхів, що включають інновації, виробничі консультування, культурне зростання, видавництво тощо.

Культура національної ідентичності. Національно-патріотичне виховання, що поєднує громадянсько-патріотичне, духовно-моральне виховання та співпрацю із закордонними українцями. Вагомим відгуком ЗВО на завдання, встановлені ЗУ, буде не лише зрощування такої культури безпосередньо в університеті, а й участь у формуванні та діяльності Координаційних рад з питань утвердження ідентичності при місцевих органах виконавчої влади та самоврядування. Такі ради вплинуть на ухвалення рішень щодо державної політики у визначеній ЗУ сфері. А саме: формування громадянської позиції на засадах поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності, духовної єдності українців, відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій тощо.

Місія ЗВО у повоєнній Україні. Вища освіта повинна бути драйвером в оновлені повоєнної України, готуючи фахівців, утримуючи в собі талановитих особистостей, залучаючи видатних науковців закордоння до освітнього процесу, приваблюючи повертатися з-за кордону вимушених біженців та українців з тимчасово окупованих територій. Засобами реалізації такої політики є створення: атмосфери доброзичливості, безпеки, достатності, коли більше не має потреби шукати свою цінність ззовні; середовища професійної та гуманітарної ексклюзивності; стану ґрунтового відчуття непорушної єдності післявоєнного українського суспільства на прикладі свого ЗВО.

Висновки. Парадигма реформації сучасного ЗВО на основі практик професійної та гуманітарної освіти має перетворити університет на простір цілісного розвитку особистості, вчитися справедливості та добру, допомозі та емпатії, знаходити моральні орієнтири та цінності, розвивати душевну чутливість та критичне мислення, зростати духовно, опановувати методи продуктивної комунікації, що є запорукою власного зростання.

Інтеграція представлених ідей професійної й гуманітарної діяльності ЗВО дозволяє змістовно змінити університет з «кузні кадрів» на джерело творення особистостей, одночасно, позитивно змінюючи самих «творців» живого середовища ЗВО, які матимуть свої унікальні кар’єрні шляхи, психологічні, духовні та соціальні характеристики, спілкуючись з іншими не лише мовою інтелекту, а й мовою впливів і мовою серця.

Сучасний ЗВО повинен бути плодом злиття великого бачення з деталями, що уособлюють окремі аспекти його діяльності в контексті цього бачення, як би розділивши загальну роботу на видимі окремі перемоги, делегувавши повноваження для цього на щабель автономних структурних підрозділів, задля підвищення рівня всієї команди.

Література

1. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження КМУ від 23.02.2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text>
2. Добрий вечір. 05.09.2018. Пастушенко. Телерадіокомпанія НІС-ТВ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dSrFjF6vWPE&feature=youtu.be> 17
3. Пастушенко С. Освітнє служіння суспільству крізь призму моральності. Європейське майбутнє: Філософсько-освітні студії: Зб. наук. праць ХНТУ / за ред. Г. Д. Берегової. Херсон. 2024. Ч.2. С.286-294. URL: [https://kntu.net.ua/ukr/content/download/115890/650762/file/+Матеріали%20конференції_Ч2%20статті%20Херсон\).pdf](https://kntu.net.ua/ukr/content/download/115890/650762/file/+Матеріали%20конференції_Ч2%20статті%20Херсон).pdf) 18
4. Служіння – третя місія вищої школи. Український католицький ун-т. URL: <https://ucu.edu.ua/news/sluzhinnya-tretya-misiya-vyshhoi-shkoli> 19

ПЕДЧЕНКО Максим

*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

ВІРТУАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ ЯК ЛАБОРАТОРІЇ НОВИХ ЦІННОСТЕЙ: МІЖ МЕРЕЖЕВИМ СУСПІЛЬСТВОМ І «РОЗУМНОЮ ОСВІТОЮ»

У доповіді розглядається феномен віртуальних спільнот як одного з ключових аксіологічних вузлів мережевого суспільства, у якому цифрові платформи перетворюються на середовище конституювання нових цінностей, стилів життя та форм суб'єктивності [1; 4]. Спираючись на концепцію мережевого суспільства Мануеля Кастельса, ми трактуємо віртуальні спільноти як специфічні мережеві структури, що виходять за межі територіальної, інституційної та національної зумовленості, створюючи простір надлокальної взаємодії та культуротворення [4]. У цьому просторі змінюється сам режим соціальної комунікації: від вертикальних моделей трансляції норм і знань – до горизонтальних, децентрованих форм співучасті, спільного творення змістів і колективної рефлексії [1]. Стаття, на основі якої побудовано ці тези, демонструє, що віртуальні спільноти функціонують не як «додаток» до офлайн-реальності, а як автономні зони продукування норм, сенсів та ідентичностей, які у відповідь впливають на традиційні інститути освіти, політики й культури.

Саме тому їхнє філософське осмислення є не лише теоретично значущим, а й практично необхідним для розуміння трансформаційних процесів у сучасному суспільстві.

Онтологічний статус віртуальних спільнот тісно пов'язаний із постанням «цифрової людини» як нового типу суб'єктності, що живе в умовах постійного перетину реальних і віртуальних вимірів соціальної реальності [2]. О. Дзьобань показує, що глобалізація й цифровізація формують нову конфігурацію взаємодії глобального й локального: локальні культури не лише піддаються тиску глобальних віртуальних мереж, а й активно рефлексують і модифікують їх, вибудовуючи власні стратегії ідентичності й спротиву [2]. У цьому сенсі віртуальні спільноти постають як простори діалогу й напруги між універсальними, стандартизованими кодами цифрового капіталізму та неповторними локальними способами життя, пам'яті й символічних практик. Їх можна описати як «аксіологічні гібриди», де переплітаються різні часові шари – традиційні цінності, модерні проекти раціональності та постмодерні логіки фрагментації, гри і самопрезентації. Саме ця гібридність зумовлює амбівалентний характер віртуальних спільнот: вони одночасно відкривають горизонти нової свободи самовираження і створюють ризики нових форм залежності, конформізму та маніпуляції.

Суперечливість впливу інтернет-технологій на процеси культуротворення розкриває О. Найдюнов, наголошуючи на діалектичному поєднанні потенціалу творення нових культурних форм із загрозою уніфікації й редукції культурного розмаїття [3]. З одного боку, віртуальні спільноти дозволяють здійснювати безпрецедентне за масштабами й швидкістю поширення ідей, практик і смислів, роблячи доступними різні культурні коди й стимулюючи виникнення транснаціональних «культурних хмар» [3]. З іншого боку, масова цифрова культура, спираючись на алгоритмічні механізми добору контенту, схильна «згладжувати» складні локальні традиції, підмінюючи їх стандартизованими продуктами, орієнтованими на максимізацію уваги й споживання. У такій ситуації віртуальні спільноти стають аренами боротьби між логікою глобальної уніфікації та логікою локальної самобутності, де цінності можуть трансформуватися як у бік поглиблення рефлексії, так і у бік поверхового конформізму. Філософський аналіз цих процесів дозволяє побачити в віртуальних спільнотах не лише «канали комунікації», а й місця аксіологічної конкуренції, де вирішується питання майбутнього культурного різноманіття.

Важливим виміром функціонування віртуальних спільнот є їхній зв'язок із трансформацією освітньої парадигми та формуванням того, що В. Андрущенко називає

«розумною освітою» як безальтернативною матрицею XXI століття [1]. Якщо традиційна освіта була зосереджена на ієрархічній передачі знань від інституційного «центру» до «периферії» учнів і студентів, то віртуальні спільноти впроваджують логіку мережевої коприсутності, кооперації і спільного творення змістів, де кожен учасник може виступати одночасно носієм, модератором і критиком знання [1; 4]. У цьому контексті платформи Reddit, GitHub, Stack Overflow, LinkedIn чи Coursera постають не лише як технічні інструменти, а як нові освітні середовища, в яких формуються цінності відкритості, співпраці, взаємної підтримки й відповідальності за якість спільного продукту. Такі спільноти фактично реалізують «розумну освіту» як процес безперервного, самоорганізованого навчання, де межі між формальною й неформальною освітою, між викладачем і студентом, між експертом і новачком стають дедалі більш проникними. Отже, віртуальні спільноти можна розглядати як лабораторії нових освітніх цінностей, які поступово впливають на трансформацію інституційних моделей навчання.

Суттєвою аксіологічною перспективою аналізу віртуальних спільнот є вимір людського благополуччя, який у сучасній психології й філософії розглядається через розрізнення гедонічного й евдемонічного підходів [6]. Р. Райан і Е. Десі показують, що гедонічне благополуччя пов'язане з переживанням задоволення, приємності й відсутності страждання, тоді як евдемонічне благополуччя апелює до реалізації потенціалу, сенсовності життя та автентичності суб'єкта [6]. Дослідження Е. Дінера, К. Сколлона та Р. Лукаса доповнюють цю картину, розглядаючи суб'єктивне благополуччя як багатовимірний конструкт, який включає емоційні стани, когнітивні оцінки задоволеності життям і досвід депривації чи ейфорії [7]. У контексті віртуальних спільнот це означає, що цифрові платформи можуть бути як джерелом швидких гедонічних «винагород» (лайки, миттєві реакції, розваги), так і простором тривалої евдемонічної самореалізації через участь у спільних проєктах, обмін знаннями, взаємну підтримку й творення сенсів. Від того, який із цих векторів домінує, залежить, чи стає спільнота осередком поверхневої залежності від стимулів, чи полем для глибокого особистісного й громадянського зростання [6; 7].

Окремий блок досліджень присвячено питанням сталості й ефективності віртуальних спільнот практики, де в центрі уваги опиняються мотиваційні, технологічні та організаційні чинники продовження участі їхніх членів [5]. Гонсалес-Анта та співавтори, спираючись на Модель прийняття технологій (ТАМ), показують, що інтенція залишатися в спільноті визначається не лише зручністю платформи чи корисністю контенту, а й відчуттям причетності, взаємності й спільної відповідальності за результат [5]. Ці параметри мають виразний аксіологічний зміст: учасник залишається вірним спільноті тоді, коли вона вбудовує його особисті цінності у ширший колективний проєкт, де кожен крок сприймається як внесок у спільне благо. Таким чином, сталий розвиток віртуальних спільнот пов'язаний не лише з технічними рішеннями чи алгоритмічними налаштуваннями, а передусім із тим, які цінності вони інституалізують у своїх правилах, нормах взаємодії, практиках модерації та механізмах визнання. У цьому сенсі віртуальні спільноти практики можна розглядати як полігони для формування нових етичних стандартів цифрової співпраці [5].

Разом із тим, аксіологічний потенціал віртуальних спільнот завжди супроводжується ризиками, пов'язаними з нерівним доступом до цифрових ресурсів, асиметріями влади всередині платформ і можливістю маніпулятивного конструювання реальності [2; 3; 7]. Цифрова людина щораз частіше опиняється у ситуації, коли її уявлення про світ, себе та інших формується медіаційними фільтрами алгоритмів, комерційних інтересів і групового тиску, що може підривати автономію критичного мислення й здатність до відповідальної дії [2]. Суперечливість впливу інтернет-технологій на культуротворення полягає не лише в уніфікації культурних форм, а й у виробництві нових режимів невидимого контролю, де «нормальність» і «успішність» визначаються параметрами залученості, видимості та відповідності домінантним дискурс-практикам [3]. У такій ситуації завдання соціальної філософії полягає в тому, щоб не просто констатувати нові цінності, які виникають у

віртуальних спільнотах, а й критично аналізувати умови їхнього народження, механізми легітимації та можливі наслідки для демократичної культури. Це відкриває поле для переосмислення категорій свободи, відповідальності, приватності та публічності в цифрову епоху.

Підсумовуючи, віртуальні спільноти можна концептуалізувати як особливий тип соціальних утворень, у яких перехрещуються три ключові аксіологічні вектори: мережевість як нова форма соціальної онтології, гібридність як спосіб співіснування глобального й локального та благополуччя як інтегральний індикатор якості цифрового досвіду [1–4; 6; 7]. Мережевість задає нову логіку суб'єктності, де «я» мислиться не як автономна одиниця, а як вузол множинних взаємозв'язків, що постійно реконфігуруються у цифрових середовищах [4]. Гібридність відкриває простір для креативного поєднання традиційних і новітніх цінностей, але водночас вимагає тонкого балансування між відкритістю до іншого й збереженням власної ідентичності [2; 3]. Благополуччя, у своїх гедонічному та евдемонічному вимірах, дозволяє оцінити, чи веде участь у віртуальних спільнотах до глибшої самореалізації й відповідального громадянства, чи лише до пошуку короточасних задовольень і втечі від реальності [6; 7]. Саме у перетині цих векторів окреслюється перспектива подальших досліджень і практичних стратегій – від етичного дизайну цифрових платформ до розвитку «розумної освіти», яка інтегрує потенціал віртуальних спільнот у ширший проект гуманізації цифрової цивілізації.

Література

1. Андрущенко В. Безальтернативна матриця освіти: «розумна освіта» як потреба і реальність XXI століття. Вища освіта України, 1, 2024, С. 5–10.
2. Дзьобань О. П. Цифрова людина як філософська проблема. Інформація і право, 2 (37), 2021, С. 9–19.
3. Найдюнов О. Суперечливість впливу інтернет-технологій на процеси культуротворення. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії, 12, 2017, С. 95–103.
4. Castells M. The Rise of the Network Society. Wiley-Blackwell, 2000. <https://doi.org/10.1002/9781444319514>
5. González-Anta B., Pérez de la Fuente I., Zornoza A., Orengo V. Building Sustainable Virtual Communities of Practice: A Study of the Antecedents of Intention to Continue Participating. Sustainability, 2023, 15(21), 15657. <https://doi.org/10.3390/su152115657>
6. Ryan R.M., Deci E.L. On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. Annual Review of Psychology, 2001, 52(1), pp. 141–166. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141>
7. Diener E.D., Scollon C.N., Lucas R.E. The evolving concept of subjective well-being: the multifaceted nature of happiness. Advances in Cell Aging and Gerontology, 2003, 15, pp. 187–219. [https://doi.org/10.1016/S1566-3124\(03\)15007-9](https://doi.org/10.1016/S1566-3124(03)15007-9)

ПОГРЕБНЯК Ірина, ДОН Наталія

Херсонський національний

технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЗМІШАНОМУ ФОРМАТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна в Україні впливає на усі сфери життя, в точу числі суттєво змінила систему освіти, створюючи виклики як для здобувачів вищої освіти, так і для науково-педагогічних й педагогічних працівників, через пошкодження, руйнування та вимушене переміщення закладів вищої освіти, масову міграцію, психологічні травми та цифрову нерівність, що ускладнює доступ до якісного навчання та підриває його безперервність.

Саме збройна агресія російської федерації спричинила появу переміщених закладів вищої освіти. За даними Міністерства освіти і науки України було переміщено 44 заклади вищої освіти станом на липень 2023 року [1].

Насьогодні важливим є саме питання забезпечення не лише повноцінного, а й безпечного та безперервного освітнього процесу в закладах вищої освіти. Бойові дії та регулярні оголошення повітряних тривог змушують як здобувачів вищої освіти, так і викладачів адаптуватись до нових реалій і змінити форму навчання зі звичної стаціонарної на дистанційну [2].

Вперше заклади вищої освіти стикнулися з таким новим викликом, а саме дистанційним навчанням, під час пандемії COVID-19, що і змусило представників освітянського простору експериментувати із інноваційними технологіями задля забезпечення освітнього процесу. Хоча процес і був складним, все ж таки були як позитивні (можливість навчатися в комфортному для себе часі та місці; використовувати в освітньому процесі різноманітні інноваційні технології; отримувати освіту незалежно від місця проживання, стану здоров'я та матеріального забезпечення студентів, тощо), так і негативні (відсутність живого спілкування між викладачами та студентами; проблеми з забезпечення технічним обладнанням; певні труднощі щодо засвоєння сучасних технологій; навчання проводиться самостійно і можлива відсутність мотивації у здобувачів без постійної підтримки з боку викладачів, тощо) моменти [3].

Перехід на дистанційне навчання під час пандемії COVID19 став важливим етапом адаптації до цифрових форматів, оскільки як і здобувачі вищої освіти, так і викладачі набули досвід з використання онлайн-платформ, цифрових ресурсів та комунікаційних засобів у освітньому процесі. Як виявилось згодом, цей досвід був надзвичайно цінним, оскільки з 24 лютого 2022 року знову постала потреба організовувати освітній процес в умовах воєнного стану. Таким чином, набута в період пандемії компетентність у дистанційному навчанні частково полегшила адаптацію до нових викликів, хоча воєнні обставини додали якісно нових проблем і обмежень [6].

Ефективним способом подолання проблем та обмежень є змішане навчання, яке дозволяє оптимально поєднувати традиційне та дистанційне навчання. На практиці такий вид навчання широко застосовується в Європейських закладах освіти та інших країнах, а ось для України є відносно новим напрямом. Як було зазначено Тетяною Боднар, національна освітня система поки не має власних розроблених моделей змішаного та дистанційного навчання. Тому українські заклади вищої освіти здебільшого орієнтуються на міжнародний досвід, адаптуючи різні методики відповідно до своїх умов [4].

Змішана форма навчання являє собою сучасну освітню модель, що поєднує очне (традиційні аудиторні заняття) та дистанційне навчання. Такий підхід дає змогу організувати гнучкий, персоналізований та ефективний освітній процес, дозволяє студентам опановувати матеріал у зручному темпі (до, під час та після заняття), а викладачам – зосереджувати очні зустрічі на практиці та дискусіях. Є особливо актуальним у воєнний час, коли навчання в аудиторіях іноді неможливе або небезпечне.

Виникає питання: Як же це працює?

До заняття: здобувачі вивчають теорію онлайн. *Під час заняття:* в аудиторії викладач фокусується на обговореннях, вирішенні завдань, практиці та індивідуальних консультаціях, спираючись на вже засвоєний здобувачами матеріал. *Після заняття:* здобувачі виконують завдання, застосовуючи знання, спілкуються в онлайн-середовищі.

Стосовно переваг змішаного навчання, то до них можна віднести:

- гнучкість – адаптація до індивідуальних потреб та темпу навчання;
- доступність – розширює освітні можливості, особливо актуально у складних умовах;
- ефективність – поєднання теорії та практики дає глибше розуміння матеріалу;
- активна позиція – стимулює самостійність та відповідальність здобувачів вищої освіти.

Для викладання фізики, як фундаментальної природничої науки, яка поєднує теоретичні знання з експериментальною практикою, це стало особливим викликом. Онлайн-формат відкриває нові можливості для інтерактивності та доступності, однак водночас

створює низку труднощів, пов'язаних з обмеженням доступу до обладнання, нестабільним інтернетом та психологічним станом здобувачів вищої освіти та викладачів [5].

Викладання фізики в змішаному форматі для переміщеного університету вимагає поєднання онлайн-лекцій, інтерактивних завдань (мозкові штурми, дискусії) з практикою (віртуальні лабораторії, експерименти вдома/онлайн), що робить процес гнучким, персоналізованим, але вимагає інтеграції теоретичних основ з експериментальними методами та використання сучасних цифрових інструментів для підтримки студентів у нових умовах.

До ключових аспектів змішаного навчання фізиці можна віднести:

1) Комбінація форматів:

- онлайн (дистанційно): лекції, відеозаняття, симуляції, віртуальні лабораторії, тести на платформах (Moodle, Google Classroom, тощо);
- офлайн (очно, за можливості): практичні заняття, лабораторні роботи, групові проекти, консультації, де потрібна взаємодія в реальному часі.

2) Виклики для переміщеного закладу вищої освіти:

- доступність: забезпечення рівного доступу до обладнання та інтернету;
- безпека: адаптація до умов, де фізичні лабораторії можуть бути недоступні;
- мотивація: підтримка зацікавленості здобувачів вищої освіти, які працюють дистанційно.

3) Рекомендації та методи:

- інтерактивні методи: залучати здобувачів вищої освіти через опитування, дискусії, мозкові штурми онлайн для кращого засвоєння теорії;
- проблемно-пошуковий підхід: ставити завдання, що спонукають до самостійного пошуку та дослідження;
- експерименти: використовувати «домашні» експерименти з підручними засобами, віртуальні симулятори (наприклад, PhET) та записи демонстрацій;
- компетентнісний підхід: навчання через діяльність, розвиток навичок розв'язання фізичних задач, а не лише запам'ятовування формул;
- гнучкість: дозволяти здобувачам вищої освіти обирати темп та порядок вивчення деяких модулів, враховуючи їхні обставини.

4) Інструменти:

- платформи: Moodle, Zoom, Google Meet, Microsoft Teams;
- симулятори: PhET Interactive Simulations, Physics Classroom;
- створення контенту: Edpuzzle (для відео з вбудованими завданнями), Kahoot! (для ігрових тестів).

Інтеграція цих підходів дозволяє створити ефективний освітній процес, незважаючи на виклики воєнного часу.

Фізика, як експериментальна наука, потребує навичок роботи з реальними приладами та іншим обладнанням, що неможливо досягти при дистанційному навчанні. Онлайн-симуляції частково компенсують цей недолік, проте за межами освітнього процесу залишається, наприклад, така важлива частина експерименту як визначення і обчислення похибок.

Особливу увагу треба звернути й на психологічні фактори, які є серйозною перешкодою успішності освітнього процесу. Це постійний стрес та тривожність, які впливають на концентрацію та мотивацію як здобувачів, так і викладачів (поширеним є емоційне вигорання викладача з причини збільшення навантаження та нестабільності умов праці).

Викладання фізики в змішаному форматі в умовах воєнного стану є складним та вимагає багато зусиль як від викладачів, так й від здобувачів вищої освіти. Водночас такий формат навчання надає також й широкі можливості для оновлення освітнього процесу.

Використання цифрових ресурсів, інтерактивних симуляцій та нових педагогічних стратегій дозволяє забезпечити безперервність та ефективність навчання. Головним завданням викладача залишається не лише передача знань, але й підтримка здобувачів у кризових умовах, формування їхньої стійкості, мотивації до навчання та віри у майбутнє.

Література

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpnevakonferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Informanalityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>.
2. Белова В.В. Особливості дистанційної освіти у вищих навчальних закладах в умовах війни та пандемії. Європейська наука. 2023. С. 105-116. URL: <https://desymp.promonograph.org/index.php/sge/article/view/sge20-03-006/1105>.
3. Дорошенко І. В. Переваги та недоліки дистанційного навчання в Україні в умовах війни. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання інтернаціоналізації вищої освіти в Україні в умовах сучасних освітніх реалій». 2024. С. 189-191. URL: https://science.btsau.edu.ua/sites/default/files/tezy/tezy_actual_pitan_intern_21-22.03.24.pdf#page=189.
4. Боднар Т. Сучасні практики використання змішаного навчання в українській вищій школі. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип. 45(1). С. 161-165.
5. Любченко О. А., Гапченко С. Д. Особливості викладання фізики онлайн в умовах воєнного стану. Наука та освіта в умовах воєнного часу: матеріали III Міжнародної науковопрактичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Дніпро, 25 вересня 2025 р.). Research Europe, 2025. С. 31-34. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2025/10/re-25.09.2025-31-34.pdf>
6. Новицька, Л. І. (2025). Змішане навчання у вищих навчальних закладах в умовах воєнного стану. Академічні візії, (40). вилучено із <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1712>.

ПОРУБЯНСЬКИЙ Андрій

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
м. Запоріжжя, Україна*

МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ: ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Колективна пам'ять, як соціально конструйована реальність, є ключовим елементом національної ідентичності, що формується під впливом історичних подій, культурних традицій та зовнішніх факторів. За М. Гальбваксом, колективна пам'ять не є статичною, а динамічною структурою, яка трансформується через соціальні рамки та наративи [1, с. 45]. О. Кісь розвиває цю ідею в контексті історичної травми, зазначаючи, що колективна пам'ять формується як соціальний конструкт, де травматичні події, як Голодомор, проявляються в фрагментованих наративах і вимагають балансу між пам'ятанням та забуттям як захисним механізмом [7]. В українському контексті ця трансформація відбувається на перетині минулого, наповненого травмами, і майбутнього, орієнтованого на глобальну інтеграцію. Через призму культурної спадщини та глобалізації колективна пам'ять українського народу еволюціонує від фрагментованих спогадів про колоніальне минуле до гібридних форм, що поєднують локальну автентичність з універсальними цінностями. Філософські аспекти колективної пам'яті, зокрема через історичну травму, вимагають міждисциплінарних підходів для переосмислення минулого та консолідації спільноти [9].

Історичні травми, такі як Голодомор 1932–1933 рр., Друга світова війна, Чорнобильська катастрофа та сучасна російсько-українська війна, формують основу колективної пам'яті українців. Ці події не лише зберігаються в культурній спадщині через фольклор, ритуали та меморіальні звичаї, але й трансформуються в умовах глобалізації. Наприклад, трансгенераційна пам'ять, як антропологічний механізм, передає реліктові моделі поведінки

та цінності через покоління, де крайні ситуації активізують інстинктивні програми виживання [2]. Символи української традиційної культури, такі як культ предків ("діди" як уособлення колективної пам'яті), інтегруються в сучасні ритуали, забезпечуючи зв'язок між минулим і сьогоденням. Це дозволяє подолати наслідки травм, перетворюючи їх на джерело національної стійкості та ідентичності. У контексті Голодомору колективна травма проявляється як "ідея міжпоколіннєвої тяглості пам'яті", де покірність і пасивність є наслідками геноциду, як зазначає С. Ганаба [8]. О. Кісь додає, що жіночі спогади про Голодомор слугують ключовим джерелом контрнарративів, виявляючи індикатори травми, такі як емоційне відчуження, фрагментованість розповідей та терапевтичний ефект оприлюднення спогадів, що сприяє трансгенераційній передачі пам'яті [7]. Історичні травми, такі як Голодомор, Голокост чи депортація кримських татар, впливають на аксіологічні орієнтири та онтологічні засади суспільства, вимагаючи переосмислення для формування нових сенсів та ідентичностей [9].

Культурна спадщина виступає як "мостом" між минулим і майбутнім, зберігаючи архетипи колективної ментальності українців. За архетипно-аксіологічним підходом, ключові конструкти, такі як "Дім – Серце – Поле – Храм – Герой", формують емоційну основу ідентичності, базуючись на давніх формулах "майбутнього характеру раннього" [3]. Після Революції Гідності (2014 р.) та початку війни в Східній Україні ці архетипи набули нового значення: національна ідентичність зросла з 51% у 2014 р. до 65% у 2017 р. [4, с.59], особливо серед російськомовного населення, яке перейшло від радянських наративів до української державності. Культурні символи, як українська мова та традиції, стали інструментами опору, посилюючи гордість за національну спадщину.

Глобалізація додає новий вимір цій трансформації, сприяючи гібридизації колективної пам'яті. З одного боку, глобалізуючі сили, такі як цифровізація та інтеграція в європейський простір, загрожують гомогенізацією культурної спадщини, еродуючи локальні наративи. З іншого – вони відкривають можливості для поширення українських спогадів на глобальному рівні. Як зазначає С. І. Магера, глобалізація української культури передусім означає, що вона технологізується, виходить у віртуальний простір Інтернету. Однак при цьому повинні відбуватися не просто формальні й інституційні, а глибинні, екзистенціальні, смислові трансформації [12, с. 7]. Цифрові технології, дозволяють "подвійне кодування" семантичних доміант, де історична пам'ять стає частиною глобального дискурсу про суверенітет і права людини. Філософські рефлексії над колективною пам'яттю в контексті Голодомору підкреслюють роль історичної травми в формуванні ідентичності, як описано в теоретичних роботах про "колективну травму Голодомору" [10].

Філософські аспекти цієї трансформації можна осмислити через призму ідей Г. Арендт у праці "Між минулим і майбутнім", де минуле є джерелом традиції, а майбутнє – простором для дій [5, с. 13]. В українському випадку колективна пам'ять балансує між "забуттям" (як механізмом подолання травм) і "пробудженням" (через меморіальні практики). Війна з росією 2022 р. прискорила цей процес: відповіді на вторгнення, як у польських, німецьких та українських меморіальних організаціях, перетворили пам'ять на інструмент солідарності та опору [6]. Глобалізація тут виступає як каталізатор, де культурна спадщина, збагачена трансгенераційними елементами, адаптується до сучасних викликів, формуючи нову ідентичність – від постколоніальної до глобалізованої. Політика пам'яті щодо Голодомору, як геноциду, сприяє трансформації через меморіали та комеморації, викликаючи суперечливі значення в суспільстві [11]. Акцидентальність історичних подій, таких як геноциди, стає ключем до їх переосмислення, допомагаючи подолати виклики колективної пам'яті [9].

У висновку, трансформація колективної пам'яті українського народу через культурну спадщину та глобалізацію є філософським процесом синтезу: минуле надає стійкості, а майбутнє – перспектив. Це не лише збереження спадщини, але й її переосмислення в умовах гібридних загроз, де пам'ять стає інструментом національного відродження та глобальної

інтеграції. Подальші дослідження мають фокусуватися на ролі цифрових меморіалів у цьому процесі, з урахуванням філософських аспектів історичної травми.

Література

1. Halbwachs M. On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press, 1992. 182 p.
2. Боса, Л. (2024) Трансгенераційна пам'ять як джерело української ідентичності та культурної спадщини: антропологічний аспект. Матеріали до української етнології, 23 (26), 97–103. <https://doi.org/10.15407/mue2024.23.097>
3. Садовенко, С., та Боришпол, Г. (2024). Колективна культурна ідентичність як джерело творення суспільного ідеалу України: архетипний та аксіологічний аспект. Культура і сучасність, 26(2), 68–76. <https://doi.org/10.63009/cac/2.2024.68> (дата звернення: 28.10.2025).
4. Авер'янова, Н., та Воропаєва, Т. (2020). Трансформація колективної ідентичності громадян України після Революції Гідності (2014–2019). Києво-Могилянський гуманітарний журнал, (7), 45–71. <https://doi.org/10.18523/kmhj219654.2020-7.45-71> (дата звернення: 28.10.2025).
5. Arendt H. Between Past and Future. New York: Viking Press, 1961. 320 p. <https://pensarelespaciopublico.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/02/hannah-arendt-between-past-and-future.pdf>
6. Hilmar, T. Signifying the present in links to the past: memory organizations react to the February 24, 2022, Russian full-scale invasion of Ukraine. Am J Cult Sociol (2025). <https://doi.org/10.1057/s41290-025-00267-7> (дата звернення: 28.10.2025).
7. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор // Україна Модерна. 2016. URL: <https://uamoderna.com/md/216-216/> (дата звернення: 28.10.2025).
8. Ідея міжпоколіннєвої тяглості пам'яті про Голодомор та соціальні наслідки для України // ДПСУ. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/3292/1/4.1.pdf> (дата звернення: 28.10.2025).
9. Семененко, А., Кулик, В., & Цихуляк, І. (2025). Філософські аспекти колективної пам'яті: історична травма та переосмислення минулого. Науково-теоретичний альманах Грані, 28(2), 80–87. <https://doi.org/10.15421/172542> (дата звернення: 28.10.2025).
10. Колективна травма Голодомору // Історична правда. 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/07/29/162962/> (дата звернення: 28.10.2025).
11. Вшановуючи голод як геноцид: суперечливі значення меморіалів жертв Голодомору // Україна Модерна. 2015. URL: <https://uamoderna.com/md/zhurzhenko-holodomor-memorials/> (дата звернення: 28.10.2025).
12. Магера С. І. Культура як чинник консолідації українського суспільства в період соціальних трансформацій: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04. Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2024. 200 с. URL: https://udu.edu.ua/images/data_file/viddil_aspirant/Rady/Magera/dis_Mahera.pdf (дата звернення: 28.10.2025).

ПРЕДМЕСТНІКОВ Олег,

ДУРДО Олексій

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У межах постнекласичного дискурсу, який апріорно антагоністичний до модерної телеології лінійного поступу, феномен інформаційної війни інтерпретується не як інструментальна динаміка політичного антагонізму, а як трансцендентально-структурний зсув у межах глобальної логосфери, де контингентність подій витісняє класичну причинно-наслідкову парадигму. Інформаційна війна, таким чином, виявляється метастазою гіпермедійної онтології, у якій симулятивне перевершує дійсне, а істина розчиняється у безкінечному палімпсесті текстуальних конструкцій, що претендують на статус реального [1, с. 160]. У цьому контексті слід звернутися до десубстанціалізованої герменевтики, в межах якої інтерпретативний акт втрачає автономію суб'єкта й набуває характеру структурованої аперцепції, детермінованої політико-семіотичними матрицями. Інформаційна агресія, з цієї позиції, постає як екзосоматичне насадження когнітивних патернів, що апропріюють суб'єктивність у парадигмі паралогічного насилля. Саме тут постає дискурсивна

парадоксальність: суб'єкт не є ні творцем, ні реципієнтом інформації, а лише трасується як ефект її циркуляції в ідеологізованих наративних інтенціях [2, с. 17-18].

У рамках інтенсифікованої трансформації глобальної логосфери, в якій традиційні фундаторні принципи гуманістичної раціональності занепадають під тиском гіпермедійних парадигм, феномен інформаційної війни дедалі виразніше постає як не просто соціокомунікативна девіація чи інструментально-політична технологія, але як глибинна онтологічна константа новітньої соціальності. У контексті постмодерної децентралізації істини, в якій епістемологічні реєстри втратили нормативну визначеність, інформаційна війна набуває якостей структурної аномалії, що не лише модифікує когнітивну архітектоніку суб'єкта, але й деконфігурує саму можливість достовірності як такої. Розглянемо ключові філософські маркери цього феномена:

- інформаційна війна функціонує в логіці гіперреальності, де, за Бодрійяром, симулякр не репрезентує реальність, а повністю її заміщує [3];

- інформаційна війна постає як парадоксальна практика, що оперує не логікою доведення чи аргументації, а деструкцією семантичних контурів через застосування алогічних, але афективно-ефективних наративів;

- у фукоїстській парадигмі інформаційна війна виконує функцію мікрофізики влади, де наративи слугують не лише засобами комунікації, а й механізмами дисциплінування [4];

- інформаційна агресія функціонує як механізм алієнації, що впроваджує в структуру свідомості зовнішньо задані епістемі, унеможливаючи акт автономної рефлексії [4];

- у координатах левінасівської філософії Іншого, інформаційна війна редукує радикальну інакшість до інструменталізованої функції — об'єкта маніпулятивного впливу;

- унаслідок безперервної циркуляції взаємовиключних повідомлень, сучасний індивід втрачає здатність до аналітичної верифікації;

- інформаційна війна не лише модифікує уявлення про теперішнє, а й реконфігурує минуле, трансформуючи колективну пам'ять у ретроспективну симуляцію;

- зруйноване поле довіри піддається ерозії внаслідок постійного семіотичного терору [3; 4; 5].

У філософсько-антропологічній перспективі, особливо у координатах гусерлівського інтенціоналізму, інформаційна війна детермінує криву свідомості як такої, оскільки об'єктивація смислу тут відбувається не в результаті ноезису, а через насильницьке нав'язування псевдоематичних конструктів. Інакше кажучи, маємо справу з редукцією інтенціонального горизонту до стратегії програмованого фреймінгу, що унеможливорює автентичне конституювання феноменального світу [6, с. 297]. Механізми продукції інформаційного насилля тяжіють до фукоїстського аналізу дискурсивних формацій як гетерономних полів сили.

З огляду на трансцендентально-етичний імператив, сформульований у феноменології Левінаса, варто наголосити, що інформаційна війна апріорно анулює можливість зустрічі з Іншим у його радикальній інакшості [7]. Така редукція є не просто моральним занепадом, а й гносеологічною катастрофою, у якій горизонт автентичної зустрічі виявляється запереченим парадигмою тотальної підозри, маніпуляції та вербального нівелювання.

Підсумовуючи, зауважимо, що феномен інформаційної війни — це не тривіальний рефлекс технонаукового поступу, а симптом глибшої, гранично антитетичної кризи модерної раціональності. Водночас, філософія як дисципліна, покликана до критичної саморефлексії, має не лише деконструювати згаданий феномен, але й сформулювати нову епістемологічну етику, здатну опиратися неочевидним формам інформаційного домінування. Отже, інформаційна війна є багаторівневою філософською проблемою, що торкається самих підвалин буття, пізнання та етики.

Список використаних джерел

1. Likarchuk, N. V., & Likarchuk, D. S. Information-psychological wars: International political analysis. *International Relations: Theoretical and Practical Aspects*. 2022. № 9. P. 157–171.

2. Dixit A. The new frontline: AI and social media in information warfare. Ethical AI Solutions for Addressing Social Media Influence and Hate Speech. Hershey, PA: IGI Global Scientific Publishing, 2025. P. 1–24.
3. Baudrillard, J. Simulacres et Simulation. –University of Michigan Press. 1994. 164 p.
4. Foucault, M. Surveiller et punir. Naissance de la prison. GALLIMARD. 1993. 400 p.
5. Tsareva I., Maksymenko O., Kalko R. Philosophical aspect of information warfare. Philosophy, Economics and Law Review. 2024. Vol. 4, No. 1. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/15892/3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Zelcer M. Ethics and the future of military information operations. Routledge Handbook of the Influence Industry. London: Routledge, 2024. P. 289–302.
7. Lévinas, E. Collected Philosophical Papers. Springer. 2012. 228 p.

ПРИХОДЬКО Олена

*Херсонський національний
технічний університет*

ПЕРЕКЛАД ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Проблема перекладу є однією з найглибших і найскладніших у сучасній філософії мови. Вона виходить далеко за межі лінгвістики, адже стосується самої сутності людського мислення, комунікації та розуміння світу. Переклад - це не лише технічна операція передачі змісту з однієї мовної системи в іншу, а насамперед філософський акт, у якому порушується питання про можливість розуміння іншого, про межі смислу та про відношення мови до реальності. Ми погоджуємося з думкою українських дослідників, що переклад - це не лише якісно виконана робота, а й уважне опрацювання та подання читачеві авторських думок у всій їхній оригінальності, розмаїтості й складності [4, с. 214].

З погляду аналітичної філософії, проблема перекладу тісно пов'язана з ідеєю семантичної невизначеності. Відомий філософ Віллард Ван Орман Куайн у своїй теорії “радикального перекладу” наголошував, що між мовами не існує повного відповідника значень. Кожна мова формує власну модель світу, і тому переклад завжди є актом інтерпретації, а не простим відтворенням. У цьому сенсі переклад - це простір, у якому стикаються різні онтології, і в якому перекладач мусить ухвалювати філософські рішення: що вважати суттю, а що - варіацією смислу.

У герменевтичній традиції (Г. Гадамер, П. Рікер) переклад розглядається як процес розуміння іншого тексту, культури чи свідомості. Мовна відмінність не є перешкодою, а радше умовою для розкриття нових смислів. Гадамер підкреслював, що кожен акт перекладу є водночас актом самопізнання - перекладаючи іншого, ми пізнаємо власні межі розуміння. У цьому контексті переклад постає не лише як комунікативна дія, а як екзистенційний досвід, у якому людина стикається з «іншістю» і намагається встановити діалог між різними світами [2].

З точки зору постструктуралізму, зокрема в працях Жака Дерріди, переклад є місцем невизначеності і нескінченного відкладання значення. У своїй концепції «деконструкції» Дерріда заперечує ідею первинного, оригінального смислу, який можна було б “перенести” засобами іншої мови. Кожен текст, на його думку, уже є перекладом - результатом нескінченної гри знаків. Тому переклад не просто відображає текст, а створює нову реальність, нову конфігурацію значень. У цьому контексті перекладач стає співтворцем тексту, а не його «служителем» [3].

Філософська проблема перекладу також тісно пов'язана з питанням ідентичності і влади. Мова є не лише засобом комунікації, а й інструментом формування культурної та політичної суб'єктності. У перекладі завжди присутній елемент вибору: які культурні коди передати, які - адаптувати, а які - втратити. Від цього залежить не лише зміст тексту, а й спосіб, у який одна культура «бачить» іншу. У цьому сенсі переклад можна розглядати як акт

культурної медіації і навіть влади - той, хто перекладає, формує образ іншого народу, його мови, його свідомості.

З епістемологічної точки зору, переклад виявляє межі людського пізнання. Якщо ми не можемо перекласти певне слово або поняття, це свідчить про існування межі між концептуальними світами. Такі межі не є лише лінгвістичними - вони мають онтологічний вимір. Через переклад ми бачимо, що різні мови структурують досвід по-різному: те, що є очевидним у одній культурі, може бути невимовним в іншій. Саме тут переклад стає способом пізнання світу - актом філософського пошуку універсалій у різноманітті мовних форм.

С. Я. Маслова справедливо відмічає, що у сучасних умовах глобалізації світу, під час активної взаємодії мов і культур на всіх рівнях комунікації зростає науковий інтерес до вивчення способів трансляції культурної самобутності відображених у різних мовних явищах в цільову культуру у процесі перекладу. За таких умов переклад стає полем зіткнення і гармонізації світів різних культур, чи окремих лінгвокультурних особистостей [6, с. 67].

Не менш важливою є етична складова перекладу. Перекладач несе відповідальність за спосіб, у який він відтворює «іншого». Це відповідальність не лише перед автором, але й перед читачем та культурою, у яку текст потрапляє. Переклад стає діалогом між культурами, і цей діалог вимагає емпатії, розуміння контексту, поваги до оригіналу та творчої свободи. У цьому сенсі переклад можна розглядати як етико-філософську практику, де головним принципом є збереження смислової гідності тексту.

Сучасні технології, зокрема машинний переклад та штучний інтелект, відкривають нові виміри філософії перекладу. Вони ставлять питання: чи може машина справді «зрозуміти» текст, чи лише імітує процес перекладу через алгоритми? Тут знову постає стара філософська проблема - що таке розуміння. Якщо переклад - це не лише передача слів, а розкриття смислу, то штучний інтелект може відтворювати структури, але не досвід. У цьому контексті людський переклад зберігає свій унікальний статус як форма духовного спілкування між суб'єктами. Українські науковці А. В. Красуля та М. В. Турчина наголошують, що інструменти ШІ у письмовому перекладі дозволяють значно оптимізувати роботу перекладача, але не здатні замінити перекладача як людину [5, с. 109].

Отже, переклад як філософська проблема охоплює питання істини, сенсу, комунікації, етики, культури та технології. Це простір, де перетинаються мова і буття, розуміння і непорозуміння, людина і світ. Переклад показує, що межі мови — це не лише межі нашого мислення, а й межі нашої зустрічі з іншим. І саме в цих межах народжується філософія - як прагнення зрозуміти, що означає «сказати те саме іншими словами» [1].

Література

1. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico - Philosophicus. Філософські дослідження. К. : Основи, 1995. 311 с. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Wittgenstein_Ludwig/Filosofski_doslidzhennia.pdf?PHPSESSID=eqlliqo3g53irrj6165r udcvm3
2. Гадамер Г.-Г. Истина і метод / Ганс-Георг Гадамер ; [пер. з нім. О. Мокровольського]. – К. : Юніверс, Т. І: Герменевтика І : Основи філософ. герменевтики. 2000. 464 с. Режим доступу: <https://ars.vntu.edu.ua/index.php/ars/catalog/view/333/298/249-1>
3. Derrida J. What Is a “Relevant” Translation. Critical Inquiry. 2001. 27 (2). P.174-200. Режим доступу: https://www.sas.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Derrida_Relevant.pdf
4. Іващенко І., Терлецький І. Значливість перекладу для філософської освіти (на прикладі українського перекладу «Критики чистого розуму» Імануеля Канта) ISSN 2309-1606. Філософія освіти. Philosopher of Education. 2020. 26(1), 211-229. Режим доступу: DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-13>
5. Красуля, А., & Турчина, М. Використання інструментів штучного інтелекту: порівняльний аналіз систем автоматизованого перекладу. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. «Львівський філологічний часопис» 2020. (8), 108-113. Режим доступу: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.17>
6. Маслова С. Я. Експлікація як спосіб збереження культурної складової неологізмів а англо-українських перекладах. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». №7, 2020. Режим доступу: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-7.11>

РУСИН Юрій*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

СИНЕРГЕТИЧНА ПЕДАГОГІЧНА МЕДІАЦІЯ: ГЕЙМІФІКОВАНЕ SEL ЯК МЕХАНІЗМ ПРЕВЕНЦІЇ КОНФЛІКТІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У контексті затяжної війни, що підсилює соціально-емоційне навантаження на дітей молодшого шкільного віку, питання врегулювання конфліктів перестає бути лише локальним завданням шкільної дисципліни і постає як елемент освітньої безпеки й соціальної згуртованості. Виступ пропонує розгляд теоретично обґрунтованої та емпірично перевіреної моделі, яка поєднує соціально-емоційне навчання (SEL), гейміфікаційні механіки та педагогічну медіацію у логіці «від гри — до рефлексії — до співдії — до автономного застосування». У центрі підходу — не технологія як самоціль, а морально-практичний розсудок дитини, котрий формується в керованих ігрових ситуаціях і переводиться у сталі поведінкові стратегії в реальному шкільному середовищі. Задля уникнення редукції SEL до «емоційного тренінгу», модель спирається на структуровані сценарії співпраці, що інтегрують емоційну регуляцію з когнітивним розумінням конфлікту та відповідальним прийняттям рішень. Наголос робиться на ролі вчителя-медіатора як провідника від ігрової мотивації до культури діалогу та підзвітності у взаєминах. Запропонована архітектоніка спирається на результати формувального експерименту та показує, що гейміфікація набуває виховного сенсу лише тоді, коли вмонтована у цілісну систему SEL і медіації класної спільноти.

Концепт SEL у нашій рамці постає як цілеспрямований процес розвитку п'яти ключових компетентностей — самосвідомості, самоконтролю, соціальної обізнаності, навичок взаємодії та відповідального прийняття рішень — і саме в цій повноті він забезпечує перенесення «м'яких» навичок у конфліктні ситуації шкільного життя [1]. Гейміфікація тут не підміняє SEL, а виконує функцію каталізатора уваги, емоційної залученості та безпечного моделювання складних соціальних сценаріїв, у межах яких дитина вправляється в розпізнаванні емоцій, вербалізації потреб і виборі ненасильницьких стратегій. Така інтеграція унікає протиставлення «гри» й «навчання», задаючи педагогічну логіку від регульованого симулювання до етично відповідальної дії. Філософськи це можна описати як рух від естетики гри до практичної етики співжиття, де техніка стає умовою можливості морального зростання, а не її сурогатом. У підсумку SEL задає нормативний горизонт, тоді як ігрові механіки забезпечують операційний перехід від засвоєння до застосування в конкретних епізодах взаємодії. Ефективність такої конфігурації підтверджується метарівневими даними про користь активної гейміфікації для емоційного благополуччя та соціальних умінь молодших школярів [4].

Другий контур моделі — кооперативне навчання як матриця соціального досвіду, де дитина переходить від індивідуальної емоційної рефлексії до спільного конструювання рішень і практикує «мову переговорів». Емпіричні студії кооперативних форматів свідчать, що навіть за обмежених ресурсів систематичне парне та групове розв'язування навчальних завдань знижує конфліктогенність і нарощує здатність до активного слухання та взаємної підтримки [6]. Технічно зв'язати гру і співдію допомагають QR-квести як «тригери» переходу від віртуальної моделі до рефлексивної дискусії в класі, де кожен крок ігрового сценарію відкриває завдання на осмислення почуттів, позицій і наслідків дій [5]. Через це QR-середовище виконує не просто мотиваційну, а медіаційну функцію: воно задає ритм і структуру перемикання між режимами «гра — розмова — домовленість». У такій організації уроку кооперативні практики перестають бути факультативом і стають механізмом соціалізації, де «правила гри» виводяться в «правила співжиття». Цей перехід, як показує

досвід, є критичним для перетворення ситуативної зацікавленості на стійкі навички мирного врегулювання суперечок [6], [5].

Операційна логіка запропонованої моделі описується чотирма взаємопов'язаними етапами: ігрова мотивація, емоційна рефлексія, кооперативна стратегія, автономне застосування. На першому етапі цифрова гра задає сюжет конфліктної дилеми і переводить увагу з «хочу — не хочу» у площину «як діяти разом і відповідально», готуючи ґрунт для осмислення власних і чужих емоцій [4]. Другий етап організує вербалізацію переживань і нормалізує безпечне «говорення про складне», щоб мінімізувати ризик ретравматизації та сформувати мову емпатії й визнання [1]. Далі кооперативна стратегія пропонує дитині потренуватися у виборі ненасильницьких рішень, закріплюючи навички активного слухання, уточнення інтересів і пошуку «спільного більшого» [6]. Нарешті автономне застосування переносить відпрацьовані патерни у реальні мікроконфлікти перерви й групової роботи, де вчитель поступово зменшує опіку, а спільнота засвоює культуру підзвітності одне одному. Сукупно це формує послідовність від ігрової моделі до моральної практики, у якій техніка, рефлексія та співдія сходяться в єдине виховне ціле.

Емпірична перевірка моделі в трьох київських школах ($N = 96$; 2–3 класи) засвідчила достовірне зниження частоти конфліктних інцидентів на 33%, приріст емоційної регуляції на 14% і зростання когнітивного розуміння конфлікту з 2,8 до 3,7 бала; інтегральний ефект програми становив $d = 0,69$, що відповідає середній величині. Статистична обробка (t-тест, Манна-Уїтні, d-Коена) підтвердила стабільність динаміки, тоді як у контрольних класах значущих зрушень не виявлено. Ці результати узгоджуються із зарубіжними узагальненнями щодо позитивного впливу активної гейміфікації на емоційне благополуччя та соціальні навички в молодшій школі [4]. Разом із тим, вони демонструють, що ефект не зводиться до «новизни гри», бо перенос у поведінковий вимір відбувається лише за наявності систематичної медіації та рефлексивних інтермедій. Додатково спостерігалось зміцнення «культури діалогу», що корелює з лінією досліджень навчання конфлікт-менеджменту через «реляційне лідерство» у шкільних спільнотах [2]. Таким чином, емпіричні дані підсилюють тезу: без SEL-рамки й учительської медіації гейміфікація рідко виходить за межі розважального ефекту.

Філософсько-методологічно модель можна інтерпретувати як формотворчий процес переходу від афекту до практичного судження, де рефлексія виконує роль «петлі зворотного зв'язку» між емоцією, уявою та дією. Нормативний каркас забезпечує SEL, адже саме його п'ять доменів кодують те, що ми називаємо «відповідальною автономією» молодшого школяра [1]. Гейміфікація, своєю чергою, створює мінімально загрозливе середовище для експериментування з ролями і наслідками, переносячи дилеми з поля «правильно — неправильно» у поле «відповідально — безвідповідально» [4]. У кооперативній фазі дитина входить у досвід міжсуб'єктності — спільної раціональності, де значення виробляється і підтримується інтерперсонально, а отже стає предметом домовленостей і поділу відповідальності [6]. Пережитий цикл «симуляція — обговорення — дія» поступово конституює етичну звичку, а не лише ситуативну вправність, що і є метою виховання як практики свободи. На цій підставі конфлікт у молодшій школі перестає бути «помилкою дисципліни» і постає як навчальна подія, в якій дозріває громадянська компетентність.

Практична архітектоніка впровадження передбачає чітку роль учителя-медіатора: він/вона відкриває і закриває ігрові «вікна», фасилітує емоційні інтермедії, задає структуру переговорів і зводить локальні угоди в правила класної спільноти. Досвід тренінгів конфлікт-менеджменту свідчить, що саме реляційне лідерство забезпечує сталість навчальних ефектів і переводить індивідуальні навички в колективні норми взаємодії [2]. У технічному вимірі QR-квести доцільно використовувати як місток від ігрової події до групової рефлексії, уникаючи перевантаження мультимедіа і прив'язуючи кожен крок до конкретної соціальної компетентності [5]. Власне ігрові сценарії мають спиратися на логіку «play to resolve», що дає дітям безпечний простір для відпрацювання переговорних стратегій і вчить бачити в

опоненті партнера по домовленості [3]. Така педагогічна композиція сприяє відмові від каральної логіки на користь логіки підзвітної співучасті, де правило впливає з досвіду і тому сприймається як «своє». Важливою умовою є поступове зменшення опіки вчителя, що стимулює зростання автономної відповідальності спільноти.

Водночас слід критично врахувати обмеження: короткотривалі інтервенції можуть продукувати «ефект новизни», обмежена вибірка шкодить зовнішній валідності, а нерівномірність цифрової інфраструктури ставить під питання масштабованість. Частина цих ризиків мінімізується завдяки довшому циклу впровадження, у якому ігрові модулі чергуються з періодами без них, що дозволяє відстежити стійкість переносу у поведінку. Значущим є і аспект підготовки вчителя: без сформованих цифрових і етико-комунікативних компетентностей гейміфікаційні практики швидко редукуються до розваг і не досягають виховної мети [3], [2]. На рівні політики доцільно поєднувати закупівлю технічних рішень із програмами сертифікації медіаторської та рефлексивно-комунікативної майстерності педагогів. Варто також інституціоналізувати кооперативне навчання як «нормальний» режим роботи в початковій школі, оскільки саме він формує соціальну тканину для підтримки правил співжиття [6]. У перспективі доречні лонгітюдні дослідження з репрезентативними вибірками та міжрегіональними порівняннями, що дадуть змогу уточнити ефекти і зняти питання зовнішньої валідності.

Підсумовуючи, синергетична модель гейміфікованого SEL демонструє, що поєднання технології, рефлексії та співдії здатне конвертувати ігрову зацікавленість у культуру діалогу, а ситуативну вправність — у відповідальну автономію молодших школярів. Нормативну основу забезпечує SEL із його п'ятьма доменами, операційний імпульс — гейміфікація, а соціальне закріплення — кооперативне навчання, яке переводить індивідуальні інсайти у колективні правила та практики [1], [4], [6]. Дані емпіричної перевірки узгоджуються з міжнародними спостереженнями щодо впливу активної гейміфікації на емоційне благополуччя і соціальні навички, що зміцнює довіру до моделі як такої, що відповідає принципам доказової педагогіки [4]. Водночас успіх масштабування залежить від інституційної підтримки вчительської медіації та від зрілості цифрової інфраструктури, які мають розвиватися синхронно. У цьому сенсі конфлікт у школі — не «помилка системи», а продуктивний ресурс формування громадянської компетентності, якщо система мислиться і діє як етика співжиття, а не лише як дисциплінарний апарат. Саме так розкривається стратегічний потенціал шкільної освіти в умовах суспільної турбулентності: від гри — до спільного блага.

Література

1. CASEL. What is social and emotional learning? 2023. URL: <https://101.ocde.us/what-is-social-and-emotional-learning/>
2. Vinokur, E., Yomtovian, A., Shalev Marom, M., Itzhakov, G., & Baron, L. Social-based learning and leadership in school: conflict management training for holistic, relational conflict resolution. *Frontiers in Social Psychology*, 2024, 2:1412968. <https://doi.org/10.3389/frsps.2024.1412968>
3. Asmara, B., & Rulyansah, A. Play to Resolve: Educational Games as a Pathway to Conflict Resolution for Early Learners. *AL-ISHLAH: Jurnal Pendidikan*, 2024, 16(3). <https://journal.staihubbulwathan.id/index.php/alishlah/article/view/5528>
4. Carcelén-Fraile, M. d. C. Active gamification in the emotional well-being and social skills of primary education students. *Education Sciences*, 2025, 15(2):212. <https://doi.org/10.3390/educsci15020212>
5. Бондаренко Д. Використання QR-технологій в умовах дистанційного та змішаного навчання. *Наука і освіта*, 2023, №1, с. 11–16. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2023-1-2>
6. Запорожченко Т., Горбик А. Особливості кооперативного навчання молодших школярів. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2024, Вип. 80(1), с. 287–294. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-43>

СВІТЛИЦЬКА Віолета

*Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»*

ЖІНОЧИЙ ОБРАЗ У СУЧАСНИХ МЕТАМОДЕРНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРАКТИКАХ

Метамодерн обґрунтовує свою самостійність і призначення як відтворення нової, якісно іншої цілісності культурного досвіду, що перебуває в процесі формування завдяки осциляційній природі невизначеності. Парадоксально, але саме мінливість стає сталою характеристикою метамодерну, – тією динамічною константою, яка створює умови для виникнення нової якості, що виходить за межі мислимого в горизонті трансцендентного [16]. Одним із важливих векторів естетики жіночого у мистецтві метамодерну є ренесанс тілесності, який не тотожний її еротизації чи редукції до біологічного.

Важливим аспектом, на нашу думку, є інтермедіальність жіночої репрезентації. У межах метамодерну поширеною є практика поєднання різних медіа: відео, тексту, звуку, живопису, цифрової анімації, що дозволяє подолати одновимірність зображення й надати голосу жінці як носійці багаторівневого досвіду. Наприклад, роботи української художниці А. Кахідзе поєднують графіку, текст, стендап-форму, автобіографічні нарації й активізм, створюючи феміністичне поле комунікації, яке поєднує інтимне й політичне [15]. Художні проекти А. Кахідзе є всесвітньо відомими, місію яких художниця підкреслює гаслом: «Мистецтво для самостереження та критичного мислення». Таким чином, вона визначає мистецтво як засіб емпатії та соціальної рефлексії; а візуальне мистецтво – як простір для етичної та політичної дії. А. Кахідзе втілює тип художниці епохи метамодерну, яка поєднує інтелектуальну діяльність із чуттєвим досвідом, а соціальну позицію – із глибокою особистою емпатією. Художниця перетворює повсякденну реальність – материнську турботу, біль втрати, турботу про дім і землю – на візуальну метафору стійкості та людяності. Її філософія мистецтва демонструє нову форму метамодерної жіночої суб'єктивності: це не відмова від емоцій чи злиття з патріархальним образом жертви, а естетика взаємності, де жінка виступає посередником між болем і надією, між особистим досвідом і колективною пам'яттю. Як Посланиця Толерантності ООН, А. Кахідзе втілює етичний імператив жінки доби метамодерну: бути свідомою, співчутливою та водночас ефективною, відкритою до іншого світу. Мовою мистецтва вона будує простір довіри та діалогу, що декларує головний естетичний принцип метамодерного гуманізму. На нашу думку, надзвичайно показовим є її проект платформи культурних ініціатив «Ізоляція» у партнерстві з Посольством США в Україні «ГУРТОБУС» (2019–2020). Це автобус, переобладнаний на мобільний культурний центр, де проводилися майстер-класи, лекції та інтерактивні проекти. Метою ініціативи є популяризація сучасного мистецтва у віддалених населених пунктах, підтримка децентралізації культурного сектору та розвиток культури в малих містах і селах. У контексті філософії метамодернізму проект можна розглядати як практичну реалізацію парадигми «діалектичного інтерактивного простору», де поєднуються локальне та глобальне, традиційне та інноваційне, індивідуальне та колективне. «Гуртобус» створює можливість для сучасної жінки реалізувати себе через творчість, взаємодію та культурний обмін, балансуючи між особистою самореалізацією та соціальною участю [7]. Відмова від довершеної естетики, свідоме збереження «наївності» й навіть помилок у підписах акцентує щирість і вразливість художнього висловлювання [10], що відповідає рисам метамодерного емоційного письма, яке ґрунтується на коливанні між інтимністю й публічністю, слабкістю й силою, особистим досвідом і колективною пам'яттю. Інвазійні види, зокрема борщівник Сосновського, символізують вторгнення, яке змінює екологію й простір, тоді як інші рослини уособлюють стійкість і здатність до відновлення. У щоденнику

художниця зазначає: «Беріть приклад з рослин, вони – пацифісти на цій планеті. Наскільки це можливо!» [9]. Ця метафора перетворює побутову замальовку на етичний маніфест, у якому природа стає прикладом ненасильницького співіснування.

Важливим структурним елементом проєкту є історії матері мисткині, яка жила на окупованій території Донбасу. Через замальовки, що передають її слова й досвід, А. Кахідзе відтворює голос маргіналізованих свідків війни, які зазвичай не потрапляють у «велику історію» [2]. Тут виявляється особливість жіночого письма війни: відмова від героїчного чи риторичного тону, натомість увага до дрібних деталей, тілесності, повсякденності як носіїв пам'яті. Саме такі інтимні історії складають тканину колективної пам'яті, яка протистоїть забуттю. Теоретично проєкт можна розглядати крізь призму концепції К. Карут, яка описує травму як «досвід, що не знаходить вираження у мові, але залишає свій слід у тілі» [4]. У «Щоденнику війни» цю «мову тіла» трансформовано у мову малюнка: тремтливі лінії, схематичні зображення, повторювані мотиви стають засобом репрезентації досвіду, який важко висловити словами. Водночас у цьому виявляється метамодерне коливання між особистим і колективним: індивідуальна історія художниці та її матері перетворюється на універсальний образ цивільного життя у війні, на свідчення, що має суспільну вагу [12]. Емоційність щоденника не зводиться до приватної сповіді. Вона має терапевтичний і політичний вимір. З одного боку, щоденник слугує для художниці способом впоратися з власним страхом, адже малювання стає актом самозбереження: «Я малюю, щоб не втратити себе в цьому хаосі» [10].

У графічних серіях та скульптурних проєктах Ж. Кадирової, зокрема у циклі «*Second Hand*», використано старий одяг, відлитий у бетон і керамічну плитку, через який жіночий щоденний досвід набуває нових смислів. За словами самої мисткині, «одяг – це завжди про тіло, навіть коли його немає, він зберігає його форму і відбиток» [5]. Використання вживаного текстилю й плитки з радянських фабрик, готелів і громадських будівель акцентує на інтимності та уразливості побутових речей, які стають «пам'яттю матеріалу», тоді як бетон і кераміка надають їм відчуття монументальності й ваги. На Венеційській бієнале 2019 р. Ж. Кадирова представила сукні та сорочки з плитки, розвішані на мотузках як білизна, що створювало образ, який поєднує приватне й публічне, буденне й монументальне.

У перформансах Т. Брюггери, зокрема у відомій акції «*Shenim Tamliina*» (2009), глядачі мали можливість увійти у простір довіри та тілесної взаємодії [3]. У цьому проєкті відвідувачеві пропонувалося опинитися у тісному контакті з виконавицею, яка тихо шепотіла на вухо відомості з новин про політичні репресії, цензуру та обмеження свободи слова. Звичайний акт близькості – дихання, шепіт, дотик – перетворювався на художній жест, що поєднував інтимне з політичним. Жіночий образ у такому контексті постає як простір етичного вибору. Мисткиня не пропонує символічну фігуру «музи» чи «жертви», натомість вона діє як активна суб'єктка, яка створює ситуацію соціальної дії. Глядач у цій роботі не залишається пасивним споглядачем: інтимність контакту змушує його взяти на себе відповідальність за почуте, перетворює досвід мистецтва на акт моральної взаємодії.

Паралельно з цим, естетика жіночого в метамодерні демонструє тенденцію до своєрідної сентиментальної реабілітації, яка проявляється у поверненні до щирих емоцій, дитячої безпосередності, казкових архетипів, природності та піклування. Якщо в постмодернізмі ці елементи здебільшого іронізувалися або ставали предметом деконструкції, то в новому культурному контексті вони знову набувають цінності як автентичні способи переживання світу. Подібні тенденції простежуються і в європейському мистецькому контексті. Так, у роботах А. Імгоф жіночий образ постає як багатозначний архетип, що коливається між тендітністю й холодною відстороненістю [11]. У цій перформативній інсталяції жіночий образ проявляє глибинну амбівалентність: він водночас запрошує до контакту й відкидає його, підкреслюючи атмосферу метамодерної «сучасної казки» про відчуження.

У творчості М. Абрамович жіночий архетип розкривається через інші художні стратегії. У проєкті «*The Artist Is Present*» (2010), що відбувся в Музеї сучасного мистецтва у Нью-Йорку, художниця протягом кількох місяців сиділа в залі, запрошуючи відвідувачів сісти навпроти й дивитися їй у вічі [1]. У цій простій, але інтенсивній формі контакту жіночий образ набуває символічних вимірів: М. Абрамович виступає як «матір», «жриця» чи «провідниця», яка створює простір емоційної чесності та духовної присутності. Тривале мовчання та концентрація на погляді формують ситуацію, в якій жіночий образ перетворюється на універсальний символ, що медіює досвід глядача між буденним і сакральним. Таким чином, у сучасних мистецьких проєктах та практиках жіночий образ виявляє метамодерне коливання між інтимністю й дистанцією, між тілесністю та символічністю. Він функціонує не як декоративний мотив, а як концептуальний простір, де відбувається пошук нових форм емоційної та соціальної взаємодії.

У творчості М. Куликовської жіночий образ втілюється через тілесні практики. У проєкті «*Номо Bulla*» (2012) мисткиня використовує мильні відливи власного тіла, які з часом розчиняються, підкреслюючи крихкість і минуність людського існування [8]. Відеоперформанс Марії «Дай мені сказати: це не забуто» є яскравим прикладом того, як сучасна художниця в метамодерністському контексті конструює та досліджує власний образ у взаємодії із соціальним та політичним простором [14]. У серії «Армія клонів» (2010–2014), створеній з епоксидної смоли, постають десятки «клонів» самої художниці, що функціонують як метафора втрати індивідуальності у суспільних структурах та водночас як символ тілесної присутності жінки у публічному просторі [6]. Ці роботи поєднують у собі вразливість та стійкість: тіло, відтворене у матеріалі, стає інструментом голосу, що звучить на рівні соціального й політичного діалогу.

Таким чином, жіночий образ у метамодерному мистецтві функціонує не лише як естетичний символ, а як своєрідна екосистема смислів, у якій взаємодіють суб'єкти, матеріали та медіа. Він уособлює пошук нових моделей співіснування емоційності й раціональності, індивідуального й колективного, культурного й природного. Це коливання між особистим і соціальним, інтимним і політичним стає визначальною ознакою як європейських, так і українських мистецьких практик.

Література

1. Biesenbach K. Marina Abramović: The Artist Is Present. New York: Museum of Modern Art, 2010. 224 p.
2. Bird in Flight. «Історії про війну Алевтини Кахідзе: малюнки й тексти». 15.08.2022. URL: <https://birdinflight.com/nathnennya-2/20220815-istoriyi-pro-vijnu-alevtini-kahidze.html> (дата звернення: 23.09.2025).
3. Bruguera T. Tatlin's Whisper #6 (Havana version). Museo Nacional de Bellas Artes, Havana, 2009. Документація перформансу. URL: <https://www.taniabruguera.com> (дата звернення: 23.09.2025).
4. Caruth C. Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.
5. Higgins C. 'This is our reality': the Ukrainian artist putting bomb-blasted roads in a gallery. The Guardian. 30.10.2023. URL: <https://www.theguardian.com> (дата звернення: 23.09.2025).
6. Krantz K. Maria Kulikovska's Art of Survival: Destruction, Rebirth, and the Politics of the Body. Whitehot Magazine of Contemporary Art. 06.03.2025. URL: <https://whitehotmagazine.com> (дата звернення: 23.09.2025).
7. Арт-проєкти Алевтини Кахідзе. CivilM+. Незалежна платформа громадянського суспільства. Дата звернення 19.10.2025 <https://civilmplus.org/uk/actors/art-proyekti-alevtini-kahidze/index.htm>
8. Бакієва М. Maria Kulikovska: «Now my works have become more understandable for many people». DTF Magazine | Don't Take Fake. 03.03.2023. URL: <https://donttakefake.com/en/maria-kulikovska-now-my-works-have-become-more-understandable-for-many-people> (дата звернення: 23.09.2025).
9. Галерея Арсенал. Алевтина Кахідзе: Рослини і люди. Текст виставки. 2024.
10. Дівоче Медіа. «Як українські мисткині розповідають про війну». 09.11.2022. URL: <https://divoche.media/2022/11/09/yak-ukrayinski-mystkyni-rozpovidayut-pro-vijnu> (дата звернення: 23.09.2025).
11. Імгоф А. В. Італії стартувала Венеціанська бієнале. 13 травня 2017 р. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-39908201>. (дата звернення: 23.09.2025).
12. Канал Дім. «Про графічні щоденники війни, життя в підвалі та мовне питання. Художниця Алевтина Кахідзе в гостях у „Точки опори“». 2022. URL: <https://kanal.dim.tv/pro-grafichni-shhodennyky-vijny-zhyttya-v-pidvali-ta-movne-pytannya-hudozhnyczya-alevtyna-kahidze-v-gostyah-u-tochky-opory> (дата звернення: 23.09.2025).

13. Кахідзе А. Щоденник війни. <https://chytomo.com/vizualnyj-shchodennyk-alevtyny-kakhidze/> (дата звернення 19.10.2025).
14. Куліковська М. Дай мені сказати: це не забуто. Відеоперформанс. Київ, 2019. <https://www.hebbel-am-ufer.de/en/programme/pdetail/kulikowska-its-not-forgotten/> (дата звернення 19.10.2025).
15. Шилер В. Як зацікавити мистецтвом: про виставку Алевтини Кахідзе в Нідерландах. 22 грудня 2024. <https://artslooker.com/yak-zatsikavyty-mystetstvom-pro-vystavku-alevtyny-kakhidze-v-niderlandakh/> (дата звернення 18.10.2025).
16. Шабанова Ю. О. Метамоdern у мистецькому просторі передчуття нової культурної парадигми. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Випуск 43. 2022, С.87-94. <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi43.586>

СЕМЕНОВА Арміне

*Херсонський національний
технічний університет*

СПІЛКУВАННЯ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Я хотіла б розповісти вам про свій досвід спілкування з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО), дітьми-сиротами та дітьми, які мають розлади аутистичного спектру (РАС).

Почну з дітей, які мають РАС.

З ними важливо спілкуватися короткими, простими реченнями, щоб їх мозок міг легше обробляти інформацію. Також дорослому, який контактує з такими дітьми, необхідно мати стабільний емоційний стан, адже навчання у них відбувається значно повільніше: якщо звичайній дитині потрібно кілька тижнів, щоб опанувати базові навички, то дітям з РАС може знадобитися пів року або навіть рік. Дуже важливо не зриватись, не підвищувати голос і не тиснути на дитину.

Під час спілкування з дітьми СЖО необхідно бути максимально обережними. Вони часто вдаються до маніпуляцій — і не тому, що хочуть зробити щось погане, а тому що це їхній спосіб виживання з самого раннього дитинства. Вони просто не знають інших моделей поведінки.

Також ми ні в якому разі не можемо засуджувати їхніх батьків. Навпаки — ми повинні підтримувати дитину такими заспокійливими фразами, як-от:

«Твої батьки тебе дуже люблять, вони просто зараз переживають складний період»,

«Батьки інколи можуть помилятися — всі люди помиляються» тощо.

Найскладніше, на мою думку, спілкуватися з дітьми-сиротами.

Вони майже завжди розмовляють із тобою з прихованою надією, що ти забереш їх до себе. Навіть якщо чітко окреслити свої межі й пояснити: «Я волонтер, я не можу взяти тебе додому», — вони відповідають: «Так, я розумію», але в очах ця надія все одно не зникає.

Усім цим дітям найбільше бракує підтримки, уваги, поваги та базових емоційних потреб. Саме це вони ставлять на перше місце, а не матеріальні речі.

До вашої уваги продемонструю два відео:

Відео 1 — <https://www.youtube.com/watch?v=gcKyZnuUKTg&t>

Відео 2 — <https://www.youtube.com/watch?v=cS1iF9BN3w4&t>

З них ви почуєте підтвердження моїх слів: жодна дитина не говорить про нестачу грошей чи матеріальних благ. Усі вони потребують передусім духовної та емоційної підтримки.

Саме тому в Україні у 2016 році був прийнятий закон, який запровадив інститут наставництва для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Наставник — це старший друг дитини, людина, яка допомагає їй розвиватися за принципом: «Скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти». Діти — це своєрідні «губки», які

дуже швидко вбирають інформацію та моделі поведінки, незалежно від того, добрі вони чи погані.

Зі свого досвіду можу сказати, що наставництво справді змінює дитину. Воно допомагає їй швидше адаптуватися до реального соціуму, не загубитися серед власних проблем і переживань. Наставником може стати будь-хто — головне пройти навчання та бути готовим до спілкування з такими дітьми.

Найбільша перевага наставництва полягає в тому, що навіть якщо ти не можеш забрати дитину до себе, ти все одно можеш бути поруч, підтримувати її і допомагати знаходити власний шлях у житті.

Література

1. Робота з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах. Посібник / складено на допомогу педагогічним працівникам у роботі з дітьми СЖО. <https://naurok.com.ua/posibnik-robota-z-ditmi-yaki-opinilisya-u-skladnih-zhittevih-obstavinah-171450.html>
2. Лисак А. О., Єсіна Н. О. Особливості соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах прийомної родини. Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи. Харків, 2024. С. 87–90.

**СЕМЕНЧЕНКО Оксана,
БЕЗПАЛЬЧЕНКО Віолетта,
КУЗНЕЦОВ Сергій**
*Херсонський національний
технічний університет*

ФІЛОСОФСЬКО-ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ПЛАСТИКУ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ТА БІОСФЕРУ

Розвиток технічного прогресу, збільшення чисельності населення і нераціональне використання природних ресурсів зумовило появу серйозних екологічних проблем. Порушення природної рівноваги проявляється на локальному і глобальному рівнях у вигляді погіршення екологічної обстановки, кліматичних змін і деградації природних екосистем. Екологічна безпека є надзвичайно актуальною у сучасному світі, адже від її вирішення залежить здоров'я людини та стійкість біосфери. Однією з найгостріших проблем сучасності є накопичення відходів, серед яких значну частку становить пластик. Цей синтетичний матеріал, створений для зручності людини, став глобальною екологічною загрозою. Його виробництво, використання та утилізація безпосередньо впливають як на навколишнє середовище, так і на здоров'я людини. Пластик став невід'ємною частиною побуту, медицини, промисловості, будівництва та транспорту. З 1940-х років полімери почали виробляти у промислових масштабах, і пластик відкрив нову епоху в історії матеріалів. Його легкість, міцність, зручність, довговічність і низька вартість зробили його незамінним у багатьох галузях. З початку масового виробництва пластмас було вироблено понад 9 млрд тонн. Якщо у 1950 році світове виробництво пластику становило лише 1,7 млн тонн, то у 2023 році щорічне виробництво пластмас у світі досягло максимуму в 413,8 мільйона метричних тонн. У 2023 році світовий ринок пластику оцінювався в 712 мільярдів доларів США. В останні роки Китай став провідним виробником пластмас, на який припадає 33% світового виробництва. Після відновлення від наслідків пандемії виробництво пластикових виробів у Китаї становило від 6 до 7 мільйонів метричних тонн щомісяця. Північна Америка є другим за величиною виробником, в Сполучених Штатах у 2023 році виробництво пластику становило приблизно 130 мільйонів метричних тонн [1]. Більшість видів пластику виготовляються з нафтопродуктів і не піддаються біологічному розкладанню. Середній термін розкладу пластикових пляшок до 450 років, пакетів близько 20 років. Лише 9%

відходів переробляється, 12% спалюється, а решта 79% накопичуються у природному середовищі, потрапляючи в океани, ґрунти та атмосферу. Виробництво пластиків тісно пов'язане з використанням палива (нафти, газу), тому чинить вплив на клімат. За доступними оцінками близько 4-8% від глобального споживання нафти використовується на виробництво пластмас – як сировина, і як енергія для їх виготовлення [2].

Океан, який займає понад 70% поверхні Землі, є ключовою екосистемою, що забезпечує стабільність біосфери. Він поглинає вуглекислий газ, виробляє понад половину кисню на планеті, підтримує біорізноманіття. Сьогодні океан переживає безпрецедентну кризу – пластикове забруднення. Щорічно близько 10-12 млн тонн пластикових відходів потрапляє у світовий океан. Найбільше скупчення цього сміття спостерігається у Північній частині Тихого океану. «Велика тихоокеанська сміттева пляма» складається з рибальських сіток, пляшок, корків, упаковок та мікропластику. Площа її коливається від 700 тис. до 15 млн км². Пластикові відходи створюють серйозну небезпеку для морської флори і фауни. Тварини плутають пластикові частинки з їжею, що призводить до внутрішніх травм, порушень травлення і навіть смерті. У шлунках морських птахів, черепах, китів регулярно знаходять десятки кілограмів пластику.

Продукти розпаду пластику є дуже небезпечними. Потрапляючи в довкілля пластик розпадається на крихітні мікроскопічні шматочки розміром частинок менші 5 мм. Найнебезпечніша форма забруднення – мікропластик, який осідає у ґрунтах, проникає у повітря, водні шляхи та харчові ланцюги. До організму людини мікропластик потрапляє через споживання морепродуктів, питну воду, сіль, фрукти, овочі, а також через вдихання пилу. Згідно з дослідженням WHO (2023 р.), мікропластик виявлено у понад 80% зразків питної води та у 90% морепродуктів, що продаються у світі. Він може викликати запальні процеси, алергічні реакції, оксидативний стрес, генотоксичність, впливати на імунну й ендокринну систему [3]. Поліетилен містить і виділяє ендокринно-руйнівні хімічні речовини, такі як бісфенол А і фталати, які можуть імітувати або блокувати дію природних гормонів, що призводить до порушень гормонального балансу, репродуктивної системи, розвитку дітей, а також збільшує ризик розвитку раку, діабету, серцево-судинних і неврологічних порушень. Під дією високої температури з пластику виділяється формальдегід, токсичний газ, до того ж, у складі фарб з етикеток на пакуванні часто є токсини, шкідливі для людини. Мікропластик при споживанні у великих кількостях здатний накопичуватися в органах і тканинах, що може призвести до запальних процесів, порушень функцій органів та інших негативних ефектів на здоров'я. Враховуючи ці ризики, важливо для збереження довкілля та здоров'я споживачів дотримуватися рекомендацій щодо використання пластикових виробів, впроваджувати екологічно безпечні альтернативи пластиковому пакуванню, такі як скло, папір, біорозкладні матеріали та підтримувати ініціативи щодо утилізації та переробки пластику.

Подолати наслідки пластикового забруднення можливо лише шляхом комплексних заходів. Важливий крок – це обмеження виробництва одноразового пластику [4]. Розвиток системи переробки передбачає використання біорозкладних матеріалів, вторинної переробки (програма «Recycle»). В Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» в розділі III «Стратегічні цілі та завдання» на першому плані стоїть: «формування у суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва» [5, с.107]. Важливо поширення екологічних знань населення, формування культури споживання, підвищення обізнаності громадськості, що призведе до філософського переосмислення цінностей, зокрема переходу від технократичного мислення до біоцентричної парадигми, у центрі якої є збереження життя у всіх його формах.

Пластик став символом як людського прогресу, так і екологічної катастрофи. Його надмірне використання підриває основи здоров'я, біорізноманіття та екологічної рівноваги планети. Проблема пластику не лише екологічна чи медична тема, а й глибоко філософська.

Вона стосується ціннісних орієнтирів сучасної цивілізації, де споживацьке ставлення до природи переважає над усвідомленням моральної відповідальності людини перед планетою. Найсуттєвіша причина екологічної кризи – глобальне падіння духовності і моральності, низький рівень екологічної освіти, екологічної культури загалом переважної частини мешканців планети [5, с.101].

Екологічна філософія закликає переосмислити взаємини між людиною та природою, розвиваючи принципи екологічної етики, що ґрунтуються на співіснуванні, гармонії й повазі до життя. Екологічна свідомість має стати не лише науковою категорією, а й формою духовного самозбереження людства. Подолання екологічної кризи можливе лише через синтез наукових, етичних і філософських підходів, що забезпечують гармонію між технічним розвитком і природним середовищем.

Література

1. Світова індустрія пластмас – статистика та факти. URL: <https://www.statista.com/topics/5266/plastics-industry/#topicOverview>.
2. Hannah Ritchie. FAQs on plastics. URL: https://ourworldindata.org/faq-on-plastics?utm_source=chatgpt.com.
3. Шкода від пластикових пакетів для довкілля та здоров'я людей. URL: <https://www.phc.org.ua/news/shkoda-vid-plastikovikh-paketiv-dlya-dovkillya-ta-zdorovya-lyudey-i-yak-pozbutisya-paketnoi>
4. Закон України «Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України» № 1489-IX від 01.06.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-IX#Text>.
5. Хилько М. І. Цінності екологічної безпеки як соціокультурні регулятори соціуму. Політична культура та ідеологія. 2021. №3. С. 101-108. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2021.3.15>.

СКАЛЬСЬКА Дарія,

ЖУРАВЕЛЬ Софія

*Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу*

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ФЕНОМЕН СПІЛКУВАННЯ

Соціальні мережі давно перестали бути лише каналом передачі інформації. Вони стали складною онтологічною інфраструктурою, що формує способи нашого існування. Під цим ми розуміємо не метафору, а практичну зміну того, як конструюється суб'єктність: перехід від життя як безпосереднього пережиття до життя як серії цифрових проєкцій. Цей перехід треба розглядати не як додатковий шар досвіду, а як зміну самої моделі реальності, у якій ми функціонуємо. Те, що в археології ідей називали симулякром у Жана Бодріяра, у цифрову епоху набуло здатності витіснити матеріальний досвід із центру нашої ціннісної уваги. Коли екран постає як більш релевантний для прийняття рішень, ніж безпосереднє оточення, ми опиняємося в новому режимі існування: гіперреальності, де значення продукується не реальністю, а її цифровими копіями. [1]

У такій ситуації питання «що є реальним?» переходить у питання «що ми обираємо за істинне?», і є відповідь, яка дедалі частіше залежить від алгоритмічних механізмів, а не від міжособистісного досвіду. Цей факт має кілька важливих наслідків для філософії спілкування. По-перше, те, що традиційно називали автентичністю, перестає бути стабільною характеристикою індивідуума: автентичність стає параметром, що вимірюється зовнішнім індикатором — вподобайками, коментарями, кількістю підписників. По-друге, простір спілкування змінює свої семантичні межі — межі між приватним і публічним розмиваються, а отже й умови, за яких формується ідентичність.

Людина, яка підлаштовує свій вигляд, мову і почуття під логіку платформи, поступово втрачає здатність виробляти внутрішні критерії оцінки власного буття. Напрошується теза: у цифровому середовищі індивід не лише комунікує — він конструює свій статус через

публічний обмін знаками, і тому поневолення увагою перетворюється на нову форму залежності.

Щоб пояснити механізм, звернемося до ролі алгоритмів. Вони не лише сортують контент — вони формують перспективу бачення. Якщо традиційний цензор вирішував, що потрапить перед очі аудиторії, то алгоритм вирішує, що буде для цієї аудиторії виглядати як найважливіше. Він керує увагою через підсилення або приглушення певних сигналів. Саме тому алгоритм стає неначе новою моральною інстанцією, бо нині він визначає, які емоції нам варто відчувати, які теми набувають ваги, які поведінкові моделі розповсюджуються. Питання автономії у такому контексті формулюється так: «чи володіємо ми інструментами, що дозволяють нам контролювати свій інформаційний режим, чи наше «я» дедалі більше стає залежним від невидимої машини, яка оперує метриками уваги?». Відповідь є частково очевидна: у більшості випадків — ні. Якщо увага — це ресурс, то її розподіл визначається системою, яка має власні економічні й нормативні пріоритети.

Особливості уваги породжують певні адаптивні стратегії поведінки, і одна з них — цифровий нарцисизм. Нарцисизм у цьому сенсі не є просто клінічною патологією, це можна розглядати як форму виживання у середовищі, де соціальний капітал вимірюється ступенем проявленості в інформаційному полі. Конструювання образу, постійне оновлення інформації про себе, прагнення «бути в тренді» — усі ці дії є реакцією на ринкові умови уваги. Тому твердження, що людина «хворіє» на увагу, частково хибне. Радше вона пристосовується до правил простору, що диктує, як бути поміченим. У цій перспективі моральне засудження «недостатньої глибини» чи «поверхневості» часто відволікає від реального питання: «які інституції роблять таку поверховість вигідною?».

Фрідріх Ніцше та Еріх Фромм дають корисні інструменти для осмислення цих процесів. У терміні Фромма, логіка соцмереж сприяє переходу до режиму «мати», де індивид визначає свою цінність через накопичення зовнішніх індикаторів. [4] Це продовжує екзистенційну порожнечу, бо «мати» ніколи не є завершеним. Споживання уваги призводить до хронічного відчуття нестачі.

Ніцше дає ключ до розуміння внутрішнього конфлікту: воля до влади в цифровому вимірі трансформується у волю до тотального самоконтролю, де увага і самовлада спрямовується на створення ідеального цифрового «я». [3] Метафорично кажучи, сучасна мотузка Ніцше — тонша, ніж колись: на ній одночасно балансують прагнення самореалізації та постійна спокуса розчинитися у потоці. Кожен акт скролінгу — жест, який має онтологічний зміст. Він не лише відбирає час, а й формує спосіб бачення світу.

Стоїцизм пропонує практичну відповідь на цю проблему: дисципліна уваги і здатність обрати, в що вкладати свою енергію, є не архаїчною етикою, а сучасною формою опору. [2] Цифрова гігієна — не моральне повчання, а техніка збереження власної автономії. Обмеження доступу, усвідомлення перерви, вибір джерел. Саме така практика дозволяє виробити внутрішній простір, який не піддається автоматичному перетворенню на комерційний інструмент. У філософському плані це означає відновлення мінімальних умов суб'єктивності: здатності поставити питання «чому я це дивлюся?» і відповісти не «бо так робить платформа», а «бо це служить моїм життєвим цілям».

Однак соцмережі мають і позитивну, терапевтичну сторону, що особливо помітна в умовах кризи. Під час війни цифрові спільноти виступили як майданчики для колективної емоційної підтримки. Вони дали простір для обміну досвідом, пошуку допомоги, створення мереж солідарності. Така практична функція вказує на те, що характер платформи не визначає заздалегідь її морального ефекту. Важливіше — як спільнота її використовує. Це дає підстави для тези, що соцмережі можуть бути одночасно інструментом маніпуляції і засобом виживання, і що філософія спілкування має вивчати саме умови і практики, що роблять кожну з цих функцій домінантою.

У цифровому середовищі формується нова логіка часу — не лінійна, а фрагментарна. Соціальні мережі дроблять досвід на короткі, емоційно заряджені імпульси, які витісняють

тривале зосередження та глибину переживань. Людина починає сприймати світ через ритм «миттєвої значущості». Подія існує лише тоді, коли її можна зафіксувати, поділитися нею та отримати реакцію. Це породжує нову культурну норму — швидкість як критерій змісту. А отже, спілкування все частіше перетворюється з процесу, що вимагає часу й уваги, на серію швидких взаємних сигналів

Нарешті, слід підкреслити, що питання автентичності у цифровому контексті втрачає свою простоту. Автентичність стає перформативною категорією. Навіть відвертість може бути способом управління враженням. Тут логіка меседжу змінює саму структуру спілкування: від живої розмови до серії актів, адресованих широкій публіці.

У підсумку соціальні мережі не лише трансформують комунікацію — вони створюють нову антропологічну мову, у якій базові філософські категорії суб'єкта, свободи та істинності потребують переосмислення. Наше завдання як дослідників — не лише вказати на ризики, але й зробити практики та етичні інструменти, які дозволять зберегти внутрішню незалежність індивіда в умовах, що системно орієнтовані на філософські аспекти соціальних мереж як феномен спілкування.

Література

1. Ж. Бодріяр. Симулякри і симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. — К.: Вид-во Соломії Пав личко «Основи», 2004. — 230 с.
2. Р. Голідей. Стоїцизм на кожен день / Пер. з англ. А. Ящук — К.: «Наш Формат», 2022 — 464 с.
3. Ф. Ніцше. Так мовив Заратустра / Пер. з нім. Л. Гринюк. — К.: «Знання – то сила», 1993. — 120 с.
4. Е. Фромм. Мати чи бути? / пер. з англ. О. Михайлової — К.: Укр. письменник, 2010. — 222 с.

СКОСАР В'ячеслав

*Інститут транспортних систем і
технологій Національної академії наук
України*

ЕПІКУР ПРОТИ ДИКТАТУРИ ДЕТЕРМІНІЗМУ

Якось автор цієї доповіді випадково виявив у себе уривок невідомого тексту, походження та авторство якого залишилися не відомі:

«Ти маєш рацію багато в чому, Епікур!

Ти зневажав неприродні задоволення і ухилився від диктату можновладців. Ти не прагнув почестей, багатства і влади. Ти ні у що ставив ідеологію, яку нав'язують, та хибних богів. Ти не хотів брати участь ні в масовому обмані, ні в жорстокій війні заради неправих цілей.

Але ти задовольнявся скромними благами, найнеобхіднішими для життя.

Але ти найвище цінував умиротворений спокій та щиру дружбу між розумними людьми.

Ти споглядав атоми світобудови, їх рух, і формування всіх речей, і всіх речей розпад. Ти визнавав природні закони руху атомів у природі та рух атомів душі людини.

І все ж ти виявився мудрішим за всіх атомістів. Бо ти, всупереч великому Демокріту, своїм відкриттям «*clinamen*» воістину розклав скелю жорсткого детермінізму і зламав диктат зовнішнього примусу!

Пристрасне бажання свободи особистості, свободи людської розумної душі дозволило тобі відкрити «*clinamen*» - спонтанне, майже невланне відхилення атомів від траєкторії свого руху. Бо ти сказав: як може розумна душа людини бути вільною, вільно мислити та вільно діяти, якщо всі атоми душі жорстко детерміновані у своєму русі?

Ти з античної давнини присоромив тих, хто й досі обожає всесильні закони природи, вірить у їхню точність і невблаганність, і хто на цій підставі відмовляє людині у свободі волі, свободі думки та свободі дій.

Ти, великий Епікур, для нас приклад протистояння диктату зовнішнього примусу!

Ти нам показав, як тріщить скеля жорсткого неживого детермінізму, і в її ущелинах проростає насіння життя і свободи, і дає зелені паростки, і вирощує багаті плоди...»

Можливо, в цьому тексті занадто вільно трактується біографія і вчення античного філософа Епікура, хоча деякі підстави для цього все ж таки є [1, С. 201; 2, С. 132; 3].

Тут ми збираємося розглянути одне геніальне прозріння Епікура – про спонтанне відхилення атомів від своїх траєкторій руху, про так званий «*clinamen*» (латинською мовою). У школах та університетах нам не згадували про це.

Але, коли автор ще школярем замислювався про повний детермінізм ньютонівської механіки та класичної фізики, з одного боку, і про повну однозначність обчислень на основі алгоритмів, з іншого боку, то виникала нерозв'язна проблема. Суть її в наступному: де ж закладено можливість порушити повний детермінізм руху та обчислень, щоб забезпечити спонтанність та свободу волі? Адже нас вчили матеріалістичної філософії, в якій суб'єктивний світ людини, думки, почуття, мотиви вчинків є продуктом роботи мозку. А мозок людини є лише «шматок матерії», і складається з атомів. Так само комп'ютер, який виконує алгоритми обчислень, нав'язані йому ззовні, є «шматок матерії», що складається з таких саме атомів.

Великий Епікур фактично теж був матеріалістом, проте він визнавав не тільки рух атомів тіла, а й рух атомів душі людини. І ось Епікур перший, хто відкрито вказав на проблему: якщо рух атомів душі суворо детермінований, то душа позбавлена можливості волевиявлення. І тоді філософ пропонує рішення у вигляді одного з основних постулатів своєї атомістики: атоми здатні на спонтанне відхилення від детермінованої траєкторії. Зокрема атоми душі теж здатні на спонтанне відхилення від свого руху. Таким чином, перемагається механістичний детермінізм і заперечується фаталізм, який постулював панування над кожною людиною і над цілими народами якихось невідворотних сил, які детермінують долю. Епікуру належить висловлювання: «Одні дії відбуваються через необхідність, інші – випадково, а деякі залежать від нас; ... необхідність не підлягає відповідальності, а випадок непостійний..., але те, що залежить від нас, не підвладне ніякому володарю, і за цим настає як осуд, так і протилежне йому» [2, С. 133].

Таким чином, Епікур обґрунтував свободу волі та відповідальність за свої справи.

Але повернемось у сферу класичної механіки. Чи можуть елементи механічної системи за певних обставин спонтанно відхилитися від жорстко детермінованої траєкторії руху? Здавалося б, другий закон Ньютона (основний закон динаміки) не залишає для цього шансів. Однак, якщо механічні елементи виявляються у станах нестійкої рівноваги, то подальша траєкторія виходу з рівноваги втрачає певність. Детермінізм починає відступати, і стохастичність входить у свої права. Наприклад, твердий стрижень закріплений нижнім кінцем на шарнірі, який може обертатися на всі боки, а сам шарнір пов'язаний з горизонтальною площиною. Стрижень починає падати на площину, а шарнір лише фіксує нижній кінець. Питання: в який бік і як швидко впаде стрижень, якщо спочатку він стояв строго вертикально? У цьому випадку неможливо дати суворо детерміністську відповідь. Тому що стрижень перебуває у стані нестійкої рівноваги, і неможливо передбачити напрямок його падіння. Можливо, всі напрямки є рівноймовірними. Також неможливо обчислити точний час падіння стрижня на площину, адже він сильно залежить від випадкового відхилення стрижня від вертикалі...

Закони фізики, закони природи не виключають область принципово непередбачуваного, недетермінованого. Це проявляється на макрорівні - у феноменах порушення нестійкої рівноваги, у вигляді біфуркацій поведінки складних систем [4]. Це проявляється на мікрорівні - у принципі невизначеності, у квантовій стохастичності [5; 6].

Ще таємничіше і багатше виявляється дійсність на рівні мислення та поведінки людини, на рівні поведінки цілих народів, на рівні духовного життя особистості...

Отже, у природі не працює лапласівський детермінізм у сфері фізичних явищ [7; 8].

Так само не може бути повного детермінізму у сфері мислення, переживань, вчинків. У кожної людини залишається певна автономія від диктатури детермінізму, певна сфера свободи прийняття рішень, свобода волі, всупереч думці деяких сучасних учених та філософів [9].

Література

1. Епікур. Філософський енциклопедичний словник. / ред. кол.: В.І. Шинкарук (гол. ред.) [та ін.]. — К.: Абрис, 2002. — 751 с.
2. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики: Словник. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. — 416 с.
3. Прозорова Н.С. Епікур [Архівовано 5 серпня 2020 у Wayback Machine.] // Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. — Т. 2: Д — Й. — С. 362. URL: <https://corpus.encyclopedia.kyiv.ua/item/355>.
4. Пригожин И. Философия нестабильности. Вопросы философии. — 1991. №6. — С. 46-52.
5. Принцип невизначеності Гейзенберга - LibreTexts – Ukrayinska. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org/>.
6. "Принцип невизначеності Гейзенберга. Квантова механіка простими словами | Всесвіт UA". URL: https://youtu.be/FJWFxCsbrN0?si=5OXNAjNA_Mi0kQSY.
7. Лапласівський детермінізм. ВУЕ. URL: <https://vue.gov.ua/>.
8. П'єр-Симон Лаплас і детермінізм: від «демона Лапласа» до принципу невизначеності. Сайт: ФізикаUA. URL: <https://www.fizyka.ua/post/pier-simon-laplas-i-determinizm-vid-demoni-laplasa-do-pryntsyphu-nevyznachenosti>.
9. "Свободи волі не існує". Роберт Сапольські пояснив, чому наш вибір залежить не від нас. М. Родрігес. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c0qdywnxyz1o>.

СТЕПАНІЮК Анастасія,
ФЕДОРОВА Алла
Національний університет
«Одеська політехніка»

“РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ”: КУЛЬТУРНИЙ ЗЛЕТ ТА ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

У 1920–30-х роках Україна пережила період духовного та культурного піднесення, який згодом назвали «Розстріляним відродженням». Це був час активного розвитку літератури, мистецтва, театру й кінематографа, спрямованого на утвердження національної ідентичності. Проте тоталітарний режим знищив більшість митців фізично або морально.

Сьогодні історія повторюється: українська культура знову опинилася під загрозою через російську агресію. Як і тоді, наш народ бореться не лише за незалежність, а й за право зберегти свою мову, мистецтво та духовність. Пам'ять про «Розстріляне відродження» нагадує, що культура – це зброя нації, яку неможливо знищити.

Метою даної роботи є дослідити феномен національно-культурного відродження 1920–30-х років через його представників, розкрити роль будинку «Слово» та трагічну долю інтелігенції в умовах репресій та таборів.

Після подій Української революції 1917–1921 років у радянській Україні спостерігалася короткочасне послаблення тиску на національну культуру. Політика українізації, започаткована в 1923 р., дозволила розквітнути численним літературним угрупованням: «Гарт», «Плуг», «МАРС», «ВАПЛІТЕ». Митці шукали нові форми мистецького самовираження, орієнтуючись на європейські тенденції. В цьому ракурсі слід згадати слова, що приписують Миколі Хвильовому: «Геть від Москви! Дайош Європу!». Це гасло є актуальним та доволі популярним в умовах нинішньої російсько-української війни.

Після певного послаблення в національній політиці вже наприкінці 1920-х років політична ситуація кардинально змінилася. З приходом сталінізму українізацію згорнули, а національна інтелігенція стала об'єктом переслідувань. Майже вся українська інтелігенція (і старої, і молодшої генерації) була фізично знищена, кинута до концтаборів і тюрем,

відправлена на заслання, вигнана з наукового, культурного й громадського життя. Українське національне і культурне відродження 20-х років XX ст., яке за короткий час дало такі блискучі результати, було знищено.

Назвемо імена деяких митців, які зазнали переслідувань, репресій та долю яких кардинально змінила радянська система:

❖ Микола Гурович Куліш (1892–1937) – драматург, член літературних організацій «Гарт», ВАПЛІТЕ та «Пролітфронт». Арештований у 1934 р. за справою «боротьбистської контрреволюційної організації», розстріляний 3 листопада 1937 р. у Карелії (Сандармох) [1, с.364–365]

❖ Леся Степанович Курбас (1887–1937) – актор, режисер, теоретик театру, народний артист УСРР; засновник «Молодого театру», театру «Березіль». Леся Курбас безперечно був генієм, який за 15 років зумів європеїзувати український театр, створити експериментальний театр українського модернізму та поєднати національні традиції з найновішими формами. Після прем'єри політичної комедії «Мина Мазайло» почалося цькування Л.Курбаса. За кілька місяців до арешту секретар ЦК ВКП(б) П.Постишев викликав його «на розмову», запропонувавши «компроміс», за яким Курбас мав запламувати як націоналістів Хвильового та Скрипника, створити партійний театр в дусі московського соцреалізму та комуністичного ентузіазму. На що Курбас відповів відмовою, повністю усвідомлюючи жахливі наслідки своїх дій [2, с. 877, 889–891]. Арештований у 1933 р., засуджений до 5 років ВТТ, розстріляний 3 листопада 1937 р. у Карелії (Сандармох) [1, с.365]. ❖ Фавст Львович Лопатинський (1899–1937) – актор, режисер театру й кіно; працював у «Молодому театрі», «Березолі», ВУФКУ та «Українфільмі». Арештований у червні 1937 р., розстріляний 31 жовтня 1937 р. [1, с.369–370]

❖ Євген Павлович Плужник (1898–1936) – поет, драматург, перекладач; член літературних об'єднань АСПИС, «Ланка», МАРС. Арештований у 1934 р., засуджений 28 березня 1935 р. до смертної кари, яку замінили хворому на туберкульоз С. Плужнику на найдовший термін каторги на той час – 10 років ВТТ. Помер 2 лютого 1936 р. у концтаборі Соловки [1, с.385; 2, с.277].

❖ Михайло Васильович Семенко (1892–1937) – поет, публіцист, драматург, лідер українського футуризму; організатор літературних угруповань та футуристичних видань. Звинувачений у причетності до троцькістської організації, розстріляний 24 жовтня 1937 р. [1, с.394].

❖ Михайло Омелянович Яловий (1895–1937) – поет, прозаїк, драматург, громадський діяч. Був членом організацій «Гарт», президентом ВАПЛІТЕ, жив у харківському будинку «Слово». Заарештований 12 травня 1933 р. у справі УВО. Того ж року засуджений до 10 років таборів, які відбував на Соловках. У 1937 р. повторно засуджений до страти та розстріляний в Сандармосі. Реабілітований у 1957 р. [1, с.14].

❖ Володимир Миколайович Сосюра (1898–1965) – поет, мемуарист, лауреат Сталінської премії 1948 р. Належав до літературних об'єднань «Плуг», «Гарт», ВАПЛІТЕ, ВУСПП. Зазнав гострих ідеологічних нападів і в 1920–1930-х рр., і в 1951 р. (за вірш «Любіть Україну») (1944). Постійне очікування арешту та розстрілу довело його до нервового розладнання. Психіатрична лікарня, по суті, врятувала його від фізичного нищення. Помер 8 січня 1965 р. у Києві. [1, с.400, 2, с.168]

❖ Павло Григорович Тичина (1891–1967) – поет, перекладач, державний діяч, академік ВУАН (1929), лауреат Сталінської (1941) і Шевченківської (1962) премій. Член літературних об'єднань «Гарт», ВАПЛІТЕ, «Пролітфронт». У 1943–1948 рр. – міністр освіти УРСР, у 1953–1959 рр. – голова Верховної Ради УРСР. Помер 16 вересня 1967 р. у Києві [1, с.403]. У 1927 р. голова уряду УРСР Влас Чубар за наказом з Москви виступив проти П. Тичини, звинувачуючи його в «просуванні націоналістичного опію під прапором пролетарської літератури» [2, с.17–18]. В умовах тотального насильства він обрав, за образним висловом

Ю. Лавріненко, «гру з дияволом»: писав патріотичні вірші на замовлення влади (наприклад, «Партія веде (1933). Фізично він вижив, а ось духовно помер. Разом з тим у 1958 р. він все ж таки зумів показати свою принципову позицію незгоди з тодішньою системою, не підписавши закон про двомовність та відмовившись від посади голови ВР УРСР [3, с.64–65]

Осередком української інтелігенції 1920–1930-х років став будинок «Слово» в Харкові, що став символом епохи. В ньому мешкали провідні діячі національного відродження, зокрема, Микола Хвильовий, Михайло Яловий, Остап Вишня, Микола Куліш, Майк Йогансен, Лесь Курбас та ін. Атмосфера творчості й натхнення поєднувалася тут із постійним страхом і наглядом спецслужб, адже більшість мешканців перебували під контролем радянських органів [5, с. 112]. Після 1933 р. будинок перетворився на осередок репресій: почалися арешти, допити, заслання до таборів. Самогубство Миколи Хвильового після арешту його товариша Михайла Ялового стало символом початку трагедії покоління. Більшість мешканців «Слова» були розстріляні або заслані до ГУЛАГу, а сам будинок отримав назву «пастки для інтелігенції». Можемо погодитися з твердженням, що більшовики реагували на цей будинок та його мешканців «як бик на червону ганчірку» [4, с.19]. Таким чином, «Слово» стало трагічним символом знищеного «Розстріляного відродження».

Період «Розстріляного відродження» в Україні став часом глибоких суперечностей – апогеєм творчого злету і водночас початком культурного лиха: покоління митців вибудовувало нову національну ідентичність через літературу, театр, поезію, філософію, але зіштовхнулося з нищівним тиском сталінських репресій; держава, яка нібито підтримувала українізацію, у крайній точці звернулася до тотального контролю й фізичного знищення інтелігенції; архівні дані показують, що багато смертей замовчувалися або фальсифікувалися (наприклад, Лесь Курбас офіційно «помер у таборах» у 1942 р., хоча насправді розстріляний 1937-го) [1, с.349]. Попри страх і терор, творчість цього покоління створила культурне підґрунтя для наступних поколінь – від шістдесятників до сучасних українських митців, які, попри війну, продовжують відроджувати українську культуру.

Феномен «Розстріляного Відродження» – це не лише трагічна сторінка нашої історії, а й чудове нагадування про ціну свободи. У 1920–1930-ті роки українські митці прагнули утвердити духовну незалежність народу, за що були свідомо знищені радянською владою. Їх історія свідчить, що культура – не додаток до державності, а її основа. Сьогодні, в умовах повномасштабної війни росії проти України, ми знову бачимо намагання ворога знищити українську мову, культуру, пам'ять. Як і сто років тому, культура стає зброєю, що протистоїть знищенню. Пам'ять про «Розстріляне Відродження» – це не лише історичний урок, а й моральний заклик сучасним українцям захищати свою ідентичність, мову, культуру як невід'ємну частину свободи.

Література

1. Архів Розстріляного Відродження: матеріали архівно-слідчих справ українських письменників 1920 – 1930-х років / упоряд. О. Ушкалов, Л. Ушкалов. Київ: Смолоскип, 2010. 453 с.
2. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження : антологія 1917-1933 : поезія – проза – драма – есей. Paris: Instytut Literacki, 1959. 979 с.
3. Рева І. По той бік себе: соціально-психологічні та культурні наслідки Голодомору і сталінських репресій 2-ге вид., перероб. і доп. К.: К.І.С., 2019. 272 с.
4. Турчина Л., Мозуленко Д., Коломієць К. «Червона ганчірка» для бика, або будинок «Слово» (Розстріляне Відродження). Актуальні питання гуманітарних наук, 2024. Вип.75, том 3, с.16-20. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-3-3>
5. Турчина Л.В., Спудка І.М. Спочатку було «Слово»: від радощів злету до падіння у прірву... (Розстріляне Відродження). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2019, №1 (52), с.111–116.

ТАРАСЮК Алла,
СЕМЕНОВА Арміне
*Херсонський національний
технічний університет*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЗАПРОВАДЖЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ

Сучасне українське суспільство, вимагає інноваційних трансформацій. Особливою сферою суспільної діяльності, її найбільш прогресивним трендом є соціальне підприємництво. Місією сучасного соціального підприємництва стало не тільки отримання прибутку, а й вирішення соціально-значимих завдань.

Оскільки соціальне підприємництво покликане вирішити проблеми суспільства: забезпечити соціальні, культурні та економічні права громадян, сприяти відродженню культурних традицій, відповідальному використанню природних ресурсів, популяризації традиційних цінностей та інституту сім'ї, розвитку спорту та здорового способу життя, в умовах полікризи України, яка стала наслідком військової агресії, саме соціальне підприємництво може сприяти збереженню та розвитку економічного і соціального потенціалу суспільства.

Соціальне підприємництво являється генератором інноваційних ідей.

Фундація «Ashoka» визначає соціальну інновацію як «методологію створення соціальної цінності та потенційної економічної цінності на рівні системних змін, які вирішують глибинні причини виникнення проблеми. Ця методологія включає нові стратегії, концепції, ідеї, а також організації, які займаються вирішенням соціальних проблем різних видів – від умов праці й освіти до розвитку громади й охорони здоров'я» [1].

В сучасній економічній науці соціальну інновацію, в контексті соціального підприємництва і соціальних підприємств, визначають як нове вирішення соціальної проблеми, яке більш ефективне, результативне, стає, або справедливе, ніж сучасні рішення, і створена цінність якого, головним чином, отримується суспільством загалом, а не окремими людьми.

Виокремлюють наступні типи соціальних інновацій:

- Принципіально нові послуги і продукти і програми для забезпечення соціальних потреб суспільства.

- Нові способи надання послуг, які вимагають нових професійних ролей чи взаємозв'язків.

- Виробництво нових послуг.

- Законодавчі ініціативи.

Для запровадження інновацій, соціальним інноваторам доцільно застосовувати спіраль соціальних інновацій.

Соціальних інновацій включає наступні шість етапів:

- 1) визначення проблеми і формулювання питання у такий спосіб, який передбачає вирішення глибинних (основних) причин виникнення проблеми, а не її симптомів;

- 2) етап генерування ідей;

- 3) тестування ідей на практиці;

- 4) запровадження ідей, забезпечення фінансування, створення команди;

- 5) зростання і поширення ідей;

- 6) системна зміна завдяки досягненню кінцевої мети соціальної інновації; зміни у державному секторі, приватному секторі, грантовій економіці, господарському секторі впродовж тривалого проміжку часу.

Співзасновники Фундації «Ashoka» М. Кім та Е. Крампек виділяють наступні аспекти, важливі для ефективного запровадження інновацій у формі соціального підприємництва:

1. Системне мислення: визначення стейкхолдерів, розуміння, на що орієнтовані засоби заохочення, визначення глибинних проблем для формування змін із метою системної трансформації.

2. Рішення: вивчення проблеми, адаптація, пошук і впровадження рішення.

3. Інновації: оцінка переваг й ефективності інновацій із огляду на сучасні альтернативи;

4. Охоплення: моделі соціальної інновації переважно стосуються не лише однієї конкретної ситуації, а й можуть бути застосовані на системному рівні як з огляду на масштаб (кількість охоплених впливом), так і на глибину (трансформація стосунків, структур, систем у конкретному місці).

5. Фінансова сталість: із метою досягнення економічної, соціальної, екологічної цінності – забезпечення низки ресурсів (приватної, державної підтримки у поєднанні з генерацією прибутку).

6. Вимірювання впливу та оцінка.

Впровадження соціальних інновацій сприяє співпраці серед організацій з метою ефективного використання ресурсів для досягнення істотних соціальних змін.

У процесі впровадження інновацій важливо враховувати опірність до інновацій. Теорія дифузії інновацій, розроблена Евереттом Роджерсом, стверджує, що будь-які інноваційні ідеї проникають у різні соціальні групи і шари, канали комунікації поступово.

Сам процес комунікації інновації через канали за конкретний проміжок часу до членів соціальної системи науковець назвав дифузією і виокремив такі етапи в поведінці власників нової ідеї, продукту:

а) увага;

б) інтерес;

в) оцінка;

г) перевірка;

г) прийняття;

д) підтвердження.

Таким чином, впровадження соціальних інновацій суб'єктами соціального підприємництва обумовлено необхідністю ефективного вирішення соціальних проблем, нагальною необхідністю кардинальних змін у підходах до вирішення соціальних проблем суспільства. Відповідно до вимог часу, саме соціально-орієнтоване підприємництво в Україні стало найбільш прогресивним трендом в поліпшенні інвестиційної привабливості, зміцненні репутації та іміджу, підвищенні комерційного успіху шляхом ефективного впровадження соціальних інновацій.

Література

1. Белов Д.М., Форкош Е.Р. Соціальне підприємництво: здійснення конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Аналітично-порівняльне право. № 6. 2022. С. 47–51.
2. Програма з євроінтеграції, лідерства та інновацій для української молоді Next Visionaries <https://internews.ua/opportunity/startuvala-programa-z-yevrointegraciyi-liderstva-ta-innovacij-dlya-ukrayinskoyi-molodi-next-visionaries>
3. Проблеми і перспективи розвитку малого і середнього бізнесу : монографія / за ред. д.е.н., професора С.Д. Лучик; Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ. Чернівці : Технодрук, 2021. 400с.
4. Соціальне підприємництво: опорний конспект укл. Овсянюк Бердадіна О.Ф. Тернопіль: Вектор, 2021. 74 с.

ТАТАРЧЕНКО Олександр

*Херсонський національний
технічний університет*

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ОЧИМА СТУДЕНТА ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

В умовах повномасштабної російсько-української війни знання вітчизняної історії є зброєю для захисту власної ідентичності та інформаційного простору нашої держави. У тій чи іншій формі історія України викладається в кожному українському університеті, адже її викладання забезпечує засвоєння студентами загальноосвітніх компетентностей необхідних для отримання вищої освіти в Україні. У той же час, для студентів технічних університетів вивчення історії дає знання про основні етапи розвитку техніки і технологій, що дає можливість мати уявлення про рівень розвитку сучасної цивілізації та розуміти шляхи її розвитку в майбутньому.

Як зазначено у «Великій українській енциклопедії», «історія – це наука, яка досліджує перебіг і прояви історичного процесу, ґрунтуючись на письмових історичних джерелах та матеріальних пам'ятках минулих епох [1]. Саме розуміння історичного процесу дає можливість майбутнім фахівцям зрозуміти, яку роль вони будуть відіграти у розвитку людства, коли розпочнуть свою професійну діяльність.

Приміром, в Херсонському національному технічному університеті історія України викладається у межах дисципліни «Історія та соціальна культура України». На викладання модулю №1 «історія України» відводиться для денної форми навчання 8 годин лекцій, 8 годин практичних занять і 30 годин самостійної роботи, для заочної форми навчання передбачено 2 години лекцій, 2 години практичних занять і 32 години самостійної роботи. Після вивчення першого модулю студентами пишеться рубіжна контрольна робота, а під час сесії складається екзамен.

Кожна тема відображає певний етап історичного процесу на українських землях. Аналіз подій і явищ окремих періодів української історії дозволяє студентам навчитися встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між соціальними подіями та явищами, що є важливою компетентністю кожного свідомого громадянина України.

І що важливо для студентів технічного університету, послідовне вивчення всіх етапів української історії, дозволяє простежити розвиток технологій на українських землях від палеоліту до сьогодення. Зокрема, звертається увага на такі досягнення, як: розвиток прикладного та образотворчого мистецтва в первісну добу, поява колісного транспорту та перехід до орного землеробства в добу енеоліту, поява кераміки у трипільців, виплавка заліза кіммерійцями, побудова монументальних споруд у грецьких полісах, спорудження «змійових валів» при Ярославі Мудрому, побудова чайок козаками, запровадження фільваркової системи в Річі Посполитій, використання чумацької валки для торгівлі, започаткування українського бароко, відкриття верфей в Миколаєві та Херсоні наприкінці XVIII ст., розквіт граверства у XVIII ст., промисловий переворот і побудова залізничної мережі в другій половині XIX ст., науково-технічна революція другої половини XX ст., розробка та використання наземних та морських дронів та роботизованих платформ в сучасній російсько-українській війні тощо.

Вивчення технічного розвитку дозволяє студентам зрозуміти як він позначається на суспільному і культурному розвитку нашого народу. Наприклад, як вплинули технології на поширення освіти в Україні показує поява переписування книг в монастирях Русі-України, запровадження книгодрукування на українських землях у XVI ст., використання інтернету та ШІ на сучасному етапі розвитку України, що, зокрема, дозволяє здобувати освіту онлайн в умовах війни.

Також вивчення історії демонструє студентам як розвиток технологій впливає на структуру суспільства. Зокрема, промисловий переворот ознаменував появу нового класу пролетаріату. Боротьба якого за свої права спричинила появу соціалістичних партій, Лютневу революцію та Жовтневий переворот в російській імперії, а після окупації УНР зробило нашу країну частиною комуністичного експерименту.

У той же час, розвиток інтернет-технологій в наші дні, впливає на те, що значна частина покоління зумерів прагне працювати в креативних індустріях. При цьому вони більш незалежні, більш вимогливі до роботодавців, налаштовані на саморозвиток так кар'єрне зростання тощо.

Важливою складовою патріотичного виховання в ХНТУ є проведення виховних заходів, присвячених важливим датам для національної пам'яті українського народу. Останні заходи були приурочені до таких подій, як: «День пам'яті героїв Крут» (29 січня), «День українських добровольців» (14 березня), «День пам'яті українців – жертв примусового виселення у 1944-1951 рр.» (14 вересня), «День пам'яті масових розстрілів української інтелігенції в Сандармосі» (27 жовтня). Наступний круглий стіл буде присвячено річниці Революції Гідності, яка ознаменувала появу в Україні політичної нації, перемогу громадянського суспільства та повернула Україну до західної цивілізації.

Таким чином, вивчення історії України дозволяє студентам технічного університету простежити розвиток технологій від стародавніх часів до наших днів, зрозуміти їх вплив на суспільний розвиток, а також розширити свій світогляд та стати більш свідомими громадянами України.

Література

1. Історія. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F:%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8 (дата звернення: 11.11.2025).

ТЕРЕПИЦЬКИЙ Сергій

*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

ЦЕНТР ПІДТРИМКИ ШКОЛИ ЯК ІНФРАСТРУКТУРА ЦИФРОВОГО ГУМАНІЗМУ Й СОЛІДАРНОСТІ

Війна проти України та хвилі внутрішніх і зовнішніх міграцій радикально змінюють освітній ландшафт і змушують переосмислювати зміст демократичних цінностей у шкільній практиці не як абстрактні декларації, а як щоденні режими взаємодії вчителів, учнів та спільнот. Спираючись на філософію освіти Дж. Д'юї та українську традицію осмислення просвітницького розуму як системної парадигми сучасної освіти, ми трактуємо школу як осередок публічності, де в умовах війни особливо гостро постає питання про баланс між автономією, турботою й солідарністю [1; 3]. У цьому полі формується науково-дослідницька тема «Демократичні цінності в освітній практиці: виклики внутрішніх та зовнішніх міграцій після 24 лютого 2022 року», що поєднує філософський аналіз ціннісних режимів освіти з прикладними моделями підтримки шкіл, які працюють з дітьми-переселенцями.

У межах теми одним із ключових результатів задумано створення «Центру підтримки школи» як мережевої платформи, що акумулює ресурси, експертизу та практики взаємодопомоги між освітніми акторами.

Таким чином, філософські орієнтири демократії, публічності й солідарності набувають інфраструктурної форми – вони «вшиваються» у цифрові сервіси, сценарії співпраці та режими спільного прийняття рішень.

Теоретичним каркасом виступає концепція «освітніх ландшафтів», яка дозволяє описати школу не як ізольовану інституцію, а як вузол мережі взаємопов'язаних просторів – локальної громади, університетів, громадських ініціатив та глобальних інформаційних потоків

У цьому ландшафтному підході війна й міграції постають як чинники, що перерозподіляють траєкторії, густину зв'язків і конфігурації довіри, примушуючи школи одночасно бути місцем укорінення та мобільності. Філософія мережевого суспільства, з її акцентом на децентралізованих мережах влади, знання і комунікації, поглиблює це бачення, показуючи, як цифрові платформи стають інструментами як емансипації, так і контролю [3; 5].

У поєднанні з концептом «освіти для миру», що протиставляє логіці «освіти для війни» педагогіку діалогу, взаєморозуміння й відповідального використання технологій, це створює рамку, в якій будь-яка інновація має оцінюватися за її внеском у розширення людської гідності та суб'єктності [4].

Саме на цій основі ми трактуємо «Центр підтримки школи» як елемент ширшої інфраструктури цифрового гуманізму й солідарності.

Паралельно, корпус міждисциплінарних досліджень про українських біженців у європейських школах робить видимими ті «злами досвіду», які школа має навчитися підтримувати: травматичну пам'ять, втрату дому, мовні бар'єри, відчуття вторинності й «тимчасовості» власного статусу. Якісні інтерв'ю з підлітками в Німеччині показують, що найбільші виклики стосуються базових психологічних потреб – автономії, компетентності й приналежності – і що саме шкільні мережі підтримки та гнучкі траєкторії навчання дозволяють відновлювати довіру до освіти як до простору майбутнього, а не лише виживання [5].

Дослідження польських, чеських, італійських та інших контекстів підтверджують: інклюзивність, ментальне здоров'я та мовна підтримка не можуть бути «додатками» до стандартного курикулуму, вони мають стати його внутрішньою логікою [6; 7].

У цьому сенсі «Центр підтримки школи» замислюється як місце, де інтегруються уроки різних освітніх систем і де українські школи не лише запозичують окремі практики, а й переосмислюють власні ціннісні рамки, долучаючись до трансконтинентальної мережі солідарності.

Український контекст, однак, має свою специфіку, яку добре висвітлюють дослідження про стійкість освіти в умовах війни та про досвід внутрішньо переміщених науковців і студентів. Показано, як університетські та шкільні спільноти вимушено «розтягуються» між офлайн- та онлайн-просторами, між зруйнованими кампусами і тимчасовими аудиторіями, одночасно виконуючи функції формальної освіти, психосоціальної підтримки й громадянської мобілізації [3; 4].

Аналіз ідентичностей «внутрішніх біженців» серед викладачів і дослідників показує, що мережеві практики співпраці та взаємного навчання стають засобом збереження професійної суб'єктності, яка інакше ризикує розчинитися в бюрократичних категоріях «переміщеного» чи «тимчасового» [4].

Для шкіл ці висновки означають необхідність мислити власні мережі не лише як вертикаль «управління – підпорядкування», а як горизонталь спільнот, у яких знання, підтримка й ресурси циркулюють у режимі взаємодопомоги. Саме така логіка покладена в основу проектного завдання зі створення «Центру підтримки школи», що у ТЗ описаний як платформа для активної участі директорів, учителів та інших освітніх активістів у спільному продукуванні рішень.

Концептуально «Центр підтримки школи» постає як багаторівнева інфраструктура, що поєднує цифрову платформу, мережу міжшкільного наставництва та простір для публічних дискусій про зміст демократичних цінностей у конкретних шкільних практиках. Технічне ядро платформи забезпечує централізований доступ до ресурсів – від електронного банку

навчальних матеріалів (зокрема відеоуроків, методичних рекомендацій, шаблонів інтеграційних заходів) до консультаційних сервісів для вчителів і адміністрацій шкіл, які працюють з дітьми-переселенцями.

Водночас мережа міжшкільних зустрічей, наставницьких пар і партнерств між закладами різних регіонів створює «офлайн-вимір» цифрової солідарності, де важливими стають ритуали взаємного визнання, обміну досвідом і спільного осмислення травматичного досвіду.

Усе це доповнюється регулярними дискусійними платформами, які перетворюють Центр на лабораторію демократичної публічності, де різні голоси – учнів, батьків, педагогів, місцевих активістів – можуть бути почутими й інтегрованими в рішення щодо освітньої політики на рівні школи та громади.

Важливим виміром моделі Центру є осмислена інтеграція цифрового виміру – від платформи до аналітики даних – у категоріях цифрового гуманізму, а не технократизму. Досвід ІТ-освіти в університетах показує, що якість освітніх програм не може більше вимірюватися виключно наборами технічних навичок; натомість у центрі має бути людська гідність, інклюзія, автономія, прозорість алгоритмів і приватність даних [3].

Перенесення цієї рамки в шкільний контекст означає, що цифрові сервіси Центру мають проектуватися за принципами «privacy by design», з чіткою артикуляцією цілей збору інформації, правом відмови та залученням шкільних спільнот до визначення того, що саме й навіщо вимірюється. Таке зміщення фокусу – від контролю до підтримки, від «управління показниками» до етики турботи – дозволяє уникнути перетворення платформи на ще один інструмент стандартизованого нагляду, що травматизує вже вразливі спільноти. Водночас це відкриває простір для формування у школярів і педагогів критичної цифрової компетентності, яка включає не лише технічні, а й етичні, правові та громадянські виміри.

Етична логіка Центру тісно пов'язана з педагогікою турботи та сервіс-лернінгом, які у воєнних умовах набувають нового, часто екзистенційного змісту. Дослідження університетських практик сервіс-лернінгу, що розгортаються «всередині війни», демонструють, як навчальні проєкти, спрямовані на реальні потреби спільнот, стають водночас простором навчання, емпатії й спільної дії [6].

Окремий блок завдань Центру стосується посилення демократичних цінностей у змісті навчання й у внутрішньому житті школи. У технічному завданні проєкту передбачено розроблення й упровадження курсу інтеграції демократичних цінностей у навчальний процес, що включає модулі для учнів і педагогів, тренінги з розвитку критичного мислення, громадянської активності та толерантності, а також запуск ініціатив шкільного самоврядування як механізму реально дієвої участі учнів у формуванні освітньої політики власного закладу.

Тут знову актуалізується спадщина Д'юї: школа мислиться не як підготовка до «справжнього життя», а як місце, де демократичний спосіб життя вже здійснюється – у процедурах, ритуалах, способах розв'язання конфліктів, мовних режимах взаємодії [1]. В умовах війни така школа стає простором, де демократичні цінності не заперечують досвіду травми й небезпеки, а допомагають його осмислити й перетворити на ресурс солідарної дії.

«Центр підтримки школи» слід мислити не лише як технічний проєкт чи сервісну платформу, а як матеріалізацію певної філософської програми – поєднання цифрового гуманізму, мережевого суспільства та демократичної педагогіки. У цій програмі цифрові інструменти стають засобами розширення суб'єктності дітей, педагогів та спільнот, а не каналами посилення контролю; мережі перетворюються на інфраструктури довіри й взаємодопомоги, а не лише на канали передачі інформації; демократичні цінності втілюються в практиках співучасті, турботи й відповідального ставлення до спільного простору. Подальша розробка індикаторів «етики інженерії» для шкільних і університетських програм, моделей відмовостійкої інфраструктури навчання та компаративних досліджень освітніх ландшафтів у глобальних мережах знання бачиться не як

додаток, а як органічне продовження цієї програми [3; 4; 6]. Таким чином, «Центр підтримки школи» може стати не лише відповіддю на виклики війни та міграцій, а й лабораторією майбутньої демократичної школи в мережеву епоху.

Література

1. Д'юї Д. Демократія і освіта; пер. М. Олійник, І. Босак, Г. Пехник. Львів : Літопис, 2003. 294 с.
2. Терепиший С. О. Сучасні освітні ландшафти. Київ : Фенікс, 2016. 309 с.
3. Andrushchenko V. P. Prosvitnytska odysseia rozumu [The Odyssey of Enlightened Reason]. Kyiv : Znannia Ukrainy, 2025.
4. Oleksiyenko A., Terepyshchyi S., Gomilko O., Svyrydenko D. 'What do you mean, you are a refugee in your own country?': Displaced scholars and identities in embattled Ukraine. European Journal of Higher Education. 2021. Vol. 11(2). P. 101–118.
5. Chabursky S., Guglhoer-Rudan A., Hrushetsky O. Ukrainian Refugee Adolescents in Germany – A Qualitative Study on Schooling Experiences and the Fulfillment of Basic Psychological Needs. Children and Youth Services Review. 2024. Vol. 160. 107582.
6. Kenworthy A. L., U'Ren M. R. K. Teaching within war in Ukraine: applying an ethic of care lens to extend our understanding of service-learning theory and praxis. Studies in Higher Education. 2025 (ahead of print).
7. Ruszkowska M., Nazaruk S. K., Budnyk O. Polski system edukacyjny wobec uczniów uchodźców z Ukrainy w ocenie dyrektorów i nauczycieli szkół podstawowych. Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny. 2025. Vol. 51(2). P. 127–142.

ТОЦЬКА Наталія

*Херсонський національний
технічний університет*

ФІЛОСОФІЯ В СИСТЕМІ СПІЛКУВАННЯ

Проблеми спілкування завжди хвилювали розум людей; повік-віків було атрибутом існування суспільства. Феномен спілкування такий же давній, як саме людство. Існують думки щодо історико-філософського осмислення сутності спілкування, його проявах на історичному шляху розвитку і поступового утворення необхідності відносно самостійного існування такого напрямку, як філософія спілкування. Необхідно зауважити, що в античні часи до розгляду феномену спілкування бути причетні софісти, які розробили засади риторики, а у середні віки ця традиція набула розвитку в діяльності гомілетики.

Також була поширена форма спілкування як багатовікова полеміка міжреалістами і номіналістами. В епоху Відродження особливої актуальності набули вражаючі кругосвітні та інші морські подорожі, що відкрили широкі можливості для спілкування народів в планетарному вимірі. За Нової доби почало бурхливо розвиватися наукове спілкування, де основне значення надавалося західноєвропейським університетам. Певного значення спілкування набуло в епоху Просвітництва. Згодом, насамперед у німецькій класичній філософії, спілкування набуло філософського наукового рівня, а згодом – революційній полеміці, наповненій політичною ідеологією. В історичному контексті незайвим буде згадати постаті мислителів, які на шляху філософського осмислення феномену спілкування, виокремлюються значущістю наукових тверджень, сформульованих у свій час; актуальних і сьогодні. Наприклад, у своєму творі «До вічного світу» І.Кант – видатний філософ, розробляючи ідеал гармонійного суспільства, стверджував, що за допомогою боротьби, спрямованої на усунення недоліків, людство поступово (принцип І. Канта не революція, а еволюція) прийде до стану вічного світу, де пануватиме гармонія як головний результат і регулятор громадських стосунків. Засобами для встановлення подібного стану І. Кант уважав міжнародну торгівлю й спілкування, хоча торгівля є специфічною формою економічного спілкування. Також набули поширення і розвитку такі філософські концепції спілкування, як феноменологія симпатій (М. Бахтін), діалогічний персоналізм (М.Бубер). Виняткову різноманітність культур щодо проблематики спілкування внесла сучасна епоха. Визначально

стала заявляти про себе комунікація як відображення загальної взаємозалежності людей. З'явилися нові форми спілкування, такі як Інтернет, Skype- зв'язок, інші засоби комунікації.

Особливо варто звернути увагу на філософські ідеї Ю.Хабермаса та Н. Лумана про значення комунікації у розбудові суспільства, адже від рівня загальної й насамперед вищої освіти як джерела суспільства, залежить благополуччя країни та народу. Квінтесенцією повноцінного існування вищої школи є якісне за формою та змістовне за сутністю спілкування. Хоча вивченням спілкування займаються гуманітарні науки, воно потрапляє в поле загального предмета філософії спілкування «студент – світ », що розкриває себе в онтологічному, гносеологічному, аксіологічному, моральному та художньому аспектах. Саме тому актуалізуються такі види спілкування, як спілкування з природою, з творами мистецтва, спілкування з космосом. Проблема взаємодії мікрокосму та макрокосму потребує нового підходу. На нашу думку, недостатньо інформації в умовиводі про те, що мікрокосм повторює і містить в собі у своєрідному вигляді макрокосм. Важливо знати, як саме відбувається спілкування між ними, що за технологія відносин.

В предметне поле спілкування потрапляють різноманітні аспекти спілкування між соціумами, націями, народами. Все відбувається зі знанням справи й світоглядно усвідомлено трансформується знаними на високому рівні творчої та організаційної діяльності педагогами в студентську аудиторію [1,с.13]. Існують різні підстави для класифікації видів взаємодії, де виокремлюються різні види спілкування. Наприклад, якщо брати за основу діапазони поширення, то можна виокремити соціальні, економічні, політичні, педагогічні, духовні взаємодії. На підставі виду носія, що передаються в процесі його здійснення, у науковій літературі виокремлено види взаємодії: скороминущі та стійкі, приватні та публічні, формальні й неформальні, спрямовані й ненаправлені, прямі й непрямі, закономірні й випадкові. Особливо виділяються функціонально-рольові та індивідуально-специфічні взаємодії. На підставі виду носія, що передається в процесі здійснення, у науковій літературі виокремлено види взаємодії: скороминущі та стійкі, приватні та публічні, формальні й неформальні, спрямовані й ненаправлені, прямі й непрямі, закономірні й випадкові. Особливо виділяються функціонально-рольові та індивідуально-специфічні взаємодії. До першого виду належить взаємодія, в основі якої є авторитет педагога, а до другого – авторитет прикладу. Впливовими функціями відзначається фасцинація, як спеціально організований вербальний вплив із метою зменшення втрати інформації під час сприйняття студентом. У сучасній західній філософії, де основним предметом і методом дослідження постає повсякденне мовленнєве спілкування, існує напрям – комунікативна філософія. Серед представників – К.О.Апель, Д.Бюлер, Ю. Габермас, В.Кульман, П. Ульріх. Комунікація перетворюється на парадигму філософуванні, що заступає філософію буття та філософію свідомості. Зміна парадигми, що передається переходом від філософії свідомості до філософії комунікації та від соціології, що знаходиться на раціональній дії, до соціальної теорії комунікативної дії, спрямована на виявлення фундаментальних засад філософування, порівняно з тими, що могли бути виведені з людської суб'єктивності. Це стосується також визначення достеменності й універсальності знання, правильності та загально значущості етичних норм та цінностей, де критерієм істини й останньою інстанцією, що легітимує етичні, правові норми. При цьому фактичне взаєморозуміння в емпіричній комунікації має бути перевірене на істинність та правильність на основі апріорі комунікації. Апріорі трансцендентальна комунікація передбачає необмеженість комунікації. П. Саух стверджує, що « дискурс має бути відкритим для участі будь-якого розумного суб'єкта та вільним від відносин панування. З апеляцією до комунікації пов'язується надія на те, що комунікація передбачає суб'єкт – суб'єктні стосунки, визнання в людині особистості » [2, с.24]. Комунікативна філософія пов'язана із дискурсивною етикою, що розробляє процедуру практичного дискурсу – правових норм; вводячи інтерсуб'єктивність до засад соціальної теорії комунікативної дії. Комунікативна філософія досліджує можливості пом'якшення суперечності між «життєвим світом» і «системою», що в політиці позначається прагненням

до демократизації, консенсуально - дискурсивного розв'язання конфліктних ситуацій шляхом досягнення порозуміння. У педагогіці існує ідея потенціальної симетричності процесу виховання; на основі дискурсу комунікативна філософія створює вирішення значущих норм та цінностей від ідеологічних заміників, тому постає критикою ідеології, критичною теорією суспільства загалом.

Стародавні філософи: Піфагор, Сократ, Платон, Арістотель, розглядали мову як інструмент для пізнання світу, спосіб вираження мислення.

В античності виникли перші системи уявлення про мову як про зв'язок між думкою, словом, реальністю. Піфагор вперше увів слово «філософія» і заклав основи для вивчення мови та мислення. Сократ стверджував, що мова як інструмент допомагає пізнавати істину через діалог. Платон був переконаний, що мова відображає ідеальні правила, що є ключем до розуміння істини; розглядав мову для досягнення вищого знання. Арістотель розглядав мову як систему знаків, що відображає думки про реальний світ; уважав, що мова є «живим інструментом», який змінює і розвивається. Спільним для філософії науки є те, що знання максимально позбавлені чуттєвої конкретності: одній і другій властиве логічне пояснення положень і теоретичного характеру досліджень. Відмінність їх полягає в несумісності мудрості і знань (нагромадження знань не навчає мудрості). Філософське знання – зацікавлене (світоглядне), а наукове – безвідносне до людських інтересів. На відміну від науки, теоретичні тези філософії не завжди піддаються підтвердженню результатами спостережень. Філософія не підлягає контролю алгоритму. Поява нової ідеї не викликає визнання хибності. Розвиток філософії не має характеру кумулятивного процесу: спостерігається зростання багатоманітності, як у мистецтві. Філософія надає можливості для логічного мислення, структурування знань та побудови послідовних, аргументованих висловлювань.

Філософія логічного мислення аналізує, як людське послідовне мислення, правильне формулювання суджень. Вивчення законів мислення встановлює принципи логічності, послідовності, достовірності, однозначності, правильності. Розвивається здатність розпізнавати логічні помилки у власних та інших міркуваннях. А.Сільвейстр, Моклюк М стверджують, що «поняття «мислення» у філософській літературі розглядається з різних точок зору, хоча кожний автор намагається навести власне розуміння цього поняття, але загалом вони передають один смисл: для того, щоб освітній процес відбувався на основі розвитку компонентів мислення, важливо виділити умови, виконання яких усуне стихійність процесу [3, с.145]. Серед таких умов науковці виділяють організаційні, педагогічні, психологічні, інформаційні, що залежать від кінцевої мети, результату освітнього процесу та сприяють реалізації структури мислення. Важливе значення у методичній літературі займає поняття «формування і розвиток мислення». Сучасна теорія мислення набула між предметного характеру. Зміни, які відбулися, належать до категоріального апарату, пов'язаного з діагностикою мислення. У межах модернізації сучасної базової освіти проблема розвитку мислення стає однією з фундаментальних. Для того, щоб зрозуміти, яким чином відбувається і чим зумовлений процес розвитку логічного мислення, необхідно зрозуміти поняття «логічне мислення»: конкретно-дійове, наочно-образне, абстрактне, практичне і теоретичне, репродуктивне і творче. Розвиток логічного мислення – це процес переходу мислення з емпіричного рівня пізнання (наочно-дієве мислення) на науково-теоретичний рівень (логічне мислення) з подальшим оформленням структури взаємопов'язаних компонентів, де такими є прийоми логічного мислення (логічне вміння), які забезпечують цілісне функціонування логічного мислення. Необхідно також говорити про контекстуальну, ситуативну, стильову доречність. Лії де Бройль упевнено заявляв, що «стилем математичних формул» можна закріпити вже набуті знання, але розвинути ці знання неможливо без допомоги всіх засобів літературної мови. Як це не дивно з першого погляду, звичайна літературна мова більш точна у своїй удаваній неточності, аніж мова формул. Виходячи з функцій мови, Р.Якобсон визначає функції мови, і з огляду на це обов'язкові

компоненти спілкування: адресант (той, хто говорить) ; адресат (той, для кого мова призначена); повідомлення, що адресант посилає адресату; контекст – зміст повідомленого, код – визначена знакова система, загальна для адресанта й адресата; контакт – фізичний канал і психологічний зв'язок між адресантом і адресатом, необхідні для того, щоб здійснювати комунікацію. На думку американського лінгвіста Д. Хаймса, кожному з цих компонентів мовленнєвого акту відповідає особлива функція. Емотивна функція має пряме відношення до адресанта; вона вказує, як людина говорить, що говорить, відносно до того, про що говорить. Реферативна функція мови звичайно є центральною, тому що головне завдання мовного спілкування – це добір і передача визначеної інформації. Металомовна функція полягає в тому, що висловлювання показує, якою мовою користуються люди, що вступили в спілкування. Поетична функція дає можливість оцінити форму повідомлення, ступінь художності й майстерності мовлення. Фактична функція пов'язана з контактом, що встановлюється між людьми у процесі мовного спілкування. Усе багатство мови може бути джерелом засобів кожного стилю, але тільки за умови доречності тієї чи іншої одиниці, підпорядкованості її змістові, формі, експресивності висловлення вона виконає комунікативну роль. Окрім стильової, існує доречність контекстуальна, ситуативна. У фаховому контексті єдність змісту і форми, однорідність експресивно-стильової тотожності зобов'язує контролювати і словесно-виражальні, і структурно-інтонаційні мовні та екстралінгвістичні засоби виразності. Контекстуальна доречність об'єднує писемне мовлення в надфразні єдності, які в усному професійному мовленні відзначаються меншими паузами на межі речень, тіснішим інтонаційним зв'язком фраз, інтонаційним підсиленням смислових повторень. У фаховому контексті можуть бути лише уточнені значення полісемантичних слів; без контексту неможлива реалізація відтінків професійних значень і стилістичних можливостей синонімів. Контекст корегує експресивний заряд фахового слова. Контекстуальною доречністю визначається і порядок слів у реченні. Ситуаційна доречність організує професійне мовлення відповідно до ситуації спілкування: така доречність рекомендує форму спілкування, форму звертання. Від професійної ситуації залежать і лексичне наповнення тексту, і застосування в ньому немовних, візуальних засобів. Слушно звернутися до концепції В. Гумбольта про те, що мова – безперервний процес людської діяльності. Він вважає слова і правила не фіктивними продуктами наукового аналізу, а реальними продуктами мовлення. За його словами, – мова є орган, який формує думку. Інтелектуальна діяльність цілком духовна, глибоко внутрішня і така, що проходить у певному розумінні безслідно, через звук матеріалізується в мовлення і стає доступною для чуттєвого сприймання. Тому інтелектуальна діяльність і мова являють собою єдине ціле. Професійна лексика, будучи засобом спілкування й відображення дійсності у свідомості особи, використовується як засіб спілкування між людьми певної галузі й у цій своїй комунікативній функції є особливим видом інтелектуальної, мовленнєвої діяльності.

Знання філософських концепцій дозволяє бачити ширший контекст проблем, що робить мовлення змістовним; вчить аналізувати інформацію, розрізняти хибні аргументи та формулювати власні позиції, що є важливим для професійної діяльності. Основні науковці – стародавні філософи: Готлоб Фреге, Бертран Расселл, Людвіг Вітгейштейн, заклали основи сучасної аналітичної філософії мови; Моріц Шлік, Рудольф Карнап – основи лінгвістичної філософії; Фердинанд де Соссюр – внесок у мовознавство. Професійне мовлення можна покращити через філософію шляхом розвитку критичного мислення, міння структурувати думки та розуміння глибинних принципів комунікації. Філософські концепції допомагають аналізувати мовлення, виявляти зв'язок з пізнанням, формувати світогляд, що впливає на спосіб висловлювання; надає основи для власного світогляду, що формує думки та ставлення до дійсності.

Література

1. Бабаєв В. Філософія педагогічного спілкування: монографія/ В.М.Бабаєв, С.М.Пузич; Харків. Нац.ун-т міськ. Госп-во ім.. О.М.Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім.. Бекетова, 2019,13-15.

2. Саух П. Філософія: навчальний посібник. – Житомир: Вид-во Житомирського державного педагогічного університету, 2003, 24-25.
3. Сільвейстр А., Моклюк М. Розвиток логічного мислення в учнів основної школи на уроках фізики. Педагогіка формування творчої особистості у вищій загальноосвітній школі, 2020, №73, Т.1., 145-146.

ТРАХАНОВСЬКИЙ *Анатолій*

*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК «ЦИФРОВИЙ ТЕКСТ» РЕФЛЕКСІЇ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АКЦЕНТИ

У доповіді розглядається програмне забезпечення як особливий вимір цифрової культури, у якому перетинаються технологічні, комунікаційні та ціннісні виміри людського буття, що перетворює софт на середовище рефлексії, а не лише на інструмент розв'язання суто технічних задач [1]. У фокусі – питання, чи можемо ми мислити програмне забезпечення як форму соціально значущої комунікації, аналогічну до тексту, що породжує смисли й вимагає тлумачення. Така перспектива дозволяє побачити, як цифрові середовища змінюють способи самопізнання, взаємодії та освіти, відкриваючи нові горизонти для філософії культури й філософії освіти [1]. Водночас постає потреба критично осмислити межі технократичного підходу, коли програмне забезпечення редукується до «нейтрального інструменту», а його смислотворчий потенціал і етичні наслідки залишаються непоміченими [4]. Саме тому соціально-філософський аналіз софту має поєднувати культурологічний, етичний та освітній виміри, показуючи, як код вписується в ширший контекст постіндустріальних трансформацій [3].

Ключовим поняттям пропонується розуміння програмного забезпечення як «цифрового тексту», що існує у герменевтичному горизонті й потребує багаторівневої інтерпретації – від читання інтерфейсу до реконструкції логіки коду [7]. Як і у випадку традиційного тексту, софт містить у собі сліди авторських інтенцій, культурних норм, прихованих припущень і владних конфігурацій, які не завжди усвідомлюються користувачем, але впливають на його досвід і практики [1]. У цьому сенсі програмне забезпечення постає не лише як результат інженерної діяльності, а як смисловий простір, де взаємодіють розробник, користувач і ширший соціокультурний контекст [7]. Герменевтичний підхід дозволяє розглядати інтерфейс і алгоритм як своєрідні «тексти другого порядку», що опосередковують доступ до реальності, фільтрують інформаційні потоки й структурують можливі сценарії дії [9]. Таке прочитання підштовхує до питання не лише «як працює програма», а «що вона говорить про світ і людину», тобто до філософської інтерпретації програмного середовища як нової форми культурної символізації [1; 7].

Феноменологічний вимір проблеми дозволяє зосередитися на досвіді суб'єкта, який «зустрічається» з програмним забезпеченням як із особливим світом життєвих значень, що вже структурує його сприйняття, увагу й тілесні практики [7]. Взаємодія з програмою стає своєрідним «письмом» і «читанням», де користувач постійно співвідносить власні інтенції з обмеженнями й можливостями коду, формуючи тим самим нові навички рефлексії щодо власних дій. Тут доречна апеляція до аристотелівського поняття практичної мудрості (φρόνησις), де рефлексія розуміється як здатність знаходити належний спосіб дії в конкретній ситуації [2]. У цифровому середовищі ця мудрість набуває нової форми: людина має навчитися «розпізнавати» приховану логіку алгоритмів, оцінювати їхні наслідки для себе та інших і брати на себе відповідальність за використання технологій [2; 1]. Таким чином, програмне забезпечення стає не лише інструментом, а простором, у якому формується й випробовується етика відповідальної дії.

Окремої уваги вимагає матеріальна природа програмного забезпечення, на якій наголошують дослідження сучасного матеріалізму: алгоритми – це не лише «чисті» логічні структури, а й інструкції для маніпулювання фізичними електронними сигналами [8]. Така подвійність – поєднання лінгвістичного (коду як мови) й електронного (коду як операцій над сигналами) – підкреслює, що софт укорінений у конкретну технічну інфраструктуру з її обмеженнями, вразливостями й владними конфігураціями [8]. У цьому контексті технократизм вищої школи, де успіх ототожнюється з ефективністю алгоритмів і керованістю процесів, ризикує витіснити гуманітарну рефлексію щодо того, які саме форми життєсвіту кодуються й відтворюються в освітніх системах [4]. Соціально-філософський аналіз дозволяє показати, що запровадження програмного забезпечення в освіту – це завжди вибір певної моделі раціональності та певних сценаріїв поведінки, а отже, і визначення того, якою має бути людина в цифровому суспільстві [3; 4].

В освітньому вимірі програмне забезпечення виступає водночас викликом і ресурсом для переосмислення змісту, форм і цілей навчання, адже інформатизація освіти змінює саму «архітектуру» освітнього простору [5]. З одного боку, цифрові платформи, навчальні середовища, симулятори та системи управління освітнім процесом відкривають можливість для індивідуалізації траєкторій навчання, розвитку критичного й рефлексивного мислення, формування нових навичок співпраці й комунікації [1; 5]. З іншого – вони можуть посилювати ризики стандартизації мислення, залежності від готових алгоритмів і зменшення простору для творчої ініціативи, якщо використовуються в межах суто технократичної логіки [4]. Тому завдання філософії освіти полягає в тому, щоб описати й критично оцінити ті сценарії, у яких софт функціонує як середовище рефлексії, а не лише як інструмент контролю та оцінювання [1; 5].

Особливу евристичну цінність для розуміння програмного забезпечення як середовища рефлексії має порівняння людських мов і мов програмування, здійснене в сучасних дослідженнях [6]. Показано, що обидва типи мов мають синтаксичні й семантичні структури, здатні виражати складні смисли, хоча й у різних онтологічних режимах – природна мова орієнтована на відкритість значень, тоді як мова програмування прагне до максимальної формальної однозначності [6]. Проте саме на перетині цих мов виникають цікаві форми «гібридної» рефлексії: програміст змушений мислити одночасно у режимі формалізованої логіки та життєвого досвіду, перекладаючи інтуїтивні уявлення про світ у структури коду [6; 7]. Для користувача цифрові інтерфейси також стають своєрідною «мовою», через яку він вчиться читати й інтерпретувати соціальні й культурні процеси. Отже, програмне забезпечення можна розглядати як медіум між світом людського смислу та світом формальних структур, що спонукає до постійної рефлексії над тим, що саме і як кодується.

У постіндустріальному суспільстві, описаному Д. Беллом, знання й інформація стають ключовими ресурсами, а символічні структури – основою соціальної організації [3]. У такому контексті програмне забезпечення виступає не просто інструментом обробки інформації, а базовою інфраструктурою, що конструє нові форми соціальності, включно з освітніми, політичними та культурними практиками [3; 1]. Софт організовує інформаційні потоки, задає режими доступу до даних, визначає можливі траєкторії дії, тим самим впливаючи на структуру комунікації й владні відносини в суспільстві. Це означає, що рефлексія щодо програмного забезпечення є невід'ємною частиною ширшої рефлексії над долею свободи, участі та відповідальності в умовах цифрової цивілізації [1; 3]. У цьому сенсі соціально-філософський аналіз софту стає важливою частиною осмислення переходу від індустріальних до інформаційних форм модерності.

Узагальнюючи, доповідь пропонує розглядати програмне забезпечення як багатовимірне явище, в якому поєднуються щонайменше три ключові виміри: герменевтичний (код як текст, що вимагає інтерпретації), феноменологічний (досвід взаємодії користувача з цифровим середовищем) і матеріальний (укоріненість алгоритмів в електронній інфраструктурі) [1; 7; 8]. Такий триєдиний підхід дозволяє уникнути як наївного

технооптимізму, так і однобічного техноскепсису, відкриваючи простір для зваженої, відповідальної й концептуально виваженої рефлексії щодо ролі софту в сучасному суспільстві. Для української філософії освіти це означає необхідність інтегрувати аналіз програмного забезпечення в ширший дискурс про культуру, демократію, ідентичність і формування відповідального громадянства [1; 5]. Перспективою подальших досліджень є розроблення концептуальних моделей освітніх практик, у яких програмне забезпечення використовується як середовище рефлексії, критичного мислення та етичної самодисципліни, а не лише як інструмент оптимізації навчальних процесів.

Література

1. Андрущенко Т. І., Андрущенко Т. В., Ващенко К. Філософія культури як системна парадигма сучасної освіти. Міждисциплінарні дослідження складних систем. 2023. № 22. С. 77–86. DOI: 10.31392/iscs.2023.22.077.
2. Арістотель. Нікомахова етика / Пер. з давньогрецької В. Ставнюк. Київ : Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
3. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Київ, 1996. С. 194–251.
4. Бех В. П., Малик І. В. Технократизм у дискурсі проблем вищої школи. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 263 с.
5. Биков В. Ю. Проблеми і цілі інформатизації освіти України. Освіта в інформаційному суспільстві: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2010. С. 13–19. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/1166/>
6. Ухов І. Людські мови та мови програмування. Філософія та гуманізм. 2018. № 2. С. 73–80.
7. Possati L. M. Towards a hermeneutic definition of software. Humanities and Social Sciences Communications. 2020. Vol. 7, 71. DOI: 10.1057/s41599-020-00565-0.

ТУРУЛОВА Софія,

ФЕДОРОВА Алла

Національний університет

«Одеська політехніка»

ЛЕОНІД КРАВЧУК – АРХІТЕКТОР УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Період становлення української незалежності є одним з найважливіших етапів у новітній історії України. Центальною постаттю цього процесу став Леонід Макарович Кравчук. Він – символ становлення новітньої української державності. Його ім'я нерозривно пов'язане з процесом проголошення незалежності України та створенням державних інститутів, які заклали основу політичної стабільності та національної ідентичності. Діяльність Кравчука в умовах складних соціально-економічних і політичних трансформацій початку 1990-х років стала прикладом державного лідерства, здатного забезпечити мирний перехід влади та формування самостійної держави.

Метою даної роботи є всебічне, аналітичне й системне вивчення життєвого шляху, політичної кар'єри та історичної ролі Леоніда Макаровича Кравчука, його внеску у процес утвердження незалежності України, становлення державних інституцій, демократичних принципів влади та міжнародного визнання України як суверенної держави.

Основні завдання дослідження полягають у тому, щоб проаналізувати шлях Кравчука до президентства, зокрема його участь у подіях серпня 1991 р., реакцію на спробу державного перевороту, політичні рішення, які привели до проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р.; оцінити значення його діяльності для становлення української державності, визначити його місце серед творців новітньої історії України; показати, як діяльність Кравчука, що відбувалася у надскладних умовах (відсутність досвіду державного управління, економічна криза, невизначеність тощо), стала фундаментом для подальшого розвитку України як незалежної, правової й суверенної держави; сприяти вихованню у молодого покоління поваги до національної історії, державних діячів та цінності незалежності.

Леонід Макарович Кравчук народився 10 січня 1934 р. у в с. Великий Житин Рівненської області. Його дитинство припало на складний період міжвоєнної України та Другої світової війни. Уже в ранньому віці він проявляв інтерес до навчання та громадської активності [5, с.516].

Навчання у Київському університеті дало Кравчуку глибокі знання з економіки та політичної економії. Його професійний шлях розпочався у партійних структурах, де він здобував досвід управління та організаційної роботи, що стало фундаментом для подальшої державної діяльності [5, с.516].

У 1970–1980-х роках Кравчук працював у ЦК КПУ, займався економічними та ідеологічними питаннями. Саме цей період сформував його як вмілого аналітика та комунікатора, здатного вести переговори й ухвалювати рішення в складних умовах.

Перебудова та політична криза кінця 1980-х відкрили можливості для українських політиків, здатних вести країну до самостійності. Кравчук став помітною фігурою у Верховній Раді УРСР.

24 серпня 1991 р. він очолював засідання Верховної Ради, на якому було ухвалено Акт проголошення незалежності України. Цей день став ключовим у новітній історії держави та відкрив шлях до формування власних політичних і економічних структур. На Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. більшість населення підтримало незалежність України. Цього ж дня Л. Кравчука обрали першим Президентом України.

На початку 1990-х років країна стала на шлях глибоких трансформацій, які охопили всі сфери життя:

- у політичній – ліквідація інститутів тоталітаризму та перехід до демократичного суспільства;
- в економічній – демонтаж командно-адміністративної системи управління народним господарством та перехід до багатокладної економіки на ринкових засадах.;
- у соціальній сфері – перехід від людини-гвинтика системи, влади, держави до проголошення й захисту найважливіших цивілізаційних цінностей, таких як життя, честь, гідність та добробут;
- у гуманітарній – перехід від класових, ідеологічних стереотипів до гуманістичних цінностей;
- у міжнародній – перехід від політики "мирного співіснування протилежних суспільних систем" до широкої інтеграції і міжнародного співробітництва [1, с.698].

Л. Кравчук наголошував, що «економічна, міжнародна політика України повинна бути мудрою, гнучкою, враховувати тенденції і процеси, що відбуваються в світі» [2, с.33]. Як перший Президент України Леонід Кравчук відповідав за формування основних інститутів держави:

- створення Збройних сил України;
- формування Національного банку;
- розвиток дипломатичної служби та міжнародних відносин [4, с.516].

У грудні 1991 р. Л. Кравчук разом із президентами Білорусі та Росії підписав документи, що юридично припинили існування СРСР. Це рішення відкрило нову еру для України та всього пострадянського простору [6].

Діяльність Леоніда Кравчука символізує перехід від радянської системи до незалежної української держави. Він заклав основи демократії, сприяв формуванню національної свідомості та державної культури, залишивши після себе приклад політичної відповідальності та державницької позиції. Л. Кравчук писав: «Національна ідея українського народу впродовж багатьох століть - мати свою державу... Національна ідея в Україні зараз наповнюється економічним змістом. Від того, як покращиться життя в країні, залежить і виживання України як самостійної держави, і просування вперед. І національна ідея зараз формується саме в економічному просторі» [2, с.31].

Президентство Кравчука вирізнялося прагненням до стабільності та поступових реформ, уникаючи різких соціально-економічних потрясінь. Політична незалежність України стала передумовою здобуття республікою економічного суверенітету. Першочерговим завданням було визначено перехід від командної до ринкової економіки, який дав би змогу вивільнити творчу енергію народу та повніше реалізувати можливості вітчизняного економічного потенціалу [3, с.592].

Політичний стиль Кравчука відзначався дипломатичністю та прагматизмом. Він зберігав баланс між інтересами різних політичних сил, шукав компроміси та підтримував діалог. Після завершення президентської каденції залишався активним у врегулюванні соціально-політичних та міжнародних питань, зокрема конфлікту на Донбасі.

Леонід Кравчук увійшов в історію як архітектор української незалежності, держаний діяч, який забезпечив мирний перехід від радянської системи до незалежної української держави. Він заклав основи демократії, сприяв формуванню національної свідомості та державної культури. Його політична діяльність стала прикладом відповідальності, виваженості та прагнення до єдності суспільства.

На прикладі життя і діяльності Кравчука можна побачити, наскільки важливо мати політичну культуру, мудрість, толерантність і прагнення до згоди – особливо у перехідні періоди. Державницька спадщина Леоніда Кравчука є невід’ємним складником українського державотворення та формування національної ідентичності.

Література

1. Довідник новий. Історія України. 5-те вид., Київ: А.С.К., 2010.
2. Кравчук Л. М. Держава і влада. Київ: Абрис, 2001.
3. Бойко О. Д. Історія України. Київ: Академвидав, 2004.
4. Петровський В. В., Радченко Л. О., Семененко В. І. Історія: неупереджений погляд. Україна: факти, міфи, коментарі. Київ: Генеза, 2008.
5. Дорошко М. Історія України: Події. Постаті. Явища. Київ: Навчальна книга, 2012.
6. Лук’янюк В. Біловезька угода Білорусії, Росії і України. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1208T/>

УСАТЮК Ігор

*Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»*

ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Людина економічна – сукупність економічних потреб, інтересів, цілей індивіда, органічне поєднання в ньому рис працівника і власника. Тобто, економічна людина розглядається в економічній філософії як особа, що має раціональне мислення та спрямовує все на свою користь, тобто в головному вважає досягнення суб’єктивно своїх цілей. Підходи до вивчення функціонування «економічної» людини змінюються з плином часу та розвитком соціально-економічних відносин у суспільстві. Вони тісно переплетені з суспільними відносинами, які складаються у відповідному часовому проміжку. Українська філософсько-економічна думка також тісно розвивалась поряд з розвитком філософської економічної думки в світовій та європейській науці, і відповідно, змінювалась з плином часу. Праці з української філософсько-економічної думки які дійшли до нас беруть свій початок з XV ст. від С. Оріховського-Роксолана та простежуються до сучасності С. Дацюка та А. Чухна.

На початку XV ст. філософ-економіст С. Оріховський-Роксолан вважав, що суспільні економічні інтереси мають привалювати над індивідуальними та має бути забезпечена соціальна справедливість. Так він наголошував на похідному, підпорядкованому значенні приватновласницьких інтересів порівняно із загальним, суспільним інтересом (суспільними справами), вважав, що основою управління суспільством має бути справедливість, допомога

бідним, а не гроші; виступав за встановлення оптимальних податків на всі категорії громадян. Гроші як загальний еквівалент називав «жилами всіх добре ведених справ», осуджував примноження приватного добра за рахунок громадського і високо оцінював турботу багатих про своїх підлеглих.

Схожих поглядів притримувався І. Гізель, який виступав проти встановлення надмірних повинностей для забезпечення власного паразитичного споживання виступав, а незаконні методи збагачення завдяки встановленню високих несправедливих цін, спекуляції тощо називав злочинними, закликав берегти державне добро, боротися з лихварями. Ректор Києво-Могилянської академії Ф. Прокопович відстоював ідеї меркантилізму, зокрема політику активного торгового балансу шляхом розвитку різних сфер і галузей господарства, а розвинуту економіку називав запорукою загального добробуту і злагоди у суспільстві. Головною рушійною силою економіки вважав потреби людей та суспільства. На початку 80-х XVIII ст. С. Десницький зробив свої оригінальні висновки в філософсько-економічній думці про те, що приватна власність призводить до поступового заперечення людинолюбства, і що законодавче регулювання економічних процесів не повинно відбивати бажання до праці та має забезпечувати певну соціальну справедливість. Я. Козельський, філософ-просвітник, цілком слушно вважав працю єдиним джерелом багатства, розмежував необхідну і додаткову, працю селянина і ремісника. Першу він назвав «зрівняною» (вона залишалась у виробників), другу – «дарунковою», оскільки вона безоплатно віддавалась власникам засобів виробництва, в тому числі землі. Він вважав сферою продуктивної праці будь-яке виробництво, а не тільки сільське господарство, як це було популярно у його сучасників.

Видатний український філософ Г. Сковорода порівнював суспільство з машиною, якою править божественна сила, а тому воно є всесвітньою Божою економією. Найбільша цінність в економії – час і праця, а символ мудрої людини, трудівника – працююча бджола. В. Каразін та Д. Журавський пропонували скасувати кріпацтво та надати селянам землю у вічне користування, замінити панщину грошовим оброком. Вони вважали що вільна наймана праця більше ніж утричі продуктивніша від праці кріпаків [1, 7].

Відомий український економіст і теоретик права М. Балудянський притримувався схожих поглядів. Крім того, він обстоював необхідність розвитку фабрик і мануфактур, вільну працю на них вільних робітників, та вважав доцільним державний контроль в окремих галузях економіки [6]. Українська філософсько-економічна думка кінця XIX - початку XX століть, репрезентована іменами М. Туган-Барановського, М. Соболева, С. Подолинського та М. Руденка [2]. М. Туган-Барановський запропонував нові підходи до вивчення філософської економічної думки, який вважав за необхідне враховувати такий чинник, як загальнолюдська моральність, основний принцип якої - рівноцінність кожної людської особистості. У своїй праці "Основи політичної економії" поділив теоретичну політичну економію на абстрактну і конкретну [5].

М. Соболев розглядав політичну економію як єдність: а) конкретної економічної науки (економічна історія та статистика), що вивчає історію господарювання різних народів; б) теорії соціальної економіки, або теоретичної політичної економії, що вивчає виробництво, розподіл, обмін і споживання, закони їх причинного зв'язку; в) економічної політики, що вивчає заходи досягнення народногосподарського добробуту. Цікаві ідеї спостерігаються в праці С. Подолинського «Праця людини і її ставлення до розподілу енергії». Вони демонструють новітній підхід у методології досліджень, який пізніше він буде названий системним підходом. Складовими системи, яку вибудовує вчений, є суб'єкт, об'єкт та Всесвіт загалом. Ці складові є тісно взаємопов'язаними. Ключовим елементом системи є такий об'єкт, як енергія [3]. М. Руденко вважав і доктрину сталінізму-ленінізму, і вчення А. Сміта догматичними та концептуально помилковими, він ставив перед собою завдання на основі їх критичного осмислення виявити «природні закони економічного життя» [4].

В сучасності філософсько-економічна думка представлена відомими філософами-економістами А. Чухно та С. Дацюком. А. Чухно вважав що «національний інноваційний потенціал характеризується ступенем розвитку трансферу технологій, функція якого полягає у поширенні досягнень науки і техніки, у перетворенні їх на елементи комерційно-виробничої діяльності, які підприємці можуть придбати на ринку й використовувати у виробничому процесі. З цього погляду трансфер технологій – важлива складова системи впровадження науково-технічного прогресу у виробництво, яка забезпечує комерціалізацію науково-технічних розробок і результатів, тобто перетворення їх на ринковий товар». Саме використання в якості елемента господарського механізму інноваційного потенціалу сприяє еволюційному поступу «економічної» людини, розвитку інформаційних технологій, інтелектуалізації праці, поєднанню рис «людини економічної» та «людини творчої» [8, 9, 10].

Мислитель-економіст С. Дацюк є носієм доволі оригінальних, часто контрверсійних ідей, зокрема теорії перспективи і «нового світу». Він підходить до вивчення «економічної людини з точки зору перспективи її розвитку.

Література

1. Історія економічних учень: підручник / за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. К.: КНЕУ, 1999. 564 с.
2. Мочерний С.В., Довбенко М.В. Економічна теорія: Підручник. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 856 с.
3. Подолинський С.А. Вибрані твори / Упоряд.: Л.Я. Корнійчук. К.: КНЕУ, 2000. 328 с.
4. Руденко М. Енергія прогресу: Нариси фізичної економії. К.: Молодь, 1998. 527 с.
5. Туган-Барановський М. І. Основи політичної економії. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 628 с.
6. Балудянський М. Про національне багатство. Українська економічна думка: хрестоматія. К.: Знання, 2007. С. 86–96.
7. Журавський Д. Про джерела і використання статистичних відомостей. Українська економічна думка: хрестоматія / упоряд. С.М. Злупко. К.: Знання, 2007. С. 98–109.
8. Чухно А. А. Економічна теорія. К.: ДННУ АФУ, 2010. Т. 2. 628 с.
9. Яковенко Р. В. Людський капітал та людський потенціал. Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту: Економічні науки. 2013. Вип. 24. С. 186–193.
10. Яковенко Р. В. «Людина економічна» та її еволюція. Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту: Економічні науки. Кіровоград: КНТУ. 2015. Вип. 27. С. 129–137.

ФРОЛОВА Євгенія

Національний університет

«Одеська юридична академія»

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

Сучасне суспільство неможливо уявити без впорядкованої системи правових норм, що регулюють відносини між державою, громадянами та інституціями. В умовах постійних соціальних трансформацій, політичних викликів і глобалізаційних процесів зростає значення адміністративного права як фундаментального інструменту забезпечення соціального порядку. Адміністративно-правові відносини належать до фундаментальних інститутів адміністративного права, адже пронизують всю діяльність, пов'язану зі здійсненням публічного адміністрування [2, с.175].

Філософський аналіз цієї галузі дозволяє не лише осмислити її нормативну структуру, але й розкрити глибинні онтологічні, аксіологічні та гносеологічні засади державного управління.

Адміністративне право як галузь публічного права формувалося на основі ідеї служіння держави суспільству. У філософському вимірі воно є проявом діалектики свободи та необхідності. Держава, реалізуючи владні функції, обмежує індивідуальну волю, але робить це задля збереження соціального порядку. Такий підхід узгоджується з поглядами Т. Гоббса,

який вважав, що без сильного регулятора людина схильна до «війни всіх проти всіх», а отже, саме адміністративна влада забезпечує можливість співіснування [3].

З іншого боку, І. Кант підкреслював, що право повинно бути не лише засобом примусу, а й формою морального порядку, заснованого на розумі. Таким чином, адміністративне право виконує не тільки функцію контролю, а й слугує каналом для втілення етичних принципів у практику державного управління [4].

Соціальний порядок – це результат постійного балансування між хаосом свободи та стабільністю регламентації. Адміністративне право виступає своєрідним «архітектором» цього балансу. Через систему норм, приписів, процедур та інститутів воно створює умови для прогнозованості суспільних процесів.

З точки зору соціальної філософії, адміністративне право можна розглядати як інструмент реалізації публічного розуму (Ю. Габермас), де владні рішення мають бути легітимними не лише юридично, але й комунікативно, тобто узгодженими з інтересами громадян. Соціальний порядок не нав'язується згори, а формується через взаємодію держави та суспільства.

У цьому контексті важливою стає категорія довіри до державних інституцій. Без неї адміністративне право перетворюється на формальну систему примусу, позбавлену моральної легітимності. Довіра ж виникає там, де громадяни бачать у правових механізмах не лише обмеження, а й гарантії справедливості. Будь-яке право, зокрема й публічне, має моральне підґрунтя. Поділяємо позицію вітчизняних науковців, які зазначають, що право не є первинною формою регулювання поведінки людей у суспільстві. Тому цілком закономірним є історичний процес, у межах якого право постає як своєрідна «поглинаюча субстанція», що вбирає в себе усталені в соціумі регулятивні норми, серед яких - звичаї, традиції, релігія та мораль [5, с. 114].

Адміністративне право, будучи механізмом реалізації державної влади, неминуче стикається з етичними дилемами - між ефективністю та гуманізмом, контролем і свободою, законом і справедливістю.

З філософської точки зору, адміністративне право є формою інституціалізації моралі. Його норми відображають суспільні цінності - порядок, рівність, відповідальність, публічне благо. У цьому сенсі воно стає не лише техніко-юридичним інструментом, а й моральним орієнтиром для державних службовців.

Особливого значення набуває принцип пропорційності, який виступає філософським «мостом» між владою і свободою. Адміністративне втручання має бути настільки сильним, наскільки це необхідно для досягнення легітимної мети - захисту прав, свобод та інтересів суспільства.

Філософія правової держави передбачає, що влада підкоряється закону, а не навпаки. Адміністративне право в цьому контексті відіграє роль гаранта того, щоб державне управління здійснювалося відповідно до принципів справедливості, рівності та законності. Аналізуючи принципи правової держави, дослідники стверджують, що сучасний зміст поняття «правова держава» повинен включати не лише чинні засади функціонування органів влади, а й прогресивні напрями розвитку суспільних відносин зі справедливим, правовим і гуманним суспільним ладом у державі [1, с. 20].

Формування адміністративного права як науки та практики управління в Україні відбувається у процесі трансформації держави в демократичну та сервісну. Це передбачає переосмислення функцій влади - від каральних до координаційних, від бюрократичних до партнерських. Філософський аспект цього процесу полягає у переході від парадигми влади над людиною до парадигми служіння людині.

Таким чином, адміністративне право постає як динамічна система, здатна не лише підтримувати порядок, але й забезпечувати розвиток суспільства через справедливе управління.

Адміністративне право у філософському вимірі є не просто сукупністю норм і процедур, а складним соціокультурним феноменом. Воно втілює ідею гармонії між свободою та владою, між особистим і суспільним, між законом і мораллю. Через адміністративне регулювання держава реалізує свою відповідальність перед громадянами, а суспільство отримує механізм упорядкування соціального буття на основі справедливості.

Таким чином, адміністративне право - це не лише інструмент соціального контролю, а й філософський механізм самовідтворення соціального порядку, заснованого на праві, моралі та раціональності.

Література

1. Вовк П. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. Юридичний вісник, 2020/1. DOI:<https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1531>
2. Дніпров О. Адміністративно-правові відносини в умовах трансформації предмета адміністративного права. Адміністративне право і процес №3/2021 DOI:<https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.27>
3. Hampton, Jean. Hobbes's Social Contract. В: Hobbes and the Social Contract Tradition. Cambridge University Press, 1987. DOI: 10.1017/CBO9780511625060.008.
4. Watkins, Eric. Kant on Laws: The Moral Law (Part V). Cambridge University Press, 2019. DOI: 10.1017/9781316683026
5. Самбор М. А. Морально-правові та оціночні поняття в нормах про адміністративні правопорушення. Вісник Запорізького національного університету. № 2, 2011. С. 114-123.

ФРОЛОВА Маргарита,

СІДАНОВА Олена

*Херсонський національний технічний
університет*

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ

У сучасному динамічному світі, де зростають темпи життя та вимоги до професійної ефективності, особливої актуальності набуває вміння раціонально використовувати власний час. Тайм-менеджмент виступає не лише системою планування, а й важливим психологічним інструментом саморегуляції та розвитку особистісної ефективності. Уміння визначати пріоритети, поєднувати робочі й особисті завдання сприяє підвищенню продуктивності, зниженню стресу та профілактиці професійного вигорання. Ефективне управління часом формує навички самодисципліни, відповідальності та внутрішньої мотивації, що є необхідною умовою успішної самореалізації сучасного фахівця.

Тайм-менеджмент - це система дій, спрямованих на правильне планування завдань з грамотним розподілом часу на виконання кожного. Головна мета тайм-менеджменту - робити якомога більше, мінімізувавши часові витрати та знизивши рівень стресу людини. Тайм-менеджмент, як система - це ефективний інструмент, який може допомогти кожній працюючій людині зробити час її роботи максимально ефективним, залишивши сили і вільні години на відпочинок і хоббі [1, с.6].

Раціональне планування часу благотворно впливає на психічний стан, зменшуючи рівень стресу та запобігаючи вигоранню, а на працездатність – підвищуючи ефективність, що дозволяє швидше реалізовувати цілі й підтримувати гармонію між професійною діяльністю та особистим життям.

Навичка формулювати цілі, розробляти стратегії успіху, усувати власні слабкі місця, концентруватися на важливих справах, організовувати справи за їх важливістю, використовувати пік продуктивності, вміти цінувати та ефективно використовувати час, боротися з «поглиначами часу» [2, с.48].

Психологічні основи тайм-менеджменту ґрунтуються на таких ключових поняттях: мотивація, що забезпечує цілеспрямованість і послідовність дій; саморегуляція, яка дозволяє керувати поведінкою, емоціями та увагою у процесі виконання завдань; внутрішній локус контролю, завдяки якому індивід відчуває відповідальність за свій час і результати; а також управління стресом, що сприяє зниженню психоемоційного навантаження шляхом ефективного планування діяльності. Ці психологічні чинники сприяють формуванню продуктивної поведінки, зменшують прокрастинацію та підвищують загальну ефективність особистості у професійному середовищі [3, с.54].

За результатами досліджень психологів, працівники, які володіють навичками тайм-менеджменту, демонструють вищу професійну продуктивність, меншу схильність до емоційного вигорання та кращу здатність адаптуватися до змін [4, с. 20].

Ефективний тайм-менеджмент ґрунтується на системному підході до планування, пріоритезації та раціонального використання ресурсів, що забезпечує підвищення особистої й професійної продуктивності. Серед ключових методів виокремлюють SMART-цілі, матрицю Ейзенхауера, техніку Pomodoro, принцип Парето (80/20) та делегування. Метод SMART сприяє формулюванню конкретних, вимірюваних і досяжних цілей, тоді як матриця Ейзенхауера дозволяє оптимізувати управління завданнями за їх важливістю та терміновістю. Техніка Pomodoro підтримує концентрацію й запобігає професійному вигоранню, а принцип Парето орієнтує на ефективний розподіл зусиль. Делегування, своєю чергою, підвищує організаційну ефективність шляхом раціонального розподілу повноважень і відповідальності [5, 6, 7].

Ці психологічні техніки не лише оптимізують робочий процес, а й формують звички концентрації та короткострокового відновлення, що є важливими для збереження психічного здоров'я.

Тайм-менеджмент також пов'язаний із розвитком емоційного інтелекту. Людина, яка вміє керувати власними емоціями, легше контролює час, уникає прокрастинації та здатна підтримувати стабільну працездатність навіть у стресових ситуаціях.

Таким чином, тайм-менеджмент є не лише інструментом організації робочого часу, а й потужним психологічним механізмом підвищення професійної продуктивності. Психологічні аспекти тайм-менеджменту, такі як саморегуляція, мотивація, управління стресом та розвиток емоційного інтелекту, сприяють формуванню продуктивної поведінки, зменшенню прокрастинації та профілактиці професійного вигорання. Системне застосування тайм-менеджменту забезпечує гармонійне поєднання ефективної роботи та особистого розвитку, підвищуючи загальну результативність сучасного фахівця.

Література

1. Тайм-менеджмент: навч. посіб. для закладів вищ. освіти/МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. Н.М. Малярчук. – Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2024. - 175 с.
2. Ратушняк, О. Г. Самоменеджмент: навч. пос./О. Г. Ратушняк, О. Г. Лялюк. – Вінниця: ВНТУ, 2021. – 170 с.
3. Психологічні технології самодетермінації розвитку особистості: монографія/ Л.З. Сердюк, І.В. Данилюк, В.В. Турбан, О.І. Пенькова, Н.Д. Володарська [та ін.]; за ред. Л.З. Сердюк. – К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. – 192 с.
4. Теоретико-методологічні основи аналізу поняття «тайм - менеджмент», Огінок С. В. & Лесюк А. І. (2023). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-66>.
5. Staffan Nöteberg: Pomodoro Technique Illustrated: The Easy Way to Do More in Less Time. Pragmatic Programmers, Raleigh, N.C., 2009, ISBN 978-1-934356-50-0
6. Закон Парето // Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. — Київ : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. — 504 с. — (Інституційні засади розвитку банківської системи України). — ISBN 978-966-346-923-2.
7. Ковальчук, Л. М. (2022). Делегування повноважень як інструмент ефективного менеджменту. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку, 3(48), 112–118. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.3.112>

ХОДАНИЧ Юрій

Ужгородський національний університет

ПЕДАГОГ ЯК «РЕСУРС»

1. Усвідомлення педагогами (в тому числі й українськими) свого власного становища як «ресурсу», переконаний, дало б змогу їм більш віддано і наполегливо займатися вихованням і навчанням дітей (чи дорослих). Ресурсоємність педагога головним чином вказує на те, що він служить і покликаний служити учням (студентам), віддаючи їм все необхідне для їх становлення особистостями, а головним чином формування в них людяності. Педагогіка ресурсоємності має бути, отже, педагогікою служіння тим, кого педагог покликаний виховувати, навчати тощо.

2. Етимологічно «ресурс» означає «запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби»; «засіб, можливість, якими можна скористатися в разі необхідності» [1]. Дещо багатше розуміння цього поняття міститься в англійській мові. Воно означає, зокрема: «запас чогось, що має і може використовувати країна, організація або особа, особливо для збільшення свого багатства»; «щось, що може бути використане для досягнення мети, особливо книга, обладнання тощо, що надає інформацію для вчителів» [2]. Якщо порівняти тлумачення поняття «ресурс» в українській мові та англійській, можна помітити, що в українській воно пов'язане з необхідністю, потребою. Тлумачення в англійській мові подібних акцентів не вимагає. Більше того, контекст розглядуваного поняття є ширшим – «щось, що може бути використане для досягнення мети». Таким чином, наголос робиться не на потребі чи необхідності використати запас чогось, але на тому, що цей запас важливий для досягнення визначеної чи поставленої мети. Звісно, якоюсь мірою визначення мети «спровоковане» наявністю потреби або необхідності, однак не завжди. Мета домінує над потребою (необхідністю). Якщо, зрештою, об'єднати тлумачення «ресурсу» в українській та англійській мовах, можна виокремити кілька суттєвих його показників: по-перше, запас чогось, засіб, можливість; по-друге, здатність бути використаним; по-третє, пов'язаність з потребою чи необхідністю по-четверте, наявність мети, для якої можливе його використання. Перш ніж перенести означені показники на становище і діяльність педагога, зроблю одне незначне відхилення.

3. В прямому сенсі й метафорично можливо ствердити, що людина як така постає «ресурсом» для інших, суспільства в цілому. Вона транслює собою весь запас власних знань, досвіду, практики, способу мислення і поведінки, які потенційно та реально можуть стати джерелом збагачення для її оточення і суспільства в цілому. Врешті, людина, існуючи, транслює сама себе, власну особистість – цілісну й нерозділену. В цьому сенсі людина як «ресурс» постає носієм деякого авторитету, адже здатна собою впливати на інших і змінювати інших. Звідси, суспільство стає великим скупченням ресурсоємних індивідів, кожен із яких завдяки взаємодії та участі забезпечує потенціал і багатство людського спільножиття. Відповідно, процвітаючим слід визнати таке суспільство, де значна кількість його членів володіють багатим внутрішнім ресурсом, який може бути правильно скерований на суспільне благо. Людина як «ресурс» представляє собою деяку сукупність притаманних їй інтелектуальних, морально-психологічних, фізичних, професійних, поведінкових та інших характеристик, які вона виявляє чи реалізовує назовні. Тільки тоді людина як «ресурс» буде дієвою, коли те внутрішнє, чого вона досягла чи чим володіє, буде виявлятися для чогось, що перевищує її саму, буде стосуватися і спрямовуватися на оточуючу її реальність. Отже, філософська формула людини як «ресурсу» в тому, що останній, представляючи собою щось внутрішнє, буде використовуватися для досягнення зовнішніх, перевищуючих його самого, цілей. Відповідно, за умови відсутності достатнього ресурсу чи його недосконалості ризик недосягнення поставлених цілей залишатиметься високим.

4. Зазначене в п. 3 відхилення було здійснене, оскільки кожен педагог є, перш за все, людиною. І ресурсоємність його як людини безпосередньо визначає ресурсоємність його як педагога. Характерна особливість, притаманна педагогу як «ресурсу», на відміну від універсального бачення людини як «ресурсу», полягає в тому, що перший реалізовує свій ресурсний потенціал на постійній основі, системно й послідовно, тісно взаємодіючи з особливими соціальними групами – вихованцями, учнями, студентами тощо, тобто тими особами, які перебувають на певній сходинці власного становлення – базового (основного) чи професійного.

5. Педагог як запас, засіб, можливість. Педагог стосовно тих, кого він покликаний навчати, виховувати, слугує «джерелом» інтелектуальних, морально-психологічних, поведінкових та інших параметрів. У цьому сенсі він передусім презентує самого себе, власну особистість, несе собою деякий авторитет. З цієї точки зору, педагог викладає найперше себе, а вже далі урок (заняття) чи певну дисципліну. Відповідно, дієвість педагогічного ресурсу буде тоді реалізовуватися, коли накопичений педагогом внутрішній досвід пізнання і формування його особистості носитиме якомога глибший рівень. Тому навіть характер педагога, його моральні якості, навіть релігійні вірування можуть бути часом більш ресурсоємними, аніж, власне, знання чи професійний досвід педагога. Викладаючи, отже, себе, педагог повинен бути свідомим того, що, взаємодіючи з вихованцями, учнями, студентами тощо, різні сторони його особистості можуть слугувати взірцем або опорою для змін тих, кого він виховує, навчає. В окресленому моменті сходяться змісти людини як «ресурсу» і педагога як «ресурсу».

6. Здатність ресурсу бути використаним. Ресурсоємність педагогічної діяльності виявляє здатність бути використаною тільки тоді, коли хоча б у цілому педагог чинить позитивний, конструктивний і гармонійний вплив на вихованця, учня, студента тощо. Для цього педагог повинен враховувати сторони особистості того, кого він виховує і навчає, застосовуючи в процесі виховання і навчання внутрішньодосвідні параметри своєї особистості – інтелектуальні, морально-психологічні, духовні, поведінкові та ін. Тому, отже, педагог як «ресурс» настільки є здатним бути використаним, наскільки його вплив на вихованця, учня, студента в результаті постає таким, що формує і якісно зміцнює особистість останніх. Подібне неможливо без усвідомлення педагогом того, що парадигмою його власного становища є служіння тим, з ким він покликаний працювати.

7. Пов'язаність ресурсу з потребою, необхідністю. Потреба чи необхідність ресурсоємності педагогічної діяльності коріниться в безпосередньо професії педагога. Це, врешті, питання про те, хто такий педагог і яка його роль, ніша в суспільстві. Вважаю, що на сьогодні, враховуючи підвищену зайнятість батьків і пришвидшений рух до самостійності дітей (через їх активне залучення до соціальних мереж і віртуальної реальності), роль педагога тільки зростає. По суті, останній може виявитися тим, хто, завдяки постійній взаємодії з вихованцями, учнями (особливо в шкільному віці), студентами здатен більш активно долучатися до формування їх особистості. Звісно, краще, коли до процесу формування і зміцнення особистості вихованців, учнів долучаються і батьки, і педагоги – за цього сценарію роль батьків охоплюватиме власне процеси виховання дітей, а роль педагогів – збагачення їх інтелектуально, частково морально-психологічно. Однак індивідуальна чи навіть колективна ситуація в середовищі тих, хто виховується і навчається, може різнитися від зазначеного вище сценарію. Тоді перед педагогом як «ресурсом» постає вагоме завдання – цілісно й усесторонньо долучатися до формування особистості вихованця, учня, студента – не тільки в інтелектуальному, але й у духовному, поведінковому, соціально орієнтованому контекстах. Іншими словами (при наявності вищезгаданого сценарію розвитку), педагог повинен виявитися тією людиною, яка здатна побачити «недопрацювання» батьків і на них реагувати, намагаючись, наскільки це можливо, подібні недопрацювання виправити чи подолати. При цьому, слід наголосити, ресурсоємність педагога в цьому контексті може виявитися не до кінця плідною, оскільки батьки залишаються на глибокому природному

рівні авторитетами для своїх дітей. Як висновок, потреба чи необхідність ресурсоємності педагогічної діяльності пов'язана з залученням педагога до формування особистості вихованця, учня, студента (як в сенсі доповнення, так і, можливо, в сенсі корекції батьківського впливу).

8. Передбачення мети використання ресурсу. Ресурсоємність педагогічної діяльності, як вже не раз вище мовилось, переслідує одну ключову мету – залучення педагога до формування особистості вихованця, учня, студента. В цьому сенсі педагог постає «співучасником» творення і зміцнення такої особистості. В результаті маємо свого роду рівносторонній трикутник учасників формування особистості тих, хто виховується і навчається – сам вихованець чи учень; батьки вихованця, учня; педагог, який бере участь у вихованні та навчанні. Попри те, що означений трикутник рівносторонній, роль педагога в долученні до формування особистості вихованця, учня особлива, адже це третя сторона, яка здатна неупереджено розглянути ситуації з відповідним процесом. Погляд батьків на дітей і вихованців, учнів на самих себе, зазвичай, упереджений, тоді як педагог здатен завдяки своєму досвіду (в тому числі наявності погляду на виховання і навчання з точки зору науки) виявити неупереджене бачення особистості вихованця, учня. Звідси, гострою постає потреба наявності в педагога як «ресурсу» сукупності інтелектуальних, духовних, психологічних, поведінкових, професійних та інших якостей на рівні глибокого внутрішнього досвіду, які потенційно та актуально здатні впливати на вихованців, учнів, студентів.

9. Поповнення ресурсу. Після описаного залишається наостанок досить вагома проблема, яка стосується «ресурсів» для педагога як «ресурса». Іншими словами, проблема того, яким чином ресурсоємність педагогічної діяльності здатна не вичерпуватись до кінця. Таким чином, стає зрозумілим, що педагог не може із себе бути «ресурсом» для себе. Тобто відповідний «ресурс», аби далі реалізовуватися як «ресурс» для іншого, повинен сам володіти джерелами поповнення. В такий спосіб формується такий собі «ланцюжок» ресурсів: «ресурс» для педагога як «ресурсу» – педагог як «ресурс» – використання вихованцями, учнями, студентами педагога як «ресурсу». Про дві останні ланки ресурсоємності велась мова в попередніх абзацах. Питання залишається стосовно того, що слугує «ресурсом» для педагога як «ресурсу». Оскільки педагог як «ресурс» це, врешті, сама його особистість зі всім належним їй внутрішнім світом і досвідом, то наповненість педагога як «ресурсу» є нічим іншим, як тільки наповненістю його самого як особистості. В цьому сенсі педагог не повинен переставати себе запитувати і час від часу піддавати сумніву «ресурси», які формують його самого як «ресурс». Без того, щоб деталізувати й пояснювати, такими «ресурсами» для педагога як «ресурсу» можуть бути, до прикладу: споглядання оточуючої реальності та його результати, інтелектуальна наповненість, віра, професійне зростання, комунікація з колегами, вихованцями, учнями, студентами, реалізація власного творчого потенціалу та інші. Ключовим атрибутом «ресурсу» для педагога як «ресурсу» є його участь в формуванні особистості педагога на глибокому внутрішньому рівні, адже педагог, урешті, постає «співучасником» творення і зміцнення особистості вихованця, учня, студента. Звідси, чим глибшою внутрішньо є особистість педагога, тим більш перспективним буде його долучення до формування особистості того, кого він покликаний виховувати і навчати.

Література

1. Ресурс. Тлумачення із «Словника української мови». URL: <https://slovnkyk.ua/index.php?swrd=pecypc> (дата звернення: 08.11.2025).
2. Resource. Oxford Learner's Dictionaries. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/resource_1 (дата звернення: 08.11.2025).

ХОМЕНКО Віталій

*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Цифрова трансформація суспільства радикально змінює уявлення про соціальну реальність, перетворюючи не лише форми комунікації та інституційні структури, а й самі онтологічні засади буття людини в мережевому світі. Спираючись на положення статті В. Хоменка про онтологічні та епістемологічні перспективи цифрових змін, можна стверджувати, що інфосфера стає новим середовищем людського існування, де фізичне й віртуальне вже не протистоять, а взаємно пронизують одне одного [3].

Саме в такому середовищі формуються нові модуси присутності, дії та відповідальності, які виходять за межі класичної модерної парадигми суб'єкта, укоріненої в стабільності простору, часу та соціальних ролей [3]. У цьому контексті цифрова трансформація постає не як технічна модернізація, а як цивілізаційний зсув, що кидає виклик традиційним поняттям автономії, істини та раціональності [4]. Питання про те, як зберегти людську суб'єктивність і епістемічну надійність у світі, де алгоритми структурно співвизначають досвід, стає центральним для сучасної соціальної філософії [3; 4].

Онтологічний вимір цифрової реальності виявляється насамперед у тому, що статус «реального» дедалі більше залежить від цифрових репрезентацій, симуляцій та моделей, які передують безпосередньому досвідові й формують горизонти його сприйняття [1]. Концепція симулякрів і гіперреальності демонструє, як знаки та образи в цифровому середовищі починають циркулювати автономно, відриваючись від стабільних матеріальних референтів і перетворюючи соціальний світ на мережу взаємопов'язаних симуляцій [1]. У цьому світі аватар, профіль, цифровий слід стають не просто «відображенням» суб'єкта, а активною складовою його онтологічного статусу, через яку інститути, ринки й політичні актори здійснюють доступ до людини та вплив на неї. Така ситуація породжує напруження між пошуком автентичності й неминучою медіацією досвіду цифровими інтерфейсами, які конструюють особливу форму гіперреального повсякдення [1; 3]. Відповідно, соціально-філософський аналіз цифрової трансформації має справу не лише з описом нових технологічних практик, а з радикальним переглядом категорій реальності, репрезентації та присутності.

Ключовим аспектом цифрової онтології є перехід від дисциплінарних суспільств до суспільств контролю, де влада здійснюється не через жорсткі інституційні рамки, а через безперервну модуляцію потоків даних, доступів і можливостей [2]. Алгоритмічне управління, яке пронизує сфери економіки, політики, освіти та повсякденного життя, стає новою формою «інфраструктурної» влади, що діє непомітно, але інтенсивно, структуруючи траєкторії поведінки суб'єктів [2; 4]. Цей режим контролю базується не стільки на забороні, скільки на прогнозуванні, попередньому моделюванні та керуванні ймовірностями, перетворюючи людину на вузол у мережі обчислюваних ризиків і можливостей [2]. Водночас алгоритмічна логіка, яка визначає, що саме є видимим, релевантним і доступним, формує нову онтологію соціального простору, де невидимим може стати не лише маргінальне, а й критичне для демократії та науки знання [3; 4]. Отже, суспільства контролю цифрової доби мають бути осмислені не лише як політико-правовий, а й як онтологічний режим існування.

Цифрова трансформація суспільства водночас є процесом глибокого епістемологічного перелому, у якому змінюються принципи виробництва, циркуляції та легітимації знань [3]. Якщо в модерній науці критерії істини пов'язувалися з інституційною перевіркою, процедурною прозорістю та колективною експертизою, то в цифровому середовищі ці

функції дедалі більше делегуються алгоритмам, платформам і приватним корпораціям [3; 5]. Пошукові системи, стрічки рекомендацій, системи персоналізованого доступу до інформації перетворюються на «епістемічних посередників», які визначають, що саме вважається релевантним для конкретного користувача в конкретний момент [5; 7]. Унаслідок цього істина зсувається від процедури відкритої раціональної перевірки до динаміки видимості й алгоритмічної пріоритизації, де значення набувають такі параметри, як клікабельність, віральність і час взаємодії [5]. Цей зсув зумовлює необхідність нових епістемологічних рамок, здатних описати взаємодію між людським пізнанням і алгоритмічно структурованими середовищами.

Одним із найбільш драматичних проявів цифрової епістемології є феномен «постправди», у якому емоційна переконливість, групова ідентичність і медійна ефектність часто переважають над критеріями фактичної достовірності [5]. Дослідження показують, що неправдиві повідомлення поширюються в мережі швидше й ширше, ніж перевірена інформація, акумулюючи увагу через сенсаційність, конфліктність або підтвердження наявних упереджень [5]. Ця динаміка підриває традиційне розуміння публічної сфери як простору раціонального дискурсу й послідовної аргументації, трансформуючи її на арену конкуренції між конкуруючими наративами, які борються за обмежений ресурс уваги [7]. У такій ситуації сама ідея «об'єктивного знання» піддається радикальному сумніву, оскільки процедури перевірки стають залежними від алгоритмічних фільтрів, платформних політик і економіки даних [4; 5]. Отже, епістемологічна стійкість демократичних суспільств значною мірою залежить від здатності протистояти логіці постправди й переосмислити механізми колективного виробництва істини.

Важливим викликом цифрової епістемології є феномен епістемічних бульбашок та ехокамер, які структурно обмежують горизонти сприйняття й унеможливають зустріч із альтернативними перспективами [6]. Алгоритмічна персоналізація інформаційних потоків підсилює тенденцію до самопідтвердження, коли людина переважно взаємодіє з контентом, що резонує з її попередніми переконаннями, цінностями й афектами [6; 7]. Це призводить до того, що публічна сфера фрагментується на множинні «часткові світи», у межах яких різні групи громадян живуть у фактично несумісних реальностях, не маючи спільної основи для раціональної дискусії. Внаслідок цього політичний процес ризикує перетворитися з простору аргументованого узгодження на конфлікт замкнених спільнот, що взаємно не визнають легітимності одне одного [6; 7]. Отже, подолання епістемічної сегрегації стає не лише когнітивним, а й нормативним завданням, пов'язаним із відновленням умов для спільного пошуку істини в цифрову добу.

Цифрові технології радикально перекроюють і саму структуру публічної сфери, сприяючи одночасно її розширенню та уразливості, відкритості та маніпульованості [7]. Соціальні медіа створюють безпрецедентні можливості для включення нових акторів у публічний дискурс, але водночас перетворюють цей дискурс на об'єкт тонкого таргетованого впливу з боку політичних і корпоративних суб'єктів [4; 7]. Алгоритмічні рекомендаційні системи набувають «демократичної ролі», непомітно визначаючи, які теми, голоси та конфігурації аргументів отримують шанс стати частиною колективного обговорення, а які залишаються на периферії [4; 7]. У підсумку публічність усе більше залежить від технічної архітектури платформ і прихованої логіки їхніх алгоритмів, що викликає питання про прозорість, підзвітність і можливість громадського контролю. Таким чином, цифрова трансформація не лише модифікує класичну модель публічної сфери, а й вимагає її принципового переосмислення у світлі нових форм влади та комунікації.

Умовою збереження людської автономії в алгоритмічно структурованому світі стає формування нових етичних та епістемічних стратегій, спрямованих на захист суб'єкта від редукції до об'єкта обчислення [3; 4]. Ідеться не лише про правовий захист персональних даних, а й про розроблення концептів цифрової гідності, епістемічної відповідальності та «онтологічної обережності» щодо впровадження технологій штучного інтелекту в чутливі

сфери життя [3]. Філософія цифрової трансформації має запропонувати нормативні рамки, які поєднують визнання інноваційного потенціалу технологій з критичною рефлексією їхніх соціальних, політичних та екзистенційних наслідків [3; 4]. Особливої ваги набувають такі інструменти, як розвиток цифрової грамотності, критичного мислення, громадського контролю над алгоритмічними системами й прозорості їхнього функціонування [5]. Лише за умови системного поєднання етичних, правових та освітніх стратегій можна сподіватися на збереження простору свободи й відповідальної суб'єктивності в умовах цифрової онтології.

Отже, цифрова трансформація суспільства постає як багатовимірний соціально-філософський феномен, у якому тісно переплетені онтологічні, епістемологічні та нормативні виміри. Вона змінює саму конфігурацію реальності, структуру публічної сфери, режими виробництва знань і форми здійснення влади, ставлячи під питання усталені уявлення про істину, раціональність та автономію [1–4; 5–7]. У такій ситуації завдання філософії полягає не лише в описі нових реалій, а й у конструюванні концептуальних інструментів для критичної орієнтації в них, для захисту епістемічної стійкості та людської гідності в алгоритмічному середовищі. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення теорії цифрової онтології, філософії алгоритмічного управління, а також моделей демократичного контролю над інфраструктурами даних і штучного інтелекту [3; 4]. Саме в цій тріаді – онтологічний аналіз, епістемологічна критика й нормативне проектування – окреслюється можливість відповідального співіснування людини й технології в добу цифрової трансформації.

Література

1. Baudrillard J. *Simulacra and Simulation*. Michigan : University of Michigan Press, 1994.
2. Deleuze G. *Postscript on the Societies of Control*. October. 1992. Vol. 59. P. 3–7.
3. Floridi L. *The Fourth Revolution: How the Infosphere Is Reshaping Human Reality*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
4. Zuboff S. *The Age of Surveillance Capitalism*. New York : PublicAffairs, 2019.
5. Lewandowsky S., Ecker U. K. H., Cook J. *Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era*. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*. 2017. Vol. 6, № 4. P. 353–369.
6. Nguyen C. T. *Echo Chambers and Epistemic Bubbles*. *Episteme*. 2020. Vol. 17, № 2. P. 141–161. DOI: 10.1017/epi.2018.32.
7. Sunstein C. R. *Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton : Princeton University Press, 2017.

ЧАБАН Неля

*Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»*

БІОТЕХНОЛОГІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Сучасний світ перебуває в умовах масштабних трансформацій, спричинених стрімким розвитком біотехнологій, цифрової економіки та глобалізаційних процесів. Біотехнологічне підприємництво виступає одним із ключових чинників цих змін, поєднуючи наукові досягнення та практичні бізнес-моделі, які формують нові підходи до охорони здоров'я, аграрної сфери, фармацевтики, екологічної безпеки та сталого розвитку. На глобальному рівні розвиток біотехнологій ставить під сумнів традиційні уявлення про природу людини, межі її втручання у біосферу та допустимість трансформації живого. У цьому контексті змінюється класична модель *homo economicus*, орієнтованого на раціональну вигоду, й формується новий культурно-антропологічний тип – *homo creative*, що уособлює інноваційність, креативність та етичну відповідальність. Біотехнологічне підприємництво постає як соціокультурний феномен, який трансформує уявлення про людину, її творчий

потенціал і відповідальність перед майбутніми поколіннями. В Україні тема набуває особливої актуальності в умовах державної стратегії розвитку біоекономіки, євроінтеграційних прагнень та перспектив повоєнного відновлення. Біотехнологічне підприємництво стає важливим драйвером інноваційного розвитку, сприяє формуванню нових соціальних інститутів і соціокультурних практик, а також формує ціннісні орієнтири для гармонійного поєднання економічного зростання, соціальної справедливості та відповідальності за довкілля.

Філософський дискурс дозволяє критично осмислити ці процеси, визначити їх онтологічні та аксіологічні підстави, а також сформувати концептуальні орієнтири для інтеграції науки, бізнесу та культури.

Проблематика біотехнологічного підприємництва посідає важливе місце у сучасному науковому дискурсі, охоплюючи економічні, соціологічні, культурологічні та філософські виміри. У зарубіжній науці вона досліджується переважно у двох взаємопов'язаних напрямках: економічно-прикладному та філософсько-антропологічному. В економічному аспекті активно вивчаються питання формування біоекономіки як стратегічного сектора розвитку держав. Дослідження Європейської комісії, ОЕСР, а також праці провідних науковців (Р. Зільберман, Дж. Бугге, П. Бірч, А. Патерманн та ін.) аналізують біотехнологічне підприємництво як ключовий чинник інноваційного зростання, конкурентоспроможності, екологічної модернізації та сталого розвитку. Особливу увагу приділено аграрним і медичним біотехнологіям, фармацевтиці, біоенергетиці. Акцентується увага на економічній раціональності, технологічних інноваціях та управлінні ризиками. Філософсько-антропологічний напрям розгортається у працях, що торкаються трансформації образу людини в умовах технологічного прогресу. У західній традиції (Ф. Фукуяма, Н. Луман, Ю. Габермас, В. Латковські та ін.) біотехнології розглядаються як виклик гуманістичним цінностям та основам класичної антропології. Поширюється дискурс постгуманізму та трансгуманізму, в якому людина постає як біосоціальний конструкт, здатний до самотрансформації завдяки технологіям. У цьому контексті виникає нова парадигма – перехід від *homo economicus*, зорієнтованого на споживчу вигоду, до *homo creative*, що уособлює креативність, етичну відповідальність і здатність до творення інноваційних культурних практик. В українській науці проблема біотехнологічного підприємництва представлена переважно у працях економістів та дослідників інноваційного розвитку (В. Гейць, С. Кваша, О. Білорус, О. Лібанова, Л. Мельник та ін.). Вони аналізують перспективи формування біоекономіки в Україні, її роль у структурній модернізації економіки, зростанні конкурентоспроможності та інтеграції у світовий ринок. У центрі уваги – державні стратегії розвитку біотехнологій, питання екологічної безпеки, фармацевтичної та аграрної галузей, а також проблеми правового регулювання й інноваційного підприємництва. Філософські аспекти цієї проблеми в Україні ще залишаються недостатньо розробленими. Українські дослідники (М. Булатов, В. Лях, Л. Філіпенко та ін.) звертають увагу на загальні питання взаємодії науки, техніки і суспільства, на аксіологічні та гуманістичні виклики технологічних інновацій. Серед сучасних досліджень *homo economicus* хочемо відзначити наукові доробки О. Петінової, Л. Кравченко, І. Тараненко та інших [1-4]. Проте комплексний філософсько-антропологічний аналіз біотехнологічного підприємництва як соціокультурного феномену практично відсутній. Українська та зарубіжна наука накопичила значний матеріал щодо економічних і прикладних аспектів біотехнологічного підприємництва, однак його філософське осмислення, зокрема у площині антропологічної трансформації від *homo economicus* до *homo creative*, залишається відкритою науковою проблемою. Це визначає актуальність дисертаційного дослідження, спрямованого на інтеграцію економічного, соціального й культурного вимірів біотехнологій у широкий філософський дискурс.

Традиційно підприємництво розглядалося переважно в економічному контексті – як система раціональних дій, спрямованих на отримання прибутку. Проте розвиток біотехнологічного підприємництва виходить далеко за межі суто економічних категорій.

Воно змінює структуру ринку праці, сприяє формуванню нових професій і компетентностей, впливає на систему охорони здоров'я, агропромисловий комплекс, фармацевтику, створюючи нові можливості й водночас нові ризики для суспільства. Постає питання соціальної справедливості у доступі до біотехнологічних інновацій, що актуалізує теми соціальної етики та відповідальності бізнесу. У культурному вимірі біотехнологічне підприємництво трансформує символічні уявлення про людину, життя, природу та межі технологічного втручання. Відбувається переосмислення образу людини: від **homo economicus** до **homo creative**, де центральними стають інноваційність, креативність та ціннісна орієнтація на відповідальність. Це формує нову «культуру інновацій», що охоплює наукову спільноту, бізнес, освіту та масову свідомість.

Філософський дискурс дозволяє осмислити біотехнологічне підприємництво не лише як інструмент економічного зростання, а як соціокультурний феномен, що задає нові горизонти антропології, аксіології та світоглядних парадигм. Біотехнологічне підприємництво створює матеріальні продукти й технології, але водночас трансформує суспільні відносини, цінності та культурні уявлення про людину й її місце у світі. Пропонуємо виділити такі основні аспекти філософського осмислення:

1. **Антропологічний аспект.** Біотехнологічне підприємництво змінює уявлення про людину та її можливості. Традиційний образ **homo economicus**, що орієнтується на користь і раціональність, поступається місцем **homo creative** – суб'єкту, здатному до творчого інноваційного мислення та відповідального ставлення до життя і природи. Цей перехід пов'язаний із новим баченням людської свободи, креативності та меж втручання в біосферу.

2. **Аксіологічний аспект.** Біотехнологічне підприємництво породжує нові ціннісні орієнтири, ставлячи питання про етичні межі використання технологій, справедливість доступу до біопродуктів, відповідальність перед майбутніми поколіннями та збереження біорізноманіття. Воно формує нові горизонти біоетики та глобальної відповідальності.

3. **Культурно-цивілізаційний аспект.** Біотехнологічне підприємництво створює нову «культуру інновацій», де інтегруються наука, бізнес і суспільство. Воно стає символом цивілізаційного зсуву: від індустріальної економіки до біоекономіки, від культури споживання – до культури креативності та сталого розвитку.

Таким чином, біотехнологічне підприємництво не можна зводити лише до прикладного бізнесового інструменту чи економічної моделі. Воно є багатовимірним феноменом, що поєднує технологічні інновації, соціальну практику та культурні трансформації. У філософському дискурсі воно постає як простір переходу від **homo economicus** до **homo creative**, де взаємодіють інноваційність, етична відповідальність та формування нової цивілізаційної культури. Біотехнологічне підприємництво як соціокультурний феномен – це багатовимірний процес, у якому поєднуються технологічні інновації, соціальні практики та культурні трансформації. У філософському дискурсі воно осмислюється як простір переходу від моделі **homo economicus** до **homo creative**, де ключовими стають інноваційність, етична відповідальність і формування нової цивілізаційної культури, що змінює не лише економічні структури, а й світоглядні парадигми сучасного суспільства.

Література

1. Волкова Н. І. Історико-економічний аспект становлення концепції людини в контексті еволюції економічної теорії. Проблемні питання економіки України та її регіонів. 2016. № 6 (28). С.15-24.
2. Лях В. Інформаційне суспільство і пошуки нової освітньої парадигми. Філософія освіти. № 1-2 (8), 2009. С.24-38.
3. Петінова, О. Б. Економічна людина у соціально-філософському дискурсі: автореф. дис... докт. філософ. наук: 09.00.03. 2017. Одеса, 40 с.
4. Семенюк Е. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

ЧЕРЕМІСІН Олександр

Херсонський державний університет

ДОКУМЕНТ ЯК ФОРМА ІСТОРИЧНОГО БУТТЯ: ФІЛОСОФІЯ ХЕРСОНСЬКОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ

Анотація

Дослідження документів Державного архіву Херсонської області дореволюційного періоду в історії Херсона є важливим для розуміння того, як адміністративна повсякденність формувала локальну історичність і структуру міського життя. Філософсько-історичний підхід дозволяє вийти за межі фактологічної реконструкції подій, розкриваючи документи як форми сенсотворення, носії суб'єктності і історичної пам'яті.

Основою джерельної бази стали архівні протоколи і журнали Херсонської міської думи другої половини ХІХ ст., що репрезентують адміністративний досвід міста в контексті Міського положення 1870 р.

Дослідження спирається на філософію історії (онтологія документів, герменевтична модель, концепт влади/знання) та теорію повсякденності (ритм, стиль, практики діловодства і засідань). Таке поєднання дозволяє інтерпритувати архів як дискурсивний простір влади та дії.

Це дозволяє розглядати документи херсонської міської думи як активні акти творення соціальної реальності. Їхня мова кодує норми поведінки, владні відносини та режими достовірності. У межах канцелярської логіки формуються локальні інтереси – «мала суверенність», що відображає практичну автономію міського самоврядування. Аналіз документів демонструє, як бюрократична рутинна формувала локальне уявлення про час, простір, порядок і майбутнє міста.

У результаті документи херсонської міської думи постають як мікромодель локальної влади, де повсякденність стає інструментом модернізації. Ці документи слід читати як поліфонічний текст, які поєднують дисципліну, агентність і емоційність служби, відтворюючи філософію історії повсякденності місцевої влади.

Ключові слова: філософія історії, повсякденність, бюрократія, міська влада, локальність, Херсон.

ЧОРНОСТАН Ганна

*Херсонський національний
технічний університет*

ТІЛЕСНІСТЬ, МАТЕРІАЛЬНІСТЬ І ЕРГОНОМІКА У ФІЛОСОФІЇ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ З ПРЕДМЕТОМ У ДИЗАЙНІ

У ХХІ столітті, коли цифрові технології дедалі більше віддаляють людину від фізичного дотику, тема тілесності в дизайні стає способом повернення до людського виміру сприйняття й взаємодії зі світом. У філософії сучасності поняття тілесності набуло особливого значення як ключ до розуміння зв'язку між людиною та світом речей. Матеріальний об'єкт перестає бути лише інструментом чи носієм функції, він стає активним учасником комунікації між тілом і середовищем. Через взаємодію з предметом людина не просто використовує його, а відчуває, сприймає, осмислює власну присутність у просторі. Такий підхід дозволяє розглядати дизайн як філософську практику, у якій матеріал виявляє себе через форму та емоційно-тактильний досвід. У цьому контексті дизайн стає полем діалогу між тілом і матерією, де естетика поєднується з етикою дотику, а кожен предмет набуває значення через переживання, яке він викликає.

Тілесний досвід у дизайні поєднує фізичне сприйняття матеріалу та емоційний відгук, який формується через дотик, вагу та температуру, що викликають тактильну, візуальну та емоційну реакцію. Людина постійно взаємодіє з матеріальним середовищем через тіло, і відчуття комфорту або дискомфорту, привабливості або відчуження безпосередньо залежать від ергономічних рішень та властивостей матеріалу. Ергономіка набуває філософського виміру, стаючи практикою гармонізації взаємодії між тілом і матеріальним світом.

Дизайн, що враховує тілесність, формує гармонійний зв'язок між природною сутністю людини та технологічною реальністю сучасного світу. Він спрямований на подолання відчуження, породженого масовим виробництвом, повертаючи у предмети відчуття людяності, теплоти й індивідуальності. У цьому контексті ергономіка постає і як прикладна наука про зручність, і як філософія взаємодії, де тіло людини розглядається мірою всіх речей, а матеріал - рівноправним учасником процесу творення форми, краси й сенсу. Завдання дизайнера полягає у створенні предметів, які не обмежуються виконанням утилітарних функцій, а водночас здатні викликати емоційний відгук, пробуджувати відчуття довіри, спокою й гармонії. Гармонійне поєднання матеріалу, кольору, фактури та форми створює міст між тілесним досвідом і духовним комфортом, відкриваючи нові виміри естетичного сприйняття простору.

Фактура, форма та колір впливають на психоемоційний стан користувача не менше, ніж функціональні характеристики. Роль дизайнера полягає у створенні сенсорного балансу, який забезпечує гармонійну взаємодію людини з середовищем. Візуальні й тактильні властивості матеріалу створюють естетику дотику, що особливо відчутна у дизайні предметів щоденного користування, меблів, освітлення чи одягу. Приємна на дотик поверхня і правильна вага предмета формують відчуття гармонії, тоді як холод або надмірна гладкість викликають відчуження. Гладкі поверхні сприяють концентрації, а текстуровані пробуджують інтерес. М'які округлі форми асоціюються з безпекою й гармонією, тоді як гострі кути чи надмірна геометричність викликають напруження. Важливе значення має і колірне середовище. Теплі відтінки створюють атмосферу затишку, прохолодні створюють відчуття спокою та простору. Контрастні кольори активізують увагу, стимулюють мислення, тоді як м'які переходи допомагають розслабитися. Такі поєднання визначають настрій і поведінку людини в просторі, впливають на сприйняття масштабу.

Ергономічний підхід у дизайні інтегрує анатомічні, психологічні та емоційні аспекти взаємодії людини з предметом. Об'єкт, який відповідає природним рухам тіла, сприймається як живий співрозмовник, що відгукується на дотик і взаємодію. Баланс ваги, пропорції, пластика форми та тактильність поверхні створюють індивідуальний досвід сприйняття, який виходить далеко за межі практичної функціональності. Через контакт із матеріалом людина

відчуває фізичний комфорт та естетичне задоволення, внутрішню гармонію та єдність із простором.

Матеріальність у дизайні виступає фізичною категорією і носієм символічного та емоційного змісту. Дизайнер має глибоко розуміти властивості матеріалів і їхній психологічний вплив. Вибір матеріалу визначає не тільки зовнішній вигляд предмета, а його характер, настрій, навіть поведінку у взаємодії з людиною. Дерево випромінює тепло і природність, камінь передає стабільність і вічність, метал асоціюється з силою й технологічністю, тканина дарує м'якість і затишок. Ці властивості формують емоційний фон і створюють підсвідомий рівень сприйняття. Матеріал виступає каналом комунікації між функцією та відчуттям, кожен має власну мову: тактильну, візуальну, емоційну. Філософськи осмислена матеріальність поєднує утилітарне й духовне, стає втіленням культурної пам'яті, естетичних і моральних цінностей епохи. Через матерію дизайн набуває людяності, перетворюючись на форму чуттєвого досвіду.

Дизайн, що орієнтований на тілесність, ґрунтується не лише на практичному досвіді, ще і на глибокому філософському осмисленні взаємодії людини з матеріальним світом.

Поглиблене розуміння цієї взаємодії спирається на ідеї феноменології, зокрема на праці Моріса Мерло-Понті та Жана-Поля Сартра, де тіло розглядається як головний інструмент пізнання світу [1]. Через дотик, рух і сприйняття текстури людина формує образ реальності, а це свідчить, що пізнання вкорінене у фізичному бутті. Такий підхід має важливе значення для дизайну, який працює з матеріями, формами й простором, де тіло виступає мірилом гармонії та мірою взаємодії людини з предметом.

Сучасні українські проекти демонструють цю ідею. У дизайні інтер'єрів зростає тенденція до використання натуральних матеріалів - дерева, льону, кераміки. Вони створюють ефект тепла, стабільності й заземлення. У кав'ярнях, бібліотеках, освітніх просторах переважають матові поверхні, нейтральні кольори, природна фактура, що сприяють довірі та психологічному комфорту. Такий підхід відображає усвідомлення ролі тілесного досвіду у створенні середовища з терапевтичною функцією.

У галузі ергономіки важливе значення мають дослідження, що поєднують антропометрію з проектуванням предметів. Наприклад, у роботі Анік Кумар Саха, Абрар Джахін, Рафікуззаман і М. Ф. Мрідха аналізується зв'язок між параметрами тіла студентів і розмірами меблів для комп'ютерних лабораторій. Дослід підтверджує, що форма, вага й пропорції предметів безпосередньо впливають на комфорт користувача [2].

Сучасний дизайн орієнтується на створення середовищ, у яких людина знаходить підтримку, гармонію та естетичну насолоду. В епоху цифровізації, коли віртуальні технології зменшують роль дотику, повернення до матеріальності стає способом відновлення зв'язку з реальністю та природою.

Підсумовуючи, тілесність і матеріальність у дизайні формують філософію взаємодії людини з предметним середовищем. Вони поєднують раціональне й емоційне, технічне й естетичне, індивідуальне й колективне. Людське тіло виступає активним учасником діалогу з простором, а матеріал стає носієм сенсу, символом і медіатором між внутрішнім світом людини та зовнішньою реальністю. Відчуття тепла, м'якості або жорсткості, світла чи тіні формують образ середовища і його емоційний тон. Через ергономіку, форму і фактуру дизайн набуває гуманістичного виміру, повертаючи людину до її природи й створюючи простір, наповнений духовністю, гармонією та змістом.

Література

1. М. Мерло-Понті. Феноменологія сприйняття. Пер. з фр. О.Йосипенко, С.Йосипенка. К.: Український Центр духовної культури, 2001. 552с.
2. Anik Kumar Saha, Abrar Jahin, Rafiquzzaman, M.F. Mridha. Ergonomic design of computer laboratory furniture: Mismatch analysis utilizing anthropometric data of university students. Heliyon, Elsevier Ltd. Volume 10, Issue 14. 2024. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e34063>

ШАНДОВА Наталія,

СИДОРУК Павло

*Херсонський національний
технічний університет*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СУСПІЛЬНЕ БЛАГО: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ПЕРЕД СТЕЙКХОЛДЕРАМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В умовах сучасної глобалізації, що супроводжується посиленням взаємозалежності національних економік, економічна безпека набуває рис суспільного блага, від якого залежить стабільність, добробут і соціальна згуртованість суспільства. Зростання масштабів транснаціональних ризиків – фінансових, енергетичних, екологічних, технологічних – виходить за межі державних кордонів і потребує не лише державного, а й корпоративного

рівня відповідальності. У цьому контексті бізнес перестає бути виключно приватним актором ринку та перетворюється на співтворця безпечного економічного середовища. Сучасні виклики – війни, кризи постачання, кіберзагрози, руйнування довіри до інституцій – доводять, що забезпечення економічної безпеки є колективним завданням, яке неможливо розв'язати без активної участі корпоративного сектору. Відповідальність бізнесу перед стейкхолдерами виходить за межі традиційного розуміння корпоративної соціальної відповідальності і охоплює питання сталості, стійкості та запобігання ризикам, що впливають на суспільство загалом. Глобалізація водночас створює умови для швидкого поширення інновацій і капіталів, але й підвищує уразливість економічних систем до кризових явищ. Це зумовлює потребу в переосмисленні ролі бізнесу як суб'єкта спільного виробництва суспільних благ, серед яких економічна безпека має системоутворююче значення. Формування стійкої системи економічної безпеки потребує поєднання інституційної підтримки держави, стратегічної відповідальності бізнесу та довіри з боку суспільства. Тому дослідження економічної безпеки як суспільного блага вимагає розроблення концептуальних підходів до визначення ролі стейкхолдерської відповідальності бізнесу в її забезпеченні.

Розкриття суспільної природи економічної безпеки та обґрунтування її розуміння як колективного блага, що формується завдяки узгодженим діям держави, бізнесу та суспільства, дає змогу переосмислити роль бізнесу як активного співтворця безпечного економічного середовища. Саме бізнес, володіючи ресурсами, управлінськими компетенціями та впливом на соціально-економічні процеси, здатен не лише генерувати прибуток, а й зміцнювати інституційну стійкість, підтримувати зайнятість, забезпечувати технологічну адаптивність і сприяти соціальній згуртованості.

В українських реаліях така роль набуває особливого значення. У контексті воєнних і післявоєнних викликів, руйнування традиційних економічних зв'язків та необхідності відновлення довіри до інституцій бізнес стає ключовим партнером держави у забезпеченні економічної безпеки та відбудові соціально-економічного потенціалу країни. Йдеться не лише про корпоративну соціальну відповідальність у вузькому розумінні, а про стратегічну участь бізнесу у формуванні стійких економічних і соціальних структур, здатних витримувати системні ризики. Таким чином, відповідальність бізнесу перед стейкхолдерами постає не як зовнішній обов'язок, а як внутрішня умова власного виживання і розвитку в нестабільному середовищі. Формування культури партнерства між державою, бізнесом і громадянським суспільством стає передумовою не лише економічної стабільності, а й відновлення довіри, соціальної солідарності та національної стійкості – ключових чинників безпеки сучасного українського суспільства.

Економічна безпека є одним із ключових елементів суспільного добробуту, оскільки забезпечує стабільність відтворювальних процесів, захищеність інституцій та довіру до економічної системи. У сучасній науковій думці економічна безпека розглядається не лише як стан захищеності національної економіки від загроз, а як умова сталого розвитку суспільства, що визначає якість життя, рівень соціальної згуртованості та здатність держави й бізнесу ефективно реагувати на виклики, набуваючи соціально-економічного виміру, виходячи за межі традиційного трактування її як об'єкта державної політики.

Якщо розглядати економічну безпеку крізь призму теорії суспільних благ, то вона виявляє притаманні цій категорії властивості – невиключність і неконкурентність у споживанні. Забезпечення фінансової стабільності, макроекономічної рівноваги, довіри до ринку та ефективності інституцій створює позитивні зовнішні ефекти, від яких виграють усі учасники економічної системи, незалежно від їхньої участі у фінансуванні таких процесів. Жоден суб'єкт господарювання або домогосподарство не може бути повністю виключене зі споживання цих благ, а їх споживання одним суб'єктом не зменшує можливостей інших. Саме ця характеристика визначає економічну безпеку як суспільне благо, підтримання якого потребує колективних зусиль.

Порівняння економічної безпеки з іншими формами суспільних благ, такими як національна безпека, екологічна стабільність чи соціальна довіра, засвідчує їх спільну системну природу. Вони всі створюють середовище, у межах якого можуть функціонувати ринки, інститути та соціальні взаємодії. Як і екологічна стабільність, економічна безпека має довгостроковий характер і потребує підтримки сталих практик управління ресурсами. Подібно до соціальної довіри, вона базується на спільних нормах поведінки, чесності, прозорості та передбачуваності. Водночас економічна безпека є більш інтегративним феноменом, який поєднує матеріальні (фінансові, інвестиційні, виробничі) та нематеріальні (інституційні, інформаційні, етичні) компоненти суспільного розвитку.

У цьому контексті економічна безпека має розглядатися як результат колективних дій держави, бізнесу та громадянського суспільства, спрямованих на зниження вразливості економічної системи до внутрішніх і зовнішніх шоків:

- держава створює нормативно-інституційні передумови стабільності та гарантує рівність правил гри;
- бізнес забезпечує інноваційність, зайнятість і відповідальне ставлення до стейкхолдерів;
- громадянське суспільство виступає носієм цінностей довіри й соціального контролю.

Тільки у взаємодії цих трьох складових формується середовище, у якому економічна безпека стає не приватною вигодою окремих акторів, а колективним надбанням, що підтримує стійкість і розвиток суспільства загалом.

Сучасна концепція корпоративної соціальної відповідальності поступово еволюціонувала від філантропічної діяльності до системної складової стратегічного управління, у межах якої безпековий вимір посідає центральне місце [1]. Якщо раніше відповідальність бізнесу асоціювалася переважно з благодійністю, екологічною турботою чи соціальними ініціативами, то нині вона охоплює ширший спектр завдань – від забезпечення сталості ланцюгів постачання до запобігання соціальним ризикам, що можуть дестабілізувати економічне середовище. У результаті відбувається зміщення акценту від добровільних соціальних дій до формування корпоративних політик, спрямованих на мінімізацію загроз для економічної, соціальної та екологічної стабільності, що робить корпоративну відповідальність інструментом підтримання економічної безпеки, що поєднує інтереси підприємства та суспільства.

Теоретичним підґрунтям цього переходу є модель зацікавлених сторін (stakeholders), згідно з якою бізнес не може бути відокремленим від системи соціально-економічних відносин. Кожне підприємство функціонує у взаємозалежному середовищі, де його дії впливають на широке коло учасників – працівників, споживачів, постачальників, місцеві громади, державу, інвесторів. Забезпечення економічної безпеки в цьому контексті передбачає баланс інтересів усіх стейкхолдерів, адже порушення довіри хоча б в одній ланці цієї системи може спричинити деструктивні ефекти для всієї економіки. Стейкхолдерський підхід надає бізнесу не лише моральне, а й стратегічне обґрунтування необхідності діяти відповідально, адже довгострокова стабільність компанії прямо залежить від стабільності її середовища [2].

У ширшому розумінні бізнес виступає суб'єктом спільного виробництва суспільних благ, що мають пряме відношення до економічної безпеки. Йдеться про підтримання соціальної стабільності через створення робочих місць і гідних умов праці, забезпечення екологічної сталості шляхом ресурсоефективності та скорочення негативних впливів на довкілля, формування довіри до економічних інститутів завдяки прозорості, підзвітності та дотриманню етичних стандартів. Ці напрями діяльності сприяють зміцненню макроекономічної та соціальної стійкості, зменшують імовірність кризових коливань і підвищують рівень суспільної довіри – критично важливої для економічної безпеки як системного феномена.

Особливого значення відповідальність бізнесу набуває в умовах глобалізації та транснаціональної уразливості, коли економічні ланцюги створення вартості стають надзвичайно складними й взаємопов'язаними. Порушення етичних стандартів чи екологічних норм у будь-якій ланці постачання може спричинити репутаційні, фінансові та соціальні ризики, що виходять далеко за межі однієї компанії чи країни. Саме тому сучасні корпорації дедалі частіше впроваджують принципи належної обачності (*due diligence*), оцінюючи не лише фінансові, а й безпекові аспекти своєї діяльності – дотримання прав людини, етичні трудові практики, зниження ризику дестабілізації локальних спільнот. Унаслідок цього корпоративна відповідальність у глобальних ланцюгах постачання поступово перетворюється на елемент архітектури економічної безпеки, у межах якої кожен учасник несе частку відповідальності за стійкість системи в цілому.

Стейкхолдерська відповідальність бізнесу виходить за межі моральних декларацій і постає як інституційний механізм управління ризиками, що впливають на економічну стабільність. Її безпекова спрямованість сприяє переходу від реактивної до проактивної моделі корпоративної поведінки, коли компанії не лише реагують на кризи, а запобігають їх виникненню через узгодження інтересів усіх учасників економічного середовища. У результаті формується новий формат взаємодії між державою, бізнесом і суспільством, заснований на довірі, прозорості та взаємній відповідальності. За таких умов бізнес постає не просто носієм приватних інтересів, а співтворцем суспільного блага – економічної безпеки, що визначає основу сталого розвитку та соціальної згуртованості.

Поступова еволюція уявлень про роль бізнесу в суспільстві призвела до усвідомлення того, що економічна безпека не може забезпечуватись виключно державними інститутами чи ринковими механізмами. Зростання глобальної взаємозалежності, поява нових типів ризиків – від фінансових до екологічних і технологічних – роблять очевидною потребу в колективній відповідальності за стійкість економічного середовища [3]. У цьому контексті бізнес набуває функції не лише економічного агента, а й співорганізатора суспільної безпеки, чия поведінка визначає рівень довіри, передбачуваності та стабільності у взаємодії між секторами. Таке розширене бачення дозволяє сформулювати концептуальну модель «економічна безпека як суспільне благо, створюване через стейкхолдерську відповідальність бізнесу». В її основі – уявлення про те, що відповідальність бізнесу перед зацікавленими сторонами (*stakeholders*) виходить за межі етичних декларацій і перетворюється на системоутворюючий фактор економічної стабільності. Завдяки узгодженню інтересів та підвищенню довіри між економічними акторами така модель сприяє зменшенню ризиків дестабілізації, посиленню адаптивного потенціалу економіки та переходу до більш стійких форм розвитку.

Ця модель ґрунтується на чотирьох ключових принципах – взаємна вигода, довіра, інклюзивність і прозорість. Принцип взаємної вигоди передбачає баланс інтересів між бізнесом, державою та суспільством, коли економічні рішення враховують не лише короткострокову прибутковість, а й довгострокову стійкість системи. Довіра виступає соціальним клеєм, що забезпечує передбачуваність поведінки економічних агентів і знижує рівень невизначеності. Інклюзивність означає залучення широкого кола стейкхолдерів – працівників, громад, споживачів, екологічних організацій – до процесу прийняття рішень, що формує почуття спільної відповідальності. Прозорість, у свою чергу, сприяє контролю за діями бізнесу, підвищує легітимність корпоративних рішень і запобігає накопиченню прихованих ризиків.

Реалізація зазначених принципів має чітко виражені інституційно-економічні наслідки. По-перше, вона підвищує стійкість економічної системи за рахунок диверсифікації ризиків і створення мережових механізмів взаємної підтримки. По-друге, сприяє зниженню трансакційних витрат, оскільки високий рівень довіри та прозорості зменшує потребу в надмірному контролі й моніторингу. По-третє, зміцнює соціальний капітал – довгостроковий ресурс розвитку, який забезпечує кооперацію між різними секторами суспільства навіть у кризових умовах.

Таким чином, суспільна відповідальність бізнесу в цій моделі постає як фактор колективного виробництва економічної безпеки, що поєднує морально-етичні засади корпоративної поведінки з раціональними економічними інтересами. Це зрушення у розумінні ролі бізнесу відкриває шлях до формування нової парадигми стійкого розвитку – де економічна безпека є не лише результатом регуляторної політики, а й продуктом відповідальної взаємодії між усіма стейкхолдерами.

Проблема економічної безпеки у сучасному світі виходить за межі суто економічної категорії й набуває онтологічного виміру – як умови збереження соціального порядку, довіри та смислів спільного існування. У цьому контексті економічна безпека постає не лише результатом раціональних дій чи політичних рішень, а проявом ціннісного консенсусу між індивідами, бізнесом і державою. Вона ґрунтується на усвідомленні взаємозалежності, де власний добробут стає похідним від спільного блага. Відповідальність бізнесу перед стейкхолдерами набуває філософського значення як форма моральної саморегуляції економічної діяльності, що перетворює утилітарну логіку прибутку на етику співіснування. Йдеться про перехід від інструментального до комунікативного розуміння економіки, у якому довіра, прозорість і справедливість виступають не лише соціальними ідеалами, а й практичними передумовами стійкості системи. У такому підході економічна безпека набуває риси суспільного блага, яке не може бути забезпечене жодним із суб'єктів окремо. Її підтримання є формою колективної відповідальності, що спирається на моральний капітал суспільства. Тому зміцнення економічної безпеки вимагає не лише інституційних реформ, а й етичного переосмислення ролі бізнесу в суспільстві – переходу від споживання до співтворення, від ізольованої вигоди до спільної відповідальності за майбутнє.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що гармонізація економічної раціональності та суспільної відповідальності є філософською передумовою нової парадигми безпеки – такої, що ґрунтується на довірі, солідарності та визнанні взаємозалежності як базової умови розвитку цивілізації.

Список використаних джерел

1. Carroll A, Brown J. Corporate Social Responsibility: A Review of Current Concepts, Research and Issues. In Business & Society 360 Volume2 Corporate Social Responsibility. Emerald Group Publishing. 2018
2. Freeman, R. E. Strategic Management: A Stakeholder Approach. Cambridge University Press. 2010. DOI: <https://doi.org/10.1017/cbo9781139192675>
3. European Commission. Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD). Brussels, 2024. Available at: <https://ec.europa.eu>

ШЕВЧЕНКО Олександр

*Херсонський національний
технічний університет*

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ СИНТЕЗ ФІЛОСОФІЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА АДАПТИВНИХ МОДЕЛЕЙ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМАХ

Протягом тривалого часу управління бізнес-процесами спиралося на фундамент класичного детермінізму. Це була епоха, коли стабільність та повна передбачуваність результатів вважалися нормою, а будь-яке відхилення розглядалося як помилка, яку можна усунути. Детерміновані алгоритми працювали бездоганно у відносно статичному ринковому середовищі. Однак цифрова трансформація та експоненційне зростання обсягів даних кардинально змінили правила гри. Бізнес почав масово впроваджувати технології штучного інтелекту (ШІ), сподіваючись на підвищення ефективності.

Проте саме тут виникла несподівана проблема. Штучний інтелект за своєю природою є стохастичним, тобто ймовірнісним. Впровадження таких інтелектуальних систем у жорсткі

бізнес-структури призвело до конфлікту: висока теоретична точність моделей не відтворювалась на практиці. Невизначеність, яку приніс ШІ, стала викликом для традиційних методів оцінки. Це зумовлює гостру необхідність у розробці принципово нової методології, яка б не намагалася ігнорувати цю невизначеність, а дозволяла б ефективно управляти нею як системним фактором.

Щоб краще зрозуміти, якою має бути ця нова методологія в умовах стохастичності, ми звертаємося до історичного аналізу зміни наукових парадигм. Це дозволяє осмислити проблему більш фундаментально і побудувати міцний теоретичний місток до практичних інженерних рішень. Структура нашої роботи послідовно розкриває цю логіку: спочатку ми проаналізуємо парадигмальний зсув від детермінізму до ймовірності, потім обґрунтуємо необхідність застосування ймовірнісної логіки в сучасних системах, і на завершення запропонуємо конкретний набір інструментів управління ризиками: TCO (сукупна вартість володіння), CWE (ціна помилки), HTL (залучення людини у процес).

Зміна парадигми: від детермінізму до невизначеності в ШІ

Класичний детермінізм, що панував у науці та інженерії століттями (так звана Ньютоно-Лапласівська парадигма), виходив з припущення, що система є об'єктивною, а майбутнє - повністю обчислюваним. Однак на початку XX століття фізика зіткнулася з явищами, які не вписувалися в цю картину світу. Принцип невизначеності В. Гейзенберга довів, що на фундаментальному рівні неможливо одночасно знати всі параметри системи, а сам акт спостереження впливає на результат [2].

Сьогодні ми спостерігаємо аналогічний процес в інформаційних технологіях. Інтелектуальна система ШІ не є "прозорою скринькою" з гарантованим результатом. Вона працює в умовах невизначеності, де кожне рішення має лише певну ймовірність успіху. Це означає, що невизначеність перестає бути просто «шумом» у даних. Невизначеність стає онтологічною властивістю системи, що створює системний ризик для бізнесу [1]. Спроби застосувати старі, детерміновані метрики до нових, стохастичних систем приречені на невдачу. Саме тому, виникає потреба в ймовірнісній логіці.

Ймовірнісна логіка

Усвідомлення цього зламу парадигми вимагає зміни інструментарію. Некласична парадигма, що базується на ймовірнісній логіці, стає єдиною коректною методологічною основою для побудови сучасних адаптивних систем (інтелектуальні моделі ШІ). Ми змушені відмовитися від комфортної бінарної логіки "Або/Або" (працює/не працює) на користь розрахунку ймовірності та ступеня ризику [3].

Такий перехід дозволяє нам змінити мету: замість недосяжного абсолютного контролю ми прагнемо до ефективного управління ризиками [1]. Система має бути спроектована з розумінням того, що вона може помилитися. Сучасні підходи до пояснюваного штучного інтелекту (Explainable AI, XAI) підкреслюють, що для довіри до системи критично важливо не лише отримати результат, а й розуміти рівень впевненості моделі в цьому результаті [3]. Тільки так можна будувати адаптивну модель ризик-менеджменту, яка забезпечить стійке функціонування бізнес-процесів в умовах невизначеності.

Інтеграція кількісних метрик та управління невизначеністю

Як же реалізувати цю філософію на практиці? Методологічна необхідність управління ризиком вимагає синтезу теоретичних передумов із жорсткими кількісними метриками. Ми пропонуємо багатокритеріальну модель з трьох метрик:

По-перше, це переосмислення економічної ефективності через TCO (Total Cost of Ownership). Ризик, спричинений внутрішньою невизначеністю інтелектуальної системи, генерує непередбачувані експлуатаційні витрати. Як зазначають дослідники провідних ШІ-лабораторій [3], саме економічна ефективність навчання та експлуатації моделей, а не лише їхня точність, стає критичним фактором їх життєздатності.

По-друге, це введення поняття "ціни помилки" через CWE (Common Weakness Enumeration). Непередбачувані зсуви у поведінці системи (data drift) створюють нові класи

вразливостей. Вони мають бути ідентифіковані та каталогізовані, щоб бізнес міг розуміти потенційну вартість кожного ймовірного рішення.

По-третє, це інституціоналізація ролі людини через HITL (Human-in-the-Loop). У контексті стохастичної невизначеності HITL перетворюється з тимчасового рішення на методологічну необхідність. Людина стає необхідним елементом корекції та верифікації, забезпечуючи зворотний зв'язок для адаптації алгоритмів у реальному часі.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що розробка аналітичних моделей для адаптивних інтелектуальних систем повинна ґрунтуватися на принципах неklasичного синтезу. Ефективність сучасних систем визначається не їхньою здатністю уникати невизначеності, а вмінням управляти нею. Квантифікація впливу ймовірного рішення та інтеграція механізмів HITL у ядро архітектури дозволять мінімізувати сукупну вартість володіння (ТСО) та зменшити нові класи вразливостей (CWE), забезпечуючи стійкість бізнесу в новій, стохастичній реальності.

Література

1. NIST. AI Risk Management Framework (AI RMF 1.0). National Institute of Standards and Technology, U.S. Department of Commerce, 2023. DOI: 10.6028/NIST.AI.100-1.
2. Hopgood A. A. Intelligent Systems for Engineers and Scientists: A Practical Guide to Artificial Intelligence. 4th ed. CRC Press, 2022. 454 p.
3. Mehdiyev N., Majlatow M., Fettke P. Quantifying and explaining machine learning uncertainty in predictive process monitoring: an operations research perspective. *Annals of Operations Research*, 2025. Vol. 347. P. 991–1030.
4. Арабаджиев Д., Олексенко Р., Гарбар Г., Андрукайтене Р. Філософія розумної економіки як інтеграція творчості, креативності та інновацій в умовах глобалізації та цифрової ери. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house "Helvetica", 2024. 20 (97). 9–20.
5. Жукевич С. Дискурс «Філософія фінансового аналізу» в структурі економічних знань. *Світ фінансів*, 2024, 3(80). 135-148.

ШЕВЧУК Андрій

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

МАСОВА КУЛЬТУРА І КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ

У сучасних умовах глобалізації, гібридної війни та інформаційного тиску масова культура перетворилася на потужний механізм комерціалізації морально-етичних цінностей, де духовне стає товаром, а традиційні норми - жертвою ринкової логіки. В Україні ця проблема набуває критичного характеру через пострадянський контекст, коли прагнення до "західного" споживання поєднується з російською інформаційною агресією, що призводить до ерозії національної ідентичності та моральної свідомості. Масова культура, як феномен науково-технічної революції, тиражує стандартизовані продукти (кіно, музика, телебачення, інтернет-контент), орієнтовані на пасивне споживання, розважальність, короткотривалість та експлуатацію стереотипів, що нівелює справжні культурні цінності [1, с. 5]. Комерціалізація проявляється через залежність медіа від політико-економічних сил, де сенсація, вульгарність та тривіальність домінують для максимізації прибутків.

Морально-етична дилема полягає в трансформації масової свідомості під впливом соціальних комунікацій. У мовному контексті етичні норми заміщуються прагматичними кліше, гуманізм – індивідуалізмом і гедонізмом, а традиційні цінності (сім'я, солідарність, патріотизм) комерціалізуються через рекламні наративи [2, с. 37-40]. В українському суспільстві це проявляється у толерантності до корупції як "норми успіху", руйнуванні сімейних зв'язків на користь кар'єри, апатії до суспільних проблем та ототожненні щастя з матеріальним достатком серед молоді. Інформаційна війна посилює цю кризу,

перетворюючи масову культуру на інструмент маніпуляції, де постправа та деструктивні нарративи підривають моральну автономію громадян [4, с. 32-33].

Ключова небезпека комерціалізації цінностей полягає в утраті моральної автономії особистості, коли людина перетворюється на "гнучкого споживача", керованого алгоритмами соцмереж та маркетинговими стратегіями. В Україні це створює унікальний дуалізм: з одного боку – західний гедонізм, що руйнує традиційну мораль, з іншого – російська пропаганда, що заповнює вакуум ідентичності фейковими нарративами. Результат – "культурний нігілізм", коли патріотизм стає мерчендайзом, а героїзм – реаліті-шоу.

Ця криза загрожує не лише моральному здоров'ю нації, але й національній безпеці, оскільки послаблює соціальний капітал та стійкість до гібридних атак. Наша пропозиція – створення "етичної фільтрації контенту" через державно-громадські платформи, де філософи, психологи та культурологи оцінюватимуть медіа за моральним впливом. Також необхідна "філософська медіаграмотність" у школах – не просто фактчекінг, а формування критичного світогляду, здатного розпізнавати симулякри від реальності.

У контексті гібридної війни комерціалізована масова культура стає ключовим інструментом маніпуляції ціннісними орієнтирами. Російська пропаганда через кіно, музику, соцмережі та телебачення транслює деструктивні ідеологеми, формуючи "міфологізовану реальність" з фейковими нарративами, що розмиває національну ідентичність [3, с. 77-78; 4, с. 35]. Філософський аналіз демонструє заміщення реальності симулякрами, де автентичні цінності замінюються їхніми комерційними копіями [1, с. 6-7]. Постмодерна трансформація мови комунікацій призводить до маргіналізації свідомості, девербалізації етики та поширення постправи. Інформаційна війна сприяє моральному релятивізму, підриваючи традиційні етичні норми та створюючи нові конфлікти на рівні індивідуальної та колективної ідентичності [4, с. 35].

Особливістю української ситуації є дуалізм масової культури: з одного боку – західний споживачий гедонізм, з іншого – російські гібридні впливи, що створюють вакуум ідентичності, який заповнюється імпортованими шаблонами. Комерціалізація навіть патріотизму (мерчендайзинг воєнних символів, реаліті-шоу про героїв) перетворює священне на товар. Дослідження показують, що масова культура формує "гнучкого" споживача, позбавленого критичного мислення, де добро і зло визначаються не принципами, а трендами та алгоритмами соцмереж. Механізми державного регулювання інформаційних та масовокультурних впливів повинні включати протидію маніпулятивним технологіям, що формують символічну реальність для психологічної боротьби [3, с. 76-77].

Морально-етична криза масової культури в Україні вимагає комплексного державного регулювання інформаційно-культурного простору: інтеграції етичної освіти та медіаграмотності в шкільні та вищі навчальні програми для критичного осмислення інформаційного впливу; системної політики підтримки якісного національного контенту; філософсько-критичного дискурсу в ЗМІ для протидії гібридним впливам; формування нових етичних парадигм, стійких до інформаційного тиску та постправи. Лише свідоме суспільство, орієнтоване на гуманізацію культури та збереження моральної цілісності, здатне протистояти комерціалізації душі, повертаючи культурі її виховну та ідентифікаційну місію.

Література

1. Дротянко Л.Г. Масова культура і масова свідомість в умовах глобалізації // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2013. – № 1 (17). – С. 5–9.
2. Сідоркіна О.М. Морально-етичні виміри соціальних комунікацій (мовний контекст) // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2023. – № 2 (38). – С. 37–42. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.2.18109>
3. Мельник, І. В. (2020). Механізми державного регулювання інформаційних та масовокультурних впливів на ціннісні орієнтири соціуму в контексті гібридної війни. Вчені записки ТНУ імені ВІ Вернадського. Серія: Державне управління. Механізми публічного управління, 31(70), 76-80. https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/15.pdf
4. Шевчук, А., & Предместніков, О. (2024). Філософія інформаційної війни: морально-етичні проблеми сучасного українського суспільства. Науково-теоретичний альманах Грані, 27(5), 32-38. <https://doi.org/10.15421/172488>

**ШТЕНЬ Кирило,
ФЕДОРОВА Алла**
*Національний університет
«Одеська політехніка»*

КОЗАЦЬКА ЧАЙКА ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО СУДНОБУДУВАННЯ XVI-XVII СТ.

Козацька чайка відігравала виняткову роль в історії українського військового суднобудування XVI–XVII ст. та морських походів козаків. Чайка – це безпалубний, плоскодонний човен козаків, який став символом українського суднобудування та військової майстерності. Зазначимо, що термін «чайка» не має загальноприйнятої етимології. Цим терміном здебільшого у науковій літературі називають головний тип бойового судна запорожців. Унікальна конструкція козацького човна забезпечувала надзвичайну маневреність, швидкість і стійкість, що робило чайку ефективною зброєю в морських битвах проти значно потужних противників.

Метою даної роботи є аналіз технічних характеристик козацької чайки та оцінка її бойової ефективності під час ключових морських походів запорозьких козаків.

За технічними характеристиками чайки були справжнім шедевром військового суднобудування, поєднуючи функціональність річкового човна та морського рейдера. Українські дослідники зазначають, що традиції українського суднобудування сягають часів моноксилів, давньоруських лодій – «пра-пра-прадавніх» родичів чайки [2, с.45; 3; 4; 8, с.71].

Довжина козацького судна становила від 15 до 22 метрів, ширина – до 4 метрів [9]. Головною перевагою була низька осадка, яка становила лише 0,5–0,7 метра без вантажу та екіпажу. Екіпаж, за різними даними, складався від 40 до 70 козаків. Низька осадка давала змогу човнам раптово нападати з мілководдя та легко долати річкові пороги, що було неможливо для турецьких галер.

Швидкість і простота виробництва були ключовою перевагою спорудження чайки. Одне судно, за свідченнями Г. Боплана, 60 осіб споруджували за два тижні, оскільки вони були «майстри на всі руки». За 2-3 тижні козаки споруджують 80-100 човнів [1]. Техніка суднобудування, якою володіли майже всі козаки, не була надто складною. Днище видовбували з липи чи верби, до нього кріпили дубові ребра – дошки довжиною 3,5 м, шириною 30 см. Ззовні борти обкладали оберемками очерету завтовшки 1,5–2,5 метра. Це забезпечувало додаткову плавучість, захист від куль та стріл, а також амортизацію ударів. На чайці встановлювали від 10 до 15 весел із кожного боку [2, с. 46], що дозволяло рухатися одночасно кільком десяткам козаків. На носі й кормі споруджували щось на зразок кают, де зберігали провіант, боєприпаси й зброю. До кожного кінця човна прилаштовували окреме стерно, завдяки чому чайка в будь-який момент могла змінити курс на 180 градусів. Крім того, іноді човен мав щоглу з прямокутним вітрилом висотою до 4 метрів, яке допомагало рухатися за попутного вітру. Завдяки симетричній конструкції (однаковий ніс і корма) та двом стернам човен міг миттєво змінювати напрямок руху [9].

Оскільки екіпаж сам будував собі човен, відповідно, він добре його знав, міг сам відремонтувати, дбав про його правильну експлуатацію. Від цих чинників залежала ефективність походу та життя його учасників [6, с. 7]

На чайках на носі та кормі зазвичай встановлювали 4–6 малих та легких гармат-фальконетів калібром 30–50 мм, які стріляли свинцевими ядрами. Вони були особливо ефективні проти ворожих суден на короткій дистанції. На кожному човні був компас. Крім гармат, екіпаж мав ручну зброю – рушниці, пістолі, шаблі та списи [6, с.7; 7, с.131]. Наявність такого виду зброї дозволяло козакам брати участь у ближньому абордажному бою. Основною тактичною перевагою був абордаж: завдяки низькому силуету кулі з гармат, розставлених на високих галерах, пролітали над чайками.

Якщо порівнювати козацькі чайки з османськими галерами, то можна зазначити, що останні були значно більшими й потребували набагато більше ресурсів. Для їх будівництва витрачалося близько 150 центнерів заліза та 168 центнерів мотузок та канатів на снасті. Для порівняння: для зведення козацького човна за часів Мазепи витрачали, окрім дерева, 13 пудів (близько 213 кг) заліза, 2 діжки смоли, 200 аршин (близько 140 м) полотна, 20 сажнів (близько 42,7 м) линви (канату), 3 пуди (більше 49 кг) клоччя (волокно, що використовували для конопачення суден), 195 аршинів (близько 138 м) шнурів для перев'язування очерету [9]. Таким чином, чайка була більш економною у виготовленні, простішою в обслуговуванні, що дозволяло швидко створювати бойові флотилії. Чайка розвивала швидкість до 20 км за год, в той час як турецька галера – лише 12 км на годину [8, с.71]

Козацькі чайки були головною ударною силою запорожців під час морських походів. Головною метою таких походів була не лише військова здобич, а й порятунок християнських бранців, захоплених турецько-татарськими агресорами; під час абордажу ворожого судна козаки в першу чергу звільняли прикованих веслувальників-невільників [5, с. 35, 749].

Запорожці брали участь у численних військових кампаніях XVI–XVIII ст. переважно проти Османської імперії та Кримського ханства. Їх швидкість, малопомітність і можливість діяти у відкритому морі робили їх важливою частиною козацького флоту. На Січі діяла сувора дисципліна. За кожен прояв неслухняності, особливо за вживання алкоголю під час походу, застосовувалися жорстокі покарання, включно з викиданням винного за борт [6, с.10].

Однією з перших морських операцій козаків вважається напад на Очаків у 1545 р. 800 козаків під проводом Ісачка з Брацлава, Карпа Масла та Івана Держка з Черкас на 32 чайках здобули замок Очаків, взявши в полон турецьку залого [6, с.14].

У 1556 р. загін Дмитра Вишневецького, використовуючи маневрені чайки, атакував фортецю Очаків і зруйнував фортецю Іслам-Кермен, демонструючи тактику швидких і несподіваних ударів [6, с. 14].

У 1606 р. козаки здійснили успішний штурм великих турецьких портів: Кілії, Аккермана та болгарської Варни. Ці дії привернули увагу європейських держав до козацької військової потуги [6, с.22–23].

У 1614 р. флот чайок, уникнувши османської ескадри, здійснив швидкий рейд через Чорне море, захопили Трапезунд, узяли в облогу та спалив Сіноп, що стало демонстрацією домінування козаків на морі [6, 25–26].

1616 р. 2 тисячі козаків під проводом легендарного Петра Сагайдачного при виході в Чорне море перемогли турецьку ескадру Алі-паші, який ледве зміг врятуватися. Козаки захопили 150 галер та 100 допоміжних суден. Ця перемога відкрила шлях до Кафи, тодішнього центру работоргівлі. Тут козаки знищили близько 14 тисяч турків, потопили їхні кораблі та визволили тисячі невольників, призначених для продажу [5, с. 29–30; 7, с.134]. Це був найвідоміший і найуспішніший морський похід українського козацтва. При штурмі Кафи, Сагайдачний використав психологічний прийом: дізнавшись, що в Кафі очікують на турецьку флотилію, козаки підпливли вночі, видаючи себе за турків, почали кричати по-турецьки, вартові й відчинили ворота. Цей прийом, коли використовується маскування, дезінформація та психологічний вплив на противника успішно застосовується і в спецопераціях сучасних військ.

У 1620 р. козацька флотилія на чайках дійшла до самих околиць Константинополя (Стамбула), спаливши кілька кораблів.

Під час Хотинської війни у 1621 р. козацький флот забезпечив блокування річки Дунай, перерізавши османські комунікації та постачання. Це стало ключовим фактором перемоги об'єднаних сил над Османською імперією [5, с. 739–754; 6, с. 29–30].

Успішні морські походи козаків сприяли піднесенню їх авторитету в європейському світі. Так, венеціанець Дортеллі д'Асколі писав: «...козаки такі відважні, що не лише за рівних сил, але і 20 чайок не бояться 30 галер падишаха». А про козаків, які наближалися до

ворога, перевернувши чайки догори дном, серед турків ходили легенди про «шайтанів у шароварах, які з'являлися з самісінького дня моря» [7, с.135–136]. В. Сергійчук зазначав, що козаки користувалися такою славою, що турки залучали «удари кийками», аби змусити воїнів виступити проти козаків на кількох галерах [6, с.28–29].

Отже, унікальне поєднання конструктивних особливостей (плоскодонна форма, очеретяна обшивка, симетричні стерни) забезпечувало чайці перевагу в маневреності та економічності над османськими галерами. Роль чайки у військовій історії України, особливо під час походів на Варну та Кафу, доводить, що навіть невелике судно, створене з любов'ю до своєї справи, могло змінювати хід історії. Козацька чайка є не лише прикладом інженерної майстерності, а й символом волелюбності, винахідливості та відваги українського народу.

Література

1. Боплан Г. Опис України. /Пер. Я.І. Кравця, З.П. Борисюк. К., 1990. URL: <http://litopys.org.ua/boplan/opys.htm#cossagues> (Дата звернення: 29.10.2025).
2. Жавжарова Т. Л. Назви річково-морських суден запорозьких козаків. Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. 1999. № 1. С.44–48.
3. Мазурик Ю. М. Старосільський моноксил «пра-пра-прадавній родич» козацької чайки. Педагогічний пошук. 2025. № 1 (125). С. 13–16.
4. Саричев В. Д. Еволюція запорозької «чайки» XVI – XVII ст. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2018. Вип. 51. С. 302–307. DOI: 10.26661/swfh-2018-51-035
5. Сас П. М. Сагайдачний: Гроза царів і султанів. Київ : Інститут історії України НАН України, 2024. 800 с. <https://doi.org/10.15407/book7-0018284>
6. Сергійчук В. Морські походи запорожців. К.: вид. Микола Ляшенко, 1992. 60 с.
7. Уривалкін О.М. Загадки минулих часів. К.: КНТ, 2007. 368 с.
8. Хорошев О.М. Перші морські походи козаків. Present and future: priority areas of research in scientific and educational activities: Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference Prague, Czech Republic (February 17-19, 2025). 2025. С. 70–73. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/24642/1/CossackRaids.pdf> (Дата звернення: 29.10.2025).
9. Чайка (човен). Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Чайка> (Дата звернення: 22.10.2025).

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ / ORGANIZING COMMITTEE.....	3
Вступне слово	6
<i>ASAKAVIČIŪTĖ Vaida, LEŠČINSKIJ Robert, VALANTINAITĖ Ilona,</i> <i>SEDEREVIČIŪTĖ Živilė-Pačiauskienė, VALATKA Vytis</i> EXISTENTIAL INTELLIGENCE AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF EDUCATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	7
<i>GABIJA Velykytė</i> HOW SOCIOECONOMIC AND PSYCHOSOCIAL FACTORS SHAPE HIGHER EDUCATION DECISIONS	10
<i>GATFIELD Gill</i> A ² AR – NEW DIMENSIONS IN SCULPTURE: CROSSING BORDERS.....	10
<i>KAČERAUSKAS Tomas, SCHINELLO Salvatore</i> GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE CREATIVE INDUSTRIES: INSIGHTS FROM LITHUANIA	13
<i>LAZAUSKAITĖ Ugnė</i> WAR IS PEACE AND PEACE IS WAR; THE PERPETUATION OF LIQUID EVIL IN WARTIME POLITICS – THE CASE OF RUSSIA.....	14
<i>ŠŪMAKARIS Paulius, BUTVILAS Tomas, KOVAITĖ Kristina</i> DEVELOPING SCALE OF THE CITIZEN ENGAGEMENT IN SUSTAINABILITY DECISIONS: THEORETICAL FRAMEWORK AND CONCEPTUAL MODEL.....	15
<i>TANKLEVSKA Nataliia</i> THE NATURE OF SAVING IN THE LIGHT OF PHILOSOPHY	16
<i>АФАНАСЬЄВ Олександр</i> НАРАТИВІЗАЦІЯ СВІТОБАЧЕННЯ У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ	18
<i>АХМАД Нісар</i> АРИСТОТЕЛЬ І СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ.....	20
<i>БАЛЯСНИЙ Андрій</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНІХ ФІЛЬМІВ: «КРАЩЕ ДЗВОНІТЬ СОЛУ»	23
<i>БЕРЕГОВА Галина</i> БЮРОКРАТИЧНА МАШИНА ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПОСТРАДЯНСЬКИЙ СИНДРОМ ...	26
<i>БІЛЕНКО В'ячеслав</i> ФІЛОСОФІЯ КОРУПЦІЇ: АНАЛІТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ	28
<i>БОЙЧЕНКО Михайло</i> ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ У ДОБУ ВІЙНИ: ПРОТИДІЯ ВОРОЖИМ НАРАТИВАМ	31
<i>БОЙЧЕНКО Наталія</i> ФЕНОМЕН ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ТІЛЕСНОСТІ ЛЮДИНИ.....	33
<i>БРАТИНА З. О.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО МЕДІАПРОСТОРУ ДО ЄВРОАТЛАНТИЧНИХ СТРУКТУР	36
<i>ВИГОДНЕР Інна, ГОРОХОВА Катерина</i> ФІЛОСОФІЯ МОНАД ЛЕЙБНІЦА: ВСЕСВІТ ЯК ГАРМОНІЙНА МНОЖИНА ТОЧОК СВІДОМОСТІ	38

<i>ВИРЕМЕЙЧИК</i> Анатолій, <i>ТАТАРЧЕНКО</i> Олександр	
ЦИФРОВО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ: НОВА МОДАЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ	40
<i>ВОЗНЯК</i> Володимир	
РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РАДИКАЛЬНОЇ ПЕРЕБУДОВІ ОСВІТИ	43
<i>ВОЙТКІВ</i> Леся	
«ЗВЕДЕННЯ УМА В СЕРЦЕ» ЯК ШЛЯХ ОЛЮДНЕННЯ ЛЮДИНИ	45
<i>ГОНЧАРЕНКО</i> Євген	
СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	47
<i>ГОРЯНСЬКИЙ</i> Сергій	
ІТ-ОСВІТА В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: МІЖ КУЛЬТУРНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ ТА ВИКЛИКАМИ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА	48
<i>ДЗОНДЗА</i> Василь	
ВІРА ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ	51
<i>ДУКАЧ</i> Андрій	
МЕТОД ТОЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГАЛІЛЕО ГАЛІЛЕЯ	54
<i>ЖАДАН</i> Марина	
АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКОГО АСПЕКТУ САНАТОРНО-КУРОРТНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ.....	55
<i>ЗАДОРОЖНА</i> Кароліна	
ФІЛОСОФІЯ МАТЕМАТИКИ В КОНТЕКСТІ КРЕАТИВНОГО ДИЗАЙНУ: УРОКИ СТІВА ДЖОБСА ДЛЯ ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ	57
<i>ЗАХАРЧУК</i> Олексій	
АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ	59
<i>ЗВЯГІНЦЕВА</i> Ольга	
ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ	60
<i>ЗНАМЕНСЬКИЙ</i> Дмитро	
АНТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ВІЙНУ В КОНТЕКСТІ КОСМОЛОГІЧНИХ ТА ЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ.....	62
<i>ІЛІЙЧУК</i> Любомира	
КАТЕГОРІЯ «ЯКІСТЬ» У СУЧАСНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ СТУДІЯХ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЯКОСТІ ОСВІТИ.....	64
<i>ІЛЯНДА</i> Віталій	
КРИТИЧНІ РОЗДУМИ ПРО ТЕОРІЮ ПОВЕДІНКОВИХ УСТАНОВОК (СЕТТІНГІВ) РОДЖЕРА БАРКЕРА	66
<i>КАЛАШНИК</i> Марія, <i>ХІРІНА</i> Ганна	
ПАМ'ЯТЬ КУЛЬТУРИ ХХ-ХХІ СТОЛІТТЯ: ТЕЗАУРУСНИЙ ВИМІР	68
<i>КИЙКОВ</i> Олексій	
КОМУНІКАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК МЕХАНІЗМ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ	71
<i>КИЯНОВСЬКИЙ</i> Артем	
ЛЮБОВ ЯК ОНТОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП ОСВІТИ.....	74

<i>КОВАЛЬСЬКИЙ Юрій</i> АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР САМОТНОСТІ В КУЛЬТУРІ ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ	77
<i>КОЗАКОВА Лідія, СОЛОГУБ Анна</i> ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР	79
<i>КОНОНОВА Олена</i> АВТОНОМІЯ СТУДЕНТА І ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ: ФЕНОМЕН «ПІДКАЗУЮЧОГО» ІІІ	82
<i>КОТЛЯР Андрій, ЛЯШОК Любомир, НЕМЧЕНКО Тетяна</i> ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ РЕНЕ ДЕКАРТА ЯК МАТЕМАТИКА І МИСЛИТЕЛЯ	86
<i>КУЗНЄЦОВ Сергій, БЕЗПАЛЬЧЕНКО Віолетта, СЕМЕНЧЕНКО Оксана</i> ВЗАЄМНА НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ЛУЖНИХ СТІЧНИХ ВОД КИСЛИМИ ДИМОВИМИ ГАЗАМ	88
<i>КУЧЕР Олена, БЕЗНІЦЬКА Наталія</i> ВПЛИВ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ БОРОТЬБИ НА ДОВКІЛЛЯ: ПРИХОВАНІ ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ	91
<i>ЛАЗАРЄВА Олександра, ЛАЗАРЄВА Наталя</i> ПІДВАЛИНИ ПЕРЕКЛАДУ, ЗАКЛАДЕНІ В ФІЛОСОФІЇ ХРИСТІАНА ВОЛЬФА	93
<i>ЛЕВЧЕНКОВ Євген</i> ЕКООРІЄНТОВАНА SMART-ОСВІТА В ДОБУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ФІЛОСОФСЬКЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ «ЛЮДИНА – МІСТО – ТЕХНОЛОГІЯ»	96
<i>ЛЕНКО Леонід</i> КОСМІЧНА ГІПОТЕЗА РЕНЕ ДЕКАРТА	99
<i>ЛЕШИК С. В.</i> ІНФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ	100
<i>ЛИТВИЩЕНКО Даниїл</i> ПОНЯТТЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ	102
<i>ЛІСЕЦЬКА Ірина, СІНІЦИНА Алла, ІВАНОВА Софія</i> ФІЛОСОФІЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ПОШИРЕНOSTІ ПАЛІННЯ СЕРЕД ПІДЛІТКОВОГО ТА ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	104
<i>ЛОПУШИНСЬКИЙ Іван</i> ФІЛОСОФІЯ МОВИ: НА РОЗДОРІЖЖІ ХХІ СТОЛІТТЯ	106
<i>ЛЯШКЕВИЧ Антоніна</i> ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: БАГАТСТВО СЛОВНИКА, КРАСА ТА МИЛОЗВУЧНІСТЬ	108
<i>МЄШКОВА-КРАВЧЕНКО Наталія</i> ФІЛОСОФСЬКІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В АНАЛІТИЦІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ	110
<i>МОМОТОК Олена, САФОНОВА Єлізавета</i> ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПРАВА ТА ЙОГО ЦІННІСНОГО ВИМІРУ	112

<i>НЕДОДАЄВ Ігор, БІЛОУСОВА Тетяна</i>	
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ МАТЕМАТИЧНІ МОДЕЛІ В УПРАВЛІННІ АКВАКУЛЬТУРОЮ	115
<i>ПАСТУШЕНКО Сергій</i>	
УНІВЕРСИТЕТ ЯК СИНТЕЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ	117
<i>ПЕДЧЕНКО Максим</i>	
ВІРТУАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ ЯК ЛАБОРАТОРІЇ НОВИХ ЦІННОСТЕЙ: МІЖ МЕРЕЖЕВИМ СУСПІЛЬСТВОМ І «РОЗУМНОЮ ОСВІТОЮ»	120
<i>ПОГРЕБНЯК Ірина, ДОН Наталія</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЗМІШАНОМУ ФОРМАТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ	122
<i>ПОРУБЯНСЬКИЙ Андрій</i>	
МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ: ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	125
<i>ПРЕДМЕСТНИКОВ Олег, ДУРДО Олексій</i>	
ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	127
<i>ПРИХОДЬКО Олена</i>	
ПЕРЕКЛАД ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА	129
<i>РУСИН Юрій</i>	
СИНЕРГЕТИЧНА ПЕДАГОГІЧНА МЕДІАЦІЯ: ГЕЙМІФІКОВАНЕ SEL ЯК МЕХАНІЗМ ПРЕВЕНЦІЇ КОНФЛІКТІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	131
<i>СВІТЛИЦЬКА Віолета</i>	
ЖІНОЧИЙ ОБРАЗ У СУЧАСНИХ МЕТАМОДЕРНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРАКТИКАХ	134
<i>СЕМЕНОВА Арміне</i>	
СПІЛКУВАННЯ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	137
<i>СЕМЕНЧЕНКО Оксана, БЕЗПАЛЬЧЕНКО Віолетта, КУЗНЄЦОВ Сергій</i>	
ФІЛОСОФСЬКО-ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ПЛАСТИКУ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ТА БІОСФЕРУ	138
<i>СКАЛЬСЬКА Дарія, ЖУРАВЕЛЬ Софія</i>	
ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ФЕНОМЕН СПІЛКУВАННЯ	140
<i>СКОСАР В'ячеслав</i>	
ЕПІКУР ПРОТИ ДИКТАТУРИ ДЕТЕРМІНІЗМУ	142
<i>СТЕПАНЮК Анастасія, ФЕДОРОВА Алла</i>	
“РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ”: КУЛЬТУРНИЙ ЗЛЕТ ТА ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ.....	144
<i>ТАРАСЮК Алла, СЕМЕНОВА Арміне</i>	
РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЗАПРОВАДЖЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ.....	147
<i>ТАТАРЧЕНКО Олександр</i>	
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ОЧИМА СТУДЕНТА ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	149
<i>ТЕРЕПИЦІЙ Сергій</i>	
ЦЕНТР ПІДТРИМКИ ШКОЛИ ЯК ІНФРАСТРУКТУРА ЦИФРОВОГО ГУМАНІЗМУ Й СОЛІДАРНОСТІ.....	150

<i>ТОЦЬКА Наталія</i>	
ФІЛОСОФІЯ В СИСТЕМІ СПІЛКУВАННЯ	153
<i>ТРАХАНОВСЬКИЙ Анатолій</i>	
ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК «ЦИФРОВИЙ ТЕКСТ» РЕФЛЕКСІЇ: СОЦІАЛЬНО- ФІЛОСОФСЬКІ АКЦЕНТИ.....	157
<i>ТУРУЛОВА Софія, ФЕДОРОВА Алла</i>	
ЛЕОНІД КРАВЧУК – АРХІТЕКТОР УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	159
<i>УСАТЮК Ігор</i>	
ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ	161
<i>ФРОЛОВА Євгенія</i>	
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ	163
<i>ФРОЛОВА Маргарита, СІДАНОВА Олена</i>	
ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ.....	165
<i>ХОДАНИЧ Юрій</i>	
ПЕДАГОГ ЯК «РЕСУРС».....	167
<i>ХОМЕНКО Віталій</i>	
ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	170
<i>ЧАБАН Неля</i>	
БІОТЕХНОЛОГІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	172
<i>ЧЕРЕМІСІН Олександр</i>	
ДОКУМЕНТ ЯК ФОРМА ІСТОРИЧНОГО БУТТЯ: ФІЛОСОФІЯ ХЕРСОНСЬКОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ	175
<i>ЧОРНОСТАН Ганна</i>	
ТІЛЕСНІСТЬ, МАТЕРІАЛЬНІСТЬ І ЕРГОНОМІКА У ФІЛОСОФІЇ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ З ПРЕДМЕТОМ У ДИЗАЙНІ.....	175
<i>ШАНДОВА Наталія, СИДОРУК Павло</i>	
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СУСПІЛЬНЕ БЛАГО: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ПЕРЕД СТЕЙКХОЛДЕРАМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	177
<i>ШЕВЧЕНКО Олександр</i>	
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ СИНТЕЗ ФІЛОСОФІЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА АДАПТИВНИХ МОДЕЛЕЙ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМАХ	181
<i>ШЕВЧУК Андрій</i>	
МАСОВА КУЛЬТУРА І КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ.....	183
<i>ШТЕНЬ Кирило, ФЕДОРОВА Алла</i>	
КОЗАЦЬКА ЧАЙКА ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО СУДНОБУДУВАННЯ ХVІ-ХVІІ СТ.	185

Наукове електронне видання

МАТЕРІАЛИ

II Міжнародної науково-практичної конференції

«Філософсько-освітні студії»,

присвяченої Всесвітньому дню філософії

«Philosophical and Educational Studies»,

dedicated to the World Philosophy Day)

(20-21 листопада 2025 року)

Збірник тез і доповідей

Частина 1

ISBN 978-617-8187-64-4 (електронне видання)

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Відповідальний за випуск: Момоток О. М.

Підписано до видання 12.12.2025 р. Формат 60×84/8.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 22,75. Обл.-вид. арк. 24,46.

Замовлення № 3250.

Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи:
серія ХС №48 від 14.04.2005 р., видано Управлінням у справах преси та інформації

73000, Україна, м.Херсон, вул. Соборна, 2,

тел. +38050-133-10-13, e-mail: printvvs@gmail.com